

Международный научно-популярный журнал

ISSN 2073-333X

Наука и жизнь Казахстана Қазақстанның ғылымы мен өмірі

№6(52) 2017

**доктор экономических наук, академик,
президент Ассоциации высших учебных
заведений Республики Казахстан**

РАХМАН АЛШАНОВ

Құрылтайшы:
«ҚҰҚЫҚТЫҚ МИССИЯ» ҚОҒАМДЫҚ ҚОРЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ КЛУБЫ

Учредитель:
ОБЩЕСТВЕННЫЙ ФОНД «ПРАВОВАЯ МИССИЯ»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСТАНСКИЙ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ КЛУБ

Founder:
PUBLIC FOUNDATION «LEGAL MISSION»
INTERNATIONAL KAZAKHSTAN CRIMINOLOGY CLUB

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN

**Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
Международный научно-популярный журнал
International popular-science journal**

№6 (52) 2017

Заңтану- юриспруденция - law

Бас редактор – Е.О. Алауханов
«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», заң ғылымдарының докторы, профессор

Главный редактор – Алауханов Е.О.
«Заслуженный деятель Казахстана», доктор юридических наук, профессор

Editor-in-chief – Alaukhanov Y.O.
«Honored Worker of the Republic of Kazakhstan», Doctor of Law, professor

Астана 2017

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абдукаримов О.А., ҚР қоғам қайраткері
Асанов Ж.К., з.ғ.к., ҚР Бас прокуроры
Абдрасилов Б.С., б.ғ.д., профессор
Абдурашулова К.Р., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Абзалов Э.М., з.ғ.д., профессор, 3-сыныпты мемлекеттік заң кеңесшісі (Ташкент)
Байделдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор
Байдаулет И.О., мед.ғ.д., профессор
Баулин Ю.В., з.ғ.д., профессор (Киев)
Бисенов К.А., тех.ғ.д., профессор
Бородин С.В., з.ғ.к., вице-президент, адвокат (Воронеж)
Бурханов К.Н., с.ғ.д., профессор
Букалерова Л.А., з.ғ.д., проф. (РУДН, Мәскеу)
Ведерникова О.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
Галтов З.С., с.ғ.д., профессор
Галик Ю.В., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Гриб В.В., з.ғ.д., профессор, бас ред. (Мәскеу)
Грунтов О.И., з.ғ.д., профессор БГУ (Минск)
Дулатбеков Н.О., з.ғ.д., профессор
Елешов Р., -а.ш.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Есім Ф., ф.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Елубаев Ж.С., з.ғ.д., профессор
Жұрынов М.Ж., академик, ҚР ҰҒА Президенті
Жұрмағұлов Б.Т., - т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Зарипов З.С., з.ғ.д., профессор (Рязань)
Ыдырысов Д.А., т.ғ.д., профессор
Қасымбеков М.Б., с.ғ.д., профессор
Кемел М., з.ғ.д., профессор
Коробеев А.И., з.ғ.д., профессор (Владивосток)
Құл-Мұхаммед М.А., з.ғ.д., профессор
Козаченко И.Я., з.ғ.д., профессор (Екатеринбург)
Конягин В.П., з.ғ.д., профессор (Краснодар)
Лебедев С.Я., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Лиховая С.Я., з.ғ.д., профессор (Киев)
Мацкевич И.М., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Мухамедирлы А., ф.ғ.д., профессор
Мұсақожаева А.К., профессор, ҚазҰӨУ ректоры
Мұтанов Ф.М., т.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі
Рустамбаев М.Ю., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Оразалин Н.М., ҚР Жазушылар Одағының төрағасы, ақын-драматург
Орлов В.Н., з.ғ.д., «Российский криминологический взгляд» журналының бас редакторы
Сартаев С.С., з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сагадиев К.А., з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сәрсембаев М.А., з.ғ.д., профессор
Саломов Б., з.ғ.д., профессор, адвокат (Ташкент)
Сұлтанов Қ.С., с.ғ.д., профессор
Сыдықова Л.Ч., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
Шамурзаев Т.Т., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
Шестаков Д.А., з.ғ.д., профессор, Санкт-Петербург халықаралық криминологиялық клубының президенті

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

Абдиров Н.М., з.ғ.д., профессор
Ағыбаев А.Н., з.ғ.д., профессор
Айтжанов Б.Д., вет.ғ.д., профессор
Абдуллаев К.К., -а.-ш.ғ.д., профессор
Әбішев Т.Д., з.ғ.к., профессор
Әбішев Х.А., з.ғ.д., профессор
Байменов А.М., тех.ғ.к., профессор
Бишманов Б.М., з.ғ.д., профессор
Бектұрғанов Е.Ө., ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты
Борбат А.В., з.ғ.к., бас редактор (Мәскеу)
Джансараева Р.Е., з.ғ.д., профессор
Данилов А.П., з.ғ.к., доцент (Санкт-Петербург)
Жұрмағұлова В.И. - ф.ғ.д., профессор
Жақып Б.Ө., филол.ғ.д., профессор
Жолдыбай К., жазушы-публицист
Иванчин А.В., з.ғ.д., адвокат (Ярославль)
Ивона Масаки, профессор (Польша)
Кәрібаев Б.Б., т.ғ.д., профессор
Кленова Т.В., з.ғ.д., профессор (Самара)
Кублева В.Н., з.ғ.к., доцент (Краснодар)
Корконосенко С.Г., с.ғ.д., профессор (Санкт-Петербург)
Қанжігітов Е.Қ., вет.ғ.д., профессор
Құрманалиев К.А., ф.ғ.д., профессор
Қуаналиева Г.А., з.ғ.д., профессор
Лопашенко Н.А., з.ғ.д., профессор (Саратов)
Мажейка Кипрас И., МЕАТР акад. (Мәскеу)
Маткаримова Г.С., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Мельник Г.С., с.ғ.д., проф. (Санкт-Петербург)
Миндагулов Ә.Х., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Омаров Б.Ж., фил.ғ.д., профессор
Саданов А.Қ., б.ғ.д., профессор
Сапиев О.С., ҚР қоғам қайраткері
Старостин С.А., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Сұлтанмұрат Е., академик
Сматлаев Б.М., з.ғ.д., профессор
Сыдыков Е.Б., т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сейтжанов Ә.Ә., з.ғ.к., доцент
Рустемов Б.Т., жазушы-публицист
Турецкий Н.Н., з.ғ.д., профессор
Тұрсынов С.Т., з.ғ.д., профессор
Усманов А., п.ғ.д., профессор
Тоғжанов Е.Л., з.ғ.к.
Тойлыбаев Б.А., п.ғ.д., профессор
Тұрғараев Б.Т., з.ғ.д., профессор
Рүстемова Г.Р., з.ғ.д., профессор
Фадеев В.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
Шаукенова З.К., з.ғ.д., профессор
Усманов С.У., т.ғ.д., профессор
Челадзе Г., құқық докторы, әкімшілік бизнес докторы, профессор (Грузия)
Нхи Thinh, Вьетнам Жазушылар Қауымдастығының Төрағасы (Вьетнам)
Харченко В.Б., з.ғ.д., профессор (Харьков)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Абдукаримов О.А., общественный деятель РК
Асанов Ж.К., к.ю.н., Генеральный Прокурор РК
Абдрасилов Б.С., д.б.н., профессор
Абдурасулова К.Р., д.ю.н., профессор (Ташкент)
Абзалов Э.М., д.ю.н., профессор, государственный советник юстиции 3-класса (Ташкент)
Байдельдинов Д.Л., д.ю.н., профессор
Байдаулет И.О., д.мед.н., профессор
Бисенов К.А., д.т.н., профессор
Баулин Ю.В., д.ю.н., профессор (Киев)
Бородин С.В., к.ю.н., вице-президент, адвокат (Воронеж)
Бурханов К.Н., д.п.н., профессор
Букалерова Л.А., д.ю.н., проф. (РУДН, Москва)
Ведерникова О.Н., д.ю.н., проф. (Москва)
Гаипов З.С., д.п.н., профессор
Галик Ю.В., д.ю.н., профессор (Москва)
Гриб В.В., д.ю.н., профессор, гл. ред. (Москва)
Грунтов О.И., д.ю.н., профессор БГУ (Минск)
Дулатбеков Н.О., д.ю.н., профессор
Елешов Р., д. с-х.н., академик НАН РК
Есим Г., д.ф.н., академик НАН РК
Елюбаев Ж.С., д.ю.н., профессор
Журынов М.Ж., академик, Президент НАН РК
Жумагулов Б.Т., - д.т.н., академик НАН РК, депутат Сената Парламента РК
Зарипов З.С., д.ю.н., профессор (Рязань)
Идрисов Д.А., д.т.н., профессор
Касымбеков М.Б., д.полит.н., профессор
Кемел М., д.э.н. профессор
Қул-Мухаммед М.А., д.ю.н., профессор
Коробеев А.И., д.ю.н., профессор (Владивосток)
Козаченко И.Я., д.ю.н., профессор (Екатеринбург)
Коняхин В.П., д.ю.н., профессор (Краснодар)
Лебедев С.Я., д.ю.н., профессор (Москва)
Лиховая С.Я., д.ю.н., профессор (Киев)
Мацкевич И.М., д.ю.н., профессор (Москва)
Мухамедиулы А., д.ф.н., профессор
Мусаходжаева А.К., профессор, ректор КазНУИ
Мутанов Г.М., д.т.н., профессор, академик НАН РК
Рустамбаев М.Ю., д.ю.н. профессор (Ташкент)
Оразалин Н.М., Председатель Союза Писателей Казахстана, поэт-драматург
Орлов В.Н., д.ю.н., гл. ред. журнала «Российский криминологический взгляд»
Сартаев С.С., д.ю.н., академик НАН РК
Сагадиев К.А., д.э.н., академик НАН РК
Сарсембаев М.А., д.ю.н., профессор
Саломов Б., д.ю.н., профессор, адвокат (Ташкент)
Султанов К.С., д.пол.н., профессор
Сыдыков Е.Б., д.и.н., академик НАН РК
Сыдыкова Л.Ч., д.ю.н., профессор (Бишкек)
Шамурзаев Т.Т., д.ю.н., профессор (Бишкек)
Шестаков Д.А., д.ю.н., профессор, президент Санкт-Петербургского международного криминологического клуба

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Абдиров Н.М., д.ю.н., профессор
Агыбаев А.Н., д.ю.н., профессор
Айтжанов Б.Д., д. вет.н., профессор
Абдуллаев К.К., д. с.-х.н., профессор
Абишев Т.Д., к.ю.н., профессор
Абишев Х.А., к.ю.н., доцент
Байменов А.М., к.тех.н., профессор
Бишманов Б.М., д.ю.н., профессор
Бектурганов Е.У., депутат Мажилиса Парламента РК
Борбат А.В., к.ю.н., гл. редактор (Москва)
Джансараева Р.Е., д.ю.н., профессор
Данилов А.П., к.ю.н., доцент (Санкт-Петербург)
Жумагулова В.И. - д.ф.н., профессор
Жакып Б.О., д.фил.н., профессор
Жолдыбай К., писатель-публицист
Иванчин А.В., д.ю.н., адвокат (Ярославль)
Ивона Масаки, профессор (Польша)
Карибаев Б.Б., д.и.н., профессор
Канжигитов Е.К., д.вет.н., профессор
Кленова Т.В., д.ю.н., профессор (Самара)
Кублева В.Н., к.ю.н. доцент (Краснодар)
Корконосенко С.Г., д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)
Қурманалиев К.А., д.ф.н., профессор
Куаналиева Г.А., д.ю.н., профессор
Лопашенко Н.А., д.ю.н., профессор (Саратов)
Мажейка Кипрас И., академик МЕАТР (Москва)
Маткаримова Г.С., д.ю.н., профессор (Ташкент)
Мельник Г.С., д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)
Миндагулов А.Х., д.ю.н., профессор (Москва)
Омаров Б.Ж., д. фил.н., профессор
Саданов А.К., д.б.н., профессор
Сапиев О.С., общественный деятель РК
Старостин С.А., д.ю.н., профессор (Москва)
Султанмурат Е., академик
Сматлаев Б.М., д.ю.н., профессор
Сейтжанов А.А., к.ю.н., доцент
Рустемов Б.Т., писатель-публицист
Рустемова Г.Р., д.ю.н., профессор
Турецкий Н.Н., д.ю.н., профессор
Турсьнов С.Т., д.э.н., профессор
Тогжанов Е.Л., к.ю.н., доцент
Тойлыбаев Б.А., д.п.н., профессор
Тургарев Б.Т., д.ю.н., профессор
Усманов А., д.п.н., профессор
Усманов С.У., д.т.н., профессор
Шаукенова З.К., д.соц.н., профессор
Фадеев В.Н., д.ю.н., профессор (Москва)
Челадзе Г., доктор права, доктор бизнес админ., профессор (Грузия)
Нхи Think, Председатель Ассоциации писателей во Вьетнаме (Вьетнам)
Харченко В.Б., д.ю.н., профессор (Харьков)

EDITORIAL BOARD:

Abdukarimov O.A., public figure of the Republic of Kazakhstan
Asanov Zh. K., Dr. of Law, General Prosecutor RK
Abdrasylov B.S., Dr. of biology, professor
Abdurasulova K.R., Dr. of Law, prof. (Tashkent)
Abzalov E.M., Dr. of Law, Professor, State Counselor of Justice of the 3rd class (Tashkent)
Baideldinov D.L., Dr. of Law, professor
Baidaulet I.O., Dr. of medical science, prof.
Bisenov K.A., Dr. of technology, professor
Baulin U.V., Dr. of Law, prof. (Kiev)
Borodin S.V., Dr. of Law, vice president, lawyer (Voronezh)
Burhanov K.N., Dr. of polit., professor
Bukalerova L.A., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Vedernikova O.N., Dr. of Law, professor (Moscow)
Gayipov Z.S., Dr. of political sciences, prof.
Gollik Y.V., Dr. of Law., Professor (Moscow)
Grib V.V., Dr. of Law., Professor (Moscow)
Gruntov O.I., Dr. of Law., Professor (Minsk)
Dulatbekov N.O., Dr. of Law, professor
Eleshov R., Dr. of agricultural sciences, acad. NAS RK
Esim G., Dr. of Philology, acad. NAS RK
Elubaev G.S., Dr. of Law, professor
Zhumagulov B.T., - Dr of technical sciences, Academician of the NAS of the RK
Zhurinov M.Zh., academic, President of NAS RK
Zaripov Z.S., Dr. of Law, professor (Ryazan)
Ydyrysov D.A., Dr. of history, professor
Kasimbekov M.B., Dr. of political sciences, prof.
Kemel M., Dr. of economics, professor
Kul-Muhammed M.A., Dr. of Law, professor
Korobeev A.I., Dr. of Law, professor (Bladibostok)
Kozachenko I.Ya., Dr. of Law, professor (Ekaterinburg)
Koniyakhin B.P., of Law, prof. (Krasnodar)
Lebedov S.Y., Dr. of Law, professor (Moscow)
Lihovaya S.Y., Dr. of Law, professor (Kiev)
Matskevich I.M., Dr. of Law, professor (Moscow)
Mukhamediyuly A., Dr. of philosophy., prof.
Musakhodzhayeva A.K., professor
Rustambaev M. Yu., Dr. of Law, prof. (Tashkent)
Orazalin N.M., Chairman of the Writers' Union, Poet, playwright
Orlov B.N., Dr. of Law, Editor-in-chief «Russian criminological view»
Sartayev S.S., Dr. of Law, acad. NAS. RK
Sagadiev K.A., Dr. of Economics, acad. NAS. RK
Sarsembaev M.A., Dr. of Law, professor
Salomov B., Dr. of Law, professor
Sultanov K.S., Dr. of political sciences, prof.
Sydykov E.B., Dr. of history, professor
Sydykova L.Ch., Dr. of Law, professor (Bishkek)
Shamurzaev T.T., Dr. of Law, professor (Bishkek)

EDITORIAL COUNCIL:

Abdirov B.D., Dr. of Law, professor
Agibaev A.N., Dr. of Law, professor
Aitganov B.D., a doctor of betener sciences is a professor
Abishev T.D., candidate of Law
Abishev H.A., Dr. of Law, professor
Abdullaev K.K., Doctor of agricultural sciences, professor
Baimenov A.M., candidate of tech, professor
Bishmanov B.M., Dr. of Law, professor
Bekturganov E.U., Member of the Parliament of Kazakhstan
Borbat A.V., Deserved Lawyer of the Russian Federation, candidate of Law (Moscow)
Jansaraeva R.E., Dr. of Law, professor
Zhumagulova V.I. - Doctor of philological sciences, Professor, academician
Zhakyp B.U., Dr. of philology, professor
Zholdybay K., writer, journalist
Ivona Massaki, professor (Poland)
Karibaev B.B., Dr. of hisroy, professor
Kangigitov E.K., a doctor of betener sciences
Klenova T.V., Dr. of Law, professor (Samara)
Kufleva V.N., cand.Sc. in Law, assistant professor (Krasnodar)
Korkonosenko S.G., Dr. of polit, professor (St.-Peterburg)
Kurmanaliev K.A., Dr. of philology, prof.
Kuanalyeva G.A., Dr. of Law, professor
Loopachenko N.A., Dr. of Law, prof. (Saratov)
Mazheika Kipras I., acad.PANS (Moscow)
Matkarimova G.S., Dr. of Law, professor (Tashkent)
Melnik G.S., Dr. of polit, professor
Mindagulov A.N., Dr. of Law, professor
Omarov B.Zh., Dr. of philology, professor
Sadanov A.K., Dr. of biology, professor
Sapiev O.S., The public figure of RK
Starostin S.A., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Sultanmurat E., academic
Smattaev B.M., Dr. of Law, professor
Seitzhanov A.A., Ph.D., associate Professor
Rustemov B.T., writer, publicist
Rustemova G.R., Dr. of Law, professor
Turetski N.N., Dr. of Law
Tursunov C.T., Doctor of Economics, professor
Toqshanov E.L., Dr. of Law, professor
Toilybaev B.A., Dr. of pedagog., professor
Turgaraev B.T., Dr. of Law, professor
Usmanov A., Dr. of political sciences, professor
Usmanov S.U., Dr. of history, professor
Shaukenova Z.K., Dr. of soc., professor
Fadeev V.N., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Cheladze G., Dr. of Law, professor (Gruzia)
Huu Thinh, Chairman Vietnam Writer's Association, poet (Vietnam)

ТМД елдеріндегі редакция өкілдігі:

Мәскеу ММУ:	проф. Матвеева А.А..	ұялы тел.: +7 (916) 526-44-29
Мәскеу:	проф. Лебедев С.Я.	ұялы тел.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	ұялы тел.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	ұялы тел.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. В.П. Коняхин	ұялы тел.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	ұялы тел.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	ұялы тел.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	ұялы тел.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	ұялы тел.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	ұялы тел.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	ұялы тел.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	ұялы тел.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	ұялы тел.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	ұялы тел.: + 89109641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	ұялы тел.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	ұялы тел.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	ұялы тел.: +7 (902) 260-15-54

Представительство редакция в СНГ:

Москва МГУ:	проф. Матвеева А.А..	моб.: +7 (916) 526-44-29
Москва:	проф. Лебедев С.Я.	моб.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	моб.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	моб.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. Коняхин В.П.	моб.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	моб.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	моб.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	моб.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	моб.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	моб.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	моб.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	моб.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	моб.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	моб.: + 89109641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	моб.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	моб.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	моб.: +7 (902) 260-15-54

Веб-сайт: www.nauka-zan.kz

e-mail: nauka-zan@mail.ru;

Журнал редакциясының мекен жайы:

Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау, Тұлқибас көш., 49 үй

Адрес редакции журнала:

г. Астана, Алматинский район, Юго-Восток, правая сторона, ул. Тулкибас, д.49.

Главный редактор: д.ю.н., профессор Алауханов Есберген Оразович +7 701 111 8828;

Научный редактор: к.ф.н., доцент Абдиева Роза Серикбаевна +7 701 33 234 07.

ЖУРНАЛ РАСПРОСТРАНЯЕТСЯ:

1. Франция. Библиотека университетского комплекса Сорбонны
2. Польша. Польский университет имени Николая Коперника
3. Библиотека Венгерского государственного университета
4. Библиотека университета Карлова в Чехии
5. Библиотека филиала Нью-Йоркского университета в Праге
6. Библиотека Стамбульского университета
7. Библиотека Российской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации (РАГС)
8. Библиотека Московского университета им. М.В. Ломоносова
9. Читальный зал юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова
10. Библиотека Московской государственной юридической академии им. О.Е. Кутафина
11. Библиотека Московского университета МВД России
12. Библиотека Российской правовой академии МЮ РФ
13. Библиотека Белорусского государственного университета
14. Библиотека Киевского государственного университета
15. Национальная научная библиотека Грузии
16. Библиотека Ереванского государственного университета
17. Национальная библиотека Азербайджана
18. Библиотека Академии Полиции МВД Азербайджанской Республики
19. Библиотека Туркменского государственного университета им. Магтымгулы
20. Библиотека Ташкентского государственного юридического института
21. Библиотека академия МВД Республики Узбекистан
22. Библиотека Таджикского государственного университета
23. Академия МВД Кыргызской Республики имени генерал-майора милиции Э.А. Алиева
24. Библиотека Университета Кыргызско-Российский славянский университет имени Б.Н. Ельцина
25. Библиотека Национальной академии наук Кыргызской Республики
26. Библиотека ВНИИ МВД России
27. Библиотека Российской академии правосудия
28. Библиотека Ярославский государственный университет им. П.Г. Демидова
29. Библиотека юридического факультета Санкт-Петербургского университета
30. Библиотека Санкт-Петербургского юридического института Генеральной прокуратуры РФ
31. Библиотека Санкт-Петербургского Международного Криминологического Клуба
32. Библиотека Рязанской академии права и управления
33. Библиотека Северо-Кавказская академия государственной службы (Ростов-на-Дону)
34. Библиотека Уральская государственная юридическая академия
35. Библиотека Омской академии МВД РФ
36. Библиотека Томского государственного университета
37. Библиотека Саратовской государственной академии права
38. Библиотека Саратовского центра по исследованию проблем организованной преступности и коррупции
39. Научная библиотека Новосибирского государственного университета
40. Библиотека Дальневосточного государственного университета
41. Библиотека Самарского государственного университета
42. Библиотека Администрации Президента Республики Казахстан
43. Библиотека культурного центра Президента Республики Казахстан
44. Национальная академическая библиотека Республики Казахстан (г. Астана)
45. Национальная библиотека Республики Казахстан (г. Алматы)
46. Библиотека Евразийского Национального Университета им. Л.Н.Гумилева
47. Библиотека Алматинской академии МВД РК
48. Библиотека Казахского Национального Университета имени аль-Фараби
49. Библиотека Казахского Национального Педагогического Университета имени Абая
50. Библиотека Международного Казахско-Турецкого Университета имени Х.А.Ясави
51. Библиотека Казахского гуманитарно-юридического института
52. Библиотека Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»
«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»
«SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN»**

Халықаралық ғылыми журналы (Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж.
Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 — 333X, Париж, наурыз)
2009 жылдан бастап жылына 6 рет шығады.

Международный научно-популярный журнал
(Гос. регистрация: №9875-Ж 09.02.2009,
Международная регистрация: ISSN 2073 — 333X, Париж, март 2009 г.)
Периодичность издания журнала выходит 6 раз в год.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2012 жылғы 10 шілдедегі №1082 бұйрығымен ғылыми баспалар тізіміне енгізілген.

Журнал индексті ғылыми дәйексөздер қатарына қосылады және ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған заңтану, филология, педагогика, өнертану ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

Автор мәліметтің нақтылығына, ресми құжаттардың сілтемелері мен басқа да деректердің дұрыстығына жауапты. Редакцияға келген материалдар кері қайтарылмайды.

Мақалада отандық авторлардың еңбектеріне міндетті түрде сілтеме берілу керек.

Журналға мақаланы қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз, қытай, түрік, араб және ТМД халықтары тілдерінде жазуға болады.

Приказом Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК от «10» июля 2012 года № 1082 рекомендован для научных публикаций.

Журнал включен в индекс научного цитирования (ИНЦ) и в список изданий, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК по специальностям: юриспруденция, филология, педагогика, искусствоведение.

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях, несут авторы. Материалы редакцией не возвращаются.

В статье обязательно сопровождение ссылок на работы отечественных авторов.

Статьи журнала принимаются на казахском, русском, английском, немецком, французском, китайском, турецком, арабском языках и могут быть написаны на языках народов СНГ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
№ 6 (52) 2017 жыл

Бас редактор: «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», з.ғ.д., профессор Е.О. Алауханов

Басуға 12.12. 2017 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 1/8. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Көлемі 27 б.т. Таралымы 1000 дана. Тапсырыс №121.

Редакция мекенжайы: Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау,
Түлкібас көш., 49 үй, web-site: www.nauka-zan.kz, e-mail: nauka-zan@mail.ru

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ - CONTENT

Заңтану- юриспруденция - law

Рахман Алшанович Алшанов.....	13
Нұрғали Нұртай АЛАШ АЛЫБЫ АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫН АРДАҚТАҒАН АЛШАНОВ	16
Алауханов Е.О. САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТТЫ ТЕРЕҢДЕТУДЕН БАСТАЛАДЫ.....	19
Абдрашев Р.М., Тугаев А.С. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ УГОЛОВНОГО И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	24
Алимқулов Е.Т. БАСТЫ СОТ ТАЛҚЫЛАУЫ БАРЫСЫНДА ПРОКУРОР МЕН ҚОРҒАУШЫ-АДВОКАТТЫҢ ШЕШЕНДІК ӨНЕРІНІҢ КӨРІНІСТЕРІ.....	29
Абдрашев Р.М., Тугаев А.С. ПРОБЛЕМЫ НАЗНАЧЕНИЯ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	31
Рамазанова А.С. СУДЬЯЛАРДЫҢ КӘСІБИ ЭТИКАСЫНЫҢ ҰҒЫМЫ МЕН МАЗМҰНЫ	34
Капсалямов К.Ж., Капсалямова С.С. КОРРУПЦИЯ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ОРГАНИЗОВАННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ.....	38
Алимқулов Е.Т. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫ БОЙЫНША СОТ ҮКІМІН ШЫҒАРУ КЕЗІНДЕ ЕСКЕРІЛЕТІН МӘН-ЖАЙЛАР	42
Мусин К.С. ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАБЛЮДАТЕЛЯ.....	47
Умбетов М.Н., Накыпов Б.И., Битемиров Қ.Т. КҮДІКТІНІҢ АДВОКАТТАН БІЛІКТІ ЗАҢ КӨМЕГІН АЛУ ҚҰҚЫҒЫ	52
Копбасарова Г.К. НЕКОТОРЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАГРЯЗНЕНИЙ.....	60
Қундакова М.Ж. КРИМИНАЛДЫ КӨШІ-ҚОННЫҢ ТҮСІНІГІ	66

Амирова Б.К. ТУЫНДЫНЫҢ АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕГІ ТҮСІНГІ ЖӘНЕ МАҢЫЗЫ	70
Есембаева Ж. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ОРГАНОВ ПО ОТБОРУ СУДЕЙ В КАЗАХСТАНЕ И ЗА РУБЕЖОМ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ, ПРОБЛЕМЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	75
Musin K.S. LEGAL STATUS OF THE OBSERVER IN ELETORAL PROCESS.....	81
Табылдиев К. Б., Берсугурова Л.Ш. ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРОКУРОРА НА СТАДИИ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА.....	84
Маратқызы А. ҚЫЛМЫСТЫҚ ОҚИҒА ОРЫНЫН ҚАРАУДА ТЕРГЕУШІ МЕН КРИМИНАЛИСТ МАМАННЫҢ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ АЛГОРИТМІ	88
Карипбеков Ш.С. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ДОБРОСОВЕСТНОГО ПРИОБРЕТАТЕЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ	94
Озенбаева А.Т., Амирова Б.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІГІ	97
Берсугурова Л.Ш. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СООТНОШЕНИЯ И РАЗЛИЧИЯ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА И ВЕДОМСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ	102
Aralbaeva A.A., Abdilda D.A. SOME PROBLEMS OF THE IMMUNITY OF FOREIGN DIPLOMATIC MISSIONS	105
Байжуманова А.М. САЯСИ ПАРТИЯЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ- ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ	109
Жақупова Г.А., Ибраев А.С. ҚЫЛМЫСҚА БАРҒАН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕЛИНКВЕНТТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МОТИВАЦИЯСЫ....	113
Жолдошова А.Я. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ФОРМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В РК	119
Медетбеков А.А. ҚАЗЫЛЫҚ ЕТУ ШАРТТАРЫ.....	123

Мүкалдиева Г.Б., Ахметова С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНТЕГРАЛДЫҚ МИКРОТӘСІМДЕР ТОПОЛОГИЯЛАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ	126
Уразымбетов Т.Е., Ақтымбаев Қ.И. АДВОКАТ ПСИХОЛОГИЯСЫ	130
Taukebayeva E.S., Zhailau Zh., Baidibekova L.A., Begim A.B. KAZAKHSTAN'S INVOLVEMENT IN COOPERATION WITH THE UN IN THE FIELD OF PROTECTION AND PROMOTION OF HUMAN RIGHTS.....	135
Рахметова М.А., Еркінбаева Л.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕР ҚАТЫНАСТАРЫ БОЙЫНША ШЕТЕЛДІКТЕРДІҢ ЖЕРДІ ПАЙДАЛАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ.....	140
Мукалдиева Г.Б., Худайбердина Г.А. КОРПОРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА	145
Duzbayeva S.B. THE PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY	149
Мырзаев Е.С. ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА: ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ЦЕННОСТИ	156
Мәсәлімқызы М. ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ЖЕҢІЛДЕТУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЗАҢИ ҚАЛЫПТАСУЫ	162
Кундакова М.Ж. ЗАҢСЫЗ КӨШІ-ҚОННЫҢ ТҮСІНГІ	166
Baizhumanova A.M., Ibrayev A.S. LEGAL BASIS AND CONSTITUTIONAL RESPONSIBILITY OF POLITICAL PARTIES	171
Садуакасова Л.Б. КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС И МЕСТО ПРОКУРАТУРЫ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ.....	175
Мадиярова А.С., Шуланбекова Г.К., Ши Фанлань АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОДНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ	179
Қаржасова Г.Б. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМНЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	185

Балымов Е.К. ЛИЧНОСТЬ ПРЕСТУПНИКА КАК КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ТЕРРОРИЗМА И ЭКСТРЕМИЗМА.....	190
Atakhanova G.M., Baisalov A.D., Aratuly K. DOCUMENTED CASES FROM THE PRACTICE OF COMMITTING COMPUTER CRIMES.....	195
Atakhanova G.M., Baisalov A.D., Aratuly K., Abitaeva A.K. CONCEPTUAL VIEWS OF INFORMATION OFFENCES.....	198
Чукумов Г.Б. ТЕРРОРИСТІК БАҒЫТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРМЕН ҚАРСЫ КҮРЕСТЕГІ ПО ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ МАМАНДЫҚ ДЕҢГЕЙІН ЖЕТІЛДІРУ АСПЕКТІЛЕРІ.....	204

Рахман Алшанович Алшанов родился 13-сентября 1947 г. в с. Берлик Мойынкумского района Жамбылской области. Отец Алшан Коренов – участник Великой Отечественной войны, мать Бибихадиша Коренова – труженик сельского хозяйства, после ранней смерти мужа оставшаяся главой большой семьи, состоящей из четверых детей Жибек, Рахмана, Жумакуль и Рахманкула. После окончания средней школы работал учителем, трудился на Чуйском сахарном заводе, служил в зенитно-ракетных войсках, работал в Коктерекском совхозрабкоопе.

С 1969 по 1974 г. учился на отделении политической экономии философско-экономического факультета КазГУ им. С.М. Кирова (ныне КазНУ им. Аль-Фараби). Отличную учебу совмещал с большой общественной работой. Возглавлял студенческие строительные отряды. С 1973 по 1984 г. избирался секретарем комитета комсомола, заместитель секретаря парткома университета, одновременно работал ассистентом, старшим преподавателем, доцентом кафедры политической экономии КазГУ. Был организатором многих молодежных, общественных мероприятий, поощрялся почетными грамотами, награжден медалью «За освоение целинных и залежных земель», Грамотой Верховного Совета Казахской ССР, орденом Дружбы народов. Избирался в составы районного, городского, областного и Центрального комитетов комсомола, депутатом районного совета, членом его исполнительного комитета.

С 1986 по 1987 г. был деканом философско-экономического факультета КазГУ.

С 1988 по 1992 г. работал директором Республиканского института повышения квалификации работников культуры, избирался президентом Творческого союза работников культуры Казахстана.

В 1992 г. инициировал создание первого в Казахстане негосударственного университета «Туран», бессменным ректором которого он и является, где на сегодняшний день подготовлено свыше шести тысяч высококвалифицированных специалистов. По итогам независимого социологического опроса среди работодателей и населения университет входит в число лучших и некоррупцированных вузов Казахстана. В настоящее время данное учебное заведение превратилось в целую корпорацию «Туран», состоящую из двух университетов (в Алматы и Астане), двух колледжей «Туран» (в Алматы и Астане), лицей «Туран» (в Алматы), двух научно-исследовательских институтов (Института системных исследований казахстанского общества, Института мирового рынка), нескольких научных центров, Образовательно-оздоровительного комплекса «Тау-Туран», Международной академии «Туран-Профи», магистратуры, аспирантуры, докторантуры, специализированного совета по защите кандидатских диссертаций. Президентом корпорации «Туран» единогласно избран профессор Р.А. Алшанов.

Напряженную трудовую и общественную деятельность Р.А. Алшанов совмещает с преподаванием экономических дисциплин, глубокими и всесторонними научными исследованиями. Он автор ряда популярных книг, принимает активное участие в общественной

жизни республики, в решении многих проблем национальной экономики, выступает в телевизионных передачах, обсуждая наиболее дискуссионные вопросы.

Профессор Р.А. Алшанов активно участвует в общественной жизни высших учебных заведений республики. В 1999 – 2002 гг. избирался президентом Ассоциации негосударственных вузов страны. Внес большой вклад в повышение авторитета частного сектора образования, стабилизацию и укрепление его правовой базы. Удостоен званий «Отличник образования Республики Казахстан», «Почетный работник образования».

В 2001 году был избран президентом Ассоциации аккредитованных вузов республики. С февраля 2002 года по настоящее время – Президент Ассоциации вузов РК.

По его инициативе организован издательский центр, выпуск остродефицитных вузовских учебников нового поколения и прежде всего – на государственном языке. Создан центр «Карьера», занимающийся трудоустройством выпускников вузов, совместно с работодателями проводятся республиканские форумы, подписаны и действуют соглашения с промышленными ассоциациями. Р.А. Алшанов включен в состав правления Конфедерации работодателей республики, где активно выступает за углубление взаимодействия высших учебных заведений и предприятий.

При Ассоциации вузов создан Инновационный центр для привлечения учебных заведений в разработку и внедрение наиболее востребованных научных проектов, передовых технологий. По инициативе Рахмана Алшановича в институты развития, Министерство образования и науки, Министерство индустрии и торговли внесены проекты комплексных программ «Химические источники тока», «Солнечная энергетика Казахстана», в стадии подготовки находятся около 25 комплексных программ, разработанных на основе 800 исследовательских работ.

Он также активно участвует в работе по интеграции Казахстана в мировое образовательное пространство, повышению его конкурентоспособности в этой важнейшей сфере. Он избран президентом Ассоциации единой компьютерной образовательной сети «KazRENA», входит в состав совета директоров Центрально-Азиатской академии «EdNet» от Республики Казахстан.

Все эти годы Рахман Алшанович активно занимался научно-педагогической работой. В 1981 г. успешно защитил кандидатскую диссертацию в Казахском государственном университете им. С.М. Кирова на тему «Закон перемены труда», а в 1992г. – докторскую диссертацию в Санкт-Петербургском государственном университете на тему «Теория экономических противоречий: эволюция и проблемы развития». Он является автором более 200 научных и публицистических статей, нескольких аналитических монографий. Так, его монографии «Казахстан на мировом минерально-сырьевом рынке» (Алматы, 2005 г.) и «Казахстан на мировом аграрном рынке» (Алматы, 2006 г., 2010 г.) пользуются огромным спросом у специалистов и работников различных министерств и ведомств РК, а также бизнес-структур. Под его научным руководством защищены 20 кандидатских и 4 докторские диссертации. В настоящее время Р.А. Алшанов – научный руководитель и консультант более 10 соискателей.

Рахман Алшанович является членом ряда общественных академий и выборных органов. Избран академиком Национальной и Международной инженерных академий, Академии естественных наук, Евразийской экономической академии, президентом Международной общественной академии туризма, избирался членом коллегии Министерства образования и науки, республиканских советов и комиссий по делам молодежи и туризма при Правительстве РК, экспертного совета при Инновационном фонде, председателем диссертационного совета университета «Туран» по защите кандидатских диссертаций. В настоящее время член Совета экономических консультантов при Премьер-министре РК.

Принимал деятельное участие в обсуждении проектов Законов «О культуре», «О науке», «Об образовании», Налогового и Трудового кодексов, ряда других законопроектов, в парламентских слушаниях и многочисленных дискуссиях в СМИ. Инициировал широкое обсуждение вопросов вступления Казахстана во Всемирную торговую организацию (ВТО), выступал с докладами по защитным мерам отечественного рынка, опубликовал ряд серьезных статей на страницах «Известий», «Егемен Қазақстан», «Казахстанской правды», многих других изданий.

Профессор Р.А. Алшанов – прекрасный семьянин. Супруга Алида Туймебаевна Ашимбаева тоже педагог, ученый, доктор экономических наук, профессор, возглавляет Институт мирового рынка. Сыновья Данияр и Айдар – перспективные молодые люди с высшим образованием, работают в близких их специальностям и желанием сферах: Данияр – организатор и главный редактор очень популярного в республике и за ее пределами издания «Кто есть кто в Казахстане», а Айдар – высококвалифицированный юрист, работал в одной из престижных зарубежных компаний. В настоящее время руководит компанией в сфере морского бизнеса. А самая любимая родителями дочь Жаннат ныне успешно закончила КИМЭП, недавно с пользой для себя и страны стажировалась в знаменитом учебном заведении Великобритании – Лондонской школе экономики, окончила магистратуру Мадридского университета (Испания) и работает в Национальной компании «КазМунайГаз».

Научная педагогическая и общественная деятельность Алшанова Р.А. отмечена высокими правительственными наградами – орденом Дружбы народов, медалями и почетными знаками, юбилейной медалью «20 лет Независимости Казахстана», он удостоен званий «Отличник народного образования Казахстана», «Почетный работник образования РК», «Заслуженный деятель Республики Казахстан» 2012 году.

В 2011 г. во время выборов Президента Республики Казахстан был доверенным лицом Н.А. Назарбаева и председателем избирательного штаба по городу Алматы.

С 2011 г. – председатель Общественного совета по борьбе с коррупцией НДП «Нур Отан» по городу Алматы. С 2012 г. – депутат Маслихата г. Алматы V созыва, с 2016 года – депутат VI созыва Алматинского городского Маслихата.

В марте 2016 года был избран руководителем Алматинского городского общественного штаба кандидатов в депутаты Парламента от

партии «Нур Отан». С ноября 2016 года – член Бюро Политического совета Алматинского городского филиала партии «Нур Отан».

С 2016 года также является председателем общественного совета Акимата города Алматы.

20.12.2012 года награжден дипломом почетного профессора Донецкого государственного университета управления.

2014 г. награжден нагрудным знаком Партии «Нур Отан» «Белсенді қызметі үшін».

В мае 2015 году был награжден медалью «20-летия Ассамблеи народа Казахстана» за значительный вклад в укрепление общественного согласия в стране, обеспечение единства народа.

В 2015 г. во время выборов Президента Республики Казахстан был доверенным лицом Н.А. Назарбаева и председателем городского общественного штаба г. Алматы.

18 декабря 2015 года награжден медалью в честь «550-летия Казахского ханства» за вклад в укрепление и развитие независимости Казахстана. Медаль была утверждена Ассоциацией историков Казахстана и выпущена при финансовой поддержке демократической партии «Акжол».

19 декабря 2015 года был избран вице-президентом генеральной Ассамблеи федерации инженерных институтов исламских стран (ФЕИС).

С февраля 2016 года избран вице-президентом Национальной инженерной академии Республики Казахстан, г. Алматы.

В 2015 году награжден юбилейной медалью «20 лет Конституции Республики Казахстан». В том же году удостоен Знака «Инженерная доблесть».

В 2016 году в честь юбилея Независимости Республики был награжден медалью «25 лет Независимости Республики Казахстан». В 2016 году также за большой личный вклад в развитие и умножение духовного и интеллектуального потенциала Республики Казахстан награжден орденом «Парасат».

АЛАШ АЛЫБЫ АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫН АРДАҚТАҒАН АЛШАНОВ

Алтауыт 30 елдің қатарына ену үшін бізге экономикалық қуатты, саяси сауатты болу ғана жеткіліксіз. Өйткені, мақсатты бағындыруда, арманға жетуге адамға ең әуелі сенім мен рухани күші қажет. Елбасы өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында да жаңғырудың бұл бағытына ерекше екіпін беріп, ұлттық бірегейлікті сақтау ұғымына тоқталып өткен болатын. Ал, ұлттық бірегейлік дегеніміз, бізге ата-бабадан қалған салт-дәстүріміз, таңбаланған тарихымыз, мәдениетіміз және ана тіліміз. Өркениет көшімен алға қадым басқан Қазақ елі бұл құндылықтарын ешқашан ұмытпай, оны қайта заман талабына сай жаңғыртып отырса, ұрпақ тәрбиесінде де болашақта да ұтары көп болмақ, дейді профессор Рахман Алшанов.

Бізге ата-бабадан қалған бай құндылықтар өте көп. Қазір неге соның барлығы ұмытылып барады. Біздің құндылықтарымыз тек мерекелерде ғана көрініс табады. Біз неге күнделікті өмірде атпен, түйемен жүру деген ұғымды қалыптастырмасқа? Неліктен сауда орындарында ұлттық сусынымыз қымсызды, төрт түлік өнімді мақтанып саудаға қоймасқа? Неліктен осы ерекше дүниелерімізді әлемдік Қазақстандық брендке айналдырмасқа? Ат жарыс сынды ұлттық ойындарды оқу бағдарламасына енгізіп, оны жиі насихаттамасқа? Руханим даму дегеніміз осы. Өзінің салт-дәстүрін, ұлттық дүниелерімен сусындаған ұрпақ әрқашанда патриот болып өсетіні рас.

Мақаламды биыл 70 жасқа келетін ғалым, ұстаз Рахман Алшановтың ұлт алдындағы қызметіне арнап отырмын.

Әуелі, Алаш арыстары туралы бірер сөз.

2017 жыл – қазақ халқы үшін қастерлі жыл! Себебі, Алашорда мемлекетінің 100 жылдық мерейтойы. Біз өткен жылы Әлихан Бөкейханның 150 жылдығын UNESCO көлемінде тойладық... Той болғанда да елеусіз өткен Абылайханның 300 жылдығы іспетті болды. Әлиханның аяулы есімі мен ұлт үшін жасаған ерен еңбегін қажетті деңгейде ардақтай алмадық.

Әлихан ғана емес, Алаш Арыстары, халықтың арда ұлдары, заманының заңғар тұлғалары біздің бет түзер құбыламыз іспетті әрдайым жүрегімізде, төрімізде орын

алуға тиіс. Мемлекеттік идеологиямыз солардан нәр алуы, қуат алуы қажет.

Әлиханмен деңгейлес тұрған, жасы да қарайлас, Алаштың қайраткерлеріне жол сілтеп, бағдар көрсеткен тарихи тұлға – Ахмет Байтұрсынұлы! Аханның ұлтына еткен қызметі, жазып қалдырған еңбегі өлшеусіз.

Жер аударылып жүрсе де 1912 жылы Қазақ әліпбиін (төте) түрлеп, қолданысқа ұсынды. Осы жылы «Оқу құралы» қазақша әліппесінің бірінші кітабы шығады. 1913-1918 ж.ж. қырғыз атанған жұртының атауын қайта жаңғыртып, «Қазақ» газетін шығарды. Газеттің ұйымдастырушысы әрі бас

сарапшысы қызметін атқарады. А.Байтұрсынұлы «Қазақ» газетінің бірінші санындағы халыққа арнауын былай дейді: «...Аталы жұртымыздың, адуынды ұлтымыздың аруақты аты деп газетіміздің есімін «Қазақ» деп қойдық. Ұлт үшін деген күштің ұлғаюына күшін қосып, көмектесер қызмет ету қазақ баласына міндет. Қызмет етем десендер, азаматтықтың зор жолының бірі осы». Осы тұста әлеуметтік ахуалды баяндаған цензура көтермейтін мақалалар жариялағаны үшін әкімшілік А.Байтұрсынұлына бірнеше мәрте (1914-1915) айыппұл төлетеді, кейіннен абақтыға қамайды.

1917 жылы 21-26 шілдеде Орынбор қаласында І-ші жалпықазақтың съезде Ахмет Байтұрсынұлы пен Міржақып Дулатұлы «Тәуелсіз автономия» құру идеясын ұсынды. І-ші жалпықазақтың съездің қорытындысында «Алаш» ұлттық саяси партиясы құрылды. 1918-1919 ж.ж. «Алаш» партиясының жетекшісі, «Алашорда» үкіметінің жетекшілерінің бірі әрі оқулықтар жазу жөніндегі Комиссиясының құрамында қызмет етеді.

Алашорда үкіметі советтік зұлымдар саясатымен күштеп таратылғанда да Байтұрсынұлы 1920 жылы 17 мамырда В.Лениннің атына хат жолдап, «... Ресейде коммунистер көп, бірақ нағыз идеялық коммунистер өте аз, оның үстіне олар шет аймақтарда аз немесе мүлде жоқ», дей келе қазақ жерінің билігін қазақтан шыққан коммунистер қолына беруді талап еткен еді. Ол совет үкіметінде де ұлтының мүддесі үшін аянбай еңбек етті.

Ал, осындай ірі мемлекет қайраткерінің атын халқы ардақтай алып отыр ма? Бүгінде Алматыда Байтұрсынұлының мұражай-үйі, А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Мемлекеттік Университеті, Қостанай мен Торғайдағы Ахмет Байтұрсынұлы мұражайы, А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты және қалаларда көше атауына берілген есімі болмаса Байтұрсынұлы есімі жоғары шенділер сөйлейтін мінберлерден естіле бермейді. Бұл туралы Байтұрсынұлы мұражай-үйінің директоры Райхан Сахыбекқызы Имаханбет те айтқан болатын. «Рахман Алшанұлы – Ахмет Байтұрсынұлы атында алтын, күміс, қола медалдар

және орден шығарып, саяси жұмыстан гөрі оқу-ағарту саласындағы атаулы және ұжымдық еңбектерге марапат ретінде тағайындап келеді. Ахметтің ардақты атын ел жадында қалдырып жүр. Сол үшін де алғыс шексіз!»

Рахман Алшанұлы 2001 жылы Қазақстан Республикасы Жоғары оқу орындарының ассоциациясы президенті болып сайланған. 2002 жылдың сәуір айынан бері қарай қауымдастықты басқарып келеді. Ұзақ жылдар ұстаздық қызмет атқарған Алшанұлы 1992 жылы «Тұран» университетін құрған.

Алшанұлы басшылық ететін ҚР Жоғары оқу орындары қауымдастығы тағайындаған Ахмет Байтұрсынұлы атындағы орден және медальмен негізінен еліміздің жоғары білім беру жүйесінің дамуына қосқан зор үлесі жаңа буын мамандарын даярлаудағы жаңашыл идеялары мен инновациялық ұстанымдары үшін тұлғалар мен ұйымдар марапатталады. Марапаттауға жоғары оқу орындары, жоғары оқу орындарының ректорлары, жоғары оқу орындарының ғылыми кеңесі ұсына алады. Бұл туралы шешім ҚР жоғары оқу орындары қауымдастығы Басқармасының отырысында қаралып лайықтылар арнайы шешіммен жылына бір рет марапатталады.

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ЖОО Қауымдастығының медалы Жоғары оқу орындары қызметкерлеріне арнап жасалған, жоғары нәтижелі еңбектерге беріледі.

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ЖОО Қауымдастығының медалімен – ЖОО арнап көп жыл оқулықтар жазып, қарымды еңбек еткен авторларға, оқу құралдары ЖОО қоғамының арасында зор ілтипатқа ие болғандарға беріледі. Әсіресе, бірнеше мәрте қайта шығарылған, автордың өз қолымен жазылған оқулықтар ерекшеленеді. Сонымен қатар, қазақ тіліндегі жаңа нұсқадағы оқулықтар мен зерттеулер. Үміткерді ЖОО ғалымдар кеңесі, ректорлар, кітапханалар баспасының кеңесі және автордың өзі өзін ұсына алады. Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ЖОО қауымдастығының отырысында авторлар ұсынылып, қаралады. Марапаттау рәсімі жылына бір мәрте жасалады.

Байтұрсынұлы атындағы Алтын Медалға бүгінге дейін ие болғандар арасында акаде-

мик Кенжеғали Сағадиев, академик Ержеп Мәмбетқазиев, Нұрсейіт Айтқали, профессор Қожамжар Төлегенов т.б. да бар. Күміс медалға танымал азаматтардан Ерлан Арын, Ерлан Сыдықов ие болған. Қола медалға Ғалымқайыр Мұтанов, Досым Сүлеев, Айгүл Ісімақова қатарлы ұстаздық қызметте жүрген ғалымдар ие болған.

Қазақстанның Жоғары оқу орындары қауымдастығы біраз жылдардан бері еліміздің жоғары білім беру жүйесінің дамуына қосқан зор үлесі, жаңа буын мамандарын даярлаудағы жаңашыл идеялары мен инновациялық ұстанымдары үшін елеулі тұлғалар мен ұйымдарды Ахмет Байтұрсынұлы атындағы медальмен марапаттап келеді.

2012 жылдан бастап бұл марапат санатына «А.Байтұрсынұлы атындағы орден» қосылды. Алғашқы иегері болып сол жылдағы ҚР Білім және ғылым министрі Бақытжан Жұмағұлов Ахмет Байтұрсынұлы атындағы орденнің тұңғыш иегері атанды.

Білікті ғалымдардың құралған арнайы комиссияның шешіміне сәйкес Жоғары оқу орындары Қауымдастығының президенті Рахман Алшановтың өзі табыс ететін марапаттар жыл сайын иелерін тауып жатады. Атап айтқанда Құрманғазы консерваториясының ректоры, әйгілі музыка шебері Жәния Әубәкіроваға Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Алтын медаль табыс етілген. Іскер басшы, өнер саңлағы басқаратын Құрманғазы атындағы қазақ ұлттық консерваториясы А.Байтұрсынұлы орденімен марапатталды. Сондай-ақ, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті А.Байтұрсынұлы орденімен марапатталған.

А.Байтұрсынұлы атындағы орденмен баға жетпес қызметі мен елдің жоғары

білімін дамытқаны үшін жаңашыл идеясы мен жаңа ұрпақ тәрбиелеуде арнайы жаңа дайындықта инновациялық жолмен келгені үшін жекеленген тұлғалар мен ұйымдар марапатталады. Марапатқа ЖОО, ЖОО ректорлары, ЖОО ғалымдар ұйымы ие болуы мүмкін. ҚР ЖОО Қауымдастығының басқармасымен жылына бір мәрте А.Байтұрсынұлы атындағы орденмен марапаттау рәсімі өтеді. Бұндай бастаманы қолға алған Алшанов Алаштың атын насихаттауға үлкен үлес қосып жүр.

Экономист, ғалым Рахман Алшанов Байтұрсынұлының ізін жалғаған ағартушы десек қателеспейміз. Ол, Қазақтың баласы оқыса, өзгемен иық теңестірсе дейтін тұлға. Сондай-ақ ол білім саласы ғана емес, қоғамдағы көптеген әлеуметтік мәселелерге, қоғамдық проблемаларға үн қосып келеді.

Рахман Алшанов бірнеше қоғамдық Академия мен сайлау органдарының мүшесі, Ұлттық және халықаралық инженерлік Академияның, жаратылыстану ғылымдары Академиясының, Еуразиялық экономикалық Академияның, Халықаралық қоғамдық туризм Академиясының президенті және Білім және ғылым министрлігі коллегиясының, ҚР Үкімет жанындағы Республикалық Кеңестер мен комиссиялардың, инновациялық қордың жанындағы талдау кеңесінің мүшесі сондай-ақ, ҚР премьер министрлік ішкі Кеңестің экономика саласы бойынша кеңесшісі.

«Мәдениет», «Білім және ғылым беру туралы» заңдардың жобасына, Еңбек және Салық кодекстерінің жобаларын талқылауға белсенді қатысты. Бірнеше экономикалық қоғамдық журналдардың редколлегия мүшесі.

Нұрғали Нұртай

«Қамшы»

<http://www.qamshy.kz/article/alash-alibi-axmet-baytursinulin-ardaqtaghan-alshanov.html>

09/01/2017

Есберген АЛАУХАНОВ

«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері»,
заң ғылымдарының докторы, профессор, криминолог-ғалым,
Халықаралық Қазақстан Криминологиялық Клубының Президенті,
ҚР Білім және ғылым министрлігі Қоғамдық кеңес
Президиумының мүшесі, нормативті-құқықтық актілерді
қарастыру комиссиясының төрағасы,
“Қазақстанның ғылымы мен өмірі” журналының бас редакторы

САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТТЫ ТЕРЕҢДЕТУДЕН БАСТАЛАДЫ

Елімізде қылмыстың алдын алу жолдары мен себеп-салдарын сараптайтын ғылым – криминологияның баяу дамып жатқанын ғалымдар да растайды. Қылмыстық статистикадағы сандарды сөйлете алмау, қылмыскердің психологиясын зерттеу мен жалпы қылмыстардың алдын алу бағытындағы жұмыстар кемде-кем. Бұл орайда Қазақстан Халықаралық криминологиялық клубының президенті, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, заң ғылымдарының докторы, профессор, ҰҒА-ның құрметті академигі, Қазақстан Жазушылар және Журналистер одағының мүшесі, Бақытжан Қаратаев атындағы Журналистер одағы сыйлығының лауреаты, ҚР Білім және ғылым министрлігі қоғамдық кеңесінің төралқа мүшесі және Құқықтық-нормативтік комиссия төрағасы Есберген Алауханов салада қордаланған мәселелердің тамыры тереңде жатқанын алға тартады. Оның ойынша, Президенттің ұлттық сананы жаңғырту туралы идеясы ең алдымен, құқықтық сананы дүр сілкіндіріп, құқықтық сауатты тереңдетумен тікелей байланысты.

– *Есберген аға, сіз криминология мен сыбайлас жемқорлыққа қатысты бірнеше кітаптың авторысыз. Жалпы, 300-ден астам ғылыми еңбегіңіз, 20-дан астам монографияңыз бен оқулықтарыңыз бар. Сізді көпшілік еліміздің бас криминологы деп біледі. Осы тұрғыдан бұл ғылымның даму деңгейі қандай?*

– Қазақстанда криминология ғылымы өте баяу дамып келеді. Бұл салада заманымыздың мықты, заңғар ғалымдары Салық Зиманов, Елеген Қайыржанов ерінбей еңбек етті. Осы ағаларымызбен қатар, жасы 90-нан асқан криминолог-ғалым Өзекен Жекебаев та бізге көптеген бағыт-бағдар берді. Өмірімде олардың

алар орны ерекше. Шындап келгенде, қазіргі таңда елімізде криминолог-ғалымдардың саны көп емес.

Бұл тұста криминологтардың ішінде баршаға идея беріп, Криминологтар қауымдастығы мен клубтарының дамуына, ілгері жылжуына үлкен үлес қосқан заң ғылымдарының докторы, профессор Игорь Рогов дер едім. Ол Конституциялық кеңестің төрағасы ретінде жемісті жұмыс атқарып келеді. Қазақстанда 1991 жылы Криминологтар қауымдастығы құрылып, оның тұңғыш президенті болып Игорь Рогов сайланған болатын. Кейін ол мемлекеттік қызметке кеткеннен кейін бар жұмысты басқа азаматтарға тапсырды. Бәріміз сол қоғамдастықтың мүшесіміз.

Алысқа бармай-ақ, көршілес Ресейді мысалға келтірсек, бұл елде түрлі криминологиялық бағыттағы ұйымдар баршылық. Мәселен, Ресей Криминологиялық қауымдастығы, Санкт-Петербург Халықаралық криминологтар клубы, Мәскеу Криминологтар клубы, тағысын тағылары. Бізде күні кешеге дейін жалғыз-ақ ұйым еді. Сондықтан 2014 жылы көптеген жергілікті ғалымдар мен шетелдік, халықаралық дәрежедегі криминологтардың ақыл-кеңесімен тұңғыш рет Қазақстанның Халықаралық криминологиялық клубын құрып, оның президенті болып сайландым.

Жылына бір рет Астана қаласында тәуелсіз мемлекеттер құрамындағы Ресей бастаған бір топ ғалымдарды шақырып, құрылтай жиналысын өткіземіз. Құрылтайымыз Ата заңымыз қабылданған Конституция күніне сәйкес келеді. Бір жағынан, елімізде Ата заңымызды дәріптейтін үлкен ғылыми-практикалық конференция өтеді, екінші жағынан, Халықаралық криминологтардың кездесу жиналысы ұйымдастырылады. Біз мұны жақсы үрдіске

айналдырдық. Биылғы басқосуға да үлкен ғалымдар жиналмақ. Атап айтсақ, Балтық жағалауы елдері, Ресей, Украина, Беларусь, т.б. елдерден атақты ғалымдар келеді. Мәселен, былтыр Мәскеу мемлекеттік университетінен үлкен ғалымдар В.Комиссаров, Санкт-Петербурдан Халықаралық криминологтар клубының президенті Д.Шестаков, Краснодардан В.Коняхин, Ярославлдан Л.Кругликов, А.Иванчин, Екатеринбургтан И.Козаченко, т.б. белгілі ғалымдар қатысты. Биыл да осы ғалымдардың кездесуін жалғастырамыз.

Қарап отырсаңыз, жалпы бізде заң шығару институты бойынша жеке бағдарлама, криминологиялық институттар өте аз. Жұмыс баяу жүріп жатыр. Бұл мәселеге әлі де біздің мемлекетте тиісті көңіл бөлініп жатқан жоқ. Сондықтан өзіміз қоғамдық негізде ғылыми ізденістер арқылы қылмыспен күресу, оның алдын алу жолдарын қарастырып, өз күшімізбен жалғастырып келеміз.

Жоғарыда айтып өткеніңіздей, расында да, 20-дан аса оқулық пен монография шығардым. Қазақстан тәуелсіздігінің алғашқы кезеңдеріндегі Қылмыстық кодексе, криминология кітаптарын өз ана тілімізде және орыс тілінде алғашқылардың бірі болып жаздық. Біздің еңбектердің Ресейде танылуы үшін 2008 жылы Ресей-Қазақстан ғалымдарының бірігуімен профессор Игорь Роговпен жауапты редактор болып үлкен криминологиялық оқулық шығардық. Қазіргі оқулықтарымыз Ресей, Украина мен Беларусь елдерінде танылған. Тіпті жақында Тбилисиде болғанымда, Ұлттық кітапханасында біздің кітаптарымыздың барын байқап қуандым. Елбасымыздың ұлт алдына қойып отырған мақсат-мұраттарына қол жеткізу үшін біз де өз бағытымыз бойынша, атап айтсақ, Қазақстандағы ғылымды дамыту, оның ішінде криминологияның жан-жақты зерттеліп, әлемге танылуы үшін жан-жақты жұмыс істеп жатырмыз.

– *Білуімізше, біраз шәкірттеріңіз, оның ішінде өзіңіз даярлап шыққан ғылым кандидаттары, ғылым докторлары бар. Аға ұрпақтың орнын басатын жас криминолог-ғалымдар легі қалыптасып жатыр ма?*

– Криминологтардың аға буынының біразы өмірден өтті. Орта буынға біз жатамыз, ал жас буынның легін енді-енді қалыптастырып жатырмыз. Өйткені нарықтық заманның талаптарына байланысты жастар жоғары оқу орнын бітірген соң, жалақысы төмен сала-

ларға бармай, күн көрістің қамымен жүріп қалады. Өкінішке қарай, сол себептен ғылымнан қол үзіп бара жатқандар баршылық. Бірақ талантты криминологтарды қайтадан салаға қайтарып, ғылыммен айналысуға үгіттеп жатырмыз. Сондықтан бірнеше жылдан кейін жастардың ішінен білікті криминологтар қалыптасады деп сенеміз.

– *Қарасақ, шетелде қылмыс пен қылмыскердің психологиясын жан-жақты зерттейді. Тіпті БАҚ-тардан психологиялық портретін беріп жатады. Қылмыстың алдын алу жолдарын қарастырады. Бұл бағытта заманауи креативті шешімдер мен ізденістер баршылық. Сіз де бұрынғы сұхбаттарыңызда «Біз көбінесе себеппен емес, салдармен күресеміз» деп айтқан едіңіз. Қылмыстың алдын алу жолдары қандай? Қылмыс себептерімен күресу амалдары туралы ғылыми-зерттеулер бар ма?*

– «Криминология» атты оқулығымның Ерекше бөлімінде әртүрлі қылмыстардың түрлеріне тоқталған едім. Атап айтсақ, ұйымдасқан қылмыс, есірткі қылмысы, кәсіптік қылмыс пен әйелдер арасындағы қылмыс, т.б. егжей-тегжейлі тоқталып, себеп-салдарын түсіндіруге тырыстым. Жеке тарауларын жазып бердім. Мұның өзін бұл бағытта жазылған алғашқы нұсқалардың бірі деп айтуға болады. Қазір қарап отырсаңыз, Бас прокуратураның жанындағы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитет бар. Бірақ мұнда көбіне құрғақ сандар беріледі. Менің ойымша, осы комитетпен бірлесе отырып, криминологтар үлкен жұмыс атқаруы керек. Неге десеңіз, осы комитеттің басында криминолог-ғалымдар отыруы керек. Өйткені сандарды сөйлете білу де – өнер. Өкінішке қарай, бізде қылмысқа қатысты сандар сөйлемейді, үнсіз жатыр. Шетелдік ғалымдар, Батыс Еуропаның білгірлері бұл салада үлкен дәрежелерге жеткен.

Бір қуаныштысы, елімізге жаңа тағайындалған Бас прокурор Жақып Асановтың атқарып жатқан жұмыстары орасан. Бірақ бір адамға мұндай кең көлемді жұмыстардың бәрін бірдей атқару оңай емес. Сондықтан бұл кісіге жан-жақты саланы білетін ғалымдар тобынан, кәсіби заңгерлер жағынан ақыл-кеңестер беретін азаматтар болуы тиіс. Біз ол кісімен бұрыннан пікірлеспіз. Ол кісінің де қорғаған кандидаттық диссертациясында Қазақстандағы зорлық-зомбылықтың алдын алу

тақырыбы қозғалып, яғни, криминологиялық бағыттағы үлкен зерттеу жасалған еді. Әрине, Бас прокурордың назарына ұсынарымыз осы, білуімізше, қазір бұл қызметте IT саласының маманы біраз жұмыстар атқарып отыр. Менің ойымша, олар тек орындаушылар ғана, бұл жерде олармен бірге заңгер, криминолог-ғалымдар отырса, үлкен өзгерістер жасар еді.

– *Жалпы, ел ішінде экономикалық дағдарыс кезінде әрқилы қылмыс түрлері көбейеді дегендей пікір бар. Мұнымен келісесіз бе?*

– Келісемін. Тәуелсіздік алған 25 жылдан асып жатқан уақытта нарықтық экономикаға қазақ халқы бірдей дайын болмай шықты. Осыған байланысты әртүрлі дағдарыстарға ұшырап жатыр. Өзіңіз білерсіз, дағдарыс болған жерде қылмыс болады. Қандай қылмыс түрлері өршиді? Ең алдымен – ұрлық-қарлық. Екіншіден – адамдарды алдап-арбау. Үшіншіден – салық төлеуден жалтару. Қазір кәсіпкерлердің бәрі ақылды, өз аттарына кәсіптік фирмаларды тіркемей, жалған адамдардың атынан тіркеп, мемлекетке құйылатын салықтың көлемін қолмен азайтады. Әбден кәнігі болып алған. Бұл жерде де криминологиялық аспектілер өте көп. Мұны зерттеу керек. Неге ел азаматтары салық төлеуден жалтарады? Неге ұрлық көбейеді? Неге алдап-арбау белең алған? Қарап отырсаңыз, жалпы Қазақстандағы қылмыстардың жартысынан астамы алаяқтыққа, алдап-арбауға қатысты. Сондықтан алаяқтыққа қатысты қылмыстарды да қайта қарап шығу керек. Жалпы, адамдардың арасында ресми келісімшарттар болса, ол азаматтық түрде сотта қаралады. Бізде кері үрдіс байқалады. Кез келген адамды алаяқ деп соттай салады. Бұл қылмыс түрлерін ашуға қатысты сандар статистикаға жақсы. Өткенде бас прокурор бұл жөнінде жиын өткізіп, үлкен талап қойды. Себебі, көп қылмыстардың алаяқтыққа қатысы жоқ. Мұның көбі нағыз азаматтық істер болып саналады. Жақып Асанов өз кезегінде мұндай үрдіске тыйым салуды талап ететінін жеткізді. Сондықтан криминолог-ғалым ретінде Бас прокурорымыз жақсы бастамалар көтеріп, дұрыс пікірлер айтып жатыр.

– *Қазір бір жыл көлемінде шыққан шетелдік және отандық БАҚ-тардағы ақпараттарды саралап көрсеңіз, Қазақстанда педофилия туралы ақпараттың көп берілетінін байқайсыз. Бұл да қоғамның бір айнасы ғой. Әлемдік БАҚ-ты сараптасаңыз, «Шетелде мұндай қылмыс жоқ екен ғой» де-*

ген ой да келеді. Жалпы, бұл туралы нақты статистика бар ма? Бұл қылмыстың тамырына қалай балта шабуға болады?

– Педофилия – елімізге жат қылмыстардың бірі. Бұл қазақ халқына тән емес қылмыс. Ұлтымыздың табиғатында мұндай нәрселер ерте дәуірлерде мүлдем кездеспеген. Сондықтан шетелдің тәжірибесін пайдаланып, әсіресе, көрші Қытай мемлекетінің осыған лайықты заңын қолданған жөн сияқты. Егер осындай қылмысқа адам барса, оған тағайындалатын үкім – өлім жазасы ғана болуы керек. Біздің қылмыскерлер тым даңдайсып барады. Қылмыскерлер заңымыздың жұмсақтығын жақсы біледі. Сондықтан қылмыстың кез келген түрін жасай береді.

– *Қылмыстық кодекс пен Қылмыстық іс жүргізу кодекстерін әлі де жақсарту керек пе?*

– Менің ойымша, 2014 жылы қабылданған Қылмыстық кодекс пен Қылмыстық іс жүргізу кодекстерінде шикіліктер өте көп. Біз шетелдің формасын аламыз деп оны тым ерте қабылдап қойдық. Бұл дұрыс емес. Қылмыстық іс жүргізу кодексінің көптеген баптарын қайта қарауды мамандар талап етіп жатыр. Кейбір бұрынғы Әкімшілік кодексінде қаралатын мәселелер Қылмыстық кодекстің құрамына кіріп кеткен. Бұған қатысты қорғаушылар мен ғалымдардың да жақсы пікірлері бар. Сондықтан мұны тез арада қайта қарау керек сияқты. Өйткені мынандай жағдайда Қазақстанның біраз халқы сотты болады. Жеңіл қылмыс түрлеріне қатысты қайта қарайтын мәселелер бар.

– *Қазақша заң тілі қалыптасты ма? Өкінішке қарай, осы күнге дейін елімізде заңдардың басым бөлігі орыс тілінде қабылданған, ал қазақ тіліндегі құжаттар аударма заңдар ретінде еленбей жүрген жоқ па?*

– Мұны еліміз Тәуелсіздік алған 25 жылдан бері айтып келемін. Бұл дұрыс емес. Заңның бәрі орысша жазылып, қазақ тіліндегі заңдарға мән берілмейді. Тәржімаланған заңдардың көбі қате. Неге заңның орысша редакциясы былай, қазақша редакциясы былай дегенде, «орысша редакциясына басымдық беріп, соны қараңыз» дейді. Өмірбақи мұндай ұстанымға қарсымын. Мұхтар Әуезов «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деп кеткен. Менің айтарым, ел боламын десең, заңды қазақ тілінде жаз. Бізде қазақ тілінде жазатын заңгер ғалымдар өте көп. Міне, солардың күшін пайдалану керек.

Қайталап айтайын, ең алғашқы қазақ тіліндегі «Көші-қон туралы» заңды Әкім Бісқақ жазып берді. Одан кейін мұндай тәжірибені ешкім пайдаланған жоқ.

Әлемге танымал прокурор, адвокат «Ф. Плеваконың сот мәжілісіндегі таңдамалы сөздері» кітабын аударып, 5000 данамен көлемді кітап етіп шығардым. Бұл кітапқа Бас прокурорының аса маңызды істер бойынша аға көмекшісі, заң ғылымдарының кандидаты Хабылсаят Әбішевтің оң пікірі берілген.

Біз ешкімнің де көңіліне қарамауымыз керек. Мемлекеттік тілді білу – баршаға міндет. Өкінішке қарай, Парламенттегі депутаттардың көпшілігі ана тіліне шорқақ. Тіпті құқықтық сауаты төмен азаматтар да кездеседі. Құқықтық сауаты жоғары азаматтар заң шығарушы органға көптеп тартылуы керек. Парламентте құқықтық сауатты, кәсіби білігі жоғары азаматтар отыруы тиіс. Сондықтан Парламенттегі комитеттерде қызмет ететін заңгерлерге де көңіл бөлу керек. Өкінішке қарай, депутаттардың көбі сарапшылар мен көмекшілеріне сеніп кеткен. Сарапшылардың жұмысын сол депутаттың өзі бір қарап шығып, сараптама жасай алмайды. Неге біз мұны батыл айтып отырмыз? Себебі, заңдардың көбісі шикі болып жатыр. Заңдарымызда бірізділік жоқ. Осы Парламенттегі кейбір депутаттарды ауылды көтеру үшін жіберу керек. Олардың өмірлік тәжірибесі де, білімі де соған жеткілікті. Қазір ауылда қызығатын ешнәрсе қалмады, креативті жастардың бәрі қалаға кетуде. Бір кездері барлық береке ауылда болатын.

– *Расында, заңдарды қалай бір ізге келтіруге болады?*

– Бірде Парламенттің жауапты қызметкері Дәуітәлі Омашевтің Аударма тәржімасы туралы үлкен мақаласы шықты. Онда қандай керемет жақсы ойлар айтылды. Негізінен, бізге «Тілдер туралы» заңға өзгерістер енгіздіру керек. Ең алдымен, «мемлекеттік тілді толық меңгермеген, яғни, жаза алмайтын, толық сөйлей алмайтын азаматтарды саяси мемлекеттік қызметтерге жібермеу керек» деп ұсыныс тастауымыз керек. Өйткені жоғары саяси қызметтерде отырған азаматтардың өзі қазақ тілін білмейді. Мемлекеттік тілді сыйламайды. Ой-көзқарасын орысша білдіреді. Жақында Грузияда өткен ғылыми-практикалық конференцияға қатысқанымда, шаралардың бәрі грузин және ағылшын тілдерінде өтті. Аудар-

ма жедел жасалып жатыр. 2016 жылы Бакуде болғанымызда, онда да үлкен жиын әзірбайжан және ағылшын тілдерінде өтті. Бәлкім, адамдардың тіл табысуы үшін орыс тілі керек те шығар. Бірақ басқа елдер қашанда мемлекеттік тілдерін жоғары дәрежеге қояды. Ресейден келген мықты ғалымдардың өздері тәржімашы арқылы баяндамаларды тыңдап отыр. Грузиндер мен әзірбайжандар халқының саны жағынан бізден әлдеқайда аз. Бұл тұрғыдан біз мемлекеттік тілден гөрі басқа тілдерге жағдай жасауды қашан қоямыз? Мұның бәрі түсініксіз.

– *Мемлекет басшысы өз Жолдаулары мен мемлекеттік бағдарламаларында заң үстемдігі туралы көп айтады. Халқымыз құқықтық нигилизмнен қаншалықты арылып жатыр?*

– Нұрсұлтан Назарбаев құқықтық тұрғыдан өте сауатты азамат. Кезінде Елбасы: «Қазақ қазақпен қазақша сөйлессін!» деп ұран көтерді. Мұның өзі түсінген азаматқа үлкен ой. Өкінішке қарай, қазір Елбасының осы тапсырмасын толықтай орындай алмай жүрміз. Екіншіден, қазақ халқы – өте дарынды, сауатты. Бірақ біздің құқықтық санамыз әлі де жоғары дәрежеде емес. Сондықтан мемлекеттің оқу бағдарламасында 5-сыныптан бастап құқықтану сабақтары жүргізілсе жөн болар еді. Қазір қандай сауатты басшы болса да, құқықтық сауаты төмен екендігі байқалады. Егер біреуді сотқа, куәгерлікке шақырып жатыр десе, көз алдына бір аласапыранды елестетеді.

– *Яғни, Президенттің ұлттық сананы жаңғырту идеясы құқықтық сананы жаңғыртумен де байланысты ма?*

– Өте дұрыс айтылған мәселе. Бұл, түптеп келгенде, құқықтық сананы көтеруден басталады. Сананы жаңғырту құқықтық білімді тереңдетуден басталса игі. Ширек ғасырдың ішінде қазақ халқының құқықтық санасы өзгеріп, жаңғырып жатыр. Мәселен, қазіргі таңда «Даму» атты үлкен адвокаттар тобын басқарамын. Көптеген халық өкілдерімен сөйлесемін. Қазір «Халық заңгері» деген жобаны жүзеге асырып жүрміз. Бұл жоба тұңғыш рет Алматыда жүзеге аса бастады, одан кейін Астана мен Шымкентте жалғасты. Қазір бұл жобаның екінші кезеңі өтіп жатыр. Оның мақсаты – халықтың құқықтық санасын көтеру. Қараңғыда жүрген азаматтарды үлкен аудиторияға шақыру және оларға тегін құқықтық

кеңес беру. Әрбір қабылдау күні бізге 300-ден 500-ге дейін азамат келіп, тегін заңгерлік кеңестер алып жатыр. Бұл – үлкен резонанс туғызып жатқан жоба. Әлеуметтік желілерде де таратылып, қызу талқыланып жатыр. Мұның бәрі Елбасының ұлттық сананы жаңғыртуға байланысты бастамасы аясында біздің, заңгерлердің атқарып жатқан бір жұмысымыз, ел дамуына қосқан бір үлесіміз.

– *Ел азаматтары заңгерлерге қандай шағыммен жиі келеді?*

– Ең алдымен, қазақ үшін қашанда өзекті мәселе – жер дауы. Егер азаматтар арнайы заңгерге барса, кассаға қыруар қаржы төлейді. Біз оларға тегін көмек беріп, мәселенің оңтайлы шешілуіне үлес қосып келеміз. Халықтың біраз бөлігі алаяқтық қылмыстарынан жапа шегіп отыр. Тұрғын үй мәселесіне қатысты қылмыстар көбейіп барады. Қазірдің өзінде елімізде халықты тұрғын үймен қамтуға байланысты жақсы мемлекеттік бағдарламалар жүзеге асып жатыр. Бірақ өкінішке қарай, осының бәріне алаяқтар кірісіп кетіп, босқа халықты алдап-арбап жатыр. Бұл жерде мемлекеттің кінәсі жоқ.

– *Алға қойған мақсаттарыңыз қандай?*

– Менің алға қойған мақсатым үлкен рухани ұстазым Салық Зимановтың маған тапсырған үлкен аманатымен байланысты. Ол кісі: «Есберген, сен Қазақстандағы бас криминолог болуың керек. Сен университеттерде дәріс оқитын үлкен профессор болуға лайықсың» деп жиі айтатын. Ұстазымның осы аманатын орындау жолында 2009 жылдан бастап «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» деген үлкен журнал шығарып жатырмын. Сол журналдың бәрінде криминология мен құқықтық мәселелерге қатысты барлық насихаттық жұмыстар жүріп жатыр. Бұл журнал – ғалымдардың трибунасы. Журнал арқылы бүкіл әлемдегі, оның ішінде ТМД елдеріндегі ғалымдардың криминологиялық ойларын беріп отырамыз. Қазір журналдың шығып жатқанына да 8-9 жыл болды. Оның қалыптасқан аудиториясы да бар. Тіпті Ресейде де журналымыздың өкілдіктері бар. Мәскеу, Петербор, Рязаньда, сондай-ақ Украина қалаларында қызығып оқиды. Халықаралық журналдың деңгейін осыдан-ақ білуге болады.

– *Әңгімеңізге рақмет!*

Сұхбаттасқан Кәмшат ТАСБОЛАТ

Мамыр 17, 2017

«Айқын» газеті

Абдрашев Руслан Мурагханович
доктор юридических наук

Тугаев А.С.

Старший преподаватель Школы Государственной политики и Права

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ УГОЛОВНОГО И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

***Түйін.** Мақалада заң әдебиеттеріне терең талдау жасалынған. Осы мақаласында жана қабылданған Қылмыстық-процестік кодекспен байланысты проблемаларын қарастырылған.*

***Summary.** Article is sanctified to the problems of pre-trial production on criminal cases. On the basis of deep analysis of before current and new legislation, an author brought in the row of suggestions on perfection of judicial legislation.*

Принятие в 2014г. новых Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов Республики Казахстан стало крупным событием для юридической общественности. В законодательстве появилось множество норм и правовых институтов, ранее не характерных для правовой системы Казахстана. В этой связи эти нововведения вызвали бурные дискуссии в научной среде. Прежде всего, необходимо выделить основную причину их принятия, в качестве которого выступил фактор политического характера, обуславливающий необходимость вступления Казахстана в ряд международных организаций. Рассматриваемый фактор в свою очередь обусловил необходимость гуманизации действующего права.

В целях гуманизации уголовного законодательства введен новый вид уголовного правонарушения – уголовный проступок. В отличие от ранее действующего уголовного кодекса (298 составов преступлений) вновь принятый уголовный закон содержит 368 уголовных правонарушений, что на 70 правонарушений больше. С момента введения уголовного проступка можно отметить уменьшение доли преступлений и наказаний, связанных с лишением свободы, что в большей части, является искусственной мерой, выгодной правоохранительным органам. Вместе с тем, снижение количества преступлений, перешедших в категорию уголовных проступков (103 состава), указывает на гуманизацию действующего права [1].

А теперь посмотрим на состояние предварительного расследования уголовных дел. Нагрузка органов предварительного расследования (органов дознания и предварительного следствия) выросла на 19%, что представляет собой негативный фактор. Если ранее подобные дела велись в рамках возбуждения административного производства, то теперь правонарушения, не представляющие большой степени общественной опасности (уголовные проступки) относятся к подследственности органов дознания и предварительного следствия. Причем следует отметить, что из 156 составов уголовных правонарушений 103 – ранее представляли собой преступления небольшой тяжести, 46 – административные проступки [2].

Существенным изменениям подверглась и Особенная часть УК Республики Казахстан. В первую очередь, хотелось бы отметить, что криминализация и декриминализация уголовных правонарушений осуществлялась без учета их криминологической характеристики. Таким образом, законодателю необходимо обратить внимание на преждевременную криминализацию ряда деяний: клонирование человека (ст.129 УК РК); создание баз (лагерей) для подготовки наемников (ст.171 УК РК); рейдерство (ст.249 УК РК) и т.д. Преждевременной является декриминализация провокации взяточничества, которая обеспечивала уголовно-правовую охрану должностных лиц от преступных посягательств сотрудников финансовой службы и служб собственной безопасности.

В связи с ратификацией ряда международных соглашений Республика Казахстан обязана имплементировать нормы международного права в отечественное право. Многие обязательства международного характера, вытекающие из ратифицированных конвенций, не были приняты во внимание при разработке вышеуказанных нормативно-правовых актов, в том числе и УК Республики Казахстан. До

сих пор в нашей республике официально не признана коррупция в частном секторе, что является большим упущением антикоррупционного законодательства. 18 ноября 2015г. принят новый Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции», направленный на регламентацию новых принципов и методов борьбы с коррупцией [3].

В рассматриваемом нормативно-правовом акте в ст.16 изложены меры противодействия коррупции в сфере предпринимательства. Налицо коллизии норм права, поскольку перечень коррупционных преступлений, изложенных в п.29) ст.3 УК Республики Казахстан, не включил в себя правонарушения против интересов службы в коммерческих организациях, ограничиваясь должностными правонарушениями. Таким образом, коррупция в частном секторе фактически не признана. Аналогичная проблема имеет место и к определению экстремистских преступлений (п.40 ст.3 УК Республики Казахстан), перечень которых не имеет под собой никаких научных обоснований, поскольку в Законе Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005г. отсутствует понятие экстремизма [4].

На наш взгляд, не оправдала себя гуманизация уголовного законодательства в части либерализации экономических преступлений. Во-первых, это обусловлено тем, что «Transparency International», в 2016г. в качестве одного из факторов, провоцирующих рост коррупции в Казахстане, выделили усиление доли теневой экономики; Во-вторых, все мы знаем, что либерализация экономических преступлений, имевшая место в Российской Федерации, наделала много шума. В России, либерализация экономических преступлений только за первый год привела к чистому оттоку капитала в \$56,8 млрд Из них \$35,1 млрд (то есть около 60%) выведены в рамках так называемых сомнительных финансовых операций [5, с.51].

Какие негативные изменения есть на сегодняшний день в новом УК Республики Казахстан? В конструкции двух экономических преступлений (ст.217 (Создание и руководство финансовой (инвестиционной) пирамидой) и ст.218 (Легализация (отмывание) денег и (или) иного имущества, полученных преступным путем), есть поощрительные нормы, предусматривающие возможность освобожде-

ния от уголовной ответственности, если лицо добровольно заявляет о готовящемся или уже совершенном правонарушении.

Таким образом, можно говорить и об ускоренном развитии деятельности по легализации криминальных капиталов. Здесь на первый план выходит изменение качественных параметров, усложнение соответствующих многоходовых финансовых операций, что также обусловлено новыми возможностями, которые открывает перед криминалом глобализация. Наглядным примером может служить поведение казахстанских олигархов, которые разными способами (в том числе неправомерными и преступными), сколотив огромные состояния, не содействуют решению отечественных проблем, а вывозят свой капитал в оффшоры, вкладывают огромные деньги в зарубежные компании.

К чему привела либерализация экономических преступлений в Республике Казахстан? За совершение экономических преступлений, в том числе и при наличии квалифицирующих и особо квалифицирующих признаках в качестве альтернативного наказания предусмотрен штраф, что дает возможным криминальным представителям бизнеса легально откупаться от совершения преступления. Таким образом, нововведения нарушают принцип справедливости назначения наказания. Кроме того, замена санкций, связанных с лишением свободы на другие может привести к проблемам экстрадиции лиц, совершивших экономические преступления и выехавших за пределы Республики Казахстан.

Как показывает мировая практика (в том числе опыт США по легализации капиталов бутлегеров в период правления Рузвельта), когда накопление теневых капиталов достигает размеров порядка половины объема ВВП страны и более, с неизбежностью действия закона всемирного тяготения наступает известный переход количества в новое качество: в данном случае это означает действие мощной тенденции не просто к легализации «грязных» капиталов, но и к, так сказать, всеобщей легитимизации структур и субъектов криминализованного бизнеса [6].

Таким образом, анализ Особенной части УК РК свидетельствует о необходимости ее тщательного анализа, сопоставления с нормами Общей части, рассмотрения целесообразности криминализации и декриминализации

преступных действий, устранения системных проблем и пробелов в праве, решения вопросов имплементации в уголовное законодательство норм международного права.

Концептуальные изменения коснулись и уголовно-процессуального законодательства.

Во-первых, исключена стадия возбуждения уголовного дела. Для рассмотрения вопросов обоснованности этой позиции обратимся к историческим фактам. Видный историк В.О.Ключевский писал: «История ничему не учит, а только наказывает за незнание уроков» [7]. Поскольку УПК РК 1997г. являлся наследием тоталитарной системы, он содержал в себе такую стадию уголовного процесса, как возбуждение уголовного дела, введенную еще 11 февраля 1957г. законом «Об отнесении к ведению союзных республик законодательства об устройстве судов союзных республик, принятия гражданского, уголовного и процессуального кодексов». Стадия возбуждения уголовного дела выполняла роль своеобразного фильтра от необоснованного возбуждения уголовного дела и уголовного преследования в отношении граждан. Акту возбуждения уголовного дела предшествовала доследственная проверка. При этом в уголовном процессе Казахстана до возбуждения уголовного дела допускалось проведение трех следственных действий: осмотра, выемки и производства экспертизы (ст.184 ранее действующего УПК Республики Казахстан). По мнению ряда ученых, именно эти три следственные действия не ущемляли конституционные права граждан.

УПК Республики Казахстан от 4 июля 2014г. исключил стадию возбуждения уголовного дела. В настоящее время органы уголовного преследования уполномочены после регистрации заявления, сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований провести любое неотложное следственное действие.

Каково мнение ученых и правоприменителей по вопросам исключения стадии возбуждения уголовного дела? Представители союза адвокатов отмечают, что новый Уголовно-процессуальный кодекс развяжет руки силовикам. По мнению представителей общественного фонда «Transparency Kazakhstan», госорганы вносят подобные изменения для своего же удобства, поскольку уголовное преследование переносится на более ранние стадии.

Таким образом, перед принятием решения об исключении стадии возбуждения уголовного дела из уголовного судопроизводства Республики Казахстан необходимо было исследовать уровень коррупции в правоохранительных органах, дабы исключить риски, связанные с возможностью превышения служебных полномочий в момент досудебного расследования уголовных дел.

Во-вторых, УПК Республики Казахстан от 2014г. изменил представление о сущности, правовой природе и задачах следственных действий посредством введения новой дефиниции «негласные следственные действия».

Насколько это обосновано? Во-первых, разработчики уголовно-процессуального закона не изучили правовую природу, сущность, задачи и значение оперативно-розыскной деятельности, в том числе и оперативно-розыскных мероприятий. А. Я. Гинзбург полагает, что «введение «негласных (т. е. секретных, тайных) следственных действий» в отечественный уголовный процесс, провозгласивший демократические принципы, в том числе осуществление судопроизводства на основе состязательности и равенства сторон, отбрасывает уголовный процесс в не столь далекие времена инквизиционного характера, от которого казахстанский законодатель отказался ранее. В данном случае искусственное слияние в единое целое двух различных по форме и сущности видов деятельности недопустимо, так как ведет в конечном итоге к хаотичности и разрушению процессов указанных государственных видов деятельности и их законодательных основ» [8].

Помимо вышеизложенного, институт негласных следственных действий не получил необходимой и совершенной процессуальной формы, которая служила бы достаточной гарантией как получения достоверных доказательств, так и защиты прав и свобод человека. К примеру, по ряду негласных следственных действий невозможна их правовая регламентация (ст.251 УПК РК. Негласные внедрение и (или) имитация преступной деятельности). Также возникает вопрос о невозможности ознакомления с негласными следственными действиями защитника.

Если подходить к рассмотрению этой проблемы в контексте теории государственного управления, то здесь уместно употребить общеизвестный тезис – дублирование пол-

номочий и функциональных обязанностей у субъектов права всегда влечет к конфликту интересов. Дублирование же функций следователя и оперативного работника приведет к конфликтам интересов, связанных с нежеланием сообща решать вопросы борьбы с преступностью. При умении проводить негласные следственные действия следователи откажутся от взаимодействия с оперативными аппаратами и службами криминальной полиции.

В-третьих, введение нового правового института – процессуального соглашения изменило представление об основных задачах и конституционных принципах уголовного судопроизводства.

Задачами уголовного процесса являются пресечение, беспристрастное, быстрое и полное раскрытие, расследование уголовных правонарушений, изобличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершивших, справедливое судебное разбирательство и правильное применение уголовного закона, защита лиц, общества и государства от уголовных правонарушений (ст.8 УПК Республики Казахстан).

Вместе с тем, введение в правовую систему такого института, как процессуальное соглашение («сделка с преступником»), является нарушением базовых принципов уголовного процесса – осуществление правосудия только судом (ст.11 УПК РК), поскольку вопросы виновности лица в совершении преступления, размер и вид наказания могут определяться уже в стадии досудебного производства. Возникает вопрос: а зачем тогда суд? Просто для констатации фактов, установленных органами уголовного преследования? Тогда логически возникает вопрос об исключении из числа принципов уголовного процесса – принципа осуществления правосудия только судом, что вряд ли допустимо.

При рассмотрении проекта нового УК Республики Казахстан был проигнорирован негативный опыт зарубежных стран по использованию процессуальных соглашений (сделок с преступниками). Так, английские и американские ученые всячески критикуют сделки о признании вины, полагая, что юридический процесс не основан на установлении истины. Многие в США считают судебные сделки позором для правосудия, при этом говорят, что подобные сделки выгодны для обвиняемых, так как он признает себя виновным в боль-

шинстве случаев по договоренности с судом. При этом суд соглашается вынести менее суровый приговор, снять некоторые обвинения или гарантировать подсудимому какие-либо другие поблажки в обмен на признание им своей вины в менее тяжком преступлении, чтобы избежать суда присяжных и ответственности за более тяжкое преступление. По признанию граждан Америки, ни одна из судебных практик не вызывает большего возмущения общественности, чем предложение уступок обвиняемым, сделавшим заявление о признании своей вины. Ее непопулярность в глазах американской общественности заставила запретить или ограничить эту практику в ряде юрисдикций. В странах же континентальной Европы данный институт не прижился, как представляется, потому, что там хорошо видят опасности его внедрения и имеющиеся в данном порядке судопроизводства недостатки. Эксперты ООН также обратили особое внимание к процедуре сделки о признании вины в грузинском законодательстве. В частности, они выразили обеспокоенность по поводу ограниченной роли и независимости судьи в таких процессах. В соответствии с существующим законодательством, судья связан соглашением о признании вины и не может сократить согласованную меру наказания без согласия прокурора».

Новый УПК Республики Казахстан изменил представление о фундаментальных началах уголовного процесса, определяющих систему и содержание его институтов и норм, в связи с введением дискреционных полномочий прокурора.

УПК Республики Казахстан наделил прокурора дискреционными полномочиями, то есть практически абсолютной властью в рамках уголовно-процессуальной деятельности. На сегодняшний день прокурор:

1. Является полноправным органом предварительного следствия (ст.60 УПК РК);
2. Фактически выполняет функции правосудия путем решения вопроса, связанного с процессуальным соглашением (ст.ст.58, 612-621 УПК РК);
3. Обладает ряд исключительными полномочиями – в УПК РК фигурирует термин «исключительные полномочия прокурора».

Таким образом, нововведения нарушают конституционный принцип, изложенный в ст.75 Конституции Республики Казахстан –

Правосудие в Республике Казахстан осуществляется только судом [9].

Помимо изложенного, новый УПК Республики Казахстан создал условия для дублирования ряда полномочий:

1. Прокурор дублирует функции правосудия в части заключения процессуального соглашения;

2. Введение должности «Следственный судья» дублирует функции прокурора;

3. Прокурор, став полноправным органом предварительного следствия, дублирует функции органов дознания и предварительного следствия.

В заключении хотелось бы отметить, что действующий УК и УПК Республики Казахстан существенно нарушают положения основного закона страны – Конституции Республики Казахстан. Целесообразно провести мониторинг уголовного, уголовно-исполнительного и уголовно-процессуального законодательства на предмет соответствия Конституции Республики Казахстан и отраслевым нормативно-правовым актам.

Список использованной литературы

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V.

2. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2016 года №235- V.

3. Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015г.

4. Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005г.

5. Смирнов Г. Бюджет сгубила либерализация. – М., 2011

6. Куликов В. Бизнесменам обещают волю. Известные правоведы предлагают разгрузить тюрьмы // Российская газета. 2011. 10 февр.

7. Курс русской истории в 5-и ч. – СПб., 1904-1922. – 1146с.

8. Гинзбург, А. Я. О так называемых «негласных следственных действиях» [Электронный ресурс] / А. Я. Гинзбург // Информ. агентство Закон. kz. – Режим доступа: <http://www.zakon.kz/4568011-o-tak-nazyvaemykh-neglasnykh.html> (дата обращения: 07.11.2014).

9. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года).

БАСТЫ СОТ ТАЛҚЫЛАУЫ БАРЫСЫНДА ПРОКУРОР МЕН ҚОРҒАУШЫ-АДВОКАТТЫҢ ШЕШЕНДІК ӨНЕРІНІҢ КӨРІНІСТЕРІ

Түйін. Мақала қылмыстық іс жүргізудің негізгі сатыларының бірі басты сот талқылауы барысында сот жарыссөзі бөлімінде көрініс табатын қорғаушы мен прокурор арасындағы сайыскершілік қағидасының негізін ашуға бағытталады.

Резюме. В данной статье автор рассматривает особенности ораторского искусства адвоката-защитника и прокурора как государственного обвинителя на стадии главного судебного разбирательства.

Summary. In this article, the author examines the characteristics of public speaking Art How to defense counsel and the prosecutor as a public prosecutor.

Қылмыстық іс жүргізу барысында сайыскершілік қағидасын қамтамасыз ету, қазіргі құқықтық реформаның негізгі мақсаттарының бірі деп атап кетуге болады. Осы жерде басты сот талқылауы барысында сайыскершілік қағидасының тиімділігін арттыру дәлелдемелерді зерттеу барысында объективтік шындықты ашуға және қылмыстың жасалу себептері мен негіздерін толық ашуға мүмкіндік береді деп толық айтуға болады. Басты сот талқылауының негізгі бір бөлімі Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 43 тарауы «Сот жарыссөзі және сотталушының соңғы сөзі» болып табылады. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасында сот жарыссөзін жүргізу ережелері ғана бекітілген, ал оның мазмұны, құрылымы толық ашылмайды, себебі оны тек іске қатысушы айыптау және қорғау тарабы ғана анықтай алады. Осы жерде мемлекеттік айыптаушының және қорғаушының орны ерекше, бұл жерде олар тек айыптау және қорғау қызметін ғана жүзеге асырып қоймай, сонымен бірге сотталушыға әсер ету, оны түзеу процесін жүзеге асырады деп айтуға толықтай мүмкіндік бар.

Сот шешендігінің мақсаты — сот билігіндегі ұлттық сот төрелігі тілмарлығының жүйелі теориялық негізін жасап, оның төл қасиеттері мен міндеттерінің сот процесіне қажетті әлеуметтік құбылыс ретіндегі табиғатын ашу

болып табылады. Бұл мақсаттың орындалуы үшін мынадай міндеттер көзделеді — сот билігін жүзеге асырушы сот ісіне қатысушы тұлғалардың — судья мен айыптаушының, қорғаушы мен айыпталушының және жалпы құқық қорғау органдарының өзге де қызметкерлерін кәсіби тұрғыда ұштап, мемлекеттік тілде еркін әрі жатық сөйлеуге, сауатты жазуға, айтайын деген ойын дәл жеткізуге баулу, мемлекеттік тілдің шексіз мол мүмкіндіктері мен сарқылмас байлығын дұрыс пайдалана білуге дағдыландыру, сотта нақты да дәл, үйлесімді де ұйқасымды сөйлеудің, жазудың үлкен өнер екенін көңілге ұялату, ұғындыру болмақ.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 83-бабының 1–4 тармағына, 1995 жылдың 21 желтоқсан «Прокуратурасы туралы» Қазақстан Республикасының заңына, Қазақстан Республикасы ҚІЖК 62-бабына сәйкес: «Соттың қылмыстық істі қарауына қатысушы прокурор айыптауды қолдау жолымен мемлекеттің мүддесін білдіреді және мемлекеттік айыптаушы болып табылады. Мемлекеттің мүдделерін қорғап талап қоюға құқылы». Прокурор өз позициясын іс материалдары бойынша әрі соттағы процессуалдық қызметіне қарай айқындайды. Бүгінгі таңдағы ғылыми әдебиетте прокурор-дың істегі процессуалдық қызметі туралы екі түрлі көзқарас қалыптасқан: бірі — кей авторлар оны мемлекеттік айыптаушы деп біледі, екіншілері — заңның жүзеге асырылуын қадағалайтын органның өкілі деп таниды.

ҚР ҚІЖК 317-бабының 4-тармағында: «Прокурор дәлелдерді ұсынады және оларды зерттеуге қатысады, сотқа айыптаудың мәні бойынша, сондай-ақ сот талқылауы кезінде ондаған басқа да мәселелер бойынша өзінің пікірін баяндайды, сотқа қылмыстық заңды қолдану және сотталушыға жаза қолдану туралы ұсыныс айтады» делінген. Прокурордың айыптау сөзінің құрылымы мынадай элементтерден тұрады:

- 1) қылмыстың қоғамдық бағасы;
- 2) істің мән-жайын баяндау;

- 3) іс бойынша жиналған және сот тексерген, зерттеген дәлелдемелерді талдап, бағалау;
- 4) қылмысты саралауды негіздеу;
- 5) сотталушыға, ал кейде жәбірленушіге мінездеме беру;
- 6) жазалау шарасы және азаматтық талап бойынша өз ой-пікірін білдіру;
- 7) қылмыстың жасалуына түрткі болған жағдайлар мен себептердің көзін ашу және оларды жою туралы ұсыныстары.

Сотталушының, ал кей жағдайларда жәбірленушінің, басқа адамдардың мінездемесі сотталушы сияқты және тұлғаның жауапкершілігін негіздеу үшін ғана емес, сондай-ақ қылмыстың субъективті жағын анықтап, дәлелдемелерді бағалау үшін де керек.

Прокурор айыптаушылық сөзінде біржақты пайымдаудан қашқаны аб-зал. Оның айыптауы соттың айыптауы емес. Ол сот процесінде шығып сөйлегенде көпшілік оның сөзінен сотқа деген қадірін, құрметін сезінуі керек. Ұс-танған көзғарасын мейлінше айқын, дұрыс екенін сотқа сездіруі шарт.

Сот жарыссөзінде мемлекеттік айыпталушыдан кейін сөйлейтін процессуалдық қатысушылардың бірі қорғаушы-адвокат. Қорғаушының негізгі мақсаты өзінің қарауындағы тұлғаны барлық тәсілдерді қолдана отырып ақтап шығу болып табылады. Өз қызметін жүзеге асыру барысында қорғаушы әр түрлі қорғау әдістерін, тактикасын қолдана алады. «Қорғау тактикасы — бұл қорғау қызметін оңтайлы жүзеге асыруға бағытталған ғылыми ережелер мен ұсыныстар жүйесі... Қорғау тәсілі — бұл қорғау міндетін шешу мен мақсатқа жетуге мүмкіндік туғызатын, қорғау жағдайын есепке ала отырып, қолданылатын ғылыми ұстанымдарға негізделген қорғауды ана-ғұрлым тиімді жүзеге асыратын тәсіл... Қорғау тәсілінің ішінде білімділік, шеберлік секілді өнерге тән қасиеттер кіреді. Шеберлік, іскерлік — бұл қорғау тактикасы қызметін іске асырудың, оның тиімділігінің шарты, бірақ маз-мұн элементі емес. Қорғау тактикасы шеберліксіз де қолданылады, ол қанша-лықты тиімді, дұрыс таңдалып, білгірлікпен жасалды ма, мәселе сонда. Қорғау тактикасы — бұл өнер ғана емес, көбіне-көп қорғаушының жеке санасына байланысты әрекет. Білімділік пен

шеберлік әдемі тілмен өрілсе ғана қуатты қаруға айналады». Қылмыстық істі қарауға қатысқанда адвокат сотталушының қорғаушысы ретінде қорғау сөзін сөйлесе, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкердің өкілі ретінде олардың құқығын заңды мүддесін қорғай сөйлейді.

ҚР ҚІЖК 70-бабына сәйкес «Қорғаушы — заңда белгіленген тәртіппен се-зіктілер мен айыптаушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды жүзеге асыратын және оларға заң көмегін көрсететін адам». Яғни, адвокат өз қызметін қорғанушының талап-тілектерінің негізінде емес, заң талаптары бойынша жүзеге асырады.

Адвокаттың қорғау сөзі бойынша қорғандық қажеттілік, пайдалы екені-не, адвокат қалаған позициясының заңды, әділетті екені-не адамдардың көздері жетуі тиіс. Міне, осы жайттар төрелік айтар сөздің негізгі мазмұнын құрайды. Сотталушы өз тарапынан айтылар айғақтарды дәлелеуі міндетті емес, ал адвокат қорғау сөзінде дәлелдемелер келтіруге міндетті саналады. Әйтпесе сотта адвокаттың қажеті шамалы. Адвокаттардың өз кәсіби еңбегі тұрғысынан сөйлей білудің негізгі өзегінде адамгершілік принциптер, моральдық қарым-қатынастар үстем болатыны мәлім. Себебі, адвокат қызметі азаматтар мен ұйымдардың заңды мүдделерін қорғауға, сот әділдігін жүзеге асыруға, адамдардың ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу рухында өрісін табады. Адвокат кәсібінің негізгі өзегі — кәсіби этика, кәсіби мінез-құлықтың аясын-да қалыптасады. Бұл ережелер «Адвокаттық қызмет туралы» Қазақстан Республикасының заңында және адвокаттардың кәсіби этика ережелерінде бекітілген.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Гиздатов Г.Г. Судебная речь: теория и практика //Актуальные проблемы правовой реформы в РК, Алматы, 1995.
2. Кисенишский И.М. Судебные речи по уголовным делам. М., 1989.
- 3.Адвокаттық қызмет туралы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 5 желтоқсандағы № 195-І Заңы

Абдрашев Р.М.

доктор юридических наук, rusabdr@mail.ru

Тугаев А.С.

Старший преподаватель Школы Государственной политики и Права

ПРОБЛЕМЫ НАЗНАЧЕНИЯ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Түйін. Осы мақалада жана қабылданған Қылмыстық-процестік кодекспен байланысты проблемаларын қарастырылған.

Summary. Article on the basis of deep analysis of before current and new legislation, an author brought in the row of suggestions on perfection of judicial legislation.

Вступившие в силу с 1 января 2015г. новый Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы Республики Казахстан кардинальным образом изменили представление о правовой системе Казахстана, которая в настоящее время существенным образом отличается от правовых систем стран постсоветского периода. С принятием нового уголовно-процессуального закона видоизменились многие традиционные институты уголовно-процессуального права. Впервые в Республике Казахстан сделан шаг по ликвидации стадии возбуждения уголовного дела, существенному упрощению досудебного производства по уголовным делам (в том числе и по категории тяжких преступлений), введению новых правовых институтов и норм, ранее не характерных для отечественной правовой системы [1]. Безусловно, законодательное решение, направленное на ликвидацию стадии возбуждения уголовного дела, стало неожиданным для юридической общественности – как для теории уголовного процесса, так и для правоприменительной деятельности.

Насколько позитивны эти изменения?

Вопрос о допустимости производства экспертизы, как и ряда других следственных действий, в стадии возбуждения уголовного дела дискутировался на протяжении нескольких десятилетий. Высказывались различные, порой диаметрально противоположные точки зрения. Одни авторы были за максимальное расширение перечня следственных действий, допустимых на этой стадии, поскольку это обеспечивает быструю и качественную пред-

варительную проверку и достоверность ее результатов, а следовательно - законность и обоснованность возбуждения уголовного дела.

Другие категорически против этого возражали, поскольку такое расширение ведет, по их мнению, к стиранию грани между стадиями возбуждения уголовного дела и предварительного расследования и, в конечном счете, может сделать первую вообще не нужной.

Новый Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, с одной стороны, разрешил эту проблему, а с другой - создал ряд других проблем, в том числе и коллизийного характера. Ликвидация стадии возбуждения уголовного в новом УПК Республики Казахстан изменило представление о понятии, сущности и значении судебной экспертизы в уголовном процессе, которая в ст.184 утраченного силу УПК Республики Казахстан, наряду с осмотром, выемкой предметов и документов, относилась к следственным действиям, производство которых было допустимо до возбуждения уголовного дела. При этом обоснованием производства рассматриваемых следственных действий до возбуждения уголовного дела являлось отсутствие в них элемента существенного ущемления конституционных прав граждан. Если стадия возбуждения уголовного дела представляла своего рода фильтр для принятия законных процессуальных решений, то судебная экспертиза выполняла роль средства, необходимого для обеспечения законности при принятии процессуальных решений по уголовным делам.

С другой стороны, далеко не каждая судебная экспертиза могла быть назначена на данной стадии. Очевидно, например, что недопустимо проведение судебно-психиатрической экспертизы, поскольку она сопряжена с множеством весьма существенных ограничений (помещение в стационар и пр.), да и по времени она может быть очень продолжительной. Помимо изложенного, помещаемый в

стационар на момент назначения экспертизы не имел никакого правового статуса, а значит, был бесправным. Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан был известен только правовой статус подозреваемого лица.

Как же разрешен этот вопрос в новом УПК?

В настоящее время судебная экспертиза теряет свое предназначение, поскольку в новом Уголовно-процессуальном кодексе (ст.179 УПК РК) началом досудебного расследования (ранее использовался термин «предварительное расследование») является регистрация заявления, сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований либо проведение первого неотложного следственного действия. Отсутствие конкретизации следственных действий указывает на то, что следователь уполномочен провести любые неотложные следственные действия, в том числе использовать аналог судебной экспертизы – заключение специалиста.

Очередной новеллой в уголовном судопроизводстве Казахстана является введение института сделки о признании вины, а также упрощенной формы производства по уголовному делу. В качестве негативных последствий, которые могут последовать, отмечается возможность самооговора обвиняемого, решение вопросов виновности лица уже на стадии предварительного расследования. В этой связи возможны формализм в сборе фактических данных, адаптация следователя к ускоренным процедурам производства предварительного следствия путем замены одних следственных или процессуальных действий другими (в нашем случае заключения эксперта на заключение специалиста).

Для уголовного судопроизводства Казахстана долгое время были характерны такие формы предварительного расследования, как предварительное следствие и дознание. На сегодняшний день (с момента принятия нового УПК РК) предварительное расследование может быть окончено в таких формах, как: досудебное расследование в форме дознания; предварительного следствия; протокольной форме. Большую популярность в практической деятельности приобретает ускоренное досудебное расследование по уголовным делам. В качестве негативного момента можно отметить возможность проведения ускоренного досудебного расследования по тяжким преступлениям, если собранными доказа-

тельствами установлены факт преступления и совершившее его лицо, полное признание им своей вины, согласие с размером (суммой) причиненного ущерба (вреда) (ст.190 УПК РК). Принимая во внимание обязательные сроки проведения ускоренного досудебного расследования (должно быть закончено в течении 15 суток), прогнозируется тенденция к максимальному использованию специальных знаний в форме заключения специалиста, как аналог заключению эксперта. Таким образом, применение специальных научных знаний (посредством назначения соответствующих видов судебных экспертиз) в ряде случаев отходит на второй план, приводя к вероятности допущения судебных и следственных ошибок.

Но на этом недостатки УПК Республики Казахстан не заканчиваются. Сравнительно-правовой анализ понятий «заключение эксперта» и «заключение специалиста» показывает, что законодатель не дает полного определения вышеуказанным понятиям, называя их документами. Вместе с тем, доказательственное значение заключения специалиста выглядит убедительнее, поскольку под ним понимается официальный документ. Как известно, грамматическое значение «официального документа» в русском языке очень многообразно. Чаще всего, под ним понимается документ, составленный, выданный или находящийся в обороте государственных органов, учреждений, организаций и предприятий, отвечающий определенным требованиям.

Анализ правоприменительной деятельности органов уголовного преследования свидетельствует о недооценке и негативном отношении субъектов правоприменения к заключению специалиста, как одному из видов фактических данных по уголовным делам. Первым шагом, свидетельствующим о придании важности доказательственного значения заключения специалиста, стало внесение изменений в ст. 84 УПК РК от 13 декабря 1997г., предусматривающих уголовную ответственность специалиста в случае заведомо ложного заключения. В последующем, в ч.2 ст.111 нового УПК РК заключение специалиста, наряду с другими фактическими данными (в том числе и с заключением эксперта), законодательно отнесено к разновидностям доказательств по уголовным делам. Таким образом, законодатель разрешил дискуссионные вопросы, связанные с признанием заключения специали-

ста в качестве доказательства по уголовным делам. Исходя из нововведений, возникает вопрос, не ставит ли законодатель знак тождества между понятиями «специальные знания» и «специальные научные знания»?

Несмотря на огромную значимость судебной экспертизы в проведении быстрого и полного раскрытия и расследования уголовных правонарушений, необходимо отметить, что как в доктрине, так и в правоприменительной практике судебно-экспертной деятельности остается множество дискуссионных вопросов относительно правового статуса эксперта. В настоящее время эксперт выступает в качестве самостоятельного субъекта уголовного процесса, обладающего собственными процессуальными обязанностями и правами, которые отличают его от иных субъектов права. В новом УПК, как и в УПК РК от 13 декабря 1997г., исходя из смысла ст.79 УПК РК, экспертом является незаинтересованное в деле лицо, обладающее специальными научными знаниями (хотя по мнению ряда ученых, разграничение специальных знаний и специальных научных знаний формально).

При этом правовой статус эксперта, изложенный в ст.79 нового УПК РК, полностью воспроизводит положения ст.83 УПК РК от 13 декабря 1997г [2]. Лицо, привлекаемое в качестве эксперта, должно соответствовать таким признакам, как отсутствие заинтересованности в исходе дела, а также наличие специальных научных знаний. В отличие от процессуального положения дознавателя, следователя, судьи, в отношении которых законодатель оперирует термином «независимость», правовой статус эксперта в УПК РК явно ограничен, что указывает на формальность участия эксперта в реализации задач уголовного судопроизводства (беспристрастное, быстрое и полное раскрытие и расследование уголовных правонарушений). В свою очередь, право на

инициативные действия, несомненно, занимает важное место в системе прав эксперта при производстве экспертизы. Но, как всякое право, оно останется чисто декларативным, если закон не предусмотрит мер реализации этого права, если ему не будут соответствовать чьи-то обязанности по реализации инициативных предложений эксперта. Так, в соответствии с гипотезой, указанной в п.5) ч.3 нового УПК РК эксперт, по согласованию с органом, назначившим экспертизу, в пределах своей компетенции вправе давать заключение по выявленным в ходе судебно-экспертного исследования обстоятельствам, имеющим значение для дела, выходящим за пределы вопросов, содержащихся в постановлении о назначении судебной экспертизы. В свою очередь, нежелание следователя согласовывать постановку дополнительных вопросов можно расценивать как наложение запрета на экспертную инициативу. Эксперт не может выйти за пределы поставленных ему на разрешение вопросов, тем самым устранить недостаточно компетентную формулировку вопросов со стороны следователя.

Таким образом, несмотря на принятие нового УПК Республики Казахстан, многие процессуальные вопросы, связанные с правовым статусом эксперта и специалиста, назначением и производством экспертиз, остались неразрешенными.

Список использованной литературы

1. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04.07.2014: Практическое пособие.* – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2013. – 311 с.
2. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13.12.1997: Практическое пособие.* – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2013. – 299 с.

Рамазанова Айну́р Серикхановна

С. Аманжолов атындағы Шығыс-Қазақстан мемлекеттік университетінің
азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу кафедрасының доценті,
заң ғылымының кандидаты, Өскемен қ., e-mail: aynura_9999@mail.ru

СУДЬЯЛАРДЫҢ КӘСІБИ ЭТИКАСЫНЫҢ ҰҒЫМЫ МЕН МАЗМҰНЫ

Резюме. В статье рассматриваются вопросы судебной этики как моральных норм и правил поведения судей в процессе отправления правосудия в Республике Казахстан.

Ключевые слова: судебная этика, этика юриста, профессиональная этика, моральные нормы, право.

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасындағы сот төрелігін жүзеге асырудағы судьялардың мінез-құлықтың моральдық ережесі ретіндегі сот этикасы сұрақтары қарастырылған.

Түйінді сөздер: сот этикасы, заңгер этикасы, кәсіби этика, моральдық нормалар, құқық.

Summary. The article considers the problems of judicial ethics such as moral standards and rules of professional conducts for judges when administering law in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: judicial ethics, lawyers ethics, professional ethics, moral standards, law.

Заңгердің бүкіл қызметі заң шығару, тергеу жүргізу, үкім шығару, тұлғалардың құқығын қорғау, құқықтық ережелерді жүзеге асыру, түсіндіру - бәрі де адамдар арасында қарым-қатынасты дамыту үдерісінде жүзеге асады. Ол бірлескен әрекет қажеттіліктерінен туындайды, сондай-ақ ақпарат алмасуды, бір адамның басқаны қабылдауы мен түсінуін, кәсіби заңгерлік әрекетте өзара әрекет етудің бірыңғай стратегиясы мен іскерлігін қалыптастыруды қамтиды. Бүгінгі күні құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби ісі заң пәндерінің негіздерін білумен ғана шектелмеуі қажет, ол өз іскерлігін тәжірибеде, түрлі категориядағы азаматтармен, заңды тұлғалармен қарым-қатынас жасағанда қолдана білуі тиіс. Құқықтық білімнен басқа, заңгер-маман кәсіби-қызметтік міндеттерді аса белсенділікпен шеше алуға мүмкіндік жасайтын ізгілікті-этикалық нормаларын игеру қажет. Ол өзін-өзі ұстай алуы керек, салмақты болып жас мамандарға үлгі тұтатындай өнегелі қызметкер болуға міндетті. Заңгердің құқық қорғау, жазалау, қа-

дағалау функцияларын ғана атқармай, түзету, тәрбиелеу және ізгілендіру жұмысын жүргізуі қажет. Сол себепті - заңгердің кәсіби этикасын зерттеу – құқық қорғау органдары қызметкерлерінің, мемлекеттік қызметшілердің кәсіптік дайындығының міндетті бөлігі болмақ.

Кәсіптік этиканың негіздерін, оның ізгілікті мәнін және мамандықтың қордаланған мәселелерін білуге әрбір заңгер міндетті. Кәсіптік этиканы оқу қажеттілігі қазіргі мемлекеттің дамуы және қалыптасу ерекшеліктерімен, қоғамдық және мемлекеттік өмірдің ізгілендіруін жетілдірумен, адам, оның құқықтары мен бостандықтарын қамқор етуімен тығыз байланысты. Негізінен әдептілік әркімнің өз құқығын жүзеге асырған кезде басқа адамның құқығын бұзбауға арналған, бұл тұжырым заңмен де қолдау тапқан. Оның себебі, адам мен қоғам арасындағы қатынас та әдептілік, адамгершілік негіздеріне сүйенеді. Қазіргі кезде біздің қоғамда адамды танып-білуге деген ұмтылыс күннен-күнге артуда. Этика да, құқық та адамтанушы пәндер ретінде қалыптасуда. Бұл екеуін біріктіретін басты өзек - адам. Адамның заңмен көзделген құқықтарын жүзеге асыруда әдептіліктің, адалдықтың алатын орны ерекше. Адам баласы ең әдемі, өз ары алдында таза, әрі пәк адал болуға әр-кез ұмтылуы тиіс. Онсыз мәнді де сәнді тыныш өмір сүруі екіталай, тіпті мүмкін емес. Сондықтан да, әркім өзімен-өзі (өз ар-ождан-ымен, намысымен, жан-дүниесімен, бүкіл болмысымен) әрдайым жарасымды болуы керек. Бұл шарт әсіресе заңгерлерге қатысты. Ол заңды құрметтеу, оны ерекше қастерлеу, адамгершілік борышты аса жауапкершілікпен өтеу, ендеше әдептілік бұл ізеттілік, кішіпейілділік, көпшілік, қоғам талабына бағынып, оны бұлжытпай мүлтіксіз орындау дегенге келіп саяды.

Әдептілік, турашылдық, азғыруға қарсы тұра білу, адамдарға қайырымдылық жасау, мейірбандық көрсету, сонымен қатар қанағатшылдық, кішіпейілділік, кешірімділік, пәктік, өзінің ғана емес, өзгелердің де тілек-талап-

тарын құрметтеу, ұқыптылықты, тазалықты, тәртіпті қатаң сақтау болып табылады. Әркімнің де іс-әрекеті, мінез-құлқы әрқашан заңға сәйкес негізделіп, әділдікке сай келетін, ақылға сыйымды әрі өте қонымды болуы керек, сонда ғана азамат салауатты екендігі бірден көзге көрінеді. Әдептіліктің мәні – әркім оны өзінің санасында қалыптастыруы тиіс, әдеп пен инабаттылықтың қаншалықты керек екендігін, оның адам өмірімен біте қайнасып жататынын жете түсіну болып табылады, тек қана түсініп қоймай оны іс жүзіне асыру қажеттілігі де туындайды.

Заңгер этикасы - әрбір азаматтың, әрбір заңгердің құқыққа деген көзқарасын, мінез құлқын қарастыратын ғылым. Этика негізінен заңгердің өздерінің қызметіне деген жауапкершілігін әділдік жолында барынша қызмет етуге дайындығын, ар-ожданын, мәдени дамуын қалыптастырады. Әрбір заңгер өз қызметіне байланысты қоғамдық жоғарғы құқықтық білім, мәдениет, құқықтық сана, адамгершілік сезімдерге ие болуы керек. Сондай-ақ Отанға деген шынайы сүйіспеншілік болуы қажет.

Әр саланың және сол саладағы лауазым иелерінің өзінің құқықтық - әдеп нормалары болатыны белгілі. Бұл қатардан судья да тыс қалмайды. Құқық қорғау қызметін жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың лауазымды тұлғаларының ішінде судья ерекше орын алады. Халық судьясы институтының пайда болуы мен дамуының тарихында халық соттарын іріктеудің өлшемдеріне елеулі өзгерістер енгізген сот құрылысы жөніндегі заңнама актілерінен көруге болады.

Қазақ тарихына үңілсек, Әйтеке, Қазыбек, Төле билер «тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деген қағидамен түрлі дауды, қылмысты бір ауыз сөзге тоқтатып, әр істе әділ шешіп отырған болатын. Есім ханның «ескі жолы», Қасым ханның «қасқа жолы», Әз Тәукенің «жеті жарғы» заңдар жинағы қоғамдық кез келген қатынасты ретке келтіріп, әрбір жанды заңға жүгіндіре білді. Қазақ билері хан билігінің тізгінін тарттырып отырумен қатар елдің ішіндегі үлкенді-кішілі дауларға бітім айтып, оның ушықпай бітіп отыруына үлкен ықпал еткен. Қазақ халқы ішіндегі сот билігі, сот ісін жүргізу осы билердің қолында болғандығын белгілі ғалым С.З. Зиманов [1] пайымдап берген. Бұл мәселені М. Қуанышбековтің де ғылыми мақаласынан кездестіреміз «... билердің үлгілі, әдептен озбаған шешімдері-

не талдау жасаудың өзі бізге билердің билік шешімдері ел мүддесін көздеген тапқыр да, әділ шешім, ол қазақ әдебінің, құқығының бірден-бір қайнар көзі» [2; 17].

Заңгерлердің ертеңгі бейімдік қызметіне қажетті құқықтық кәсіби әдептің төркіні халқымыздың әдет-ғұрып, салт-санасында жатқандығы, ол заңгердің құқықтық әліппесі екендігі де зерттеушілердің назарынан тыс қалмаған [3; 44].

Халық судьясы Кеңес мемлекетінің алғашқы күндерінде пайда болды. Қазан төңкерісіне дейінгі Ресейдің саяси билігін басып алып, заң мекемелерін жойғаннан кейін Кеңес мемлекетіне өзінің құрылымдық түрі, қызмет мазмұны жөнінде және судьялар құрамы бойынша жауап беретін жаңа сот құру қажеттілігі туындады.

Кеңес мемлекетінің алғашқы соттарын ұйымдастырудың маңызды принциптері сот жөніндегі 24 қараша 1917 жылғы №1, 7 наурыз 1918 жылғы №2, 20 шілде 1918 жылғы №3 Декреттерінде және 1918 жылғы Конституцияда бекітілді. 1921 жылғы 28 желтоқсандағы Кеңестердің ІХ Бүкілресейлік съезінде өмірдің барлық саласында революциялық заңдылықтың қатаң бастамаларын енгізу қажеттілігі атап көрсетілді. Судьяны теориялық дайындау сияқты өлшемдер көрсетілген 1922 жылғы халық соттары туралы Ережеден айырмасы – барлық кейінгі заң актілерінде судьяны жұмысқа арнайы даярлауға байланысты шарттар айтылмаған. 1926 жылғы сот құрылысы туралы Ережеде заң органдарындағы жұмыс міндетті шарт деп көрсетілмеді. 1938 жылғы Сот құрылысы туралы заң бойынша халық судьясы үшін міндетті шарт есебіне жас мөлшері қосымша өлшем болып енгізілді.

Ал қазіргі жағдайға келсек сот және құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіру - басты мәселелердің бірі. Қоғам әлемдік практикада сыннан өткен тәжірибені ескере отырып, демократия, нарық экономикасы, гуманизм мен әлеуметтік әділеттік принциптеріне негізделген Қазақстанның сапалық жаңа, шынайы құқықтық жүйесін жасау мақсатында шұғыл түрде терең, кешенді құқықтық реформа жасау қолға алынды. Сот жүйесін реформалау, судьялардың әлеуметтік беделін арттырып, сот органдарын жеке адамның құқығы мен бостандығының сенімді кепілгері етуге, қоғамдық қарым-қатынастардың субъектілерінің арасындағы дау, тартыстардың заңды, әрі

әділетті түрде шешілуіне, судьяларды, олардың отбасы мүшелерін құқықтық және әлеуметтік қорғау мәселелеріне бағытталған [4].

Судьялардың кәсіби қызметіндегі маңызды құжат ол - Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы 2000 ж. 25 желтоқсандағы № 132-ІІ Конституциялық Заңы [5] және ҚР судьяларының VII съезінде 2016 жылғы 21 қарашада қабылданған Судьялық Әдеп Кодексі [6].

Ата Заңның негізгі мақсаты ең алдымен қоғамдағы әрбір адамның құқығын қорғау болып табылады. Қандай Конституцияны алып көрсеңіз де оның ең басты мақсаты ол елдегі заңдылықты қалпында ұстап, құқықбұзушылықтың жолын кесу.

Осы талаптарға сәйкес сот төрелігі әділдігімен ғана қоғамда құнды болып түседі.

Сот этикасы – бұл судья сот төрелігі мақсатына қол жеткізу үшін басшылыққа алатын мінез-құлықтың моральдық ережесінің жиынтығы.

Судьялардың әділдігі, тәуелсіздігі, алапықсыздығы туралы көптеген халықаралық құжаттарда – Жалпыға бірдей Адам құқығы декларациясында, БҰҰ-ның сот органдарының тәуелсіздігі туралы негізгі принциптерінде айтылады [7]. Осы және басқа да халықаралық құжаттар сот жүйесінің жұмыс істеуінің негізгі принциптерін қалыптастырады. Олар: тәуелсіздік; дәйектілік; әділдік және сатылмайтындық; этика нормаларын сақтау; теңдік; құзыреттілік және ынталық.

Бірінші Қазақстанның судьялар этикасы кодексі 1996 жылғы желтоқсанда Фемида қызметкерлерінің бірінші съезінде қабылданған. 18 қараша 2009 жылы ҚР V Судьялар Съезінде Судьялар этикасы Кодексі қабылданған. Қазіргі уақытта бұл нормативтік актілердің күші жойылып, жаңадан ҚР судьяларының VII съезінде 2016 жылғы 21 қарашада Судьялық Әдеп Кодексі қабылданған [6].

Мемлекеттік қызметті атқару қоғам және мемлекет тарапынан ерекше сенімді иелену болып табылады. Мемлекеттік қызмет оны атқарушыларға адамгершілік және моральдық тұрғылардан жоғары талаптар қояды. Мемлекеттік қызметшілер өз қызметінде өзінің іс әрекетімен мемлекеттік биліктің беделін нығайтуға, заңдарды орындауға және басқалардың тараптарынан заңдардың бұзылуына жол бермеуге, сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы тұруға, қызметтік ақпаратты

пайдакүнемдік және өзге де жеке мақсаттарға пайдалануға жол бермеуге және тағы да басқа принциптерді ұстануға тиіс. Бұл принциптерді ұстану барлық мемлекеттік қызметтегі азаматтарға парыз және міндет. Олардың қызмет бабында және күнделікті өмірде сақталуы судьяларға да қатысты.

Мемлекет басшысы судьялар алдында айтқан өзінің бір сөзінде былай деген болатын: «...біздің еліміздің судьялары ең басты мәселеге негізделген жаңа көзқарастарды талдап жасайды деген сенімдемін: мәселен адамдар өздерінің құқықтарын қорғау үшін шенеуніктерге емес, Үкіметке емес, Президентке емес, сіздерге келетіндей етіп қойыңыздар. Мәселені олар сіздерге сенетіндей, сіздерге келетіндей етіп, ал сіздер барлық мәселелерін әділдікпен шешіп беретіндей етіп қойыңыздар. Тек осылай ғана сіздер біздің халқымыздың құрметі мен сүйіспеншілігіне бөлене аласыздар».

Тәжірибелі судьялар өзінің білімімен, ұстамдылығымен, өмірлік тәжірибесімен, беделімен сот мәжілісін өткізу барысында сотқа, судьяға құрмет көрсетудің үздік үлгісін көрсетулері тиіс. Мұндай жағдайда кімнің тарапынан болмасын сотты құрметтемеушілік көріністері байқалмайтын болады. Осындай қатал тәртіп орнатылған сот процестері мәжіліске келген барлық азаматтарды тәрбиелейтіні анық. Судьяның осындай жолмен іс қарауы оның бейтарап және адалдығына азаматтардың тарапынан күмән келтірмеуіне алып келетіні белгілі. Сондықтан әрбір мемлекеттік қызметші және судья өзінің қызметінде төмендегі канондардан ауытқымаулары тиіс. Ол дегеніміз: судья сот билігінің тазалығы және тәуелсіздігін сақтауы тиіс; қандай да бір болмасын істі атқару барысында судья судьяға жат қылықтардан аулақ болуға тиіс; судья өзінің қызметтік міндеттерін бейтарап және адал атқаруға тиіс; судья өзінің сауаттылығын көтеру бағытында үнемі ізденісте болуға тиіс; судья соттан тыс уақыттарда өзінің судьялық міндеттеріне қайшылық туғызатын әрекеттерді жоюға тиіс; судья өзінің табысы жайлы декларацияны үнемі беріп отыруға тиіс; судья саясатпен айналысуға жол бермеуге тиіс.

Міне осындай талаптарға сай болған жағдайда және осы қағидаттарды бұлжытпай орындағанда судья тарапынан сот беделі үстемдік құрғанын айтуға болады.

Судья тәртіптің ең биік өлшемдерін бекітуге ұмтылуға тиіс және судьялардың тәуелсізді-

гін нығайтып, өздерін сыйлата білу үшін осы қағидаларды ұстануға тиіс.

Әрбір судья сот билігінің тәуелсіздігі мен абыройын құрметтеуге және өзінің қызметінде лауазымына дақ түсіретін кез келген әрекеттерден аулақ болуға тиіс.

Судья сот билігін сыйлаудың және оның мәртебесін көтерудің нышаны болуға тиіс.

Судья этикасы мынандай принциптерге негізделеді:

1 Судья өзінің берген антына адал болуға, заңдарды мүлтіксіз сақтауға және өзін ешкім де оның бейтараптығы мен адалдығына күмән келтірмейтіндей жағдайда ұстай білуге тиіс;

2 Судья заң мен абырой алдындағы жауапкершілікті сезіне отырып, тек мұқият тексеріліп, анықталған фактілерге сүйеніп шешім қабылдауға тиіс;

3 Судья сот талқылауы кезінде сөзімен немесе іс-әрекетімен қандайда болмасын ықпал етуге немесе істің ақ-қарасын айырмай, атүсті қарауға, сондай-ақ процеске қатысушы адамдардың да мұны істеуіне жол бермеуге тиіс;

4 Судья өзінің қызметінің нәтижесінде алған құпия ақпараттың мәнін ашуға немесе өз мақсаты үшін пайдалануға тиіс емес;

5 Әкімшілік өкілеттіктері бар судья оларды адал, біліктілікпен орындауға, ең алдымен судьялардың қызметіне жәрдемдесіп отыруға және сонымен қатар тәуелсіздіктің қандай да болмасын түрде шектелуіне және шешімді қабылдау кезінде қысым туғызылуына немесе қандай да болмасын ықпал етуге жол бермеуге тиіс. Бұлай болмаған жағдайда өзіне қысым тудырылып немесе өзге де ықпал ету шаралары қолданылған судья осы судьяның жауапкершілігі туралы мәселе қоюға міндетті;

6 Судья жұмыстан тыс уақытта өзін ешкім де оның бейтараптығы мен адалдығына күмән келтірмейтіндей, судьяның мәртебелі атағына және сот билігіне дақ түсірмейтіндей жағдайда ұстауға тиіс;

7 Судья шектеусіз оқытушылық қызметпен, ғылыми немесе өзге де шығармашылық қызметпен шұғылдануға және осы үшін тиісті сыйақы алуға хақылы;

8 Судьяның қызметі депутаттық мандатпен, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырумен, коммерциялық ұйымның органы мен байқау кеңесінің құрамына кірумен сыйыспайды;

9 Судья оның отбасы мүшелеріне байланысты және судьялық міндеттерін орындауына

кедергі келтірмейтін істерді қоспағанда, басқа адамдардың істері немесе өзге де заңды мүдделері бойынша өкілетті өкіл ретінде әрекет жасауға хақылы емес.

Бұл принциптер, ол қабылданған сәттен бастап, белгіленген тәртіппен сайланған және тағайындалған Қазақстан Республикасының барлық судьяларына, жұмыс істеп жүрген судьялар мен отставкадағы судьялар үшін да қолданылады [6].

Сонымен, судьялар, құқық қорғау қызметкерлері, мемлекеттік қызметшілер қоғам өміріне етене араласатын мамандар болғандықтан, олардың қызметіндегі этикалық мәселелер үнемі бақылауда болуы тиіс және қазіргі қолданыстағы заң шеңберінде оған күнделікті талдау жасау қажет болып табылады. Заңгерлер өз лауазымдық қызметін атқару барысында жеке адам және тұтас қоғам мүшелерінің тағдырына кесірін тигізбеуі шарт. Заңгер кәсібіндегі нормативтік-құқықтық заңнаманы жетілдіру – тәуелсіз Қазақстанның өркендеу жолында қажетті, өміршең өзекті мәселе болып табылады. Судьялардың кәсіби этикасы қоғамдағы басқа мамандық иелеріне қарағанда жоғары яғни, этика оның әр ісінен көрініс табуы керек. Егер ол этикадан ауытқыса оның заңгерлігіне сын.

Әдебиет:

1 Зиманов С.З. *Қазақтың билер соты – бірегей сот жүйесі.* - Алматы: Атамұра, 2008. - 216 б.

2 Қуанышбеков М. *Қазақ билерінің үлгілі билік – шешімдерінің кейбір ерекшеліктері // ҚазҰУ хабаршысы.* - Құқықтану сериясы. - 2011. - №2. - 17-19 бет

3 Серімов Е. *Дәстүр мен салт-ұжандық әрекеттердің көрінісі немесе билер сотының жаңғыру үрдісі туралы ой // Заң.* - 2008. - №11. - 44-46 бет

4 Ғабитов Т.Х. *Этика негіздері.* – Алматы, 1997. – 120 б.

5 *Қазақстан Республикасының сот жүйесі және судьялар мәртебесі туралы» Конституциялық Заңы.* - 2000. - 25 желтоқсан (03.07.2017 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген) // <http://online.zakon.kz>

6 *Қазақстан Республикасы судьяларының VII съезінде 2016 жылғы 21 қарашада қабылданған Судьялық Әдеп Кодексі // http://online.zakon.kz*

7 *Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы. БҰҰ Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған // http://adilet.zan.kz*

Капсалямов К.Ж.

профессор кафедры Национального и международного права
Университета «Туран-Астана», г. Астана, e-mail: Guf-2030@mail.ru

Капсалямова С.С.

доцент кафедры Теории и истории государства и права,
конституционного права ЕНУ им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, e-mail: Berkut_Kapsalyam@mail.ru

КОРРУПЦИЯ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ОРГАНИЗОВАННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

***Резюме.** В данной статье с учетом действующего законодательства и научных изысканий рассматриваются криминологические, организационные и уголовно-правовые аспекты обеспечения национальной безопасности Республики Казахстан в области противодействия коррупции в сфере государственных закупок, а также механизмы борьбы с коррупцией в государственно-правовой системе и ее совершенствование.*

***Түйін.** Бұл мақалада қолданыстағы заңнама мен ғылыми ізденістерді есепке алып криминологиялық, ұйымдастырушылық пен қылмыстық-құқықтық аспектілері және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері Қазақстан Республикасының мемлекеттік сатып алу саласындағы сыбайлас жемқорлық қарсы іс-қимыл, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің мемлекеттік-құқықтық тетіктерінің жүйесі мен оның даму бағыттары қарастырылған.*

***Summary.** In this article, given the current legislation and scientific research are considered criminological, institutional, and criminal-legal aspects of ensuring the national security of the Republic of Kazakhstan in combating corruption in the sphere of state procurement and mechanisms of combating corruption in the state legal system and its improvement.*

Уголовные правонарушения, имеющие место в сфере государственных закупок, наделены особой общественной опасностью. Указанный вывод сформулирован в связи с тем, что в результате их совершения страдает государственный бюджет, а также, потому что их инициаторами выступают лица различного должностного положения, которые наделены властными государственными полномочиями и должны защищать государственные и общественные интересы.

Всевозможные коррупционные схемы, сопутствующие таким преступлениям главным образом подрывают престиж государственной власти, содействуют усилению неудовлетворенности людей и оказывают большое негативное воздействие на социальную и экономическую обстановку в государстве [1, с.192].

Также они проявляются в угрозе благоприятного развития инвестиционного климата, стабильности национальной финансовой системы, международной репутации страны в целом, умножения объема финансовых средств и материальных благ в теневом обороте. Поэтому всеми странами пристальное внимание уделяется проблемам борьбы с присвоением и хищением бюджетных средств и эффективности отечественного законодательства в сфере государственных закупок.

В связи с этим нужно подчеркнуть, что финансовая разведка, имея широкие полномочия и возможности по мониторингу кредитно-финансовой базы, могли бы стать инициативными субъектами системы борьбы с преступными деяниями, совершаемых в области государственных закупок.

Деятельность форм государственных закупок в разных государствах имеет обобщенные черты, но, также имеют и отличия, в связи национальными особенностями законодательства, регламентирующего финансово-экономические правоотношения.

Самый большой опыт совершения государственных закупок имеется в Соединенных штатах Америки. Здесь первое законодательство по урегулированию федеральной системы государственных закупок получил утверждение еще в 1792 году. Закон регулировал полномочия в области государственных закупок на нужды министерству финансов и министерству обороны США. В современное время система государственных закупок на

государственные нужды США в основном децентрализованы. Законодательную базу системы закупок в США представляют «Правила закупок для федеральных нужд» и «Правила закупок для нужд обороны» [2, с.172-175].

Однако в 1994 г. законодательство США подверглось серьезному реформированию в связи с тем, что не полностью отражало повысившуюся роль государственных закупок товаров и продукции для нужд государства. В результате реформы был принят Закон «О совершенствовании федеральных приобретений», в связи с которым произошла модернизация информационной политики, а также вопросов развития и использования информационных ресурсов в системе закупок. Также реформированию подверглась организационные процедуры государственных закупок. Таким образом, федеральным уполномоченным по государственным закупкам была предоставлена значительная самостоятельность для выбора форм и методов производства закупок для государственных нужд. Закон значительно упростил контрактную форму для небольших закупок и утвердил электронные технологии для деловых действий, включая электронную почту, Интернет, электронные доски объявлений, платежные карты, перевод денежных средств, виртуальный обмен данными и т.д.

Базовым источником всеобщей информации о государственных закупках в США признается Центральная информационная система федеральных закупок. В связи с чем все министерства и ведомства обязаны направлять необходимую информацию в Центральную информационную систему федеральных закупок [2, с.177-178].

В странах Европейского Союза преобладают две формы организации государственных закупок: децентрализованная и централизованная. При децентрализованной форме каждый департамент, министерство и т.д. производит нужные государственные закупки самостоятельно. Централизованная форма предусматривает организацию общего закупочного центра, куда будут стекаться заявки на государственные закупки для подразделений. В крайних случаях в центрах создается особое ведомство, соответствующее требованиям всеобщей государственной закупки. Положительные результаты обеих моделей очевидны: распределительная схема очень гибка, но более затратная. Централизованная

модель, поддерживая относительно низкие цены за счет крупных оптовых закупок, более консервативна и не всегда может выполнить заявки на приобретение необходимых услуг и товаров. В Европейском Союзе более совершенными являются комбинированные модели, когда общим руководством, разработкой нормативно-правовой базы, планированием, контролем и координацией занимается Министерство финансов или экономики, непосредственно путем бюджетного формирования, а определенные государственные закупки производятся специально предназначенными закупочными подразделениями. Точно такой структурой обладает система закупок в Великобритании, когда кроме главного координационного ведомства – Казначейства, функционируют специальные отраслевые закупочные подразделения, например, Служба государственных закупок для системы здравоохранения. В Европейском Союзе, как и в других развитых государствах, в основе лежат тендерные закупки. Требования закупок, главной формой которых признаются конкурсные процессы, ВТО и ООН предлагают для всех своих членов. Комиссия ООН по праву международной торговли (ЮНСИТРАЛ) даже рекомендовала модельный закон о государственных закупках услуг и товаров, являющийся примерным образцом и руководством для законодательства зарубежных стран по государственным закупкам (принят в г.Нью-Йорке 17 июня 1994 года на 27 сессии ЮНСИТРАЛ) [3].

Законы, основанные на Модельном законе ЮНСИТРАЛ о государственных закупках услуг и товаров. Национальные законы, взявшие за основу положения Модельного закона ЮНСИТРАЛ, приняты во многих государствах, в том числе в бывших постсоветских странах: Казахстане, Азербайджане, Грузии, Армении, Узбекистане, Кыргызстане, Республике Молдова, Эстонии.

В национальном законодательстве большинства государств-участниц присутствует законодательное определение государственных закупок. Например, в США в соответствии с частью 48 Свода федеральных правил в разделе 3.104-1 – 11 (CFR) государственные закупки федеральных органов предполагают под ним понимать приобретение, с применением конкурентного отбора и заключением договора, федеральным органом товаров либо услуг.

В Республике Казахстан, согласно Закона РК «О государственных закупках» от 4 декабря 2015 года [4], государственные закупки – это покупка заказчиками на платной основе услуг, товаров, работ, необходимых для государственного обеспечения, кроме того реализации уставной деятельности либо государственных функций заказчика, производимое в соответствии, с предусмотренным Законом, а также гражданским законодательством РК. Согласно данному Закону к государственным закупкам нельзя относить услуги, оказываемые у физических лиц по договорам или у физических лиц, не относящихся к субъектами предпринимательской деятельности, по индивидуальным договорам оказания возмездных услуг, в рамках исполнения государственного поручения, а также пополнение вкладов, в числе которых уставный капитал создаваемых юридических лиц.

По видам государственные закупки в РК делятся на:

- конкурс;
- запрос предложений по ценам;
- из единого источника;
- на электронных торгах;
- через товарные биржи.

Формы противоправных деяний в сфере государственных закупок в РК следующие:

- незаконный выбор способа государственной закупки;
- неправомерное определение состава конкурсной комиссии;
- присутствие на одном конкурсе аффилированных поставщиков;
- неправомерное отклонение заявок, незаконный допуск к участию в конкурсе, а также выбор победителя, заявка которого не соответствует требованиям закона;
- не соблюдение процесса заключения договоров, оплата за невыполненный объем работ и т.д.

Казахстан для борьбы с уголовными правонарушениями в сфере государственных закупок предусматривает следующие способы:

- применение критериев подозрительности;
- раскрытие лиц раньше проходивших по делам правоохранительных органов и ПФР;
- широкое применение электронных баз данных.

Но все, же целеустремленный мониторинг контрактов на государственные закупки до сих пор в нашей стране не осуществляется.

В целом, нами отмечается, что практически во всех направлениях борьбы с уголовными правонарушениями в сфере государственных закупок, не выделено в отдельную линию. На практике указанная работа отдельно не проводится, отсутствуют специальные методики выявления указанных уголовных правонарушений. Деятельность в данном направлении производится лишь в объеме общей работы по борьбе с легализацией преступно добытых доходов, и в том числе по результатам совершенных правонарушений в сфере государственных закупок.

Тем не менее, принимая во внимание необходимость и важность борьбы с уголовными деяниями в сфере государственных закупок, необходимо выделить несколько признаков, регламентирующих подозрительный государственный контракт, неправомерных закупочных процедур.

Среда государственных закупок в большей мере подвержена всевозможным рискам, и нередко в них совершаются те или иные правонарушения. Принимая во внимание, что процесс государственных закупок является длительным, возможно определить ряд ее этапов, движение которых не редко подвержены рискам совершения преступлений:

- 1) этап размещения заказа и заключения контракта;
- 2) этап исполнения контракта [5,с.75].

Исследование способов совершения преступных деяний, а также материалов конкурсных дел представленных заказчиками, совершивших сговор с поставщиками-нарушителями дает нам возможность определить нижеследующие типичные черты их противоправного поведения:

- в заявках на конкурс определяется стоимость, существенно превышающая суммы ранее предоставленных заявок от тех же фирм либо цифры предварительных смет;
- число конкурентов меньше обычного, чем подающих заявки на конкурс;
- участие на конкурсе двух и более аффилированных компаний;
- за период небольшого времени в ряде конкурсов у одного заказчика побеждает подряд один и тот же претендент;
- наблюдается существенная разница цен у лица, выигравшего конкурс между конкурсной заявкой и всеми остальными заявками;
- разработана схема, на основании которой

заявки с пониженной стоимостью регулярно повторяются;

- заметно, что в ряде конкурсных заявок компания существенно завышает стоимость по сравнению с другими своими заявками;

- два и более конкурента имеют совместную компанию или предприятие, несмотря на то, что из них мог бы отдельно подать заявку на самостоятельное выполнение подряда;

- победивший конкурсант несколько раз дает субподряды на выполнение работ своим конкурентам, которые подали заявки на этот же проект, но по более дорогой стоимости;

- наблюдаются одинаковые ошибки в вычислениях, в техническом оформлении, использование одинаковых бланков;

- фирмы, перевозящие продукцию покупателю на короткие расстояния, берут ту же цену, что и те, которые производят поставки на более дальние расстояния.

Таким образом, борьба с преступлениями в сфере государственных закупок представляет один из приоритетных направлений в работе правоохранительных органов всех государств.

В заключении необходимо подчеркнуть, что направление государственных закупок захватывает все большее количество отраслей экономики. В некоторых случаях для совершения уголовных правонарушений и отмыывания капитала, полученного неправомерным путем, наряду с формой расчетов наличными применяются методы кредитно-финансовых органов, это дает возможности органам фи-

нансовых разведок результативно применить имеющиеся у них в наличии возможности для эффективного выявления и раскрытия фактов участия аффилированных организаций в преступной деятельности и информировать правоохранительные органы.

Литература:

1 Каиржанов Е.И. Криминология: Общая часть. – Алматы: «Өркениет», 2000. – 288 с.

2 Антикоррупционный набор инструментов. Глобальная программа против коррупции, принятая Комитетом ООН по контролю над наркотиками и предупреждению преступности в июне 2001 года // Международно-правовые основы борьбы с коррупцией и отмыыванием преступных доходов: Сборник документов / Состав. В.С. Овчинский. – М., 2004. – 172-178 с.

3 Резолюция VIII Конгресса ООН «Предотвращение преступности и обращению с правонарушителями всеми государствами-членами содружества наций». – Гавана, 1990 // <http://www.bibliofond.ru/view>.

4 Закон Республики Казахстан "О государственных закупках" от 4 декабря 2015 года // <http://adilet.zan.kz>

5 Алауханов Е.О. Криминологические проблемы корыстно-насильственных преступлений: Монография. – М.: Юридический центр, 2005. – 280 с.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫ БОЙЫНША СОТ ҮКІМІН ШЫҒАРУ КЕЗІНДЕ ЕСКЕРІЛЕТІН МӘН-ЖАЙЛАР

Түйін. Бұл мақалада автор кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары бойынша сот үкімінің кейбір мәселелері қарастырып кетеді

Резюме. В данной статье автор рассматривает некоторые проблемы связанные с особенностями судебного приговора по делам о преступлениях несовершеннолетних.

Summary. In this article the author examines some problems associated with the peculiarities of the judicial decision in cases involving minors.

Үкімді шығару алдында Қазақстан Республикасының ҚПК 390 бабында көрсетілген мәселелерді қарастыра отырып, сот сотталушы үшін белгілі бір құқықтық салдары бар істі қараудың нәтижелерін құрайды. Үкім өзінде істі шешумен байланысты негізгі сұрақтарды құрайды. Кеңесу бөлмесінде қарастырылатын сұрақтар аумағы өте кең: жасалуына сотталушы айыпталып отырған әрекеттің орын алғаны дәлелденді ме; бұл әрекет қылмыс болып табыла ма және ол нақ қандай қылмыстық заңда көзделген; сотталушының бұл әрекетті жасағаны дәлелденді ме; сотталушы бұл қылмыстың жасалуына кінәлі ме; оның жауаптылығы мен айыбын жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайлар бар ма; сотталушы жасаған қылмысы үшін жазаға тартылуға тиіс пе; сотталушыға қандай жаза тағайындалуға тиіс, жаза тағайындамай үкім шығару үшін немесе жазада босатуға не қылмыстық жазаны өтеуді Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің 72-бабында және 74-бабының екінші бөлігінде көзделген жағдайларда кейінге қалдыру туралы негіздер бар ма; бас бостандығынан айыруға сотталушы түзеу немесе тәрбие беру мекемесінің қандай түрі мен режимдегісінде жазасын өтеуге тиіс; азаматтық талап-арызды қанағаттандыруға жата ма, кімнің пайдасына және қандай мөлшерде, сондай-ақ егер азаматтық талап берілмесе, мүліктік зиян өтелуге жата ма; азаматтық талап-арызды немесе ықтимал

тәркілеуді қамтамасыз ету үшін тыйым салынған мүлікті не істеу керек; заттай дәлелдемелерді не істеу керек; іс жүргізу шығыстары кімге, қандай мөлшерде жүктелуге тиіс; Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 88-бабында көзделген жағдайларда медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы; қылмысты жасауға әсер ететін мән-жайлардың болуы туралы; сотталушыға қатысты бұлтартпау шарасы туралы; бұрынғы үкім бойынша шартты сотталудың күшін жою немесе оны сақтау туралы [1].

Көрсетіліп кеткен сұрақтарды шешу кезінде психологиялық, педагогикалық білімдерді қолдану үкімнің тиімділігін, тәрбиелік деңгейін арттырады.

Кәмелетке толмағандардың істері бойынша неңесу бөлмесінде сотталушының тұлғасы туралы сұрақтар, тәрбиелік және өмірлік жағдайы, қылмыс жасауға әсер еткен, себеп болған және олардың алдын алу жөніндегі мәселелер толықтай қарастырылады.

Бұл жерде үлкен мәселе ретінде жүріс тұрысының себебін дұрыс бағалау болып табылады, себебі қылмысты жасау кезінде кәмелетке толмаған өзінің әрекетін түсінбеуі немесе толықтай түсінбеуі мүмкін. Сот осы жерде ересек арандатушылардың, дем берушінің (пособник), кәмелетке толмағанды қылмысқа итермелеген тұлғалардың болу немесе болмауын ерекше тиянақтылықпен анықтауы қажет.

Л.М. Голубева пікіріне орай кәмелетке толмағандардың істері бойынша үкім шығару, өзіне келесідей 3 сатыны құрайды:

а) Істің мән-жайын, сотталушының жеке тұлғасын, қылмыстың жасалу себептерін анықтау және бағалау.

б) құқық қолдану және әрекет квалификацияланатын заңның сараптамасы.

в) тәрбиелік және алдын алу әсері [2, 229 б.].

Бұл сұрақтарды шешу нақтылы қылмыстың жасалу жағдайын, жазаның көлемі мен сипатына әсер ететін жағдайын ескере отырып

қарастырылады. Құқық қолдану сатылары бір-бірімен байланысты және тәуелді.

Соттың кеңесу бөлмесіндегі белсенділігін заңшығарушы ең алдымен қылмыстың жасалуына себеп болған мән-жайларды анықтаумен байланыстырады.

Сотта зерттелген дәлелдемелер жиынтығы, қылмыс оқиғасының болуы жөнінде барлық күмәнді жоққа шығаруы қажет. Шығарылған шешімге қарама-қайшы немесе сәйкес келмейтін фактілер үкім негізінде қолданыла алмайды.

Қылмыстың оқиғасы туралы сұрақты шешпестен бұрын, сотталушыға жүктеліп отырған әрекеттің болуы туралы мәселені шеше алмаймыз. Егер де бұл сотпен анықталмаған жағдайда, кеңесу бөлмесінде шешілуге жататын сұрақтарды қарау қажеттілігі қалады, ақтаушы үкім шығарылып, бұлтартпау алынып тасталуға жатады. Қылмыс оқиғасын анықтамау, қылмыстың құрамы бар құқыққа қайшы әрекеттердің болмауын білдіреді.

Қылмыстың оқиғасы туралы шешімдер ақиқат, алынған көзден дұрыс, логикалық жүйеде құрылуы қажет және тек осы жағдайларда ғана олар шешімнің негізінде қолданылуы мүмкін. Егер сотпен жауапқа тартылған тұлғаның әрекетінде, жалпы танылған жүріс-тұрыс нормаларынан ауытқу болмағаны жөнінде шешімге келген жағдайда ол қылмыс құрамының болмауына байланысты ақтаушы үкім шығарады. Бұл жағдайда сот тек қылмыстық жауапкершілікті ғана жоққа шығарып қоймай, сонымен бірге тұлғаны тәртіптік, материалдық және қандай да болмасын жауапкершілікке тартуын жоққа шығарады.

Егер болған оқиға кәметке толмағанның қылмыстық әрекетінің негізінде болмаса немесе кәметке толмаған жасаған әрекетінде қылмыстың құрамы болмаған жағдайда, онда сот қылмыс құрамының болмауына байланысты ақтау үкімін шығарады. Бұл көрсетіліп отырған жағдайда сотталушының құқыққа қайшы әрекетін жасамаудан емес, оның әрекетінде қылмыс құрамының болмауы негізінде ақтау үкімін шығарады.

Сонымен бірге ақтау үкімі, сотталушыға айып тағылғанымен, қылмыстық заңның диспозициясында көрсетілген белгілер болғанымен, бірақ қылмыстың көлемінің аз болуына байланысты шығарылуы мүмкін. Бұл негіз сонымен бірге қылмыс абайсызда жасалған жағдайда, сәйкесінше кінә болмаған жағдайда

ақталуы мүмкін. Мысалға, сотта кінәсінің болмауы анықталса немесе абайсызда жасалғаны, ал жауапкершілік тек қана қасақана жасалған қылмыстарға ғана қолданылатыны анықталса.

Сотталушының қылмыс жасауына қатыстылығы туралы мәселенің дәлелденгендігі немесе дәлелденбегендігі талқыланған уақытта, айыптаудың негізі болған дәлелдемелердің қарама-қайшылығын және болған кемшіліктерді ескеріп, тергеудің берген шешімдерінің дәлелсіз материалдарға және тұжырымдамаларға негізделгенін және олардың сот талқылауында дәлелденбегенін көрсетеді.

Сот бұл мән-жайларды ескере отырып, кәметке толмағанның айыбына байланысты дәлелдемелердің жеткіліксіздігінен ақтау үкімін шығаруы мүмкін, бұл жағдайда ақтау шешімдерін негіздей отырып, айыптың негізделген дәлелдемелерін не себепті жоққа шығарылғандығы көрсетілуі тиіс.

Қылмыс құрамының болмауына байланысты ақтау үкімі сотталушының қылмыстық процессуалдық әрекеті жағдайда, яғни қажетті қорғану және аса қажеттілік жағдайында жасалғаны анықталған жағдайда шығарылады. Аталған барлық жағдайда сот дұрыс, ақиқат жан-жақты дұрыс зерттелген фактілерге негізделуі қажет.

Кінәлілік туралы тұжырым жасау – бұл үкімнің маңызды элементі, ол интуитивті немесе өз бетінше бола алмайды, ол дәлелдемелердің логикалық анализі нәтижесінде, қандайда болмасын мән-жайлардың сөзсіз және шүбәсіз дәлелденгенін көрсетуі қажет. Қарама-қайшы немесе шындыққа сәйкес келмейтін фактілер ескерусіз және түсіндірусіз қалмайды, сонымен бірге үкімнің негізінде қолданыла алмайды.

Кеңесу бөлмесінде сот, әрекетінің квалификациясы туралы шешімді құрайды. Фактілердің негізделуі олардың заңи тұрғыдан бағалануымен тығыз байланысты, себебі онсыз әрекеттің мәні ашылмайды. Бұл жерде әнгіме әрекеттің квалификациясы туралы шешімнің дұрыс негізделуі, фактілердің, қылмыстың заңи белгілеріне сәйкестігін анықтау

Сотпен қылмыстың заңи тұрғыдан бағалануын өзгертетін мәліметтерді анықтау, үкімде айыптың өзгеруіне әсер еткен себептердің негізделуін қажет етеді. Олардың үкімде көрініс табуы оның заңдылығы мен негізділігін қамтамасыз етеді. Әрекеттің құқықтық дұрыс бағалануы, өз көрінісін сәйкесінше заңмен

саралануында табылады. Кеңесу бөлмесінде жауапкершілікті жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайлар туралы мәселе шешіледі. Көрсетілген мән-жайлар қылмыс құрамынан тыс болады, олардың белгілерін қоспайды. Бірақ олар тұлғаның қоғамға қауіптілігінің төмендігін немесе керісінше тұлғаның қоғамдық қауіптілігін көрсететін ерекше жағымсыз қасиеттері болуы, жазасын жеңілдетуге негіз болмайды. Белгі бір баптың санкциясының аумағында ауырлататын мән-жайларды ескере отырып, жасалған әрекетіне сәйкес сот ең ауыр жазаны қолдануы мүмкін. Ауырлататын және жеңілдететін мән-жайлар жазаның сипаты мен көлемін анықтау үшін ғана емес, сонымен бірге оны дифференциялау және жекелендіру үшін қажет. Жауапкершілікті жеңілдететін ерекше мән-жай ретінде, кәмелетке толмағанның психикалық дамуында мешеулік белгілерінің болуы әсер етеді. Сот психикалық дамуындағы мешеулігінің деңгейін анықтап, өз әрекетіне есеп бере алуы туралы, өзін-өзі басқара алу қабілеті туралы мәселені шеше отырып, жаза туралы тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы мәселені шешеді.

Кінәсін жеңілдететін мән-жайлардың бірі ретінде сонымен бірге кәмелетке толмағанның теріс ықпалға қарсы тұра алалмауы бола алады. Бұл кәмелетке толмағандардың қылмыс жасауына әсер ететін кең тараған түрінің бірі болып табылады, әсіресе егер кәмелетке толмаған тұлға материалдық немесе басқа да тәуелді болуы оның жағымды бастамаларын шектейді және қандайда болмасын жағдайда әрекетті дұрыс жүзеге асыруды шектейді. Кәмелетке толмағанның кінәсінің деңгейін бағалаған жағдайда қылмыс жасалу фактісінің қорқыту немесе жағымсыз ықпал ету нәтижесінде болғанын және кәмелетке толмағанның әрекетіне қаншалықты шынайы әсер еткендігі анықталуы тиіс.

Жеңілдететін тағы да бір мән-жай ретінде ауыр мән-жайлардың сәйкес келуі – ішкі жан дүниесінің қобалжуы немесе жанұя ішіндегі дау жан-жал, бұл жерде кәмелетке толмағанды ерекше қиын жағдайға қойып, дұрыс және қалыпты іс әрекеттерді жасау қиындай түседі. Қиын жағдайға тап болған кәмелетке толмағанға дұрыс шешім табу ересектерге қарағанда өте қиын болады. Сондықтан сот тәжірибесінде кәмелетке толмағандарға қатысты жеңілдететін мән-жайлар көлемі

ұлғайтылған. Олардың қатарына: алғашқы соттылығы, өз кінәсін толықтай мойындауы, жағымды мінездемелер, бұрынғы жүріс тұрысының кіршіксіз болуы, ересек адамдардың теріс ықпалы, интеллектуалдық ерік жігерінің және психикалық даму дәрежесінің артта қалуы. Бұндай сот тәжірибесі дұрыс деп есептеледі, себебі кәмелетке толмағандарға қатысты қосымша мән-жайларды ескеру өте қажет.

Сонымен бірге жеңілдететін мән-жайлар ретінде тұлғаның ерік-жігерінің қалыптасуындағы қолайсыз жағдайларды ескеруіміз қажет, жанұя ішіндегі қолайсыз жағдай, ата-анасының теріс ықпалы – алкогольдік ішімдікке салынуы, олардың қылмыс жасауы, осыған сәйкес кәмелетке толмаған өмір тәжірибесінің төмендігіне байланысты теріс ықпалға түседі.

Үкім шығару кезінде ерекше маңызды мәселе ретінде қылмыс жасау кезінде басқа тұлғалардың әсерінің болғаны туралы сұрақ қарастырылуы тиіс – бұрын сотталған ересек адамның болуы. Ересек адамдармен немесе өзінен үлкен кәмелетке толмағанмен жасалған арандату, қандай нысанда жасалғанына қарамастан, кейбір жағдайларда жауапкершілікті жеңілдететін мән-жай ретінде ескерілуі тиіс. Арандатушы кәмелетке толмағанға тікелей әсер етеді, қылмысқа қатысуға итермелейді, ниеті мен мақсатының қалыптасуын тездетеді және қылмысты тез жүзеге асыруға ықпал етеді.

Кәмелетке толмағанды қылмысқа және қандай да болмасын қоғамға қауіпті әрекетті жасауға ықпал еткен ересек адамның әрекетіндегі жоғарғы қоғамға қауіптілігін ескеріп, сот ересек адамның атқарған ролін және кәмелетке толмағанды қылмыс жасауға итермелеген психикалық әсер ету, қорқыту немесе алдау, спирттік ішімдіктерді ішкізу, қызғаныштық, көре алмаушылық сезімін тудыру әдістерін ескере отырып бағалау қажет.

Кәмелетке толмағанды қылмыс жасауға ықпал еткен ересек адамның әрекеті кәмелетке толмаған істеген қылмыс ретінде және оны қылмыстық әрекетті жасауға ықпал ету үшін жауапкершілігі бар баптармен саралануы қажет. Міндетті түрде кәмелетке толмағанды қылмыс жасауға немесе басқа да қоғамға қауіпті әрекетті жасауға ықпал етудің әдісі мен нысаны, кәмелетке толмағанға теріс ықпалының деңгейі анықталады. Ересек адамның және кәмелетке толмағанның жасы, сонымен бірге пайда болған теріс зардаптың сипаты

ескеріледі. Ерекше жағдайда кәмелетке толмағанмен спирттік ішімдіктерді, нашақорлық зарттарды сатып алу және пайдалану мән-жайлары бағалануы қажет.

Осылайша қылмыстық жауапкершілікті жеңілдететін мән-жай ретінде, жасалған қылмысының қоғамға қауіптілігінің төменгі дәрежесі, тұлғаның қоғамға қауіптілігінің болмауы, қылмысты алғашқы рет жасауы, шын жүректен өкінуі, өз кінәсін мойындап келуі, зардаптың салдарын алдын-алу, қылмыстың ашылуына белсенді түрде көмектесу.

Сотпен кеңесу бөлмесінде ауырлататын мән-жайларды ескеру, жасалған әрекеттің қоғамдық қауіптілігін анықтау үшін маңызды. Заңда қылмыстың қоғамға қауіптілігін сипаттайтын мән-жайлардың толық тізімі көрсетілмеген, ауырлататын мән-жайлар көбінесе қылмыстық кодекстің баптарынан шығады. Олардың қатарына: қылмыстың қайталануы, қылмысты ұйымдасқан топпен істеуі, пайдакүнемдік және басқа да опасыз ниетпен жасау (аш көздік, кек алу және т.б.).

Кінәні ауырлататын мән-жай ретінде қылмысты қоғамға қауіпті әдіспен жасауы, бұл жерде қауіп тікелей объектіге ғана емес, сонымен бірге басқа да тұлғаларға қауіп төнуі, жәбірленушінің өтінішіне қарамастан қылмысты сабырлықпен аяғына дейін жеткізу, жәбірлеу, қатаңдық, кінәсіз адамға жала жабу.

Сондықтан кеңесу бөлмесінде сот міндетті түрде бас бостандығынан айырумен байланысты емес жауапкершілікті таңдау жөнінде сұрақты талқылауы қажет. Егер сотталушының қылмыстағы ролінің маңыздылығы төмен болып және тұлғаны сипаттайтын мәліметтер мен қылмысты жасау мән жайы, кәмелетке толмағанды қоғамнан оқшаулауды қажет етпейді деп тапса, сот шартты түрде соттауы мүмкін. Бірақ бұл жағдайда жасаған әрекеттің ауырлығы, пайда болған зардап және түзелу мүмкіндігі ескеріледі. Әр жеке жағдайда сот шартты түрде сотталғандардың түзелуіне қоғамды тарту туралы сұрақты шешу қажет [3, 37 б.].

Жұмыс істейтін кәмелетке толмағандарға қатысты бас бостандығынан айырусыз түзеу жұмыстарымен байланысты жазалау шарасын қолданған кезде, сот сотталушының материалдық жағдайын мұқият бағалауы қажет, себебі бұл жағдайлардың нашарлауы кәмелетке толмағанның түзелуіне теріс әсер етуі мүмкін. Сот мүмкіндігінше сотталушының әрекетіне

белгілі бір тұлғаның, оның ата-аналарының бақылауды жүргізу туралы мәселені қарастырып кетуі қажет

Тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдану – бұл қоғамдық ықпал ету арқылы қылмыстық-құқықтық нормаларды қолданылуын жүзеге асырудың ерекше бір түрі. Жасаған әрекетінің ауырлығына және сотталушының жеке тұлғасын ескере отырып сот мәжбүрлі тәрбиелік ықпал ету шараларын қолдану туралы сұрақты қарайды. Мәжбүрлі тәрбиелік ықпал етудің мақсаттары болып кәмелетке толмағанды сендіру арқылы түзеу, сонымен бірге сотталушыға белгілі бір міндеттер жүктеледі. Мұндай жағдайларда істі тоқтату оны ақтауды білдірмейді, қайта керісінше сот оны кінәлі деп тауып, айыптау үкімін шығарып, кәмелетке толмағанды тек жазадан босатады.

Бұл жерде жаза элементтері барынша жоққа шығарылған. Бұл шара көпшілік алдында ұялтумен ұқсас. Олардың ерекшелігі, тек бір реттік сипатта болуы – сөгіс түрінде (жәбірленушіден кешірім сұрау) немесе салыстырмалы түрде ұзақ және жүйелі әсер ету – қадағалауға беру. Яғни жазаның тәрбиелік элементтерінің басым болады[4].

Ақтау үкімін шығару кезінде судья тергеу, прокуратура, сот органдарының заңсыз іс-әрекетімен ақталушыға келтірілген зиянды өтеу туралы мәселені шешу туралы шешім қдбылдайды. Кәмелетке толмаған сотталушы бірнеше қылмыс жасағаны үшін айыпталған кезде сот әрбір қылмыс бойынша жеке жеке ҚР ҚПК - 390 бабының 1 бөлігінің 1-7 тармақтарында көрсетілген мәселелерді шешеді егер қылмыстың жасалуына кәмелетке толмаған бірнеше сотталушы айыпталса, сот оның жасалған әрекеттегі ролі мен дәрежесін айқындай отырып, әрбір кәмелетке толмаған сотталушыға қатысты ҚР ҚПК - 390 бабының 1 бөлігінде аталған негізгі мәселелерді шешіп, мынадай қосымша мәселелерді шешуге көшеді:

1) кәмелетке толмаған сотталушының, ал қажетті болған жағдайда жәбірленушінің ата-анасыз қалған, кәмелетке толмаған балаларын жайғастыру туралы;

2) кәмелетке толмаған сотталушының мүлкін, қажет болған жағдайда жәбірленушінің мүлкін қорғау туралы;

3) жеке қаулы шығару қажеттігі туралы.

Алдын ала тергеу немесе сот талқылау кезінде кәмелетке толмаған сотталушыны есі

дұрыстығы туралы мәселе туындаған жағдайларда сот үкім шығару кезінде бұл мәселені тағы да бір рет талқылауға міндетті.

Кәмелетке толмаған сотталушыны әрекет жасаған уақытта есі кіресілі-шығасылы күйде болған немесе қылмыс жасағаннан кейін оның өз әрекетінің (әрекетсіздігін) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамдық қауіптілігін ұғыну не оларды игеру мүмкіндігінен айыратын психикалық науқас пен ауырған деп таныған сот, қылмыстық істі тоқтатуға және егер қорғаушы іске айып тағылған сәттен бастап қатысса және іс құрамында үш судья бар сотта қаралса, кәмелетке толмаған сотталушыға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы қаулы шығаруға құқылы[5].

Кәмелетке толмағанға үкім шығару кезінде сот ҚР ҚДЖК-нің 371 бабында аталған мәселелермен бірге бас бостандығын айыруға байланысы жоқ шартты соттау, жаза тағайындау туралы, сондай-ақ ҚР Қылмыстық кодексінде көзделген жағдайларда жазадан босату туралы мәселені талқылауға міндетті.

Бас бостандығынан айыруға байланысы жоқ шартты соттау, жаза шараларын қолдану, кәмелетке толмағандарға арналған арнаулы тәрбие беру немесе емдеу тәрбие беру меке-

месіне орналастыру, не тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдану жағдайларында сот бұл туралы мамандырылған мемлекеттік органға хабарлайды және оған сотталушының мінез құлқына бақылау жасауды жүзеге асыруды жүктейді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесстік кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

2. Голубева Л.М. Судебное рассмотрение дел о преступлениях несовершеннолетних. Вопросы теории и практики. – Фрунзе: Илим, 1981. – 330 с.

3. Давыдов П.М. Приговор // Предварительное расследование и судебное разбирательство уголовных дел. – Свердловск, 1990. – С. 37.

4. Ткачев В. Восстановительное правосудие и ювенальное уголовное право // Российская юстиция. – 2002. – № 5. – С. 19-23.

5. Дудин Н.П., Луговцева С.А. Судебное разбирательство уголовных дел в отношении несовершеннолетних. – СПб., 2005. – 172 с.

Мусин Куат Саниязданович

доктор PhD, доцент кафедры конституционного и международного право
КаРГУ им. Е.А.Букетова, г.Караганда, mkuat80@mail.ru

ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАБЛЮДАТЕЛЯ

Түйін. Аталған мақалада Қазақстан Республикасының сайлау құқығындағы бақылаушылардың теориялық құқықтық мәселелері баяндалған. Сондай-ақ, автор еліміздің сайлау заңнамаларында бақылаушылардың құқықтары мен міндеттеріне кеңінен тоқталып, сараптама жасаған.

Резюме. В данной статье рассматриваются теоретические правовые вопросы наблюдателей в избирательном праве Республики Казахстан. Автор широко освещал и анализировал права и обязанности наблюдателей в избирательном законодательстве Республики Казахстан.

Summary. This article examines the theoretical legal issues of observers in the electoral law of the Republic of Kazakhstan. The author widely covered and analyzed the rights and duties of observers in the electoral legislation of our country.

Как известно, наблюдение за избирательным процессом представляет собой защитным механизмом честности выборов. Это одна из сдерживающих и уравнивающих сил, которые защищают жизнеспособность и честность управления выборами, равно как и участие в них политических партий, кандидатов и групп по интересам. Наблюдение способствует соответствию избирательного процесса правовой системе и предотвращает сомнительные действия.

Закон «О выборах в Республике Казахстан» является юридической основой деятельности общественного наблюдателя, который по своей сути осуществляет контроль за соблюдением и правильным применением действующего законодательства и других нормативных актов в области выборов. Соблюдение законодательства о выборах, гражданских прав и прав человека и есть предмет общественного наблюдения на выборах.

За десять прошедших лет объем прав наблюдателей расширился в значительной степени. Еще сравнительно недавно в Централь-

ной избирательной комиссии Республики Казахстан отрицали право контроля избирательной деятельности за кем-либо, помимо официальных представителей. Сейчас уже в статьях закона прямо говорится о контроле наблюдателей за деятельностью избирательных комиссий.

Если раньше наблюдателю можно было лишь присутствовать на заседаниях избирательных комиссий или находиться на избирательном участке в день голосования, то теперь спектр разрешенной ему законом деятельности гораздо шире. Все же и сейчас значительная часть «корпуса наблюдателей» в силу инерции, слабого знания законодательства или нежелания конфликтовать пассивно «находится» и «присутствует».

Существует другая и, может быть, важнейшая сторона деятельности общественного наблюдателя - предоставленное законом право убедиться. В действующем законе это право часто обозначается и другими терминами: наблюдать, знакомиться (ознакомиться).

Серьезным шагом вперед стало право потребовать и, соответственно, обязанность избирательных комиссий выполнить некие действия по требованию наблюдателей, членов избирательных комиссий с совещательным голосом.

Наблюдатели как субъекты избирательного процесса обладают строго определенными правами и обязанностями. Статья 20-1 Конституционного Закона Республики Казахстан «О выборах в Республике Казахстан» четко очерчивает круг полномочий наблюдателей от общественных объединений, политических партий и СМИ. Таким образом, они наблюдатели вправе:

1) присутствовать на заседании избирательной комиссии.

Данное право может трактоваться расширенно. Оно имеет непосредственное действие как в день голосования, т.к. заседание избирательной комиссии начинается с момента изъятия бюллетеней из сейфа в 6.00 и непрерыв-

но продолжается до заполнения протокола об итогах голосования, так и на других стадиях избирательного процесса.

2) получать информацию о количестве избирателей, принявших участие в голосовании, в том числе в голосовании вне помещения.

3) находиться в помещении для голосования соответствующего избирательного участка во время проведения голосования и подсчета голосов.

Данное право распространяется на всех наблюдателей, пришедших в любое время дня голосования с 8.00 до 20.00. Зачастую, члены избирательной комиссии ограничивают права наблюдателей в доступе на участок, в случае визита наблюдателя после 7.00 дня голосования.

Наблюдатель, прежде всего, должен иметь возможность попасть в здание, где находится избирательная комиссия, где организуется и проводится голосование. Если наблюдатель не сможет там присутствовать, то он, следовательно, никоим образом не осуществит возложенные полномочия. Таким зданием может быть и общежитие, и воинская часть, и следственный изолятор, и т.д.

4) сопровождать переносные избирательные урны, в том числе находиться в транспортном средстве во время их перевозки.

Как уже отмечалось законодательством предусмотрена процедура, согласно которой граждане могут проголосовать на дому, если они не в состоянии явиться к избирательному участку по уважительной причине, предварительно предоставив заявление.

Как правило, на одном участке проводится несколько выездов для подобных голосований. Процедуру осуществляют, как правило, двое членов участковой комиссии. После возвращения членов комиссии данные о проголосовавших гражданах вносят в список с пометкой о том, что он проголосовал вне помещения. В конечном итоге число таких отметок должно совпадать с количеством бюллетеней в переносных ящиках. Если же их оказывается больше, то все бюллетени из этого ящика считаются недействительными.

5) наблюдать за ходом голосования, процедурой подсчета голосов и оформления результатов голосования на избирательном участке, в пункте для голосования в условиях, обеспечивающих возможность четкого обозрения всех перечисленных процедур.

6) обжаловать решения, действия (бездействие) соответствующей избирательной комиссии и (или) ее членов в вышестоящую избирательную комиссию или суд.

7) присутствовать при проведении голосования избирателей вне помещения для голосования в случае невозможности их прибытия в помещение для голосования.

8) присутствовать при подсчете и погашении членами участковой избирательной комиссии неиспользованных избирательных бюллетеней;

9) делать фото- аудио- и видеозаписи, не мешая ходу голосования и подведению его итогов.

Это право является серьёзным завоеванием избирательной системы. Наблюдатель без разрешения субъекта может вести его съёмку. Однако, пределы пользования указанным правом определяет председатель комиссии, который по субъективным мотивам может запретить фото- аудио- и видеозаписи без объяснения причин.

10) наблюдать процедуру передачи протоколов о результатах голосования вышестоящим избирательным комиссиям.

После составления протокола о результатах голосования, документ направляется в вышестоящую окружную или территориальную комиссию. Из практики фальсификаций прошлых лет известно, что в ходе данного процесса протоколы подменялись и в вышестоящую комиссию поступал уже исправленный протокол. Для устранения недоверия к данному процессуальному действию, закрепляется право наблюдателя лично фиксировать процесс движения избирательного документа по структурной вертикали.

11) после проведения голосования знакомиться с протоколами избирательной комиссии об итогах голосования, получать их заверенные копии[1].

Эти документы, полученные в избирательных комиссиях в день их создания, затрудняют возможность фальсификации или ошибки на более высоких уровнях подведения итогов выборов (референдума). И наличие у наблюдателей таких копий, как показала практика, иногда меняет официальный результат выборов.

Протокол об итогах голосования подписывается всеми членами избирательной комиссии, один экземпляр которого вывешивается

для всеобщего обозрения на избирательном участке. Если кто-то из этих членов комиссии не явился на подведение итогов голосования, в протокол вносится отметка об этом с указанием причины отсутствия. Протокол будет действителен только в том случае, если его подпишет большинство членов участковой избирательной комиссии. Если вместо члена комиссии будет стоять подпись иного лица, то протокол становится фиктивным, т.е. недействительным. К тем же последствиям приведет заполнение его карандашом или наличие исправлений.

Сразу после подписания протокола, наблюдателям выдаются на руки его заверенные копии.

Невыдача, либо выдача копий протоколов об итогах голосования с нарушением законодательства является одним из самых распространенных нарушений касательно наблюдателей. Однако реальной ответственности по этому поводу никто не несет.

12) обращать внимание членов избирательной комиссии на нарушения требований настоящего Конституционного закона, вручать им соответствующие письменные заявления, акты о нарушениях и получать отметки о вручении. Председатель избирательной комиссии, лицо, его замещающее, обязаны по заявлению доверенных лиц, наблюдателей приложить к протоколу подсчета голосов составленные ими акты.

Как показывает практика, на выборах очень часто случаются нарушения, как небольшие, так и более серьезные. При обнаружении нарушения наблюдатель информирует председателя об этом, а также составляет два акта, один из которых передается тому же председателю. На втором делается отметка о приеме акта, либо об отказе с подписями свидетелей. Он в последствие отправится как приложение к жалобе в суд, или в вышестоящую комиссию. Факт нарушения описывается беспристрастно и кратко, но по возможности, исчерпывающе. Акт имеет юридическую силу с случае подписи его не менее чем двоими гражданами. Подписать акт могут наблюдатели, члены комиссии, свидетели, но обязательно - очевидцы происшествия.

Указанные выше права имеют отношение ко дню голосования, при этом полномочия наблюдателей не регламентируются на других стадиях избирательного процесса, начиная

с процесса назначения выборов. Это создаёт некоторый правовой разрыв между регламентацией прав и фактическим наполнением правами статуса наблюдателя. При этом, право работать на всех стадиях избирательного процесса чётко закрепляется за наблюдателями иностранных государств и международных организаций.

В случае нарушения законодательства Республики Казахстан наблюдателями политических партий, иных общественных объединений, некоммерческих организаций соответствующая избирательная комиссия вправе лишить наблюдателя права осуществлять свои полномочия.

Обратимся к обязанностям наблюдателей от политических партий, общественных объединений и некоммерческих организаций. В их число входит обязанность:

1) иметь при себе документы, удостоверяющие их личность и полномочия;

2) не вмешиваться в избирательный процесс, в процедуру подсчета голосов и принятия решений избирательной комиссией;

3) не предпринимать действия, препятствующие работе избирательной комиссии;

4) выполнять требования председателя избирательной комиссии по соблюдению правил поведения на избирательном участке, установленных соответствующей избирательной комиссией;

5) основывать свои замечания на документированных, действительных и поддающихся проверке фактах;

6) соблюдать требования настоящего Конституционного закона и иного законодательства Республики Казахстан;

7) сохранять непредвзятость, не выражать предпочтение конкретному кандидату, политической партии.

Последнее положение имеет относительный характер, несёт в себе ценностный ориентир наблюдателя и фактически не может быть проконтролировано третьей стороной.

Иностранные наблюдатели имеют схожую компетенцию как и казахстанские наблюдатели. Однако, данный субъект подчиняется так же ряду принципов и положений, заключенными в международных договорах и декларациях.

Как уже бы сказано выше, международное наблюдение за выборами подразумевает систематический, всеобъемлющий и тща-

тельный сбор информации о законах, процессах и институтах, имеющих отношение к проведению выборов, и о других факторах, касающихся общей обстановки проведения выборов; объективный и квалифицированный анализ такой информации; и высказывание выводов относительно характера процесса выборов на основе самых высоких стандартов в отношении точности информации и объективности анализа. В рамках международного наблюдения за выборами необходимо, где это возможно, предлагать рекомендации по повышению авторитетности и эффективности процесса выборов и сопутствующих процессов, не допуская при этом вмешательства в подобные процессы и не препятствуя их осуществлению. Международные миссии по наблюдению за выборами представляют собой организованные усилия межправительственных и международных неправительственных организаций и ассоциаций в целях осуществления международного наблюдения за выборами.

Действующее законодательство о выборах в Республике Казахстан в полной мере позволяет совместить выполнение высоких ролей международного наблюдателя и иностранного гражданина с особыми полномочиями в Республике Казахстан. Остановимся на правах и обязанностях иностранных наблюдателей подробнее.

Наблюдатели иностранных государств и международных организаций, представители иностранных средств массовой информации имеют схожую компетенцию как и казахстанские. Остановимся на них подробнее. В соответствии со ст.20-2 Конституционного закона Республики Казахстан «О выборах в Республике Казахстан»[1] они обладают следующими правами:

- 1) присутствовать на всех стадиях избирательного процесса;
- 2) получать в избирательных комиссиях информацию о ходе избирательной кампании;
- 3) доступа на избирательные участки во время проведения голосования и подсчета голосов;
- 4) встречаться с участниками избирательного процесса;
- 5) информировать членов избирательных комиссий о своих наблюдениях, выявленных нарушениях, вносить рекомендации;
- б) делать публичные заявления;

7) наблюдать процедуру передачи протоколов о результатах голосования вышестоящим избирательным комиссиям.

Наблюдатели иностранных государств и международных организаций, представители иностранных средств массовой информации обязаны:

- 1) иметь при себе документы, удостоверяющие их личность и аккредитацию;
- 2) не вмешиваться в избирательный процесс, в процедуру подсчета голосов и принятия решений избирательной комиссией;
- 3) не предпринимать действия, препятствующие работе избирательной комиссии;
- 4) выполнять требования председателя избирательной комиссии по соблюдению правил поведения на избирательном участке, установленных соответствующей избирательной комиссией;
- 5) сохранять непредвзятость, не выражать предпочтение конкретному кандидату, политической партии;
- б) соблюдать требования настоящего Конституционного закона и иного законодательства Республики Казахстан.

В случае нарушения наблюдателями законодательства Республики Казахстан или общепризнанных норм международного права соответствующая избирательная комиссия вправе внести в Центральную избирательную комиссию представление об отзыве аккредитации наблюдателя иностранного государства, международной организации.

Данная норма коррелирует с положениями Декларации принципов международного наблюдения за выборами 27 октября 2005г., в которой сказано, что наблюдатели обязаны уважать законы принимающей страны и полномочия органов, на которые возложена ответственность за руководство процессом выборов[2]. Наблюдатели обязаны следовать любым правомерным распоряжениям, поступающим от правительственных органов, органов безопасности и избирательных органов страны. Наблюдатели также обязаны проявлять уважение к должностным лицам избирательных органов и другим представителям национальных органов власти.

Наблюдатели обязаны неизменно поддерживать строгую политическую беспристрастность, в том числе в нерабочие часы в принимающей стране. Они обязаны воздерживаться от выражения или проявления какой бы то ни

было предвзятости или предрасположенности по отношению к национальным органам власти, политическим партиям, кандидатам или любым спорным вопросам в рамках процесса выборов. Наблюдатели также должны воздерживаться от любой деятельности, которая может быть обоснованно воспринята как оказание предпочтения одному из участников политической борьбы в принимающей стране или приверженность обеспечению его более выгодного положения, и, в частности, воздерживаться от ношения или выставления любых символов, цветов и лозунгов, свидетельствующих об определенной приверженности, или от принятия чего-либо от участников политической борьбы

Наблюдатели обязаны не чинить препятствий процессу выборов ни на одном из его этапов, включая предвыборные процессы, голосование, подсчет и сведение воедино результатов голосования и процессы, следующие за днем выборов. Наблюдатели могут, если это только не запрещено законом, на местах доводить до сведения должностных лиц избирательных органов нарушения, случаи фальсификации или существенные проблемы и должны делать это не создавая излишних препятствий. Наблюдатели могут обращаться с вопросами к должностным лицам избирательных органов, представителям политических партий и другим наблюдателям на избирательных участках и могут отвечать на вопросы об их собственной деятельности при том условии, что их действия не препятствуют процессу выборов.

Большим преимуществом статуса иностранного (международного) наблюдателя является то, что он может находиться на заседаниях избирательной комиссии любого уровня: в участковой, территориальной, окружной избирательных комиссиях, а также в Центральной избирательной комиссии Республики Казахстан[3].

Права и обязанности иностранных (международных) наблюдателей, за исключением вышеприведенных особенностей, совпадают с правами и обязанностями национальных наблюдателей.

Ряд международных организаций, в том числе ОБСЕ, устанавливает для своих наблюдателей общие принципы и правила, которые должны соблюдать все наблюдатели. Они во многом конкретизируют права и обязанности,

закрепленные в законодательстве Республики Казахстан и закрепляют позитивную практику. В их число входят: наблюдатели должны иметь при себе удостоверение, выданное правительством или избирательной комиссией, и по требованию должны представляться всем заинтересованным властям; наблюдатели должны строго соблюдать непредвзятость в исполнении своих обязанностей и ни в коем случае не должны выражать предубеждение или предпочтение по отношению к властям, партиям, кандидатам или к каким-либо вопросам, возникающим в процессе выборов; наблюдатели не должны носить значки или одежду, символика и цвета которой означают принадлежность к каким-либо партиям; наблюдатели должны исполнять свои обязанности ненавязчиво и не вмешиваться в избирательный процесс, в процедуры в день выборов или в подсчет голосов; наблюдатели могут обратить внимание местных властей на несоблюдение правил, но никогда не должны давать инструкции или предпринимать действия, расходющиеся с решениями избирательных властей; наблюдатели должны основывать свои заключения на документированных, действительных и поддающихся проверке фактах; они должны быть готовы заполнить форму статистического обзора по избирательному участку, на котором они присутствовали; наблюдатели должны воздерживаться от личных или преждевременных комментариев о своих наблюдениях при беседах с представителями прессы или другими заинтересованными лицами; при необходимости наблюдатели должны участвовать в послевыборных дебрифингах; наблюдатели должны соблюдать все государственные законы и правила.

Использованные литературы:

1. Конституционный закон Республики Казахстан от 28 сентября 1995г. N 2464 «О Выборах в Республике Казахстан» (с последними изм. и доп. от 15.06.2017года)
2. Декларации принципов международного наблюдения за выборами от 27 октября 2005г.
3. Сарсенбаев М.А. Конституционные принципы избирательного права в Казахстане и их соответствие международным обязательствам страны // Право и государство. 2014. № 3. С. 18-23.

Умбетов М.Н.

докторант, Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік Университеті,
Түркістан қаласы, E-mail: umbetov-m@mail.ru

Нақыпов Б.И.

з.ғ.д, профессор, Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық
Қазақ-Түрік Университеті, Түркістан қаласы.

Битемиров Қ.Т.

з.ғ.к., (PhD) қауымдастырылған профессор, Қ.А.Ясауи атындағы
Халықаралық Қазақ-Түрік Университеті, Түркістан қаласы.

КҮДІКТІНІҢ АДВОКАТТАН БІЛІКТІ ЗАҢ КӨМЕГІН АЛУ ҚҰҚЫҒЫ

Резюме. Бұл мақалада күдіктінің, айыпталушының және сотталушының Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу құқығындағы құқықтық мәртебесіне, олардың қорғану құқына, олардың құқықтары мен бостандықтарын құқықтық қорғауды алдын ала тергеу сатысында да, басты сот талқысында да қамтамасыз етудегі адвокат-қорғаушының рөлін көрсетуге арналған.

Тірек сөздер: ҚР Конституциясы, ҚР заңдары, адам құқықтары, күдікті, айыпталушы.

Резюме. Цель этой статьи - предоставить правовой статус адвоката в дееспособности подозреваемого, подсудимого и ответчика. и свободы на стадии предварительного следствия и в основном судебном разбирательстве статус.

Чтобы создать правовое государство в Республике Казахстан, необходимо укреплять гарантии прав, свобод и законных интересов граждан. Право обвиняемого защищать себя и разработку правил конкуренции требует серьезной профессиональной защиты на всех этапах уголовного процесса. В настоящее время увеличивается способность адвоката-адвоката участвовать в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: РК Константин, адвокат РК, права потерпевших, подозреваемый, обвиняемый.

Summary. The purpose of this article is to demonstrate the role of attorney-defender in ensuring the legal status of the suspect, the accused and the defendant in the criminal procedure law of the Republic of Kazakhstan, the right to defense, the legal protection of their rights and freedoms at the stage of preliminary investigation and in the main judicial proceedings.

Keywords: RK Constituter, RK lawyer, victim rights, suspect, accused.

Күдікті – қылмыстық сот ісін жүргізуге уақытша қатысушы. Оның пайда болуының негізінде нақты адамның қылмыс жасағандығына күдік жатыр. Қылмыстық істі алдын ала тергеу барысында бұл күдіктің құқық

қорғау органдары жүргізген зерттеулерде расталынбауы мүмкін, ондай жағдайда оладам күдікті болудан қалады, процестен шығарылады.

Көпшілік жағдайларда күдікті деп ресми танылған адамға айып тағуға жетерліктей қажетті деректер жинақталады және оладам қылмыстық іс бойынша айыпталушы деп танылады, сондықтан да күдіктінің қорғануға құқығын қамтамасыз етпеу құқық қорғау органдарының процеске тартқан адамының құқығын өрескел бұзғандық болып табылады.

Қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы бұл проблеманы дұрыс шешті, «күдікті, айыпталушы қорғануға құқылы» деп заңда бекітті (ҚПК-нің 26-бабы).

Күдіктінің қорғануға құқығы мынадай компоненттерден тұрады:

1) қылмыстық сот ісін жүргізудің бұл субъектісіне өзін-өзі қорғауға мүмкіндік беру.

Ол үшін заң шығарушы ҚПК-нің 64-бабында күдіктіге өз мүддесін қорғауы үшін берілетін құқықтар шеңберін анықтады.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Конституциясының 16-бабында «ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам сол ұсталған, тұтқындалған немесе айып тағылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы» делінген;

2) күдіктінің қорғануға құқығына оның заңда көзделген құралдармен және тәсілдермен қорғану мүмкіндіктерін, сондай-ақ оның жеке және мүліктік құқықтарын қорғауды тергеушінің (анықтаушының), прокурордың және соттың қамтамасыз етуге міндеттілігі кепілдік болады (ҚПК-нің 16-18-баптары);

3) күдіктінің қорғануға құқығының негіз-

гі компоненті оның білікті заң көмегін алуға, яғни оны адвокаттың қорғауына құқығы. Бірақ күдіктінің бұл құқығын заң шығарушы едәуір шектеген, оны біз аса құптамаймыз. Адамды күдікті деп тану үшін адамға қылмыс жасады деп күдік келтіретіндей дәлелдемелердің, ұстауды немесе бұлтартпаушараларын қолданудың заңда көзделген негіздері мен жағдайлары болуы керек және де адамды күдікті жағдайына қоятын іс жүргізу актісі қажет.

Қолданыстағы заңға сәйкес ондай актілерге ұстау хаттамасы мен қылмыстық іс қозғау туралы қаулы жатады, ал бұдан байқайтынымыз, отандық қылмыстық іс жүргізу заңнамасында адамды күдікті деп танудың бірыңғай тәртібі жоқ, әр түрлі бұлтартпаушаралары бар (ұстау және бұлтартпаушарасы), оларды қолданған жағдайда адам бірден қылмыстық іс бойынша күдікті болып шыға келеді.

Заң әдебиетінде Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасына процессте күдікті тұлғасының пайда болу тәртібі мен жағдайларына, күдікті ұғымын нақты анықтауға қатысты өзгертулер енгізу қажеттігі жайында әр түрлі пікірлер айтылуда, ол қылмыстық процессте адам құқығын да, құқық қорғау органдары қылмыс жасады деген күдікпен қылмыстық процеске тартқан адамның қорғану құқығын да қамтамасыз етеді [1, 78 б.].

Адамды күдікті деп танудың ортақ тәртібін заңда белгілеу керектігін көптеген авторлар дәлелдеп отыр.

«Адамның жасалған қылмысқа қатысы бар екендігі туралы қолда бар дәлелдемелер негізінде оны күдікті деп тану туралы қаулы шығарылған адам күдікті болып табылады» дейді А.В. Солтанович. « Ондай қаулы, - дейді ол, - күдіктіні ұстағанда, оған бұлтартпаушарасын қолданғанда, нақты адамға қатысты қылмыстық іс қозғалғанда, кінәсін мойындап өзі келгенде шығарылады және адамға көрсетілген бұлтартпаушараларын қолданардың алдында шығарылады» [3, 67 б.].

«Қылмыстық іс қозғау туралы қаулыда қылмыс жасады деп аталған адам куәгер де, айыпталушы да бола алмайды. Ол – күдікті адам, себебі ондай адам қылмыс жасады деген күдіктудырады» дейді В.Я. Дорохов [2, 77 б.]. Сонымен қатар ол заңнамаға өзгерту енгізіп, істе күдіктінің пайда болу жағдайын белгілеу керек деген ұсыныс айтады.

Көптеген заңгерлер өзіне қатысты қылмыстық іс қозғау туралы қаулы шыққан адамдарға

да күдікті мәртебесін беруге қарсы. Біз де оны құптаймыз [2, 32 б.].

С.Ф. Бычкова, А.Я. Гинзбург және М.Ч. Қоғамовтардың айтуынша, қылмыстық іс қозғау туралы қаулыдағы қылмыс жасады деген күдік адамды күдікті деп тануға негіз бола алмайды.

Егер В.Я. Дорохов және қолдаушылар айтқан пікірлермен келіссек, онда «қылмыстық процессте күдіктінің пайда болуы тек субъективтік факторға – тергеушінің ғана емес, оған қылмыстық іс қозғау үшін материалдар жібергендердің де пікіріне толықтай байланысты болар еді» дейді С. Оспанов [5, 11 б.].

А. Лариннің пікірінше, қылмыстық іс қозғау туралы қаулыда аталған адамды күдіктіге жатқызу дұрыс емес, онда мынадай кемшіліктер бар:

1) адамның іс жүргізудегі жағдайы қылмыстық іс қозғау туралы қаулының редакциясына тәуелді болып қалады;

2) тергеуші күдіктіге оның құқықтарын қашан және қандай жағдайда түсіндіріп, ол құқықтардың жүзеге асырылуын қалай қамтамасыз етеді, ол жағы анық емес;

3) егер қылмыс оқиғасының болғандығы теріске шығарылмаса, қылмыстық іс қозғау туралы қаулы іс біржола шешілгенше күшін сақтайды, ал белгілі бір адамның қылмыс жасағандығы туралы алғашқы болжау қылмыстық іс қозғау туралы қаулыда аталған адамдарға еш қатысы жоқ адамдардың кінәлі екендігі туралы болжаумен қатар жүреді [6, 4 б.].

Біздің ойымызша, күдікті деп тану туралы қаулыны заңмен бекітудің теорияда да, практикада да негізі жоқ. Себебі, көп жағдайларда қылмыстық іс ондағы адамдар арқылы емес, факты бойынша қозғалады. Тергеуші (анықтаушы) бірінші кезекте адамның (адамдардың) жасалған қылмыстық әрекетке қатысы бар екендігін растайтын нақты деректер жинастырады. Сонан соң айып тағу келеді. Қылмыстық іс қағаздарын жүргізгенде оны әр түрлі формальды құжаттармен «толтыра» берудің қажеті жоқ.

Адамның қылмыстық іс қозғалған кезден бастап күдікті болып қалуы қылмыстық процессте жиі кездеседі.

Қылмыстардың кейбір құрамдары бойынша, нақты күдіктіні көрсетпей қылмыстық іс қозғау туралы қаулыны баяндау мүмкін емес. Бұлар, мысалы, ҚК-тің 139-бабында (бала-

ларын немесе еңбекке жарамсыз ата-анасын асырауға арналған қаражатты төлеуден әдейі жалтару), ҚК-тің 426-бабында (бас бостандығынан айыру орнынан, тұтқындаудан немесе қамаудан қашу), ҚК-тің 442-бабында (қашқындық) және басқа да баптарда көзделген қылмыстық істер.

Қылмысты кейде тергеушіге бұрыннан белгілі адамдардың ғана жасауы мүмкін. Мұндай жағдайларда қылмыстық іс жасалған қылмысқа қатысты да, оны жасаған адамдарға қатысты да бір уақытта қозғалады, яғни тергеуші нақты адамға қатысты қылмыстық іс қозғау туралы қаулы шығарады.

Сонымен қатар, қылмыстық істерді зерделеу көрсетіп отырғандай, нақты адамға қатысты қылмыстық іс қозғалған 194 жағдайда бұл адамдарға ұстау да, айып тағылғанға дейінгі бұлтартпау шарасы да қолданылмаған, яғни қылмыстық іс бойынша айып тағылғанға дейін куәгер ретінде сұралғанмен, олардың 42-сі күдікті деп танылмаған.

Заңгерлердің көпшілігі қылмыстық іс қозғау туралы қаулыда қылмыс жасады деп күдік айту адамды күдікті деп тануға негіз болмайды деген пікір айтады [7, 21 б.]. Біз бұл пікірді толықтай қолдай алмаймыз.

Нақты адамға қатысты қылмыстық іс қозғау туралы қаулы ол адамға құқық қорғау органдарының қылмыс жасады деп күдіккелтіретінін көрсетеді, ал оны күдікті деп танымау оның ресми құжатта көрсетілген күдіктен өзін қорғап қалу мүмкіндігінен айырады.

Жасыратыны жоқ, нақты адамға қатысты қылмыстық іс қозғау туралы қаулы шыққаннан кейін ол істің жүргізілуін өз қолына алған адамның алғашқы әрекеті сол құжатта көрсетілген адамға қарсы бағытталады. Тергеуші алдын ала тергеу барысында адамнан күдікті ретінде жауап алады, бұл ретте ол күдіктіге бұлтартпау шарасын қолдануға немесе оны ұстауға негіз болмауы да мүмкін.

Сонымен қатар, күдіктіге оның құқығын жариялау қажеттігі де туындайды. Қылмыстық іс қозғау туралы қаулыда күдіктінің құқықтары туралы айтып кету мүмкін емес, себебі оны шақыртып алып, оған құқықтарын түсіндіріп айтукерек. Сондықтан да бұл жерде нақты адамға қатысты қылмыстық іс қозғау туралы жалғыз қаулымен шектеліп қалуға болмайды, адамды күдікті жағдайына қоятын іс жүргізу актісін шығару керек. Қылмыстық қудалау органдарының практикасына күдік-

тінің (айыпталушының) құқықтарын ҚПК-нің 64-65-баптарының тәртібінде түсіндіріп беру туралы хаттама жасауды енгізукеректігін осымен түсіндіруге болады.

Қылмыс жасады деп күдіктудырған адамды ұстаған немесе айып тағылғанға дейін оған бұлтартпау шарасы қолданылған жағдайда ұстау хаттамасы, қылмыстық іс қозғау туралы және оны жүргізуді өзіне алу туралы қаулы және ҚПК-нің 139-бабы тәртібінде бұлтартпау шараларын таңдау туралы қаулы істе күдіктінің пайда болғандығын көрсететін актілерге жатады.

Сонымен, айыпталушы ретінде тануға негіз болатын деректер жеткіліксіз, бірақ:

- 1) қылмыс жасады деген күдікпен ұстауға;
- 2) қылмыстық іс қозғау туралы қаулы шығаруға;
- 3) айып тағылғанға дейін бұлтартпау шарасын қолдануға болатын адам қылмыстық іс бойынша күдікті деп танылады.

Күдікті қылмыстық процестегі айрықша тұлға, олсот ісінің жүргізілуіне уақытша қатысады. Себебі ол қылмыс жасады деп айыпталмайды, ал оның қылмысты жасауы мүмкін деген күдікті тергеуші (анықтаушы) дәлелдеп растауы керек.

ҚПК-нің 64-бабына сәйкес істе күдікті қылмыс жасады деген күдікпен қылмыстық іс қозғау, оған ұстау және айып тағылғанға дейін бұлтартпау шарасы сияқты қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеу шараларын қолдану нәтижесінде пайда болады.

«Адамды құқықтан айыру жағынан жазаға барабар шараларды қолдану үшін берік негізкерек» дейді И.Я. Фойницкий [8, 22 б.].

Адамды қылмыс жасады деген күдікпен процеске тарту ол үшін қолайсыз зардаптарға алып келеді. Оның қалыпты өмір салты бұзылады, егер оған қатысты ұстау немесе айып тағылғанға дейін бұлтартпау шарасы қолданылса, ол қоғамнан, жақын адамдарынан қол үзіп қалады. Оқшаулау кәсіпкерлік қызметпен айналысып жүрген адамға материалдық залалкелтіреді, оның иесіз қалған мүліктерінің бүлінуі де мүмкін.

Қорғануға құқықтың алғашқы екі компоненттері, яғни оларды қамтамасыз етудің құқықтары мен кепілдіктері күдіктілердің түгелдей барлығында бар. Сондықтан да заң шығарушының қорғану құқығын күдіктінің пайдалану мүмкіндігі сияқты маңызды мәселедегі тиянақсыздығы таң қалдырады.

Қорғаушының қылмыстық процеске қатысуын күдіктінің қорғану құқығын жүзеге асырудың маңызды құралы деп қарастыру керек.

ҚПК-нің қылмыстық іске қорғаушының қатысу шегін анықтайтын 66-бабында «қорғаушы айып тағылған адам осы Кодекстің 64-бабының бірінші бөлігіне сәйкес күдікті деп танылған кезден бастап іске қатысуға жіберіледі» делінген.

Заңгерлердің көпшілігі қорғаушының пайда болуын текайыптың болуымен ғана байланыстырады және олар іс бойыншатұжырымдалған алғашқы айыптау болмайынша қорғау функциясы даатқарылмайды дейді [9, 67 б.].

А.Я. Шагимуратовтың пікірінше, күдіктінің іс жүргізу кезіндегі құқықтарының барлығы қылмыс жасады деген күдіктің пайда болуымен ғана байланысты және олардың күдіктіге қолданылған бұлтартпаушараларына ғана қатысы бар, оларды ескермей күдіктінің құқықтары мен заңды мүдделері жайындайтуға болмайды. Ары қарай ол былай дейді: «Бұл құқықтарды айыпталушының Конституцияда көзделген құқығымен теңдестіруге болмайды, сондықтан да қорғаудың қылмыстық іс жүргізу функциясын қылмыс жасады деп күдік тудырған адамға тарату дұрыс емес» [11, 55 б.].

Бұл жағдайда автор да заң шығарушы сияқты істе күдіктінің пайда болуының негізіне қылмыс жасады деген күдікті емес, сол күдіктен туған құқық шектеуді алған. Бұл жерде ең басты мән-жай ескерілмеген – күдік болашақ айыптаудың қатері болып табылады.

Біздің пікірімізше, материалдық-құқықтық тезис ретінде айыптау қалыптасқанша қорғау күдікке қарсы бағытталған, ал күдік адамның жасалған қылмысқа қатысы бар екендігінің айрықша формасы.

Іске адвокат-қорғаушының күдікті жағынан қатысуы мәселесіне байланысты заңгерлерде әр түрлі көзқарастар бар.

С.П. Щербаның пікірінше, қорғаушы көмегін пайдалану құқығы кәметке толмаған күдіктілер мен психикалық немесе физикалық кемістіктері бар адамдарға ғана берілуге тиіс [12, 78 б.].

Оған бұлар ондай адамдар өздерінің қорғану құқығын өз бетімен жүзеге асыра алмайды, қорғаушының көмегін керек етеді, ал қорғаушылар оларға білікті заң көмегін бере алады деп дәлелдейтады.

В.М. Царевтің пікірінше, адамға қамауда ұстау түріндегі бұлтартпау шарасы айып тағылғанға дейін қолданылса ғана қорғаушының іске қатысуына жол беруге болады, ал адамның ұсталған кезінен бастап қорғаушының қатысуы керексіз екен [13, 11 б.].

Мұндай ұсынысты жасауға қылмыс жасады деп сезіктудырған адамды ұстау мерзімінің аздығы себеп болып отыр. 72 сағат ішінде тергеуші ұстаудың заңдылығын, бұлтартпаушарасын таңдау үшін негіздердің бар-жоғын тексеруге, көптеген шұғылтергеу әрекеттерін жүргізуге тиіс.

«Бұл жағдайда, - дейді В.М. Царев, - қорғаушы өзіне ҚПК-нің 66-бабында берілген құқықтармен өзін іске қатысуға жіберген кезден бастап іске асыра алар ма екен?»

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес адвокат-қорғаушының көмегін міндетті түрде пайдалану құқығы ҚПК-нің 128-бабының тәртібінде ұсталған адамдарға, қамауда ұстау түріндегі бұлтартпаушарасы қолданылған адамдарға және т.б. берілген (олардың толық тізбесі ҚПК-нің 67-бабында берілген).

Біздің пікіріміз басқаша. Бұрын аталып өткендей, заң шығарушы күдіктінің қорғану құқығын қамтамасыз ету мәселесін (ҚПК-нің 64-бабы) сол құқықтың маңызды компоненттерінің бірі – күдіктінің қорғаушы көмегін пайдалану құқығын шектеу арқылы шешкен.

Бұл қылмыстық іс жүргізу қызметінің осы көрсетілген қатысушысының істе пайда болу жағдайы мен тәртібін заңда дұрыс анықтаумен тікелей байланысты. Істе күдіктінің пайда болуының басты себебіне заң шығарушы ол қылмыс жасады деген күдіктің өзін емес, оны ұстауды және оған бұлтартпаушарасын қолдануды алған, сол негізде қорғаушының күдікті жағында процеске қатысу мәселесін шешкен, қорғаушының іске қатысуының критерийі ретінде қорғалатын адам тудырып отырған күдікті емес, ұстаумен немесе айып тағылғанға дейін қамауда ұстаумен байланысты келетін құқық шектеуді алған.

Әрине ұстау және қамауда ұстау азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына қатты нұқсан келтіреді, сондықтан да азаматтардың айырылған құқықтарын қорғау мәселесі маңызды. Бірақ қоғамнан оқшаулаумен байланысты емес бұлтартпаушаралары қолданылғандықтан процеске тартылған басқа күдіктілердің жағдайы адам құқығын шектеумен ұштасады, өлкөптеген аспектілер бойынша ұсталғанның,

тергеліп қамалғанның жағдайымен ұқсас.

В. Жуковский мен В. Шуман дұрысайтады: «Біріншіден, оларға да бұлтартпаушарасы қолданылады. Екіншіден, күдіктен қорғану үшін берілген уақытта (10 тәулік) оларғашектеулі.

Үшіншіден, оларға дасоңдай мәжбүрлеушаралары: қамауда ұстау, тінту, куәлендіру және басқалар қолданылуы мүмкін.

Төртіншіден, оларға даайыпталушы ретінде тартылу қаупі бар» [19, 61 б.].

Соңғы жылдары қорғаушы көмегін пайдалану құқығын күдіктілердің барлығынатүгелдей берудің, оны адам күдікті болған кезден бастап берукеректігін дәлелдейтін бірқатар жұмыстар пайда болды. Автор ондай пікірлермен толықтай келіседі, ол ойын былайшатүсіндіреді.

Біріншіден, күдіктінің адвокат-қорғаушы көмегін пайдалану құқығын шектеукүдікті ұғымын және қылмыстық іс жүргізу қызметінің бұл қатысушысының пайда болутәртібін заңда дұрыс анықтай алмаушылықпен тікелей байланысты. Бұрын айтылғандай, заң күдіктінің іске қатысушының негізіне процестің бұл қатысушысының пайда болуының бастапқы себебін (қылмыс жасады деген күдікті) емес, солкүдіктің салдарын – құқық шектеуді (ұстауды, бұлтартпаушарасын) алған.

Күдікті жағдайының және оған берілген құқықтың талдамасы көрсетіп отырғандай, заң күдіктінің қорғану құқығын белгілегенде толықтай мәжбүрлеушараларына назар аударған, оларды күдіктімен байланыстылардың барлығының негізіне қойған. Ал қылмыс жасаудағы күдіктің өзі екінші кезекке қойылған. Күдіктінің қорғаушы көмегіне құқығын анықтағандазаң адам ұшыраған құқық шектеудің сипатын ғана ескерген, мемлекеттік органдардың қылмыс жасаған деп адамғақүдіккелтіретіні және оған қорғанукерекекендігі ұмыт қалған сияқты.

Екіншіден, ҚР Конституциясының 16-бабының 3-тармағының мазмұнына жүгінсек, күдіктілердің кейбіреулерін ондай құқықтан айыру бізге түсініксіз.

Және де күдіктілер арасын жіктеп, оларды бас бостандығынан айырылғандар және айырылмағандар деп бөлудің, ол бөлуді қорғаушының пайда болуының негізі ретінде қарастырудың кереті қанша.

Ю.Ф. Лубшев «егер заңда қорғаушы қажет болса, халық оны дәріптеуі, әділ құқықтық және өнегелік идея ретінде қабылдауы мүм-

кін. Адамның заң талаптарын сақтауына өзіне қатысты қолданылуы мүмкін мәжбүрлеуалдындағы үрей ғана емес, солзаңда қорғаудың бар екендігіне сенім де түрткі болуғатиіс» деп дұрысайтады [20, 78 б.].

Үшіншіден, ҚР Конституциясының 14-бабы «Заң мен соталдында жұрттың бәрі тең», мемлекет, қандай да бір мән-жайларға қарамастан, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының теңдігіне кепілдік береді деп көрсеткен. Бұдан біз құқықтық мәртебесі бірдей адамдардың (біздің жағдайымыздакүдіктілер) теңдей құқықтары болатындығын, ешқандай шектеу болмайтындығын көреміз. Яғни күдіктілердің кейбіреуінде қорғаушының көмегін пайдалануға құқық болса, ондай құқық басқаларында да болуғатиіс.

Төртіншіден, ҚПК-нің 64-бабындакүдіктінің қорғануға құқығыбар делінген. Қорғануға құқық кешенді ұғым, оның маңызды компоненттерінің бірі – адамның қорғаушы көмегін пайдалануға құқығы. Күдіктінің қорғаушыға құқығынсыз және де қорғануға құқықтың компоненттерінің кезкелген біреуінің болмауы (күдіктінің заңға қайшы келмейтін кезкелген құралды немесе тәсілді пайдаланып, өзін-өзі қорғау құқығы, анықтау органдарының, тергеушінің, прокурордың және соттың күдіктіге оның құқықтарын түсіндіріп, оларды жүзеге асырудың нақты мүмкіндіктерін қамтамасыз ету міндеті) қорғану құқығының өзін жоққашығарады.

Сонымен, жоғарыда айтылғандардан мынадай тұжырым жасауға болады – күдіктінің қорғаушы алу құқығын шектеу Қазақстан Республикасының Конституциясына қайшы келеді. Күдіктілердің кейбіреуін бұл құқықтан айыру, біздің пікірімізше, құқық қорғау органдары қылмыстық сот ісін жүргізуге тартқан адамның қорғануға құқығын өрескел бұзғандық болып табылады.

Қолданылған мәжбүрлеу шарасына қарамастан, күдіктілердің барлығы бірдей қорғаушының көмегін пайдалану құқығын алуғатиіс. Күдіктінің қорғаушы алу құқығын тергеу жүргізуші адам өзінің тиісті әрекеттерімен қамтамасыз етуге міндетті.

Ұстау хаттамасын жасаған, қылмыстық іс қозғау туралы қаулы, бұлтартпаушарасын қолдану туралы қаулы шығарған бойдатергеуші күдіктіге оның қорғаушы шақыруға құқылы екендігін айтып, қорғаушыны керек ететін-етпейтіндігін анықтауғатиіс.

Егер күдікті келісім бойынша қорғаушы шақырғысы келсе, бұл жағдайды тергеуші немесе анықтаушы күдіктінің туыстарына немесе қорғаушы шақыруына өзі сенім білдіретін басқа адамдарға хабарлауға міндетті.

Егер бірнеше сағаттың ішінде шақырылған қорғаушы келе алмаса, онда күдіктіге 24 сағаттың ішінде басқа қорғаушы берілуге тиіс. Бұл қажет, себебі күдікті қорғаушы көмегін пайдалануға тілек білдірген соң, қорғаушының қатысуынсыз тергеу әрекеттерін ары қарай жүргізуге болмайды.

Күдіктіні ұстаған және қамауда ұстаған жағдайда қорғаушыны іске қатысуға жіберудің мынадай тәртібін ұсынған авторлардың пікірін диссертант қолдайды.

Мысалы, ұсталғанды (тергеудегі – тұтқындалғанды) алып келген бойда оған қандай сезіктудыратындығы хабарланады, қорғаушы шақыру ұсынылады, керек етсе, қорғаушы дереу шақырылады, ол үшін құқық қорғау органдарында немесе прокуратурадатәулік бойы адвокаттар кезекшілігі ұйымдастырылады.

Сонымен қатар, күдіктіге өзі сенетін адвокатты өзі таңдауын қамтамасыз ету мақсатында қылмыстық іс жүргізу заңнамасында мынадай ұсыныскөзделуге тиіс.

Мысалы, егер қылмыс жасады деген күдікті адам бостандықта жүрсе, яғни оған қатысты ешқандай қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеу шарасы – ұстау, қамауда ұстау немесе үйде қамап ұстау қолданылмаса, олшақыру қағазы арқылы шақырылады, ол қағаз қол қойдырып тапсырылады.

Қылмыстық істерді зерделеу көрсеткендей, 32 жағдайда қылмыс жасады деп күдіктудырған адамды ұстаған бойда іске қорғаушы қатысқан, яғни 74 ұсталғанның 36,6%-ында ғана қорғаушы болған. Оның өзінде 24 жағдайда ғана қорғаушы іске күдіктінің келісімімен қатысқан. Басқа жағдайларда тергеуші күдіктіні заң консультациясы арқылы қорғаушымен қамтамасыз еткен.

Адвокаттың іске күдіктінің келісімі бойынша қатысуы өте аз, оған, біздің пікірімізше, мынадай себептер бар:

1) зерделеу үшін таңдап алынған істердің қылмыстар құрамдарының ерекшелігі. Бұл қылмыстардың басым көпшілігін тұрмысы төмен адамдар жасаған, ал оларда қорғаушы шақыруға қаражат жоқ.

2) тергеушінің қорғаушы шақыруға болатындығын дұрыстүсіндірмеуі немесе

адвокатқашығынданбай-ақ қой деп үгіттеуі. Бірақ Қылмыстық кодекстің өзге баптарында көзделген қылмыстарды жасаған деп күдіктудырған адамдардың барлығында бірдей адвокат еңбегін төлеуге ақша болмады деу дұрыс емес. Сондықтан да біздің пікіріміз бойынша, келісу күдікті үшін де, адвокат үшін де тиімді, себебі бұл жағдайда олардың арасында өзарасенімді қатынас орнайды, күдіктіні қорғау мәселесі дұрыс жолға қойылады.

ҚПК-нің 64-бабына сәйкес қорғаушы іске қатысуға жіберілген кезден бастап қанша рет және қанша уақыт болса да күдіктімен оңаша жолығысуға құқылы.

Қазақстан Республикасының 30.03.1999 жылғы «Қылмыс жасауда күдіктілер мен айыпталушыларды қамауда ұстаудың тәртібі мен жағдайлары туралы» №353-І Заңының 17-бабына сәйкес қорғаушымен жолығысу ол өзінің адвокатураға қатысты екендігін растайтын құжатты (мысалы, қызметкүәлігін) және адвокаттың сол іске қатысуына құқық беретін заң консультациясының ордерін немесе маңыздылығы жағынан онымен теңестірілген құжатты ұсынған жағдайда жүзеге асырылады [31, 4 б.].

Қамауда ұстау органдарының әкімшілігі (ИВС/СИЗО) «маңыздылығы жағынан оған теңестірілген құжатқа» тергеушінің (анықтаушының) қорғаушы тағайындау туралы қаулысын жатқызады.

Себебі адвокат іске кіріскенде тергеуші оның қолындағы заң консультациясы берген ордерді алып, оны қылмыстық іс материалдарына тіркейді, ал қорғаушыға өзінің қорғайтын адамымен жолығысуы үшін құжаткерек, ондай құжатты оған қамауда ұстау орнының әкімшілігіне ұсынуы үшін тергеуші береді.

Мұндай шектеу дұрыс емес, оладамның қылмыстық істегі құқығына нұқсан келтіреді. Сондықтан да қорғаушының іске қатысуға жіберілген кезден бастап күдіктімен жолығысып, одан алғашқы ақпараталу және бастапқы әрекеттерді талқылап ұйымдастыру жөніндегі құқықтары толық сақталуға тиіс.

Кейбір авторлар қылмыс жасады деген күдікпен құқық қорғау органдарына жеткізілген адамның оны ұстау хаттамасы жасалғанға дейін адвокат-қорғаушымен оңаша жолығуына құқығы жайында жазады [32, 18 б.].

Күдіктіге ұстау хаттамасын жариялағанша және бұлтартпау шарасын қолдану туралы қаулы шығарғанға дейін күдікті өзінің қандай

күдіктудыратынын білмейді, сондықтан ол қорғаушымен не жайындасөйлесерін де білмейді. Сол себепті күдіктінің істе өзінің сондай екендігін айғақтайтын аталған құжаттар пайда болған соң қорғаушымен оңаша жолығысу құқығын жүзеге асырғаны жөн.

Бұрын аталып өткендей, күдіктінің түсініктеме беру құқығы – оған берілген құқықтардың ішіндегі ең көп пайдаланылатын құқық. Біздерделеген қылмыстық істердегі 84 күдіктінің 73-і өздерінің түсініктеме беру құқығын пайдаланған. Бұл жерде қорғаушының күдіктіден жауап алу процесіне қатысу құқығын пайдалануының маңызы зор.

Айта кету керек, 17 күдікті адвокаттың қатысуынсыз жауап беруден мүлде бастартқан, бірақ 12-сі бәрібір жауап беруге көнген, әрине ол өздерінің құқығына жатады, дегенмен бұл жағдай тергеушілер өздеріне керекті айғақ алу үшін оларға қатысты заңсызтәсілдер қолданған жоқ па деген ойға қалдырады. Егер ары қарай тергеу барысында әлгі 12 күдіктіге қорғаушылар берілсе, олар күдіктілердің адвокаттың сұрақтарына жауап беруден бастартқандығына, бірақ кейін көнгендігіне назар аударуы керек. Біздің ойымызша, мұндай жағдайда адвокат, егер негіз болса, іс бойынша дәлелдемелердің ішінен күдіктінің жоғары-дакөрсетілген жағдайда берген айғақтарын шығарып тастау жөнінде қолдаухат мәлімдеуге тиіс, себебі олайғақтар заң талаптары бұзылып алынған, яғни күдіктінің қорғану құқығы қамтамасыз етілмеген.

ҚПК-нің 120-бабына сәйкес ұстағанда немесе айып тағылғанға дейін қамауда ұстағандакүдіктіден 24 сағаттың ішінде жауап алынады. Қорғаушы мен күдіктінің жолығысу құқықтарын нақты қамтамасыз ету үшін тергеуші адвокат іске кіріскен бойда олардан жолығысуды керек ететін-етпейтіндігін сұрайды, оны жауап алу хаттамасындакөрсетеді. Сонымен қатар, жолығысуға құқықтың маңыздылығын ескеріп, біз іске кіріскендегі адвокаттың мәлімдейтін алғашқы қолдаухаты қорғауындағы адаммен жолығысу жайында болу керек деп санаймыз. Себебі жолығысу іс бойынша позицияны келісу және таңдау үшін ғана керек емес, қорғануды ұйымдастыру-тұрғысынан дааса маңызды, өйткені қорғайтын адамымен бірінші жауап алғанға дейін жолығыспаған адвокат оған зияным тиіп кетме деген қорқыныштан өзінің сұрақ беру құқығын пайдалана алмайды.

Күдіктіден алғаш жауап алукезіндегі адвокат пәстігі мүмкін осыдан шығар. Күдіктіден жауап алукезінде адвокат қатысқан 111 қылмыстық істің тектөртеуінде ғана олсұрақ берген, басқаларындаадвокат өзін пәс ұстаған, хаттамада қол қоюмен ғанашектелген.

Сонымен қатар, күдіктіден алғашқы жауап алғанға дейін тергеуші (анықтаушы) адвокаттың қылмыстық іс қозғауторалы қаулымен, ұстау хаттамасымен, тұтқындаутүріндегі бұлтартпаушарасын қолдануторалы қаулымен таныстыруға міндетті, содан кейін барып жолығысуторалы мәселе шешілуге тиіс дейді А. Леви [33, 63 б.].

Іске қатысуға жіберілген кезден бастап, яғни күдіктіден бірінші жауап алғанға дейін қорғаушы өзінің қорғауындағы адаммен оңаша жолығысуға құқылы.

Адвокаттың да бұл құқықты қалай да пайдалануы тиіс деп ойлаймыз. Дегенмен, қорғаушының іске қатысуы кезкелген жағдай-дәтергеушіні заңсыз әрекеттерге барудан сақтандырады. Сондықтан да адвокат күдіктіден жауап алуға құқығын қалай да пайдаланып қалуға тырысуы керек.

Қорғануды тиімді жүзеге асыруда қорғаушының іс бойынша қолдаухат мәлімдеуінің маңызы зор, оладвокат пен күдіктінің тергеу барысына ықпал етуінің басты тәсілдерінің бірі. Бірақ практикакөрсетіп отырғандай, ұсталғандар мен олардың қорғаушылары бар болғаны 11 қолдаухат мәлімдеген, олардың біреуі-ақ шешімін тапқан, қалғандары назарға ілінбеген.

Бұл, әрине адамның күдікті жағдайында қысқауақыт болуымен байланысты.

Күдіктінің қорғаушының қызметі, көбіне, тергеу жүргізуші құқық қорғау органдарының тиісті құқықтық міндеттеулердің дұрыс қолданылуын қатамасыз етуімен байланысты. Бұл жерде тергеушінің (анықтаушының), прокурордың және соттың шешімдері мен әрекетіне қорғаушының ҚПК-нің 99-108 баптарындакөзделген шағымдану құқығы үлкен рөл атқарады.

«Айыпталушыға (күдіктіге), оның қорғаушысына және заңды өкіміне тиісті шағымдармен сотқа жүгіну құқығын беру, прокурор қатысып отырған сот отырысындаоларға негіздеме беру алдын ала тергеу кезінде бәсекелестіктің енгізіле бастағандығын, айыптыны (күдіктіні) ұстаудың және қамауда ұстаудың заңдылығына кепілдіктің нығайғандығын біл-

діреді» дейді И.Д. Демидов [24, 4 б.].

Шағымдану дегеніміз бұзылған құқық немесе заңды мүдде жайында жүгіну. Ол қорғану жағы мәлімдеген қолдау хаттың дұрыс шешілуін қамтамасыз ететін амал. Қорғаушының шағымдануы күдіктінің заңды мүдделерінің бұзылғандығы жайында тергеушіге, прокурорға, сотқа жеткізілген ақпарат қана емес, «бұл заңсыз шешімді бұзу туралы өтініш, тергеу қателігін түзету үшін қажетті шаралар ұсыну» [25, 66 б.].

Өздеріне берілген құқықты іске асыраалатын күдікті мен оның қорғаушысы заңмен қорғалатын мүддені сақтап қалады, күдіктіден дәлелсіз күдікті алатындай жағдай тудыруға ұмтылады, әшкерелейтін және ауырлататын мән-жайларды теріске шығаруға әрекет жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Толубекова Б.Х. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. - Алматы, 2000. 287 с.

2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. - Алматы, 2014. - 156 с.

3 Божко С.П., Матвиенко Е.А. Подозреваемый в советском уголовном процессе. - Минск, 1969. - 291 с.

4 Щерба С.П., Сәрсенбаев Т.Е., Зайцев О.А. Дәрменсіз жәбірленушіге қатысты алдын ала тергеу жүргізу. - Қарағанды, 2002. - 139 б.

5 Карнеева Л.М. Подозреваемый в советском уголовном процессе. // Социалистическая законность. - 1959. - № 4. - С.26-30.

6 Ильясов Р.Х. Судебная практика Верховного Суда Российской Федерации в обеспечении прав личности в уголовном процессе: Дисс. ... канд.юрид.наук: 12.00.01.- М., 1998. - 150 с.

7 Тыныбеков С.Т. Принцип обеспечения права подозреваемого обвиняемого на защиту в уголовном процессе. - Алматы, 1997. - 277 с.

8 Строгович М.С. Природа советского уголовного процесса. - М., 1970. - 296 с.

9 Ларин А.М., Мельникова Э. Уголовный процесс России. - М., 1997. - 470 с.

10 Козамаев М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. - Алматы: Жеты-Жарғы, 2008. - 870 с.

11 Архивные материалы 500 уголовных дел (2007-2008 г.г.), рассмотренных районными судами г. Астаны (Сары-Аркинский и Алматинский районы), г. Алматы (Алмалинский и Ауэзовский районы) и г. Шымкента (ЮКО). // <http://sud.gov.kz>

12 Капсалямов К.Ж. Меры пресечения в системе уголовного преследования. - Астана, 2004. - 256 с.

13 Ларин А.М. Расследование поуголовному делу: процессуальные функции. - М., 1986. - 302 с.

14 Оспанов С.Д. Актуальные проблемы уголовного судопроизводства (теория и практика). - Алматы: АЭ

и П, 2002. - 299 с.

15 Шимановский В.В. Правовой статус подозреваемого в уголовном процессе. - М., 1990.-311 с.

16 Строгович М.С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. - М., 1991. - 310 с.

17 Ахпанов А.Н. Обеспечение прав и законных интересов личности при применении органами дознания мер процессуального принуждения: Дисс. ... канд. юрид.наук: 12.00.08. - М., 1986. - 140 с.

18 Солтанович А.В. Право подозреваемого на защиту в уголовном процессе Республики Беларусь: Дисс. ... канд.юрид.наук: -Минск, 1992. - 160 с.

19 Дорохов В.Я. Процессуальные решения на стадии возбуждения уголовного дела. - М.: МВШ МВД СССР, 1984. - 345 с.

20 Бычкова С.Ф., Гинзбург А.Я. Следственные действия по УПК РК.-Алматы, 1998. - 355 с.

21 Оспанов С.Д. Реформа уголовного процесса в Республике Казахстан: некоторые итоги и перспективы (проблемы досудебного производства).- Алматы: АЭиП, 2002. - 380 с.

22 Ларин А.М. Доказывание и предпроцессуальная деятельность защитника // Адвокатура и современность. - М., 1997. - № 2.- С.4-7.

23 Савицкий В.М. Презумпция невиновности. - М., 1997. - 297 с.

24 Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. - СПб., 1996. - 350 с.

25 Ескендиоров А.А. Проблемы исполнения уголовных наказаний в отношении несовершеннолетних осужденных. - Костанай, 2008. - 256 с.

26 Кудрявцев В.Н. Юридическая конфликтология. - М., 1995. - 315 с.

27 Ямпольский А.П. Психологические основы формирования следственного мастерства. - Волгоград, 1980. - 288 с.

28 Шишков М.Л. Участники процесса на предварительном следствии.-Рига, 1988. - 360 с.

29 Корнуков В.М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве. - Харьков, 1987. - 296 с.

30 Нуржаубаева К.И. Соблюдение законности и организация прокурорского надзора при возбуждении дела, отказе в нем прекратить производство поуголовному делу: Дисс. ... канд.юрид.наук: 12.00.08. - Алматы, 2002. - 148 с.

31 Филонов Л.Б. Психологические способы изучения личности подозреваемого и обвиняемого. - М., 1983. - 295 с.

32 Хасан В.И. О понятийной схеме и особенностях конфликта в деятельности порасследованию преступления. - Красноярск, 1986. - 305 с.

33 Пастухов М.И. Реабилитация невиновных: основы правового института: Дисс. ... канд.юрид.наук: 12.00.02. - Минск, 1993. -150с.

34 Сотников Н.И. Отказ в возбуждении уголовного дела. - Караганда, 1997. - 271 с.

35 Филимонов Ю.В. Обвинение, как средство обеспечения прав изаконных интересов обвиняемого в уголовном судопроизводстве: Дисс. ... канд.юрид.наук: 12.00.08. - Саратов, 1998. - 147 с.

Копбасарова Гульнур Кенжебаевна

кандидат юридических наук, доцент, заведующая кафедрой гражданско-правовых дисциплин, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
gulnura.kopbasarova@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАГРЯЗНЕНИЙ

***Түйін.** Бұл мақалада автор трансшекаралық экологиялық ластанудың құқық табиғатының мәселелерін ашып зерттейді. Осыған орай автор мақалада трансшекаралық экологиялық ластанудың белгілерін зерттеп көрсетеді және өз ұсыныстарын береді.*

***Summary.** In this article, the author explores the problems of the legal nature of the problem of cross-border environmental pollution. In this connection, the author article exploring signs of cross-border environmental pollution offers suggestions.*

Постановка проблемы. Научно-технический прогресс и усиление антропогенного давления на окружающую среду неизбежно приводят к обострению экологической ситуации: истощаются запасы природных ресурсов, загрязняется природная среда, ослабевает естественная связь между человеком и природой, теряются эстетические ценности, ухудшается физическое и нравственное здоровье людей, обостряется экономическая и политическая борьба за сырьевые рынки, жизненное пространство.

На данном этапе загрязнение окружающей среды достигло огромных масштабов, поэтому эта проблема остро стоит практически перед каждым государством. Их решение зависит от интеграции и взаимной согласованности деятельности всех государств.

По мере развития научно-технического прогресса, как было уже вышеупомянуто, увеличиваются масштабы воздействия человека на окружающую среду и возникают все новые пути и методы такого воздействия. В связи с этим образуются новые области межгосударственных отношений, требующие эффективного правового урегулирования, целью которых являются контроль и ограничение деятельности государств, негативно отражающейся на состоянии окружающей среды.

Находясь перед фактом политической и экологической взаимозависимости государств

и учитывая характер современной международной системы, следует признать, что существует основополагающее обязательство государства защищать и сохранять окружающую среду, и, в частности, использовать наилучшие из возможных средств, имеющихся в его распоряжении, чтобы предупредить загрязнение или другие виды вредоносного влияния на природные ресурсы, как общего, так и ограниченного доступа, считает Я. Шнайдер [1].

Одной из актуальных и сложных проблем, которая стоит перед современным обществом, является проблема трансграничных экологических загрязнений. Сложность правовой стороны в решении проблем трансграничных экологических загрязнений окружающей среды заключается в том, что вредоносные вещества из источников, находящихся под юрисдикцией одного государства, могут переноситься на территорию другого государства, и тем самым, безусловно, причиняют ущерб экологическим и иным интересам государства, физических и юридических лиц.

Кроме этого, трансграничные экологические загрязнения также вызывают экологическую взаимозависимость государств, от чего возникает необходимость развития международного сотрудничества по многим природоохранительным вопросам с учетом интересов всех стран. Исходя из этого, можно констатировать, что все аспекты трансграничных экологических загрязнений тесно взаимосвязаны, что исключает или усложняет кардинальное решение проблемы.

Трансграничные экологические загрязнения представляют реальную угрозу экологической безопасности страны, решение которой обеспечивается совместными действиями сопредельных государств в рамках международных договоров. Наиболее существенными из трансграничных экологических проблем, требующих скорейшего решения, названы загрязнения трансграничных водных объектов,

атмосферного воздуха, промышленные аварии.

Анализ поставленных исследований и публикаций. С момента становления суверенитета и независимости Республики Казахстан прошло более двадцати лет, что свидетельствует о том, что есть достаточный опыт в решении экологических проблем и осуществлении международного экологического сотрудничества. В настоящее время в казахстанской юридической науке имеют место научные разработки, посвященные отдельным эколого-правовым проблемам. В области правового регулирования трансграничных экологических загрязнений известны труды ученых стран дальнего зарубежья, а также вклад в развитие правовых вопросов связанных с правовым регулированием трансграничных экологических загрязнений внесли казахстанские ученые, такие как С.Б. Байсалова, А.С. Стамкулова, А.Е. Бектурганова, Д.Л. Байдельдинова, А.Т. Ащеулова, Н.Б. Мухитдинова, Б.Ж. Абдраимова, Ж.Т. Халмуминова, Ж.Х. Косанова, А.Х. Хаджиева, Л.К. Еркинбаевой, С.Т. Культелеева, С.Д. Бекишевой, С.Ж. Сулейменовой, Н.С. Баимбетова, Р.К. Карабуловой, М.М. Бринчук, Б.В. Ерофеев, О.С. Колбасов, А.С. Тимошенко, А.С. Василенко и других ученых.

Изучение юридической литературы по вопросам международной охраны окружающей среды показывает, что большинство научных работ посвящено вопросам широкомасштабного сотрудничества государств, проблемам загрязнения Мирового океана и другим экологическим проблемам глобального характера. Этим вопросам посвящены работы таких юристов-международников, как Ю.М. Колосова, Э.С. Кривчикова, М.А. Сарсембаева, Г.И. Тункина, Ж.О. Кулжабаевой и др.

Вклад в разработку отдельных аспектов международного экологического сотрудничества внесла юрист-эколог С.Ш. Тюлеубекова, в исследовании которой комплексно изучены механизмы обеспечения международных обязательств Республики Казахстан посредством анализа определенных международно-правовых актов и национального законодательства Казахстана в этой области.

Нерешенные части общей проблемы. Для решения этой проблемы необходимо проведение всеми государствами единой согласованной политики в отношении окружающей

среды, принятие на своей территории всех нужных мер по ее охране, установление взаимопонимания и доверия между государствами и, конечно же, прежде всего, должны вестись работы, направленные на развитие природоохранного законодательства.

Осознание того, что успех в странах с уязвимой окружающей средой от социально-экономических преобразований зависит от проводимой экологической политики, нашло отражение в конституциях, законодательстве, многочисленных правительственных решениях, в государственных стратегиях и национальных программах. Государства региона сегодня имеют свои экологические стратегии, программы и планы действий по охране окружающей среды.

Охрана природы – несомненно, дело большой государственной важности. Но важность этого дела простирается далеко за пределы отдельного государства. Проблемы окружающей среды стоят остро практически перед любым государством. Но каждое из них в отдельности не всегда в состоянии решить порожденные самим же экологические проблемы, ибо требуются адекватные меры от всех сопредельных государств – природопользователей.

Следовательно, возникает необходимость интеграции усилий всех государств, так как экологические проблемы носят межгосударственный характер и могут быть решены только совместными усилиями. Вопросы трансграничного характера природных объектов можно отнести к числу тех многочисленных проблем, которые остро стоят и перед нашим обществом. Трансграничными природными объектами являются объекты, пересекающие государственную границу Республики Казахстан и доступные для использования несколькими приграничными государствами.

Прежде чем приступить к рассмотрению этих проблем необходимо выяснить, что же подразумевается под загрязнением окружающей среды.

С.Ш. Тюлеубекова отмечает, что «загрязнение окружающей среды» является одной из форм причинения вреда окружающей среде [2]. Безусловно, верно, загрязнение окружающей среды подразумевает нанесение вреда (ущерба) как экологического, так и экономического, при котором страдает как весь комплекс природных ресурсов, так и отдельные компоненты окружающей среды.

По мнению В.В. Петрова, загрязнением окружающей среды считается физико-химическое изменение состава природного вещества (воздуха, воды, почвы), которое угрожает состоянию здоровья и жизни человека, окружающей его естественной среды [3, с. 3].

Ранее в Законе Республики Казахстан «Об охране окружающей среды» от 15 июля 1997 года давалась следующая формулировка загрязнения окружающей среды. Это поступление в окружающую среду потенциально опасных химических и биологических веществ, радиоактивных материалов, отходов производств и потребления, а также влияние на окружающую среду шума, вибраций, магнитных полей и иных вредных физических воздействий.

В Экологическом кодексе РК данное определение претерпело некоторые изменения: речь идет не только о потенциально опасных химических и биологических веществах, но и о загрязнениях в общем. Загрязнение окружающей среды – поступление в окружающую среду загрязняющих веществ, радиоактивных материалов, отходов производства и потребления, а также влияние на окружающую среду шума, вибраций, магнитных полей и иных вредных физических воздействий (ст. 1). В Экологическом кодексе РК введен новый термин «эмиссии в окружающую среду». Под ними законодатель понимает выбросы, сбросы загрязняющих веществ, размещение отходов производства и потребления в окружающей среде, вредные физические воздействия.

Из двух данных формулировок видно, что определение, сформулированное в Экологическом кодексе РК наиболее приемлемое и оптимальное ввиду того, что загрязнение подразумевает поступление в окружающую среду не только потенциально опасных веществ, а любых загрязняющих веществ, которые могут оказать негативное воздействие на качество окружающей среды. Характер загрязнений может быть разным: это химическое, механическое (засорение), биологическое (заражение), физическое (радиационное, акустическое или электромагнитное излучение, вибрация и т.п.).

Одним из новшеств, введенных в Экологический кодекс РК, является торговля квотами за эмиссии в окружающую среду на международном уровне, что не предусматривалось в утратившем силу Законе РК «Об охране окружающей среды». В том случае, если между-

народными договорами, ратифицированными РК, предусмотрена возможность участия Казахстана в торговле квотами по сокращению эмиссий в окружающую среду, то природопользователи могут вступать в соответствующие договорные отношения с иностранными физическими и юридическими лицами в порядке, установленном Правительством РК (ст. 106 ЭК РК).

Справочник понятий и определений модельного законодательства для государств-участников СНГ «Загрязнение окружающей среды» определяет, как поступление в компоненты окружающей среды вещества и (или) энергии, свойства, местоположение или количество которых оказывают негативное воздействие на окружающую среду [4].

Итак, загрязнение окружающей среды наступает вследствие поступления в окружающую среду загрязняющих веществ, которые оказывают негативное воздействие на все компоненты окружающей среды.

В свою очередь отличительными признаками трансграничных экологических загрязнений являются следующее: данный вид загрязнений возникает на территории, которая находится под юрисдикцией одного государства, и оказывает либо может оказать негативное воздействие на состояние окружающей среды другого государства; наступают в результате как правомерной, так и противоправной деятельности; носят международный характер; относятся к категории глобальных экологических проблем; влекут наступление либо создают реальную угрозу наступления ущерба окружающей среде и ее отдельным компонентам; регулируются нормами как международного, так и национального законодательства; могут стать источниками столкновения интересов различных государств; спровоцировать международные и межгосударственные разногласия.

Одним из действенных инструментов предупреждения загрязнений является экологическое нормирование, целью которого является регулирование качества окружающей среды и установление допустимого воздействия на нее, обеспечивающего экологическую безопасность, сохранение экологических систем и биологического разнообразия.

По мнению Д.Л. Байдельдинова, установление нормативов качества окружающей среды является одной из важных функций госу-

дарственного управления в области экологии. Можно сказать, что управленческий процесс базируется и начинается с установления экологических нормативов. Введение экологических нормативов позволяет решить следующие задачи:

– Определить степень воздействия человека на окружающую среду. Мониторинг окружающей среды строится не только на наблюдении за природой. Данное наблюдение должно быть предметно, оно должно с помощью технических показателей определить степень загрязнения воздуха, воды и т.д.

– Осуществлять государственным органом контроль за деятельностью природопользователей. Экологический контроль проявляется в том, что определяется не как загрязняется природа, а какой уровень загрязнения, превышает ли он установленные нормативы.

– Экологические нормативы служат основанием для применения мер ответственности в случае их превышения. Зачастую экологические нормативы служат единственным критерием в привлечении виновного лица к ответственности [5, с. 116].

Новшеством Экологического кодекса РК является то, что экологические нормативы делятся на нормативы качества окружающей среды, нормативы эмиссий и нормативы в области использования и охраны природных ресурсов. Ранее такой классификации не было.

Под нормативами качества окружающей среды понимаются показатели, характеризующие благоприятное для жизни и здоровья человека состояние окружающей среды и природных ресурсов.

К нормативам эмиссий относятся технические удельные нормативы эмиссий; нормативы предельно допустимых выбросов и сбросов загрязняющих веществ; нормативы размещения отходов производства и потребления; нормативы допустимых физических воздействий (количества тепла, уровня шума, вибрации, ионизирующего излучения и иных физических воздействий).

Данные нормативы обеспечивают соблюдение нормативов качества окружающей среды с учетом природных особенностей территорий и акваторий и рассчитываются на основе предельно допустимых концентраций или целевых показателей качества окружающей среды.

Величины нормативов эмиссий являются основой для выдачи экологических разреше-

ний и принятия решений о необходимости проведения технических мероприятий в целях снижения негативного воздействия хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду и здоровье населения.

Технические удельные нормативы эмиссий устанавливаются для конкретных процессов и отраслей промышленности на основе внедрения наилучших доступных технологий. Они устанавливаются в технических регламентах и являются основой комплексных экологических разрешений.

Наличие вышеназванных нормативов свидетельствует о том, что загрязнение окружающей среды может осуществляться в рамках установленных нормативов и с их превышением. В первом случае данная деятельность является правомерной, во втором – противоправной. От характера и способа загрязнения зависят правовые последствия, наступающие для загрязнителя.

Способами загрязнения окружающей среды являются:

– хозяйственная деятельность, осуществляемая с нарушением установленных норм и правил;

– аварии и катастрофы;

– ввоз на территорию страны экологически опасных товаров и веществ.

Юридические и физические лица, осуществляющие хозяйственную и иную деятельность, в результате которой происходит загрязнение окружающей среды, обязаны получить разрешение на специальное природопользование, которое выдается уполномоченным государственных органов в области охраны окружающей среды. В Республике Казахстан природопользователям выдаются следующие экологические разрешения:

– разрешения на эмиссии в окружающую среду;

– комплексные экологические разрешения.

Эти разрешения являются документом, удостоверяющим право природопользователя на загрязнение окружающей среды в результате хозяйственной или иной деятельности (использование (изъятие) природных ресурсов, выбросы и сбросы загрязняющих веществ, размещение отходов производства и потребления), с указанием конкретных сроков, объемов и норм, условий природопользования и применяемой технологии.

В частности, как обоснованно считают ученые, последствия, вызываемые трансграничными загрязнениями, «могут служить источниками столкновения интересов различных государств, спровоцировать международные конфликты, либо использовать как предлог для того, чтобы оправдать политику вмешательства, диктата и господства» [6, с. 82].

Следует подчеркнуть, что государства принимают согласованные меры для охраны своей собственной окружающей среды. Все это делается для того, чтобы повысить эффективность природоохранительной деятельности на национальном уровне. Но в то же время могут оказываться вредные воздействия на состояния окружающей среды соседних государств в процессе хозяйственной и иной деятельности на территории своей страны, либо иным образом затрагивать их экологические интересы.

А.С. Тимошенко считает, что проблема трансграничных загрязнений приобрела в настоящее время глобальное значение. Не вызывает сомнения, что данная проблема является международно-правовой, так как связана с отношениями суверенных государств [7, с. 188]. Присоединяясь к данному мнению, хотим в свою очередь от себя добавить, что эта проблема в последнее время, несмотря на то, что ей не уделяется достаточное внимание, приобрела межгосударственное значение.

Известный казахстанский ученый – международник М.А. Сарсембаев указывает на то, что это загрязнение очень скоро перестало быть внутренней проблемой того или иного государства, оно стало переходить границы государств, что потребовало объединения усилий на международной арене [8, с. 222]. То есть это говорит о том, что проблема, связанная с трансграничными экологическими загрязнениями, в настоящее время перестала быть только внутренней проблемой одного государства, в связи, с чем ей присущ характер как международно-правовой, так и национальный, для решения которой необходимы усилия международного сообщества, которое выступает основным условием решения этой проблемы.

По мнению А.А. Шишко, трансграничные загрязнения представляют собой международную проблему, поэтому ведущая роль в организации сотрудничества государств по контролю, прекращению и предотвращению этого опасного явления принадлежит между-

народному праву [9]. На наш взгляд, эта проблема скорей всего будет правильнее сказать, носит международный характер, а отнести ее можно не только к международному праву, но и к экологическому праву, так как трансграничные загрязнения являются или, можно сказать, относятся к разновидности экологических проблем.

Говоря об опасности трансграничных экологических загрязнений,

О.С. Колбасов предупреждает: «... Грозная опасность этой болезни ... в том, что она скрыта, что она нарастает исподволь, и в какой-то момент станет неустрашимой». Хотя интенсивное загрязнение причиняет ущерб, прежде всего тем странам, где оно «производится», от его вредоносного влияния не могут быть избавлены и другие государства. Это происходит в силу того, что экосфера нашей планеты представляет собой единый взаимосвязанный комплекс, и взаимодействие на нее в одном месте неминуемо сказывается на ее состоянии в целом. Степень такого рода экологической взаимосвязанности государств увеличивается с усилением загрязненности окружающей среды, что обуславливает важность и необходимость развития международного сотрудничества по предотвращению загрязнения всех видов [10].

В чем же заключаются основные причины трансграничных экологических загрязнений и в чем его отличие от других проблем, связанных с загрязнением окружающей среды?

Ответ на этот вопрос, который является, на наш взгляд, верным, дает

А.А. Шишко, в недостатках технологических процессов и в расширении объемов производства коренятся причины возникновения трансграничных загрязнений, и с естественно научной точки зрения, эта проблема не отличается от других проблем, связанных с загрязнением окружающей среды. Действительно, неважно перемещаются ли загрязняющие вещества в пределах одной страны или же переносятся через границу на территорию соседней – это не меняет сути явления в его физическом аспекте. Перед человечеством с возникновением и обострением экологического кризиса возникла настоятельная необходимость прекращения трансграничных загрязнений, которая включает в себя и общие задачи по сохранению природы всей Земли [9, с. 8]. В связи с этим можно констатировать, что дан-

ная проблема загрязнения окружающей среды присуща многим странам и на сегодняшний день, как было уже вышеупомянуто, носит международный характер и является проблемой, главным следствием которой выступает расширение производственного потенциала.

Что же подразумевается под понятием трансграничные экологические загрязнения? Определение этому дается в документах некоторых международных организаций, занимающихся данной проблемой, например, «Организация экономического сотрудничества и развития» под термином «трансграничные загрязнения» понимает «загрязнения, возникающее в пределах одной страны и оказывающее влияние в пределах другой страны» [11].

Таким образом, мы рассмотрели правовую природу трансграничных экологических загрязнений. Выявили отличительные признаки трансграничных экологических загрязнений. Также считаем, что понимать данную форму загрязнения необходимо, как в узком, так и в широком смысле.

Список использованных источников:

1. *Schneider J. World Public Order of the Environment. – Strassbourg, 1972. – P. 141.*
2. *Тюлеубекова С.Ш. Правовое обеспечение*

исполнения обязательств РК по экологическим конвенциям: дис. ... канд. юрид. наук. – Алматы, 2003. – 210 с.

3. *Петров В.В. Экологическое право России. – М.: Бек, 1995. – 557 с.*

4. *Справочник понятий и определений модельного законодательства для государств-участников СНГ // Информационная система ПАРАГРАФ. – [Электронный ресурс].*

5. *Байдельдинов Д.Л., Бекишева С.Д. Экологическое право Республики Казахстан: учеб. пособие. – Алматы: Интерлигал, 2004. – 312 с.*

6. *Бринчук М.М. Экологическое право (Право окружающей среды). – М.: Юрист, 2002. – 688 с.*

7. *Охрана окружающей среды: управление, право // Научн. тр.: сб. – Киев, 1982. – С. 188–189.*

8. *Сарсембаев М.А. Международное право: учеб. пособие – Алматы: Ғылым, 1999. – 133 с.*

9. *Шишко А.А. Международно-правовые проблемы предупреждения трансграничного загрязнения: дис. ... канд. юрид. наук. – Киев, 1985. – 170 с.*

10. *Колбасов О.С. Международно-правовая охрана окружающей среды. – М.: Междунар. отношения, 1982. – 240 с.*

11. *Legal Aspects of Transfrontier Pollution. – France, 1977. – P. 13.*

Кундакова М.Ж.

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің PhD докторанты
saya_004@mail.ru

КРИМИНАЛДЫ КӨШІ-ҚОННЫҢ ТҮСІНІГІ

Түйін. Бұл мақалада криминалды көші-қон ұғымын анықтаумен байланысты мәселелер қарастырылған. Криминалды көші-қон туралы мәселені қарастыра отырып, бұл ұғымының криминологиялық әдебиеттерде көп қырлылығына қарай әртүрлі талданатындығын айта кету қажет. Бүгінгі күні криминалды көші-қон және онымен байланысты экономикалық, әлеуметтік және өзгеде процесстер криминологиялық зерттеулер үшін ерекше маңызы бар.

Резюме. В статье рассмотрены вопросы, связанные с криминальной миграцией. Рассматривая вопрос о криминальной миграции, необходимо отметить, что это понятие в криминологической литературе ввиду своей многоаспектности имеет различные толкования. На сегодняшний день криминальная миграция и связанные с ней экономические, социальные и иные процессы, представляют особый интерес для криминологических исследований.

Summary. The article deals with issues related to criminal migration. When considering the issue of criminal migration, it should be noted that in the criminological literature this concept has various interpretations in view of its multidimensionality. To date, criminal migration and related economic, social and other processes are of particular interest for criminological research.

Қазіргі таңда дүние жүзінде орын алып отырған саяси жағдайдың күрт шиеленісуі, бірқатар елдердегі азаматтық соғыстар, террористік топтардың белсенділігінің артуы және тағы басқа факторлар көші-қон процессінің үдей түсуіне әкеліп соғуда. Бірқатар Еуропа елдеріндегі көш-қон тоқырауы өз шырқау шегіне жетуде, ол елдерде заңсыз елге келушілер санының күрт өсуі байқалуда. Бұл жалпы көші-қон проблемасы бұрынғы Кеңес Одағы кеңістігінде айналып өткен жоқ. Оған бірқатар ТМД кіретін мемлекеттердің арасындағы шекаралардың ашықтығы себеп болуда. Осы көші-қон процессі мен көші-қо-

нушылар тарапынан жасалатын қылмыстық құқықбұзушылықтар арасындағы байланысты ашу, көші-қон процессімен ғылыми әдебиеттерде қолданылып жүрген «заңсыз көші-қон», «легалды емес көші-қон», «криминалды көші-қон», «криминогенді көші-қон», «көші-қон қылмыстылығы» сияқты ұғымдарымен арақатынасы қандай деген мәселелер кәзіргі кездегі келелі мәселердің бірі болып табылады.

Көші-қон процессі мен қылмыстылықтың байланысын анықтауды «криминалды көші-қон», «заңсыз көші-қон», «легалды емес көші-қон», «криминогенді көші-қон» деген ұғымдардың мағынасын ашудан бастау қажет. Осы жерде «криминалды көші-қон» ұғымын қарастыру қажет. Бұл ұғым криминологияда жиі қолданылатын ұғымдарды бірі болып табылады.

Жалпы «криминалды көші-қон» ұғымы ғылыми айналымға 1996 жылы енгізілген болатын [1, 19 б.]. Криминалды көші-қон мәселесін зерттеумен айналысқан ғалымдардың бірі С.Е. Метелев аталған ұғымға келесідей анықтамасын берген «криминалды көші-қон – қылмыс жасау мақсатында тұлғалардың аумақтық орын ауыстыруында көрінетін әлеуметтік, салыстырмалы түрде жаппай сипатқа ие, қоғамға қауіпті құбылыс, сондай ақ криминалдық технологиялардың орын ауысуы» [1, 10 б.]. Ол криминалды көші-қонның келесідей нысандары мен түрлерін ашып көрсеткен:

Бірінші түрі, криминалды көші-қонның белгілі тарихи түрі басқыншылық соғыстар болып табылады, криминалды көші-қонның ол түріне сәйкес, басқа халықтар мен елдерді бағындыра отырып, тұтастай халықтар мен мемлекеттер тонаумен, қарақшылықпен, адам өлтірумен өмір сүрген. Бұл соғыстар мен шиеленістер криминалды көші қонның екі түрінің «ошағына» айналған: таратушы және жинақтаушы. Ыдыратушы криминалдық көші-қон соғыс іс-қимылы аймағынан қару жарақ, есірткі, терроризм және өзгеде жағымсыз құбылыстарды таратумен байланысты. Ал жинақтаушы криминалдық көші-қон қарулы қақтығыс аймағына бұрын қылмыс жасаған

тұлғалардың, сондай-ақ соғыс іс-қимылы жағдайында байып қалуды көздейтіндердің, криминалдық мақсатта пайдалану үшін қару-жарақ иеленгісі келетін тұлғалардың жиналуынан көрінеді.

Криминалды көші-қонның екінші түрі геосаяси деп аталады: басқа мемлекеттерде мемлекеттік төңкерістер мен криминалдық операцияларды ұйымдастыру мен жүзеге асыруға әртүрлі елдердің барлау және өзгеде органдарының тыңшылық, сондай ақ әртүрлі нысанда қатысуы.

Криминалды көші-қонның үшінші түріне гастролерлер қылмыстылығы жатады. Аталған түрге криминалды көші-қонныңекі түрі жатады: а) ұйымдаспаған (жеке), қылмыскердің жалғыз өзінің қылмыс жасау мақсатында орын ауыстыруы; б) ұйымдасқан, ұйымдасқан қылмыстық топтар мен қылмыстық қауымдастықтың мүддесінде қылмыскерлердің орын ауыстыруы.

Криминалды көші-қонның төртінші түріне трансұлттық көші-қонды жатқызған. Оның екі түрі бар: а) алыс шетелге және кер бағытта бағытталған; б) жақын шетелге және қарсы бағытта бағытталған.

Бесінші түрі - маятникті криминалды көші-қон.

Криминалды көші-қонның төртінші түріне аумақтық (географиялық принцип бойынша) көші-қонды жатқызған, оны өзіне криминалдық көші-қонушыларды тартатын үш аумаққа бөлген: а) алпауыт қалалар; б) экономикасы қарқынды дамушы аумақ; в) сауда-экономикалық операциялары белсенді түрде жүретін шекара аумағы Заңсыз көші-қон» ұғымының заңи және ғылыми анықтамалары берілген болатын. [1, 20 б.].

Сонымен қатар автор қандай құқықбұзушылардың не себептен аумақтық орын ауыстырулар жасайтындығын талдай отырып, қылмыскердің тергеу мен соттан жасырынуы, құқық қорғау органдарынан тұрғылықты мекен-жайын жасыру, қылмысқа бірге қатысқандар немес қылмыстық әлемнің өзге өкілдері тарапынан орын алу мүмкін кектен қашу және т.б. аумақтық орын ауыстыруға тікелей себеп болуы мүмкін екендігін көрсеткен. Оның пікірінше криминалды көші-қон құқықбұзушылардың өздерінің орын ауыстыруымен тікелей байланысты, сондықтан легалды емес көшіп келу туралы немесе есірткі, қару-жарақ және т.б. тасмалдау үшін адамдардың орын ауысты-

руының маршрутын (ағымын) жасау немесе адамдардың өзін тасмалдау құралы ретінде пайдалану туралы мәселе қозғалған кезде адамдардың криминалды орын ауыстыруы криминалды көші-қонға жатқызылады [1, 14 б.].

Ал «криминалды көші-қон» ұғымын «көші-қон» ұғымынан туынды ұғым ретінде қарастыра отырып, Д.А. Соколов «криминалды көші-қон» ұғымына келесідей анықтама берген: «Криминалды көші-қон – бұл трансұлттық ұйымдасқан қылмыстық іс әрекетті процессінде криминалдық технологияларды жүзеге асырумен, қылмыс жасаумен байланысты Ресей Федерациясына келумен, Ресей Федерациясының аумағы арқылы транзитпен өтуге, Ресей Федерациясының шегінде тұрғылықты жер таңдау және өзгерту кезінде Ресей Федерациясының аумағымен жүруге байланысты шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ тұлғалардың орын ауыстыруы және Ресей Федерациясының азаматтарының орын ауыстыруы [3, 57-58 бб.].

С.Е. Метелевтің пен Д.А. Соколовтың «криминалды көші-қонға» берген анықтамасында «криминалдық технология» ұғымы көрсетілген. Егер С.Е. Метелевтің «криминалды көші-қонға» берген анықтамасында «криминалдық технология» ұғымы ашып көрсетілмесе. Д.А. Соколов «криминалдық технология» ұғымын «криминалдық менеджмент» ұғымына теңдестіре келе, криминалдық технологияға анықтамасын берген, оған сәйкес криминалдық технология бұл көп рет жүзеге асатын, нақты криминалдық нәтижеге қол жеткізуге бағытталған, заңды сипатқа ие әрекеттер жүйесі. Криминалдық технология элементтеріне келесі әрекеттерді жатқызған: белгілі бір экономикалық қызмет субъектісі туралы маңызды ақпарат алуға бағытталғын инсайдерлік қызметті жүзеге асыру; экономиканың қандайда бір секторында басым позицияны заңмен рұқсат берілген әдістерді пайдалану арқылы жаулап алу; кәсіпкерлік қызмет субъектілерінің мүлкін реидерлік басып алу; тауар және қызмет көрсету нарығындағы елеулі үлесті қандай да бір көші-қонушылардың тобының өкілдерінің жаулап алуына жағдай жасау; мемлекеттің мүддесіне қайшы келетін қандай да бір ұжымдық саяси мүдделерді алға тарту [3, 55-56 бб.].

Аталған «криминалдық технология» ұғымына берген Д.А. Соколовтың анықтамасын-

дағы криминалдық технологияны құрайтын іс-әрекеттерге тек экономика мен монополия аясында жасалатын іс әрекеттерді ғана жатқызған. Көші-қонушылар тек қана экономика саласындағы қылмыстардан басқа қылмыс түрлерін жасауды мақсат етіп қою мүмкін, сондықтан аталған криминалдық технология элементтер қатарын толықтыру қажет.

Жалпы технология (грек сөзі. «*téchnē*» - өнер, іскерлік, білім және грек сөзі «*логия*» - ілім) – қажетті нәтижеге жету үшін қажет әдістер мен құралдардың жиынтығы [4].

«Көші-қон» адамдардың орын ауыстыруына қатысты қолданылатын ұғым болғандықтан «криминалды көші-қон» ұғымында потенциалды қылмыскерлер мен қылмыскерлердің орын ауыстыруынан басқалардың (криминалдық технологиялардың) орын ауыстыруын қарастыруы орынсыз болып саналады.

М.П. Клейменов пен В.С. Свиридов қылмыс жасау мақсатымен қатар криминалды көші-қонға «қылмыстық іс-әрекетпен байланысты өзгеде орын ауыстыруларды» жатқызған [5].

Ал А.Н. Шкилевтің пікірінше, криминалды көші-қон - бұл әдетте экономикалық қызмет аясында қылмыс жасау мақсатында қандай да бір аумақтың шекарасы арқылы адамдардың орын ауыстыруы, мұндай орын ауыстыру қоғам үшін жоғары қауіптілікке ие және криминогенді жағдайға елеулі ықпал етуі мүмкін. Легалды емес, заңсыз, қылмыстық экономикалық қызмет, контрабанда, өзгеде пайдақорлық және күш қолдану қылмыстарын жасау сияқты және тағы басқа әртүрлі мақсаттарды көздейтін легалды және легалды емес көші-қонушылардың мемлекетпен бақыланбайтын орын ауыстырулары түріндегі криминалды көші-қонның бір түрі экономикалық криминалды көш қонды ұсынған [6, 86-87 бб.].

Тағы бір автор А.К. Есаянның пайымдауынша криминалды көші-қонның бір түрі ретінде легалды емес экономикалық көші-қонды бөліп қарастырған [7, 31-36 бб.].

Криминологиялық энциклопедияда берілген анықтамаға сәйкес криминалды көші-қон – бұл қылмыстық мақсатта келетін және құқық қорғау органдары тарапынан аса назарды талап ететін көшіп-қонушылардың контингентін бөліп қарастыру үшін криминологтармен қабылданған сипаттаушы ұғым [8, 345 б.].

Н.Д. Нечевина және И.В. Плясова криминалды көшіп келуді криминалдық сипаттағы факторларға ие халықаралық ерікті көші-қонның бір түрі ретінде қарастыра отырып, бір мемлекет азаматының легалды емес, заңсыз немесе қылмыстық іс әрекетті жүзеге асыру мақсатында басқа мемлекеттің аумағына тұрақты немесе ұзақ уақытқа орналасу үшін орын ауыстыруларының жиынтығы, сондай-ақ тікелей осы іс-әрекетті және оның салдары ретінде түсіндірген [9, 14 б.].

Тағы бір авторлар Ю.А. Кашуба [10, 187 б.] мен Л.А. Жуков [11, 76 б.] пікірінше криминалды көші-қон ретінде жалпы қылмыстық және экономикалық қылмыстарды немесе қылмыстық іс әрекеттерді жасау мақсатында Ресейдің аумағына шетелдік және азаматтығы жоқ тұлғалардың келуін түсіну қажет дейді. Олар криминалды көші-қонды заңсыз көші-қонның құрамдас бөлігі ретінде қарастырған, атап айтқанда заңсыз көші-қон легалды емес көші-қоннан және криминалды көші-қоннан тұрады деп көрсеткен. Аталған көзқарасты А.Н. Шкилевте қолдай отырып, «заңсыз көші-қон» феноменін өзара байланысты екі процесс - көші-қонның легалды емес және криминалды түрлері құрайды деп көрсеткен болатын [6, 84 б.].

Келесі автор К.И. Богомолова заңсыз көші-қонның бір түрі ретінде криминалды көші-қонды қарастыра отырып [12, 54 б.], «криминалды шетелдік көші-қон» деген жаңа ұғым ұсынған. Оған сәйкес криминалды шетелдік көші-қон – бұл белгілі бір уақыт аралығында қылмыстық іс-әрекетті жүзеге асыру мақсатында РФ аумағына келетін және сол аумақта тұратын шетелдіктердің орын ауыстыруының жиынтығы, сондай ақ осы қылмыстық іс-әрекеттің өзі және оның қоғамға қауіпті салдары [12, 33 б.].

Кейбір авторлар, атап айтқанда Р.Е. Джансараеваның пікірі бойынша «криминалды көші-қон» мен «заңсыз көші-қон» ұғымдарының құқыққа қайшылық түріндегі ортақ белгісі бар болғанына қарамастан мүлдем әртүрлі ұғымдар. Заңсыз көші-қон туралы мәселе қозғаған кезде көші-қон заңнамасының нормаларын бұзу туралы мәселе қарастырылады, яғни белгілі бір тұлғалардың елге кіруінің, шығуының, орналасуының және транзитінің белгіленген тәртібі бұзу мәселе-

сі қарастырылады. Криминалды көші-қонды ұғымы үшін міндетті белгісі көші-қон реттеу аясындағы нормативтік ережелердің сақталу немесе сақталмауына қарамастан қылмыстық құқықтық нормаларды бұзу, немесе оларды бұзуға оқталу, сондай-ақ қылмыс жасау мақсаты болып табылады [13, 164 б.].

Ю.Ю. Бышевский криминалды «көші-қон мен заңсыз көші-қон ұғымдарында айырмашылықтармен қатар өзара байланысының бар екендігін атап өткен, оған сәйкес екі ұғымды да байланыстыратын негізгі элементтер келесідей:

- заңды - бұл екі құбылыс құқықтық нормаларды бұзумен байланысты. Осы жерден құқықбұзушылықтың жағымсыз салдары институтының барлық түрі туындайды (құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және т.б.).

- жеке бастылық - әкімшілік құқықтық нормаларды бұзған тұлға, құқыққа қайшы жүріс тұрысқа икемдене бастайды және оның болашақта қауіпті, сонымен қатар қылмыстық іс әрекет жасайтындығы жоққа шығарылмайды [5].

Жоғарыдағы қарастырылған анықтамаларды талдай келе криминалды көші-қон орын ауыстырудың мақсатымен (басқа аумақта қылмыс жасау мақсатында), орын ауыстыруды жасайтын субъектілерімен және осы субъектілердің ниетімен ерекшеленеді. Аталған белгілер арқылы «криминалды көші-қон» ұғымын «заңсыз көші-қон» ұғымынан, сондай-ақ көші-қонның өзге түрлерінен ажыратуға болады. Сонымен қатар «криминалды көші-қон» ұғымында кейбір авторлар сияқты қылмыстық іс әрекеттерді жасау мақсатында тек экономикалық қылмыстарды жасаумен ғана шектеліп қалу орынды емес, себебі көші-қонушылармен жасалатын қылмыс түрлері әртүрлі болуы мүмкін.

Сонымен криминалды көші-қон – бұл көші-қонның бір түрі болып табылатын, басқа аумаққа қасақана қылмыс жасау мақсатында қылмыскерлердің немесе потенциалды қылмыскерлердің орын ауыстыруы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Метелев С.Е. *Криминальная миграция: характеристика и предупреждение: Автореферат диссертации на соискание ученой степе-*

ни кандидата юридических наук. - Омск. - 1996. - 23 с.

2. *Криминальная миграция: характеристика и предупреждение. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Метелев С.Е. - Омск, 1996. - 165 с.*

3. *Криминологическая характеристика организации незаконной миграции. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Соколов Д.А. - Москва, 2013. - 226 с.*

4. *Материал из Википедии - свободной энциклопедии [электронный ресурс]// <https://ru.wikipedia.org/wiki>*

5. *Бышевский Ю.Ю. Криминальная миграция как специфическое криминологическое понятие //https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=3958*

6. *Миграция: уголовно-правовые и криминологические аспекты. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шкилев А.Н. - Нижний Новгород, - 2006. - 237 с.*

7. *Есаян А.К. Общая характеристика и предупреждение криминальной миграции // Миграционное право. - 2009. - № 3. С 31-36.*

8. *Российская криминологическая энциклопедия: Преступность и борьба с ней в понятиях и комментариях /авт. кол.: А.И. Алексеев, А. А. Артамонов, Х. М. Ахметшин и др.; под общ. ред. А. И. Долговой. - М. : Норма - Инфра. М., 2000. - 808 с.*

9. *Нечевина Н.Д., Плясова И.В. Криминальная иммиграция в современной России: криминологические, уголовные и административные аспекты: Монография/ под ред. Д. К. Нечевина. - М., 2006. С. 14*

10. *Кашуба Ю.А. О связи незаконной миграции с преступностью // Преступность в разных ее проявлениях и организованная преступность. Под редакцией профессора А.И. Долговой. М., Российская криминологическая организация, 2004. С. 187*

11. *Жуков Л.А. Криминологическая характеристика современной миграционной ситуации в России // Экономика преступлений и наказаний: Нелегальная миграция в современной России. Научный журнал. М.: РГГУ. 2006. № 8. С. 76.*

12. *Преступность, связанная с иностранцами. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Богомолова К.И. - Саратов, 2011. - 220 с.*

13. *Джансараева Р.Е. Понятие и сущность и виды миграционной преступности [// Вестник КазНУ имени Аль-Фараби. Серия: юридическая. - 2016. - №3(79). - С.163-168.*

Амирова Бота Кыдырхановна
заң ғылымдарының магистрі, И.Жансүгірова атындағы ЖМУ
E-mail: botaa_1981@mail.ru

ТУЫНДЫНЫҢ АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ОБЪЕКТИСІ РЕТİNДЕГІ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ МАҢЫЗЫ

Түйін. Бұл мақалада туындының авторлық құқық ретіндегі маңызы. Халық шығармашылығын құқықтық қорғауда туындайтын проблемалар. Туындының халықаралық құқық нормаларымен реттелуі қарастырылған.

Кілт сөздер: автор, туынды, халық шығармашылығы, интеллектуалық меншік

Резюме. В статье рассматриваются проблемы правового регулирования произведения в особенности народного искусства как объект авторского права. А также раскрывается сущность произведений как результат творческой деятельности автора.

Ключевые слова: автор, произведение, интеллектуальная собственность, народное искусство

Summary. The article deals with the problems of legal regulation of work especially folk art as an object of copyright. And also opens up the essence of the works as a result of the creative activity of the author.

Keywords: author; artwork, intellectual property, folk art

Авторлық құқық шығармашылық қызмет нәтижесі болып табылатын немесе қандай да бір объективтік нысандағы ғылым, әдебиет және өнер туындыларын қорғайды [1].

Құқықтық қорғау объектісі ретіндегі туынды авторлық құқықтың негізгі түсінігі болды және солай қалмақ. Авторлық құқықтың ірі зерттеушілерінің бірі М.В. Гордон айтқандай: «егер де белгілі бір автордың шығармашылық қызметінің нәтижесі ретінде туынды пайда болмаса, авторлық құқықтың болуы мүмкін емес» [2,57].

Әдебиетте туынды түсінігі мен белгілері дұрыс құрудан авторлық құқық субъектілерін анықтау, олардың өкілеттіліктерінің мазмұны, құқықтарды қорғау және басқа да маңызды мәселелер көп жағынан тәуелді екендігі туралы көзқарас қалыптасқан. Авторлық құқық мәселелеріне арналған заңи әдебиетте туынды түсінігінің әр түрлі анықтамалары

бар. Мысалы, туынды деп автордың шығармашылық қызметі нәтижесінде адами сезімдермен түсінілетін нақты нысанға ие болған идеялар, түсініктер мен ойлардың жиынтығы. В.Я. Ионастың анықтамасы бойынша, туынды объективтік нысанда көрініс тапқан, түсіну міндетін шешуден құралатын идеяларды синтездеу болып табылады [3,84].

Бірақатар ТМД мемлекеттерінде қолданылатын авторлық құқық туралы заңдарға және заңи әдебиеттерде келтірілген анықтамаларға талдау жасаудан туынды авторлық құқық объектісі ретінде алдымен, шығармашылық қызмет нәтижесі ретінде сипатталады.

Француз заңгері Р.Дюма бұл туралы «шығармашылық құқықтық қорғауды қамтамасыз етудің шешуші негізі» болып табылатындығын айтқан.

Авторлық құқық объектісінің белгісі ретінде шығармашылық қызмет барлық зерттеушілермен мойындалып, ешқандай дау туғызбайды. Алайда, шығармашылық немесе шығармашылық қызмет ретінде нені түсіну керектігі заңи әдебиетте бірмәнді жауапқа ие болмайды. В.И. Серебровскийдің пайымдауы бойынша «ол ойлауды, көп еңбекті талап ететін, мақсаты белгілі бір нәтижеге қол жеткізу болып табылатын үрдіс». И.А.Грингольд шығармашылықты жаңаны жасауға бағытталған интеллектуалды еңбек ретінде анықтайды. О.С. Иоффе шығармашылықты нәтижесінде жаңа түсініктер, белгілер мен оларды жүзеге асыру нысандары пайда болатын интеллектуалды қызмет ретінде қарастырады [4,25].

Заңи әдебиеттегі шығармашылық пен шығармашылық туындылар түсінігіне негізді талдауды В.Я.Ионас жасаған. Психология саласындағы зерттеулерге негізделе отырып, В.Я. Ионас ойлаудың екі түрін ерекшелеген жөн дейді: біріншісі – продуктивті, шығармашылық ойлау; екіншісі – репродуктивті, дайын ойларды қарапайым орындау. «Ойлардың шынайы өндірісінен» тұратын бірінші

түрге карағанда, екінші жағдайда адам үйренген ретпен ойлау операцияларын жасайды, сол уақытта оның ойлау қызметінде анықталған нәтиже алынады. Ойлаудың екі түрі де кейбір нәтижелермен аяқталды. Дегенмен, авторлық құқық объектілеріне тек шығармашылық продуктивті ойлау нәтижелері ғана жете алады. В.Я. Ионас «репродуктивті ойлау туындылары мен продуктивті ойлау туындылары арасында ерекшелік – азаматтық құқықтық кардиналдық тұрақтылығы. Осы өзгешелік авторлық құқықтағы туындыны қорғау қабілеттігі немесе оның құқыққабілеттілігі конститутивтік заңи фактінің мәніне шығармашылықпен анықталған» [3,175].

Осылайша, ғылым, әдебиет және өнер туындыларын авторлық құқықтың объектісі ретінде тану үшін ол автордың шығармашылық қызметінің нәтижесі болғандығы қажет.

Авторлық құқықтың объектісі ретінде туынды автордан тыс, дербес сипатқа ие болғанда пайда болады. Дәл осы объективтік және материалдық нысанда туынды шығармашылық үрдістің аяқталуы бойынша өмір сүру қабілетіне ие болады.

Туындылар авторлық құқықтың объектісі ретінде материалдық объектілерде көрініс табады. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 972-бабында туынды материалданатын нысандардың тізімі көрсетілген: жазбаша, ауызша, дыбыс немесе бейнежазба, бейнесурет, көлемдік-кеңістік. Сондай-ақ авторлық құқықтың объектісі болып нақты бір материалдық затта бекітілген туынды табылады. Туындыда орын алған идеялар жаңа болуы міндетті емес, сол идеялардан көрініс табу автордың түпнұсқалық туындысы болуы тиіс.

Айта кететін болсақ берілген туындылардың көбі бұрын да белгілі болған және КСРО-ның Азаматтық Кодексінің 471-бабында көрініс тапқан. Бұрынғы авторлық құқықпен қорғалмаған, мүлдем жаңа объектілер болып қала құрылысының және бақ-парктік шаруашылықтың туындылары, қолданбалы өнер туындылары, ЭЕМ үшін бағдарламалар табылады.

ЭЕМ үшін бағдарламаларды авторлық құқықтың объектілерінің қатарына қосуға, осы объектілердің мәні және олардың интеллектуалдық шығармашылық қызметінің нәтижелерінің арасындағы орны туралы әлемнің

бірнеше елдерінің қатарында әдебиеттегі ұзақ пікірталас себепші болды. Әртүрлі елдердегі тәжірибе әртүрлі жолдардан өтті, кейбір елдерде бағдарламалар патенттік заңнамада қорғалды, ал екінші бір елдерде-аралас жүйе бойынша сараптама мен тіркеудің элементтерімен қорғалды. Бағдарламалардың иеленушілерін құқықтық қорғау және ұйымдастыру бойынша мамандар, заңнаманы қолдану тәжірибесін талқылау және анализ жасау нәтижесінде, авторлық құқық бұл объектілерді анағұрлым жедел және арзан тәсілмен қорғайды деген пікірге тоқталды.

Түсініктеме беріп отырған бөлім олардың сыртқы көрінісінің барлық элементтерін-мұндай бағдарламалардың мәтінін және олардың жазылу тілін, операциялық жүйені құрайтын бағдарламалардың үйлесімін, объектілік кодты қорғайды. Қорғаудың мұндай әдісінің осал жағының көрініс табуы, әрине орын алады-оның көмегімен, бағдарлама жазылған алгоритмдерді қорғауы мүмкін.

Авторлық құқықтың объектілері болып табылмайтын туындылар. Заң дәстүрлі түрде авторлық құқықтың объектілері болып табылмайтын туындылардың шеңберін қарастырады. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 974-бабына сәйкес, оларға мыналар жатады:

1) ресми құжаттар (заңдар, сот шешімдері, заң шығару, әкімшілік, сот және дипломатиялық сипаттағы өзге де мәтіндер), сондай-ақ олардың ресми аудармалары;

2) мемлекеттік рәміздер мен белгілер (жалаулар, елтаңбалар, ордендер, ақша белгілері және өзге де мемлекеттік рәміздер мен белгілер);

3) халық шығармашылығының туындылары;

4) ақпараттық сипаттағы оқиғалар мен фактілер туралы хабарлар[1].

Авторлық құқықтың объектілерін алдында карағанда және берілген мәтінінен көріп отырғанымыздай, ең алдымен сөз ресми құжаттар төңірегінде қозғалып отыр. Болжамды тізімі мәтіннің бірінші бөлігінде берілген объектілер, ресми құжаттың барлық талаптарына сай болуға тиіс және оны қабылдаған орган туралы мәліметтермен қамтылуы тиіс. Құжатты қабылдау актісінің өзі берілген органның құзыретіне сәйкес болуы қажет. Бұл шарттар орындалмағанша дейін, сөзді құжаттар туралы емес, авторлық құқықты қорғайтын, олар-

дың жобалары туралы қозғауға болады. Заңнамада қандай аудармаларды ресми деп санауға болатын түсінік қамтылмаған. Біздің ойымызша, ресми аударма деп берілген құжатты қабылдаған органмен жүзеге асырылған немесе дұрыстығы мемлекеттік нотариуспен расталған аударма танылады. Сонымен, жоғарыда айтылғандарға қоса мынаны ескеру қажет: заңдарды, сот шешімдерін, әкімшілік және т.с.с. актілерді жүйелендіру бойынша шығармашылық еңбек авторлық құқықты қамтиды.

Авторлық құқық, сондай-ақ, идеяларға, әдіс-тәсілдерге, процестерге, жүйелерге, амалдарға, концепцияларға, принциптерге, жаналықтар ашуға және фактілерге таралмайды. Берілген авторлық құқықты шектеу, мемлекеттік мүддемен емес авторлық құқықтың аталған жетістіктердің тиісті қорғауын қамтамасыз ете алмауымен келісілген. Идеяларды, әдіс-тәсілдерді және т.с.с. жетістіктерді тікелей қорғау, берілген жетістіктерді қатаң нысаншылдыққа бой ұру мен қорғау құжатын беру шеңберін де ғана мүмкін. Ал қорғау құжатын берудің өзі, авторлық құқықтың функцияларына кірмейді.

Қорғалмайтын туындылардың үшінші санатына – халық шығармашылығы туындылары жатады.

Біздің ойымызша, халық шығармашылығы туындыларын құқықтық қорғау аясынан шығару ақталмаған және асығыс әрекет болып көрінеді.

Халықтың мәдени тұрғыда өзін-өзі тану негізі және оның өзін көрсетудің ең маңызды құралы ретіндегі халық шығармашылығын арнайы қорғаусыз мәдени даму үйлесімдігі бұзылушы еді. Кеңестік кезеңнің әдебиетінде халық шығармашылығы туындыларына құқықтық қорғауды енгізу туралы ұсыныстарды Э.П. Гаврилов, А.М. Гарибян жасады.

60 жылдардан бастап, кейбір мемлекеттер авторлық құқық туралы заңнама шегінде халық шығармашылығы туындыларын пайдалануды реттеуге талпыныстар жасады. Халықаралық деңгейде осы санаттағы туындыларды қорғауды авторлық құқық арқылы қамтамасыз ету бойынша қадамдар жасалды. Мысалы, Интеллектуалдық меншіктің Дүниежүзілік Ұйымы құрған Үкіметтік сарапшылар комитеті 1982 жылы «Фольклор туындыларын заңсыз пайдаланудан және өзге де зиян келтіруші әрекеттерден қорғау бойынша ұлттық заңна-

малар үшін нұсқаулық ереже» қабылдады. 1952 жылға Авторлық құқық туралы Дүниежүзілік конвенцияны толықтыру мақсатында 1975 жылы Боливия үкіметі ұсыныс жасады. ЮНЕСКО-ның (Париж, 17 қазан-16 қараша 1989ж.) 25 сессиясында «Фольклорды сақтау туралы» Ұсыныс қабылданды [5,78].

Алайда, көптеген елдердің авторлық заңнамасы халық шығармашылығы туындыларын авторлық құқық объектілері ретінде танымайды. Бұл халық шығармашылығы мен авторлық құқық объектілері арасында төмендегідей айырмашылықтардың болғандығына байланысты:

1) Халық шығармашылығы туындылары олар пайда болған мәдени орта шегінде өзгеріп отыруы мүмкін. Авторлық туындылар, автор берген аяқталған нысанда болады;

2) Авторлық құқықпен қорғаудың мақсаты, авторларды жаңа туындылар жасауына ынталандыру болса, халық шығармашылығы туындылары ұлттық мәдениеттің ең маңызды элементтерінің бірі ретінде қорғалуы тиіс;

3) Авторлық құқық объектілері шектелген мерзіммен қорғалады, ал халық шығармашылығы туындылары мерзімсіз қорғалуы тиіс;

4) Халық шығармашылығы туындылары әдетте, анықталған авторға ие болмайды, олар жалпы алғандағы этникалық қауымдастыққа тиесілі. Авторлық құқықпен қорғалатын туындылар бір немесе бірнеше авторларға тиесілі.

5) Халық шығармашылығы туындылары авторлық құқықпен қорғау аясынан жоғарыда аталған себептерге байланысты кірмейді.

Халықтық поэзия және музыка, салттардың көркемдік нысандары, суреттер, киімдер, дәстүрлі архитектуралық нысандары және халық шығармашылығы ұғымына кіретін барлығы жеке этникалық жалпылықта жасалынады. Бұл туындылар этникалық қауымдастық мүшелерінің жеке үлестерінің арқасында дамуда. Халық шығармашылығы туындыларын бұрмалау, дәстүрлі әдістерден басқа әдістермен қолдану сол халықтың мәдени игілігіне зиян келтіреді. Яғни халық шығармашылығы туындыларына құқық субъектісі ретінде бұл туындыларды жасаған халықты тану қажет. Халық шығармашылығы туындыларына қатысты халық атынан құқықтар барлық дүние жүзінде ұқсастықпен әрекет ететін арнайы органдар немесе ұйымдар құру арқылы жүзеге асырылады.

Әлем елдерінің көбісінде халық шығармашылығы туындылары жалпы қоғамға деп есептелінеді. Қазақстан қоғамы көптеген этникалық қауымдастықтардан құралады, олардың әрқайсысы өздерінің дәстүрлі мәдени мұрасына ие. Сондықтан да халық шығармашылығы туындыларын жинау, ыныптау, құжаттау және тарату ұлттық мәдени орталықпен жүзеге асырылуы мүмкін.

Халық шығармашылығы туындыларын қорғаудың арнайы жүйесін енгізудің белгіленген мақсаттарынан шыға отырып, қорғаныс қандай әрекеттерден орнатылуы қажет және құқық субъектісінің өкілеттіктерінің көлемі мен мазмұны қандай екендігін анықтау қажет. Құқық субъектілерінің халық шығармашылығы туындыларына құқықтық өкілеттігі болып жасаушылардың белгілі бір туындыны тану құқығы табылуы тиіс [6,18].

Халық шығармашылығы туындыларын коммерциялық пайдалану тәжірибесі адал болмауы мүмкін. Туындылар әдетте маңызды өзгертулерге ұшырайды және олар үлкен коммерциялық жетістікке жететін нысандарға өзгертіледі.

Дәстүрлі мәдениеттік игілікке зақым келтіретін негізгі әрекеттер болып туындыларды өзгерту мен бұрмалау табылады. Туындыны көп рет өз бетімен өзгерту уақыт өте келе ол өзінің алғашқы нысанын және де оған халық берген идеялық мазмұнын жоғалтуына әкеп соғады.

Осылайша, екінші маңызды өкілеттілік болып халық шығармашылығы туындыларына қолсұқпаушылық табылуы қажет, ол мазмұны бойынша авторлардың жеке мүліктік емес өкілеттіктеріне ұқсас болып келеді. Бірақ субъективтік авторлық құқықтың құрамына кіретін қолсұғушылыққа қарағанда, халық шығармашылығы туындыларына қолсұқпаушылық көлемі бойынша ерекшеленеді. Авторлық құқыққа қолсұқпаушылықты екі түрге бөлуге болады: туындыға автордың келісімінсіз кез-келген өзгерістер енгізуге тыйым салатын теріс және автордың өз құқығындағы өзі жасаған туындыны өзгертуге, толықтыруға құқығы. Авторлық туындыға қолсұқпаушылықтың мақсаты, туындыда көрініс тапқан автордың туындылық жекелігін қорғау. Халық шығармашылығы туындыларына қолсұқпаушылық тек теріс элементтен тұруы қажет. Ешқандай тұлға халық шығармашылығы туындыларына өзгерістер енгізу құқығына ие

болмауы тиіс, себебі бұл өкілеттіктің мақсаты туындының алғашқы нысаны мен идеялық мазмұнын сақтау.

Дәстүрлі мәдениеттік мұра барлық халықтың құндылығы болып табылатындықтан, халық шығармашылығы туындыларын пайдалану, әрине еркін болуы қажет. Дегенмен, ұсынылып отырған қорғаныс жүйесі халық шығармашылығы туындыларын дәстүрлі тақырыптан өзге мақсаттарда пайдалануға тыйым салуды көздейді.

Енді интеллектуалдық меншік объектілері белгілерінің ішінен оны азаматтық құқықтар объектілерінен анық ажырататын және негізгі құқықтық табиғатын білдіретін белгісін анықтап көрсек. Біріншіден, ол нәтижесінде интеллектуалдық меншік объектілері пайда болатын қызметтің ерекше сипаты. Келесі, интеллектуалдық меншіктің объективтендірілген нысаны. Шығармашылық қызметтің нәтижесі адам қабылдайтындай белгілі бір материалдық жеткізушіде (қағаз жүзінде, дискіде т.б.) болуы тиіс. Себебі, бұл белгі интеллектуалдық қызметтің нәтижесін азаматтық айналымға қосудың міндетті шарты (мысалы, идея азаматтық-құқықтық мәміленің объектісі бола алмайды) болып табылғандықтан, осы объектілерге ғана тиісті.

Ендігі, интеллектуалдық меншік объектісіне тиісті белгі ретінде ол авторлар немесе құқыққа иеленушілердің айрықша құқыққа ие болуын айтарлық. Бұл белгі интеллектуалдық меншік объектілерінің барлық түрлеріне қатысты. Шығармашылық интеллектуалдық қызметтің нәтижелері мен азаматтық айналымға қатысушылардың дараландыру құралдарын бір өзінде біріктіріп ұстайтын да айрықша құқық [7,11].

Біздің ойымызша, интеллектуалдық меншік объектілерінің белгілерін сипаттауда олардың интеллектуалдық меншік объектісінің тікелей өзіне ғана қатысты және жалпы белгілері деп екі түрге топшалап жіктеудің ғылыми тұрғыдан қажеттілігі жоқ емес. Сонымен қоса, интеллектуалдық меншік құқығының уақытпен шектелуін белгі ретінде көрсеткенде онда – ашылмаған ақпарат, оның ішінде өндіріс құпиялары (ноу-хау) және азаматтық айналымға қатысушылардың дараландыру құралы – фирмалық атауды қоспағанда интеллектуалдық меншіктің барлық объектілері мерзімдік сипатта қолданылады деген ұстаным негізді болар.

Азаматтардың интеллектуалдық меншігін қорғау арқылы мемлекет олардың шығармашылық қабілетінің дамуына, сол арқылы ел экономикасының дамуына қолайлы жағдай жасайды. Интеллектуалдық меншік құқығын қорғау мәселесі тек қана өзінің шығармашылық қызметінде объектілермен ие болып жатыр.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық 1999 жылғы 1 шілдедегі № 409 Кодексі (2017.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <http://online.zakon.kz>
2. Гордон М.В. Советское авторское право. – М., 1955. – 378 с.

3. Ионас В.Я. Произведения творчества в гражданском праве. – М., 1972. – 297 с.

4. Иоффе О.С. Советское гражданское право. – Ленинград: «Издание ЛГУ», 1965. – Т. 3 – 157 с.

5. Дитц А. Современная концепция «Право сообщества авторов» («Платное публичное достояние») // Бюллетень по авторскому праву. ЮНЕСКО. Т. 24. – 1991. – № 3. – С. 77-85

6. Гаврилов Э.П. Некоторые вопросы касающиеся объектов авторского права в книге проблемы современного авторского права. – М., 2010 – 243 с.

7. Есмаганбетов С.А. Зияткерлік меншік құқығы объектілеріне тән белгілердің теориялық аспектілері // Заң. – 2010. – № 10. – б. 10-13

Есембаева Жанар

магистр юридических наук, докторант Университета «Туран»,
гуманитарно-юридический факультет, e-mail: Asanovaagerim2015@mail.ru

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ОРГАНОВ ПО ОТБОРУ СУДЕЙ В КАЗАХСТАНЕ И ЗА РУБЕЖОМ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ, ПРОБЛЕМЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

***Резюме.** В статье раскрываются основные положения, касающиеся порядка функционирования органа по отбору судей в Казахстане. Проведен сравнительный анализ формирования соответствующих органов за рубежом. Исследованы европейские требования к формированию судебных советов. Внесены предложения по совершенствованию законодательства.*

***Ключевые слова:** Высший Судебный Совет, судебная власть, отбор судей.*

***Түйін.** Мақалада Қазақстандағы судьяларды іріктеу жөніндегі органның жұмыс істеу тәртібі туралы негізгі ережелерді ашып көрсетеді. Шетелде тиісті органдардың қалыптасуына салыстырмалы талдау жүргізілді. Сол кеңестерін қалыптастыруға еуропалық талаптар зерттелді. Заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар жасалды.*

***Түйінді сөздер:** Жоғарғы сот кеңесі, сот билігі, судьяларды іріктеу.*

***Summary.** The article describes substantive provisions about order of functioning of organs on the selection of judges in Kazakhstan. The comparative analysis of forming of corresponding foreign organs is conducted. The European requirements to forming of judicial councils are investigated. Suggestions for improvement of legislation are introduced.*

***Keywords:** Supreme judicial council, judicial power, selection of judges.*

Публично-правовая воля народа Казахстана, выраженная в принятой им Конституции [1], устанавливает, что высшими ценностями государства являются человек, его жизнь, права и свободы. Аксиологическая составляющая этой конституционно-правовой нормы заключается в том, что все остальные конституционные ценности инструментальны по отношению к человеку, его жизни, правам и свободам. В системе институтов, призванных обеспечить охрану субъективных прав, особое место занимает судебная защита [2; С. 130].

В специальных исследованиях отмечается, что важным специфическим признаком судебной власти является ее исключительность. Ни одна из других ветвей власти – ни законодательная, ни исполнительная, а также Президент – не обладает судебными полномочиями [3; С. 158].

Необходимо отметить, что только судебная власть предусматривает функционирование специального независимого органа, осуществляющего отбор судей.

Деятельность органа по отбору судей в Республике Казахстан регламентируется Законом Республики Казахстан «О Высшем Судебном Совете Республики Казахстан» от 4 декабря 2015 года (далее-Закон) [4].

Высший Судебный Совет Республики Казахстан (далее - ВСС) является автономным учреждением, финансируемым из республиканского бюджета, осуществляющим отбор, продвижение, перемещение, рассмотрение вопроса об ответственности судей.

К числу основных функций ВСС относятся кадровый отбор судей всех уровней и внесение рекомендаций Президенту для назначения судей районного и областного звена, а также судей Верховного Суда для представления в Сенат; председателей судов и председателей коллегий; освобождение судей от должности; рассмотрение отставки; согласование продления срока полномочий судей по достижении пенсионного возраста; прием квалификационного экзамена; учет лиц, сдавших квалификационные экзамены и окончивших специализированную магистратуру; формирование кадрового резерва председателей районных, областных судов, коллегий, судей Верховного Суда; дача заключений главе государства касательно согласования мер процессуального принуждения: задержания, содержания под стражей либо домашнего ареста судьи; а также привода, привлечения к административной ответственности в судебном порядке и привлечения судьи к уголовной ответственности.

Таким образом, ВСС является государственным учреждением, формирующим кадровую политику судебной системы, осуществляющим комплектование судейского корпуса, принимающим квалификационный экзамен, определяющим судейскую карьеру, решающим вопросы прекращения полномочий судьи, обеспечивающим независимость судей и т.д.

Учитывая общественную значимость данного органа и его влияния на систему правосудия Казахстана, особое значение имеет порядок его формирования и независимость функционирования.

В соответствии с Законом, все члены ВСС в Казахстане назначаются Президентом. При этом, Закон не регламентирует количественный состав ВСС.

Правом на заседание в Совете согласно занимаемой должности обладают шесть членов: руководители Верховного Суда, Генеральной прокуратуры, Министерства юстиции, Министерства по делам государственной службы, а также председатели соответствующих постоянных комитетов верхней и нижней палаты Парламента.

Половина членов ВСС представлена судьями и судьями в отставке. Судьи и судьи в отставке избираются в состав ВСС на пленарном заседании Верховного Суда, из числа лиц, рекомендованных пленарными заседаниями областных судов, которых в дальнейшем рекомендуют Президенту для назначения.

Членами ВСС могут являться помимо вышеуказанной категории лиц ученые-юристы, адвокаты, иностранные эксперты, представители Союза судей. Количество которых также не определено законом. Таким образом, большая часть членов ВСС представлена представителями государственной власти. Закон не предусматривает требований в отношении членов ВСС.

При ВСС функционирует квалификационная комиссия, осуществляющая прием экзаменов у кандидатов в судьи. Количественный состав комиссии также не определен законом. В состав Комиссии входят лица, назначаемые Советом: 1) председатель Комиссии; 2) пять специалистов из числа преподавателей права, ученых-юристов; 3) трое судей, в том числе судей в отставке, делегируемых Судебным жюри из своего состава, на ротационной осно-

ве; 4) по одному представителю Генеральной прокуратуры, Министерства юстиции, адвокатуры; 5) иные представители общественности. В состав Комиссии могут быть включены иностранные эксперты (п. 2 ст. 11 Закона) [4].

Закон определяет требования, предъявляемые к членам комиссии, в числе которых обладание профессиональными знаниями в области юриспруденции, опытом работы по юридической специальности не менее десяти лет и наличие безупречной репутации.

Действующая правовая регламентация деятельности Совета требует дальнейшего совершенствования в целях обеспечения независимости функционирования судебной власти.

Конституциями многих зарубежных стран определены уполномоченные государством органы, на которые возложена функция отбора судей. Процедура отбора судей имеет первостепенное значение в функционировании судебной власти. Большое значение имеет то обстоятельство, каким образом формируется соответствующий орган: кто формирует, кто назначает либо избирает членов, кому подчиняется, кто входит в состав, срок полномочий и т.д. Данный орган должен формироваться в целях обеспечения независимости судей.

Порядок формирования уполномоченного органа по подбору судей за рубежом также различный. Зарубежная практика преимущественно складывается таким образом, что органы судейского самоуправления являются самостоятельными органами, осуществляющими функции по формированию судейского корпуса и судейской карьеры, их назначения на должность, дисциплинарной ответственности, освобождения от должности.

Обычно для данных целей формируется специализированный орган, в функции которого входит отбор претендентов на должность судьи и продвижение дальнейшей карьеры судьи.

Так, Европейская правовая система предусматривает функционирование специального органа - совета магистратуры (во Франции, Италии, Румынии, Молдове – высшие советы магистратуры, Всепольский судебный Совет в Польше (Krajowa Rada Sadownictwa), Высший судебный Совет в Болгарии, в Испании – Генеральный Совет судебной власти, в Колумбии – Высший Совет судейского корпуса (Judicatura) и т.д.). В США отбор производится Министерством юстиции.

В США, рекомендации Президенту о назначении на должность судей даются Генеральным атторнеем (министром юстиции) США. Это означает, что функция судебной отбора сосредоточена в Министерстве юстиции, а именно в Службе правовой политики. Данным ведомством осуществляется отбор претендентов и проверка кандидатов (сбор документов, запросы, проверка и т.д.) [5].

В некоторых странах в судебных советах председательствуют президенты. Особый интерес представляет итальянская система. В Италии согласно ст. 104 Конституции [6], Высший Совет магистратуры состоит из 33 членов: председательствует Президент Республики, в состав Совета по должности входят Председатель и Генеральный прокурор Кассационного Суда, остальные 30 членов совета избираются на четыре года судьями из судей различных инстанций (20) и парламентом (10) из числа адвокатов и университетских профессоров: две трети — судебским корпусом из своего состава, одна треть — Парламентом на совместном заседании палат из числа профессоров права и адвокатов, имеющих стаж работы не менее 15 лет.

Выборы членов Совета осуществляются парламентариями на совместном заседании палат из университетских профессоров права и адвокатов со стажем не менее 15 лет по специальности. В первых двух турах голосования для избрания требуется 3/5 от общего числа парламентариев; такое же большинство, но от числа проголосовавших, нужно получить в последующих турах. Члены Высшего совета магистратуры, избранные Парламентом, из своей среды выбирают вице-председателя Совета [7].

Дисциплинарное разбирательство в отношении судей в Италии производит дисциплинарное отделение Высшего совета магистратуры, состоящее из пятнадцати членов. Члены дисциплинарного отделения, составляющие судебную коллегия, избираются для каждого случая посредством жеребьевки отдельно между членами, избранными Парламентом, и членами, представляющими разные категории магистратов [8].

Высший Совет магистратуры Италии можно назвать наиболее оптимальной формой функционирования соответствующего органа в парламентской республике, которая сочетает

в себе симбиоз власти, представителей народа, профессионализма, науки.

Французская система предполагает назначение всех членов Высшего совета магистратуры Президентом, что характерно для президентской республики. Согласно ст. 65 Конституции Франции [9], Высший совет магистратуры состоит из 9 лиц, назначаемых Президентом. Из них, трое членов — представители Кассационного Суда (один из которых — Заместитель Генерального Прокурора), трое — действующие судьи других судебных инстанций, один член Государственного Совета, два компетентных лица, не имеющих отношения к судебному сословию, назначаемых Президентом. Председателем Совета является Президент, а его заместителем — Министр юстиции.

В ФРГ членами совета по отбору кандидатов являются федеральный министр юстиции, министры юстиции земель, специальный комитет, в состав которого входят соответствующие министры земель, а также 11 членов, которые избираются Бундестагом. Опять же, германская система предусматривает участие представительного органа в формировании судебного совета [10; С.41].

Обширный состав комиссии обуславливается тем, что в ФРГ отсутствует единый высший судебный орган. Так, отбор судей в Федеральную судебную палату и другие общие суды осуществляются федеральным министром юстиции и министрами юстиции земель; в Федеральный суд по трудовым делам — федеральные и земельные министры труда; в Федеральный финансовый суд — министры финансов и т.д.

Особенностью судебной системы Германии является ее специализация, что отражается на отборе судей, при котором учитывается мнение отраслевых министров.

В Болгарии отбор производится Высшим судебным советом, состоящим из 25 членов (ст. 130 Конституции Болгарии 1991 года) [11], в состав которого входят председатель верховного кассационного суда, председатель верховного административного суда, Главный прокурор, которые являются его членами по праву. В качестве остальных членов избираются юристы с высокими профессиональными и нравственными качествами, имеющие не менее 15 лет юридического стажа. Половина из

них избирается народным собранием, а вторая половина – органами судебной власти на пять лет без права немедленного переизбрания.

Выборность членов Высшего судебного совета является очень прогрессивной нормой, которая свидетельствует о том, что формирование органа по отбору судей осуществляется независимо и демократично.

Председательствует на заседаниях ВСС министр юстиции, который не участвует в голосовании. Решения ВСС о назначении, повышении, понижении, перемещении и освобождении от должности судей, прокуроров и следователей, а также решения о предложении кандидатур председателей обоих верховных судов и Главного прокурора, представляемых Президенту для назначения (при повторном представлении Президент не может отказать в назначении), принимаются тайным голосованием (ч. 1 и 2 ст. 129, ст. 131) [11].

Необходимо отметить, что в ряде стран высшие судебные советы распространяют свою юрисдикцию не только в отношении судей, но и прокуроров, адвокатов, следователей и т.п. Высокие требования в области юриспруденции и морали, должны предъявляться не только к судьям, но и к другим участникам судопроизводства (особенно к прокурорам и адвокатам), поскольку правосудие в большинстве демократических стран осуществляется на основе принципа состязательности, а сильные обвинители и защитники являются залогом качества правосудия.

Высший Совет магистратуры Румынии избирается на четырехлетний срок на совместном заседании Палаты депутатов и Сената. Совет предлагает Президенту кандидатуры для назначения на должности судей. Руководство заседанием совета осуществляется министром юстиции, который не имеет права голоса.

Конституцией Молдовы предусмотрено, что Высший Совет магистратуры состоит из 11 магистров: министра юстиции, Генерального Прокурора, Председателя высшей судебной палаты, Председателя Апелляционной палаты, Председателя экономического суда; трое членов совета избираются объединенными коллегиями Высшей судебной палаты, а троих магистров избирает Парламент из штатных профессоров (ст. 122, 123 Конституции Молдовы) [12].

Согласно Конституции Испании [13], являющейся парламентской монархией, органом управления судебной власти является Генеральный совет судебной власти (ГССВ). Совет включает председателя Верховного трибунала, который председательствует в ГССВ и 20 членов назначаемых Королем на пять лет. Из них, 12 назначаются из числа судей и магистратов всех судебных категорий в соответствии с установленными органическим законом, четверо – по предложению Конгресса депутатов, и еще четверо - по предложению Сената, причем палаты избирают своих кандидатов большинством 3/5 своих членов из числа адвокатов и других юристов с признанной компетентностью и стажем работы по профессии более 15 лет.

Интересная система формирования судебного совета функционирует в Польше. Так, членами Национального Совета юстиции по праву занимаемой должности являются Первый Председатель Верховного суда, Председатель Высшего административного суда и Министр юстиции. Президентом назначается одно лицо на неопределенный срок. Сеймом избирается 4 члена на четырехлетний срок из числа депутатов. Сенатом избирается 2 члена из числа сенаторов на четырехлетний срок. Общим собранием судей Верховного Суда избирается 2 члена Совета из числа судей Верховного Суда. Общим собранием судей Высшего административного суда совместно с представителями общих собраний воеводских административных судов избирается среди судей административных судов два члена. Собранием представителей общих собраний судей апелляционных судов избирается среди судей апелляционных судов два члена Совета. Собранием представителей общих собраний судей округов избирается из своего числа восемь членов Совета. Собранием судей военных судов избирается из своего числа один член Совета [14].

Европейская система формирования судебных советов основывается на международных актах, таких как Европейская хартия о статусе судей 1998 года [15]. В основе данных правовых актов лежат постулаты, заключающиеся в том, что орган, осуществляющий отбор судей, должен быть «независимым от исполнительной и законодательной власти, по меньшей мере, наполовину состоять из судей, избран-

ных их коллегами так, чтобы это гарантировало широкое представительство судейства» (п. 1.3 Европейской хартии о статуте для судей).

Рекомендацией № R (94) 12 Комитета министров государствам-членам о независимости, эффективности и роли судей, принятой Комитетом министров 13 октября 1994 года, предусмотрено, что орган, принимающий решения об отборе и продвижении судей, должен быть независимым от правительства и администрации. Для обеспечения его независимости правила должны, например, предусматривать отбор судей судейским корпусом и самостоятельность принятия решений этим органом о его правилах процедуры. Однако, когда положения конституции, законодательных актов или традиции допускают назначение судей правительством, должны существовать гарантии транспарентности и практической независимости процедур назначения судей, а также защиты решений от влияния различных факторов, не связанных с упомянутыми выше объективными критериями. В качестве таких гарантий может, например, выступать одна или несколько из следующих мер: 1) создание специального независимого компетентного органа, который выносил бы правительству рекомендации для выполнения в практической деятельности; 2) предоставление права обжалования решений в индивидуальном порядке в независимом органе; 3) создание органа, который обеспечивал бы защиту решений от необоснованного или постороннего влияния [16].

Таким образом, формирование европейских советов магистратуры основывается на независимости судей, исключаящей какое-либо вмешательство в процесс отбора судей.

Проанализировав зарубежную практику, предлагаю внесение следующих предложений по совершенствованию законодательства:

- введение выборности членов ВСС и квалификационной комиссии;

- установление определенного количества членов совета и комиссии;

- формирование ВСС на 2/3 из судей всех уровней, избираемых съездом судей ежегодно, 1/3 должна быть представлена представителями, избранными Мажилисом из числа профессиональных юристов, стаж работы которых по специальности составляет не менее 15 лет;

- разработка требований к членам совета (если это судья, обязателен стаж работы в качестве судьи не менее 10 лет, отличные показатели в работе, отсутствие жалоб и дисциплинарных взысканий; в отношении членов, не являющихся судьями – стаж работы не менее 15 лет по специальности, ученая степень, и т.д.);

- председатель Совета должен выполнять функции модератора, не участвующего в голосовании; председателя совета и комиссии избирают их члены;

- формирование квалификационной комиссии должно основываться на принципе независимости;

- порядок сдачи квалификационного экзамена следует четко регламентировать;

- необходимо разработать Правила приема квалификационного экзамена на судью для предотвращения фактов заинтересованного вмешательства;

- предусмотреть обязательное участие кандидатов в судьи при конкурсном отборе в ВСС;

- заседания совета и комиссии транслировать в он - лайн режиме.

В соответствии со Стратегией «Казахстан – 2050» [17], предполагается совершенствование государственного аппарата и кадрового отбора в целях вступления Казахстана в тридцатку развитых стран мира. Формирование судебного совета и квалификационной комиссии имеет важнейшее значение в процессе совершенствования судебной власти. Данные органы должны функционировать независимо и отбирать судей на основе принципа меритократии. В этих целях, Казахстану необходимо анализировать европейский опыт и рецептировать положительные примеры для совершенствования судебной власти.

Литература

1. Конституция Республики Казахстан [Текст]: Конституция 1995 г. // Ведомости Парламента Республики Казахстан. - 1996. - № 4.-С. 217.

2. Габдуалиев М.Т. Модернизация судебной и правоохранительной систем в свете послания Президента Республики Казахстан [Текст]: Материалы научно-практической конференции от 13.04.2012 г.- (<https://online.zakon.kz/>).

3. Сапаргалиев Г., Мухамеджанов Б., Жанузакова Л., Сакиева Р. Правовые проблемы унитаризма в Казахстане [Текст]: Учебно-методическое пособие/ Жеты жаргы, 2000. - С. 158.
4. О Высшем Судебном Совете Республики Казахстан [Текст]: Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2015г. № 436-V // Ведомости Парламента РК. - 2015. -№ 23-II. - С. 173.
5. Ведерникова О. Отбор кандидатов на судебные должности. Опыт США [Текст] / Ведерникова О. // Советская юстиция. - 1993. -Вып.5.- С. 13.
6. Конституция Итальянской Республики [Текст]: Конституция 1947г.-(<http://www.worldconstitutions.ru/>). Последний доступ 25.11.2017 года.
7. Конституционное (государственное) право зарубежных стран [Текст]: учебник / Б.А.Страшун [и др.]: том 3.Особенная часть. Страны Европы,1997.-(www.https://jurisprudence.club/konstitutsionnoe-chebnik/vyisshiy-sovet-magistraturyi-56515.html). Последний доступ 25.11.2017 года.
8. Об образовании и деятельности высшего совета магистратуры [Текст]: Закон Италии от 24 марта 1953 г. № 195. -(<http://www.worldconstitutions.ru/>). Последний доступ 25.11.2017 года.
9. Конституция Франции [Текст]: Конституция 1958 г.-(<http://www.worldconstitutions.ru/>). Последний доступ 25.11.2017 года.
10. Бибило В.Н. Судебные системы зарубежных государств [Текст]: учебно-методическое пособие/ Бибило В.Н.- Минск. : Белорусский Государственный Университет, 2012.-41.
11. Конституция Болгарии [Текст]: Конституция 1991 г.- ([http //www.worldconstitutions.ru/](http://www.worldconstitutions.ru/)). Последний доступ 25.11.2017 года.
12. Конституция Молдовы [Текст]: Конституция 1994 г.- ([http //www.worldconstitutions.ru/](http://www.worldconstitutions.ru/)). Последний доступ 25.11.2017 года.
13. Конституция Испании [Текст]: Конституция 1978 г.- ([http //www.worldconstitutions.ru/](http://www.worldconstitutions.ru/)). Последний доступ 25.11.2017 года.
14. О Национальном совете юстиции [Текст]: Закон Польши от 12 мая 2011 г. – ([http //www.worldconstitutions.ru/](http://www.worldconstitutions.ru/)). Последний доступ 25.11.2017 года.
15. Европейская хартия о статусе судей [Текст]: пояснительный меморандум. Страсбург, 8-10 июля 1998 года. ([http // www.docs.cntd.ru/ document /901927869](http://www.docs.cntd.ru/document/901927869)). Последний доступ 13.11.2017 года.
16. Рекомендация № R (94) 12 Комитета министров государствам-членам о независимости, эффективности и роли судей [Текст]: Принята Комитетом министров Совета Европы 13.10.1994г.//Информационная система «Параграф»: Электронные текстовые данные. Последний доступ 13.11.2017 года.
17. Стратегия развития Республики Казахстан до 2050 года «Казахстан-2050» [Текст]: Послание Главы государства народу страны 2012г. //Казахстанская правда. -2012. - 15 декабря. -№ 437-438 (27256-27257).

Musin Kuat Saniyazdanovich

PhD degree, Associate Professor of the Chair of the Constitutional and International Law of KarSU after E.A.Buketov, Karaganda city, mkuat80@mail.ru

LEGAL STATUS OF THE OBSERVER IN ELETORAL PROCESS

Түйін. Аталған мақалада Қазақстан Республикасының сайлау құқығындағы бақылаушылардың құқықтық мәртебесінің теориялық құқықтық мәселелері баяндалған. Сондай-ақ, автор еліміздің сайлау заңнамаларында бақылаушылардың құқықтары мен міндеттеріне кеңінен тоқталып, сараптама жасаған.

Резюме. В данной статье рассматриваются теоретические правовые вопросы статуса наблюдателей в избирательном праве Республики Казахстан. Автор широко освещал и анализировал права и обязанности наблюдателей в избирательном законодательстве Республики Казахстан.

Summary. This article examines the theoretical legal issues of observers in the electoral law of the Republic of Kazakhstan. The author widely covered and analyzed the rights and duties of observers in the electoral legislation of our country.

Legislation of the Republic of Kazakhstan, namely Art. 20-1 and 20-2 Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan "On Elections in the Republic Kazakhstan" fixes the following types of observers powers to certify the legality of voting and counting of votes in Kazakhstan:

- observers - category of observers, with citizenship of the Republic of Kazakhstan from political parties and public associations, as well as confidants of candidates for elected office;
- Foreign (international) observers - representatives of foreign states and international organizations whose main task is to monitor the legality of the conducted voting procedures and vote counting of the elections in the Republic of Kazakhstan[1].

Regulations on elections in the Republic of Kazakhstan "On elections in the Republic of Kazakhstan".

Becoming a participant in public legal relations, a person uses the rights assigned to him by the legislation of the Republic of Kazakhstan, performs duties, bears responsibility. The way in which a person is a participant in public relations

is determined by its legal status, the actual position in the system of public relations.

A natural person - a citizen of the Republic of Kazakhstan or a citizen of a foreign state - may be an observer in elections to Kazakhstan. It is this status that allows a person to appear in the electoral process with a special role - the role of an outside observer[2].

In the translation from the Latin "status" is the legal status of a citizen or legal entity. The legal status characterizes the attitude of the subject to the state, its bodies, other persons.

Still the legal status can be considered as "the position of its subjects established by norms of the law, set of its rights and duties". Also, the legal status is understood as the set of rights and duties of subjects recognized by the Constitution of the Republic of Kazakhstan and legislation, as well as the powers of bodies and officials with the help of which they fulfill their social roles. In the structure of the legal status there are: legitimate interests, legal personality, citizenship, legal responsibility, legal principles, etc. The presence or absence of each of the listed elements will depend on which specific subject of law is the object of the study.

In addition, under the status it is necessary to understand "the position of the body, organization, association, official, person, registered in the normative act. The status characterizes their nature, place in the system of social relations and subjects of law, the most important rights and duties, the forms (procedure) of their implementation and the acts or actions taken while doing so. "

Accordingly, the legal status of an observer in elections can be presented as a legal construction consisting of such elements as citizenship, legal capacity, rights, duties, guarantees, bans, responsibilities.

So, an election observer can be a citizen of the Republic of Kazakhstan or a foreign state, who has an active electoral right, i.e. who is 18 years of age, fully capable.

According to the legislation, during elections, the observer may be a representative of a political

party, mass media or a public association whose powers must be certified in writing, indicating his surname, first name, patronymic. This document is certified by the seal of the organization that sent the observer and is valid when presenting a document certifying the identity of the observer.

In the same legislative act, it is further stated that when a referendum is held, an observer can be appointed by an initiative group for holding a referendum, a public association.

In addition, the candidate's authorized representative can not have observer status. This right is fixed in cl. 31 of the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan "On Elections in the Republic of Kazakhstan"[1].

Trusted persons have the rights, have the duties of observers of political parties, other public associations, the media, and operate within the powers granted to them in writing by the candidate, the political party. This indicates a complete coincidence of the legal status of the observer and the proxy of the candidate.

Journalists also have the same rights as observers from other subjects of the electoral process, with the exception of the registration procedure. They need to have not an observer's certificate, a document confirming the status of the journalist and the task of the editorial staff to work on collecting materials for the preparation of relevant creative products related to the electoral process.

Special attention should be paid to the institution of foreign observers.

The Institute of Foreign (International) Election Observers has become widespread as a form of "confidence-building measures" between states and as an expression of the desire of international organizations to assist the democratization of the electoral process in countries transitioning to democracy. The organizers of international election observation believe: that international observer groups can give an objective assessment of elections, they should be able to observe and carefully study each significant stage of the electoral process.

The Institute of International Observation is fully fully enshrined in the electoral legislation of the Republic of Kazakhstan. The main objectives of international relations of the Central Election Commission of the Republic of Kazakhstan are to exchange experience in order to improve the national electoral system, develop standards for democratic elections, electoral rights and

freedoms, confirm the compliance of domestic legislation and election procedures with international criteria, and promote Kazakhstan's election campaign experience.

Article 20-2 of the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan "On Elections in the Republic of Kazakhstan" defines the procedure for conferring a citizen of a foreign country on the status of an observer of a foreign state, an international organization or a representative of foreign mass media. This mission begins with the invitation of a foreign citizen. Invitations to foreign states and international organizations to participate in monitoring elections in the Republic of Kazakhstan can be sent by the Chairman of the Central Election Commission of the Republic of Kazakhstan or by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan.

Invitations are sent through the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan.

The invitation may contain wishes for the number and composition of the mission, as well as for ensuring gender balance in the mission, country representation.

The Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE states that States invite national and international observers to enhance the credibility of the electoral process and exclude all doubts about the legitimacy of elected bodies. States should facilitate the access of observers to the electoral process. In turn, observers should not interfere in the course of elections.

The powers of the observer of foreign states, an international organization or foreign media are confirmed by accreditation, which is issued to the Central Election Commission on the proposal of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan.

For accreditation, foreign states and international organizations submit to the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan a list of their observers and representatives.

Individuals who are not observers of foreign states and international organizations are not subject to accreditation.

Proceeding from the above, one can come to the conclusion that international observers are sent to the Republic of Kazakhstan from international organizations, and foreign ones from state and non-governmental organizations, as well as from individuals from other countries.

The Institute for International Monitoring was introduced as the basis for political control over observance of generally accepted international norms, obligations assumed by the state under a treaty between countries, although the term "control" here should have a different meaning than it is used in other branches of law. First of all, under control is understood not only the identification of violations, but their immediate elimination. The last aspect was that neither international nor national observers were ever fully assigned. Observers always had (and there is) a special method of action that led to certain legal consequences, but the observers still had the function of an intermediary between the offender and the person who eliminated this violation. Based on this, the foreign observer, in addition to foreign citizenship, reveals a number of important differences that qualitatively distinguish it from the national one. In addition to the following features, the foreign observer has equal powers, equal to the national ones.

The term of office of a foreign observer starts from the day of its accreditation by the Central Election Commission of the Republic of Kazakhstan and ends on the day of the official publication of election results.

A foreign observer for the term of exercising his powers is under the auspices of the Republic of Kazakhstan, commissions, local governments, state bodies, and officials. All of them should assist the observer within their authority.

In the Declaration of Principles for International Election Observation, the Code of Recommended Practices for Elections refers to the participation of international and national observers in elections[3]. At the same time, monitoring is not limited to the election day only, but includes the process of registration of candidates and, if necessary, voters, as well as the period of the election campaign. This provision has its force and in the electoral process of the Republic of Kazakhstan. Detailed powers of observers are indicated only on election day, however, in point 7 of Art. 20 fixed the right of observers to attend the meeting of the election commission.

The international observer operates independently and independently. That is, it does not depend on the participants in the elections, and its financial security is provided at the expense of the funds of those organizations that sent it.

A foreign observer has the right to publicly state his opinion on the legislation of the Republic of Kazakhstan, on elections, on the preparation and conduct of elections, hold press conferences and address representatives of the media after the end of voting time on the entire territory of the Republic of Kazakhstan. A foreign observer is prohibited from using his status for carrying out activities that are not connected with observation. Commercial activity, provision of economic interests of parties, or any organizations, associations will be considered illegal[4;71].

If a foreign observer violated the law, the Central Election Commission has the right to revoke his accreditation, without which he will no longer be able to exercise his powers.

An essential element of democracy insurance is the institution of international monitoring, the possibilities for which are provided by the current legislation of the Republic of Kazakhstan. The purpose of this insurance mechanism is the convergence of the positions of various groups of states and legal systems in the disclosure of already existing and newly developed democratic standards for organizing and holding elections, in protecting the electoral rights and freedoms of citizens.

Used literature:

- 1. The Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan of September 28, 1995. N 2464 "On Elections in the Republic of Kazakhstan" (with the latest amendments and additions dated June 15, 2017)*
- 2. Sarsenbaev MA Constitutional principles of electoral law in Kazakhstan and their compliance with the country's international obligations // Right and the State. 2014. № 3. P. 18-23.*
- 3. Declarations of Principles for International Observation of Elections of October 27, 2005.*
- 4. Bokhkaryuly A., Musin K.S. Constitutional law of foreign countries. Karaganda, 2014 - B. 180.*

Табылдиев К. Б.

магистрант 2 курса КазНУ им. аль-Фараби.

Берсугурова Л.Ш.

д.ю.н, профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРОКУРОРА НА СТАДИИ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Резюме: в данной статье рассматривается правовое положение процессуального прокурора. Анализируется объем и соотношение их процессуальных прав, а так же основания допуска их к участию в производстве по уголовному делу. Затрагиваются некоторые проблемы разграничения процессуальных понятий. И дальнейший вектор совершенствования и устранения пробелов в законодательстве по данной тематике.

Ключевые слова: прокурор, процессуальный прокурор, процессуальное положение, уголовное судопроизводство.

Түйін. Аталған мақалада процесс прокуро-рының құқықтық жағдайы қарастырылған. Олардың процессуалдық құқықтарының ара қатынасы мен көлемі, сонымен қатар олардың қылмыстық іс бойынша өндіріске қатысу негіздеріне талдау жасалған. Процессуалдық түсініктердің айырмашылықтарының кейбір мәселелері және аталған тақырып бойынша заңнамадағы олқылықтарды жою мен оларды одан әрі жетілдіру векторы зерттелген.

Түйінді сөздер: прокурор, процесс проку-роры, құқықтық жағдай, қылмыстық сот өндірісі.

Summary: this article analyzed the legal status of the procedural prosecutor. Also the volume and correlation of his procedural rights, as well as the grounds for their admission to participation in criminal proceedings, are analyzed. Some problems of differentiation of procedural concepts are touched upon. And the further vector of improvement and elimination of gaps in the legislation on this subject is defined.

Key words: prosecutor, procedural prosecutor, procedural position, criminal proceedings.

Очередным этапом совершенствования уголовно-правовой политики Республики Казахстан явилось принятие Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан 4 июля 2014 года, вступившего в законную

силу с 1 января 2015 года. Указанный нормативный акт определил новый вектор развития отечественного уголовного судопроизводства в сторону его дальнейшей дифференциации и гуманизации на началах состязательности и равенства [1]. Существенному реформированию подверглись все стадии уголовного процесса и составляющие их институты с одновременным усилением интересов правосудия и прав личности, вовлеченной в его сферу, был введен новый субъект уголовного преследования - процессуальный прокурор. В части 3 статьи 193 УПК РК под процессуальным прокурором понимается прокурор, на которого руководителем органа прокуратуры возложен надзор по конкретному уголовному делу с момента начала досудебного расследования и участие в суде первой инстанции в качестве государственного обвинителя [2] [2]. Согласно Инструкции ГП РК от 30 марта 2015 года «Об организации надзора за законностью на стадии досудебного производства» полномочия процессуального прокурора распространяются на все дела, соединенные с уголовным делом, по которым он был определен в качестве процессуального прокурора. В случае выделения уголовного дела, по которому был определен процессуальный прокурор, по ранее соединенным уголовным делам руководитель прокуратуры определяет другого процессуального прокурора либо поручает дальнейший надзор этому же процессуальному прокурору, в ином случае надзор осуществляется в общем порядке. Прокурор будет осуществлять надзор за соблюдением законности по рассматриваемому уголовному делу с момента начала досудебного расследования и до принятия окончательного решения, поддерживать государственное обвинение, вносить протесты.

В соответствии с частью 5 статьи 58 УПК РК при осуществлении своих процессуальных полномочий прокурор независим и подчиняется только закону.

Согласно инструкции ГП РК от 24 декабря 2014 года № 163 в случае расследования уголовного дела, требующего навыков надзора законностью в отдельных сферах общественно-правовых отношений, процессуальный прокурор может назначаться из числа сотрудников других структурных подразделений прокуратуры.

Назначает процессуального прокурора по каждому уголовному делу руководитель органа прокуратуры.

В течении 24 часов с момента поступления в прокуратуру уведомления о начале досудебного расследования руководитель прокуратуры определяет процессуального прокурора о чем им выносится постановление об определении процессуального прокурора, копия которого приобщается к материалам уголовного дела. Руководитель прокуратуры определяет процессуального прокурора на любой стадии уголовного процесса, в том числе при переквалификации, передаче уголовного дела по последственности, а также в случаях, изменения обвинения.

Релизация полномочий процессуальным прокурором осуществляется самостоятельно, без обязательного согласия руководителя прокуратуры, за исключением случаев предусмотренных УПК РК. Процессуальный прокурор, как правило назначается из сотрудников, имеющих опыт работы свыше 3 лет, с учетом их процессиональной специализации, объемов работы и, предпочтительно, обладающими навыками осуществления надзора за законностью досудебной стадии уголовного процесса, негласных следственных действий, оперативно-розыскной деятельности и поддержания государственного обвинения по уголовному делу [3].

Процессуальный прокурор, осуществляя надзор за применением законов по уголовному делу:

1) Регистрирует заявления и сообщения об уголовном правонарушении и передает его в орган уголовного преследования;

2) Проверяют соблюдение законности при приеме и регистрации заявлений и сообщений об уголовных правонарушениях;

3) Передает заявления и имеющиеся материалы об уголовных правонарушениях, поступившие от одного органа уголовного преследования, по последственности и подследности, за исключением случаев передачи

уголовного дела в другой регион страны, а также аявлений и материалов об уголовном правонарушении, из нижестоящего ведомства органа уголовного преследования в производство центрального аппарата этого же либо другого ведомства органа уголовного преследования;

4) Утверждения постановления лица, осуществляющего досудебное расследования, о прекращении досудебного расследования по основаниям, предусмотренным УПК, либо прекращает досудебное расследование в полном объеме или в отношении конкретных лиц;

5) Санкционирует и согласовывает действия и решения лица, осуществляющего досудебное расследование, за исключением случаев, отнесенных УПК к исключительной компетенции руководителя прокуратуры;

6) Выражает согласие о временном ограничении на распоряжение имуществом и прерыванием сроков досудебного расследования;

7) Дает письменные указания о производстве тех или иных следственных действий, а также о приобщении к материалам досудебного расследования результатов негласных следственных действий;

8) Иницирует и заключает процессуальное соглашение в форме сделки о признании вины;

9) Утверждает или составляет новый обвинительный акт, передает обвиняемого суду и направляет уголовное дело в суд для рассмотрения по существу;

10) Участвует в осмотре места происшествия, а также иных процессуальных и следственных действиях,

11) Получает для проверки от органов уголовного преследования уголовные дела, документы, материалы, в том числе результаты ОРМ и негласных следственных действий;

12) Возвращает уголовное дело для производства дополнительного расследования, после утверждения данного решения руководителем прокуратуры;

13) Участвует в судебных заседаниях при рассмотрении вопросов отнесенных УПК к компетенции следственного судьи;

14) Проверяет соблюдение установленного законодательства РК порядка и условий содержания находящихся под стражей лиц;

15) Пользуется полномочиями государственного обвинителя, предусмотренными ст. 337 УПК РК;

16) Подписывает информационно-учетные документы по решениям, связанным с конкретным уголовным делом;

17) Организовывает по постановлению суда проведение следственных действий, результаты которых суд приобщает к материалам дела по ходатайству прокурора;

18) В предусмотренных УПК случаях, инициирует перед руководителем прокуратуры вопрос об отстранении лица, осуществляющего досудебное расследование, а также внесении акта прокурорского надзора для привлечения виновных лиц к дисциплинарной ответственности за допущенные нарушения законности.

Процессуальный прокурор несменяем, за исключением случаев, предусмотренных ст. 88 УПК либо в случае его перевода, увольнения, изменения поднадзорности уголовного дела в ходе досудебного расследования или других обстоятельств, не позволяющих ему осуществлять дальнейший надзор по уголовному делу или поддержание государственного обвинения, а также по основанию, предусмотренному приказом ГП РК №163 от 24 декабря 2014 года, ввиду: временной нетрудоспособности, трудового отпуска, болезни, либо других обстоятельств, временно препятствующих осуществлению надзора по уголовному делу. На период отсутствия процессуального прокурора руководитель прокуратуры определяет другого процессуального прокурора. В случае выявления фактов непринятия мер процессуальным прокурором по существенным нарушениям конституционных и иных прав человека и гражданина, а также отмены утвержденных (санкционированных, согласованных) им процессуальных решений вышестоящим прокурором или нарушения законности, руководитель прокуратуры производит замену процессуального прокурора.

Данный институт процессуального прокурора повлиял на эффективность представительства интересов государства в суде, при этом он формирует доказательственную базу по делу до суда. Затрачивая время на участие в расследовании, он экономит его при изучении дела в суде. В судебном же процессе процессуальный прокурор, зная материалы дела, акцентирует внимание на представлении доказательств, что положительно сказывается на объективном рассмотрении уголовного дела.

Органы прокуратуры в свете ныне действующего уголовно-процессуального кодекса не только приобрели новые полномочия, они также получили новую ответственность. Необходимость для прокуроров сопровождать проведение почти всех следственных действий (предъявления обвинения и т.д.), означает, что органы прокуратуры в глазах социума из органов, стоящих на страже соблюдения законности, защиты конституционных прав и свобод граждан переходят на сторону органов уголовного преследования, которым приходится довольно часто выполнять репрессивные функции в отношении различных категорий участников уголовного процесса.

Данная новелла уголовного процессуального законодательства является весьма перспективной, что в свою очередь способствует полному и всестороннему, объективному расследованию как уголовных правонарушений так и для реализации задач уголовного процесса и интересов справедливости.

Таким образом, процессуальный прокурор имеет собственный правовой статус, отделяющий его от обычного прокурора и, на наш взгляд, требует самостоятельной правовой регламентации путем дополнения действующего УПК РК новой нормой: ... «ст.193-1 Процессуальный прокурор» с соответствующими изъятиями из ст. 193 УПК РК, в силу юридической иерархии нормативно-правовых актов уголовно- процессуальный кодекс РК выше по уровню инструкции ГП РК «Об организации надзора процессуальным прокурором». Согласно ст. 1 УПК РК, порядок уголовного судопроизводства на территории РК, определяют Конституция РК, конституционные законы, УПК РК, а так же международные договоры, нормативные постановления Конституционного совета и Верховного Суда. Таким образом иные законы и обязательства регламентирующие положение уголовного судопроизводства, подлежат применению только после их включения в УПК РК.

Полагаем, что статья 193-1 процессуальный прокурор может быть изложена следующим образом:

«Статья 193-1. Процессуальный прокурор.

1. Процессуальным прокурором является:

1) сотрудник органов прокуратуры в отношении которого руководителем прокуратуры вынесено постановление о назначении его в качестве процессуального прокурора.

2) сотрудник органов прокуратуры на которого руководителем прокуратуры возложен надзор по конкретному уголовному делу с момента начала досудебного расследования и участие в суде первой инстанции в качестве государственного обвинителя.

2. Процессуальный прокурор может быть назначен из числа сотрудников прокуратуры, имеющих опыт работы свыше 3 лет, с учетом их профессиональной специализации, объемов работы и, предпочтительно, обладающими навыками осуществления надзора за законностью досудебной стадии уголовного процесса, негласных следственных действий, оперативно-розыскной деятельности и поддержания государственного обвинения по уголовному делу.

3. В случае расследования уголовного дела, требующего навыков надзора законностью в отдельных сферах общественно-правовых отношений, процессуальный прокурор может назначаться из числа сотрудников других структурных подразделений прокуратуры».

«Статья 193-2. Обязательное назначение процессуального прокурора.

1. Процессуальный прокурор назначается в обязательном порядке по делам связанные с уголовными правонарушениями:

- 1) уголовные правонарушения против мира и безопасности человечества;
- 2) тяжкой и особо тяжкой категории;
- 3) о пытках;
- 4) вызвавшим большой общественный резонанс;

5) по фактам терроризма и экстремизма;

6) уголовные правонарушения против основ конституционного строя и безопасности государства;

7) расследуемым специальными программами;

8) преступления, совершенные организованными преступными сообществами или транснациональными организованными группами».

По нашему мнению данная новизна утратит волокиту, возникающую на досудебном производстве, и также будет способствовать обеспечению правопорядка на основе законности.

Список используемой литературы:

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858>.

2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан // ЗПК № № 231-V от 04 июля 2014 г. // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852

3. Инструкция по организации надзора процессуальным прокурором: Утв. приказом Генерального прокурора РК №163 от 24 декабря 2014 г. // https://tengrinews.kz/zakon/generalnaya_prokuratura_respubliki_kazahstan/sud/id-V14W0010055/

Маратқызы А.

Қазақстан Республикасы ПМ М.Есбулатов атындағы Алматы академиясы
Жоғарғы оқудан кейінгі және қосымша білім беру институтының 3 курс докторанты,
полиция капитаны, elvira.alimova.77@mail.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ ОҚИҒА ОРЫНЫН ҚАРАУДА ТЕРГЕУШІ МЕН КРИМИНАЛИСТ МАМАННЫҢ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ АЛГОРИТМІ

Түйін. Мақалада автор тергеуші мен криминалист мамандармен оқиға болған жерде қарап - тексеру барысында табылған заттай айғақтарға сот сараптама тағайындау кезінде ең көп тараған (қарапайым) қателектерін анықтап, осы мәселе бойынша өзінің қылмыстық оқиға орынын қарауда тергеушімен криминалист маманның іс-әрекетінің алгоритмін ұсынады.

Түйін сөздер: оқиға орны, сот сараптама, тергеуші, криминалист-маман, айғақ заттар.

Резюме. Автор в данной статье предлагает свои алгоритмы действий следователя и специалиста-криминалиста при назначении судебной экспертизы вещественных доказательств обнаруженных на месте происшествия.

Ключевые слова: места происшествия, судебная экспертиза, следователь, специалист-криминалист, вещественные доказательства.

Бүгінгі таңда мемлекетімізде қылмыстық құқық бұзушылықтың белең алып бара жатқанын ескерсек, оның ішінде жеке адамға қарсы қылмыстардың саны арытуда, ол дегеніміз мемлекеттік құқыққорғау органдарының тәжірибелік әрекеттерін жетілдіру мақсатында көптеген әдістемелік іс-шараларды заманауи тәсілде жетілдіріп ғылыми тұрғыдан орасан зор ізденістерді талап ететіні сөзсіз.

Қазақстан Республикасының алдағы жылдардағы дамуының негізгі басымдықтарының арасында Президент Н.Назарбаев әлемнің дамыған 30 елінің қатарына жету барысында мемлекетке шыншыл бәсекелестік, әділдік, заңның үстемдік құруы мен жоғары құқықтық мәдениеттің қажеттігін атап өтті. Құқықтық жүйені жетілдіру мен заңның үстемдік құруын қамтамасыз ету ел дамуының басымды бағыттарының бірі болып табылады [1].

Жасалған қылмысты тез арада ашу, қылмыс жасаған адамдарға тиісті жаза тағайындау, қылмысқа қарсы күрестің нәтижелерін

арыттырады, сондай-ақ қылмыс жасаудан кейбір адамдарды алдын ала сақтандырады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтарды нәтижелі тергеудің міндетті шарттарына; жедел-тергеу жұмыстарын тез, әрі дер кезінде жүргізу; қылмыстық оқиға орнынан заттай дәлелдемелерді, сондай-ақ қылмыскерлердің оқиға болған жерлерде қалдырған іздерін іздеп табу, алу, бекіту және зерттеу үшін ғылыми техникалық құрал жабдықтарды дұрыс пайдалану; іс бойынша құрылған болжауларды толық әрі жан-жақты тексеру; жұмыс жасау кезектілігін сақтай отырып, қолданыстағы әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдап алу; оларды тексеру әрекеті барысында пайдалану шеберлігі жатады. [2.51б.]

Қылмыстылықпен күресуде қылмыстық оқиға орынында адам қалдырған тегі биологиялық іздердің, сотқа дейінгі тергеп тексеру өндірісінде оқиға орынынан алынған заттай айғақтар сараптамаға жіберіліп сараптаманың қорытындысы қылмыстық оқиға орынындағы көріністі ашуға және болған қылмыстық оқиғаны елестетуге нақты сол орыннан алынған дәлелдемелердің алар орыны ерекше. Қылмыстардың көп тараған түрі олар жеке адамға қарсы жасалған қылмыстар және де сол қылмыстардың қандайда бір тапсырыспен жасалғандығы, адам өміріне қасақана зиян келтіру мақсатында жасалған қылмыстар, жыныстық сипаттағы қылмыстар болып бөлінеді. Көп жағдайда сот-медициналық сараптаманың объектісі болып мысалы: танылмаған және қаңқаланған, шіріп өзгерістерге ұшыраған немесе күйю салдарынан күлге айналған мәйіттер кездеседі немесе адам денесінің бөлшектелген бөліктері болуы мүмкін. Ендігі жерде сол қылмыстардың тез және объективті ашылуы мақсатында оқиға орнынан табылған заттай айғақтар ерекше мәнге ие екенін ескерсек. Қылмыстық оқиға орнынан алынған заттай дәлелдемелер сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында, уақытылы сараптамаға жіберілуі тиіс. Сараптамаға қойылатын сұрақтардың ең бастысы және маңыздысы адамның тегі био-

логиялық іздерімен жұмыс жасауда маманның аса іждағаттылықпен кәсіби біліктілігінің арқасында шығарылған қорытынды нәтижесінің күмәнсіз және қол жетімді болуы.

Отандық криминалистика ғылымындағы іздерді табу, алу, бекіту мен зерттеу нәтижелерін пайдалану бүгінгі таңдағы өзекті мәселелердің бірі. Себебі іздерді табу, алу, бекіту, зерттеу мен пайдалану қаншалықты дамығанымен, оларды жасыру, із қалдырмаудың түрлі әдіс тәсілдері де табылуда. Сондықтан «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығымен бекітілген қылмыстық іс жүргізу құқығын дамытудың басымдығы қылмыстық сот ісінің адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған негізін қалаушы, қағидаттарын дәйекті түрде одан әрі іске асыру болып қала береді. Бұл үшін қылмыстарды, жылдам әрі толық ашу, қылмыс жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауаптылыққа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды тиісінше қолдану мақсатында қылмыстық іс жүргізу заңнамасын және жедел-іздіктерді қызметі туралы заңнаманы тиімді қолдануды көздейтін оңтайлы құқықтық тетіктерді әзірлеу талап етілетіні бекітілген [3].

Аталған міндеттерді жүзеге асыру, яғни қылмыстарды, жылдам әрі толық ашу, қылмыс жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауаптылыққа тарту барысында Конституцияда бекітілген адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету [4] басты мақсат болуы тиіс.

Қылмыстылықпен күресу мақсатында ғылыми тұрғыда қандай болмасын ұтымды әдіс-тәсілдерді қарастыру жөн болады. Ол дегеніміз әрине қылмысты ашуда және алдын алу мақсатында алға қойылған қылмыстылықпен күресу жолында кешенді әрекет ету деген ұсыныс ойға келері анық. Өйткені қылмыстық оқиға болған жерді кешенді зерттеу қорытындысы бойынша ғана айна қатесіз болған көріністі құрастыруға болады. Толық көріністі құрастыру үшін әрине қылмыстық оқиға болған жерді уақытылы, қатесіз, кешенді тексеру жұмыстары жасалуы тиіс.

Кешенді деген ұғымның астарында, алуан түрлі ғылыми тұрғыда дәлелін тапқан, қолданыстағы тәжірибеде оң көрсеткішке

ие болған, әдіс-тәсілдер, құралдар және аса маңыздысы, әр қызметкерлердің өз білімін және кәсіби біліктілігін ұштастыра отырып аса іждағаттылықпен өз қызметін жоғары жауаптылықпен орындағанының нәтижелілігінде. Себебі қылмыстық құқық бұзушылық демек қылмыстық оқиға болған жерде тек білікті маманның көмегімен ғана анықталатын іздер болады. Сол іздер арқылы қылмыстық оқиғаның толық көрінісін анықтауға мүмкіндік береді.

Қылмыстық оқиға болған жерден табылған затты айғақтар, ол қылмыстың зорлық зомбылықпен болғанын, әрине міндетті түрде қылмыстық оқиға қатысушылығының денесінде, киімінде қалған іздер бойынша, болған оқиғаның көрінісін анықтай аламыз. Мысалы олар, адамның тегі биологиялық іздері қалуы ықтимал, қылмыстық оқиға орнынан табылған кез-келген зат зерттеу барысында маңызды ақпарат көзіне айналуы мүмкін; олар: қару-жарақтар, жеке адамның өзіне тиесілі иісі, шашы, қаны, шәуеті, қынаптық бөліністер, тер бөліністері, слекей, зәр және адам органдары немесе оның бөліністері. Жоғарыда аталған адам қалдырған тегі биологиялық объектілер секілді, тағы өсімдіктер мен жануарларды да жатқызамыз. Қылмыстардың алуан түрлілігін ескерсек, оның ішінде дегеніменде тәжірибеде қылмыстың күш қолданып жасалған түрі көп кездеседі. Тегі биологиялық объектінің қайнар көзі ретінде мәйіт, адам органдары, кей жағдайда жануарлар болуы мүмкін, нақтырақ алар болсақ әрине ол қылмыстың түріне байланысты мысалы, ол адамға шабуыл немесе күш қолдану арқылы жасалған қылмыстар болуы мүмкін, және де кей жағдайларда жәбірленуші оқиғаның соңына дейін қарсылық көрсету арқылы өз іздерін көптеген жерлерде қалдыруы ықтимал. [5.3266]. Ендігі кезекте сол қылмыстық оқиға орын алған жерде қалған іздермен жұмыс жасау барысында мамандардың іс әрекеттері жайында болмақ. Әрине сол табылған іздер сараптамаға жіберіледі, бірақ оны жіберуде де өзіндік бір талаптарды ұстана отырып жүргізілуі тиіс. Тек көп жағдайда сол табылған іздер өзіндік қасиеттерін жоғалтып жатады. Нәтижесінде сараптама қорытындысы, болған қылмыстық оқиғаның толық және объективті көрінісіне қол жеткізуге мүмкіндік бере алмайды.

Осылайша, зерттеу барысында бізбен сот сараптамаларын тағайындау кезінде тергеушілермен және криминалист мамандардың

қылмыстық оқиға орнынан тергеп тексеру барысында табылған заттай айғақтарды сот сараптамаға жіберу барысында ең көп тараған (қарапайым) қателері анықталды:

- нақты жағдайдың ерекшеліктерін ескермей анықтамалық әдебиеттен сұрақтарды таңдау;

- объектілерді алу, бекіту, табу, орау талаптарын бұзу салдарынан объектілерді немесе ондағы іздерді жою немесе бүлдіру (тіркеу объектіні орамай бекіту, орау материалдарын және т. б. дұрыс қолданбау);

- көптеген бір тектес объектілер, олардың алуан түрлілігіне қарамастан іске қатысы жоқ сұрақтарды қою;

- үлгілерді іріктеу кезінде талаптарды бұзу (процессуалдық нормаларды бұзу, саны және көлемі жеткіліксіз, тиісті сапасыз);

- бірнеше сараптамаларды тағайындау кезінде реттілігін дұрыс анықтамау, басқа мамандықтар сарапшыларының бір немесе сол объектіні одан әрі зерттеулер жүргізе алмауына және сол немесе өзге де белгілерінің орны толмас жоғалуына әкелуі мүмкін;

- сараптаманы уақтылы тағайындамау, сараптамалық мекемеге объектілерді уақтылы жеткізбеу; сарапшының сауалына уақтылы жауап бермеу;

- сараптама нәтижелерін объективті бағаламау және қорытындыны бағалау үшін маманның көмегіне жүгінбеу.

Біздің ойымызша, анықталған қателіктерді жою арқылы сараптамалық қортындылар сапасын арттыру және сот-сараптама қызметінің тиімділігін оңтайландыру мақсатында тергеушілерге және криминалист мамандарға тактикалық ерекшеліктері бойынша сараптама тағайындау (сараптаманың әрбір түрінің өз ерекшеліктері бар), жинақтау бойынша криминалист мамандарына (дәлелдемелерді алу, табу, бекіту) бірқатар ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Сараптамалық зерттеу үшін дұрыс жиналған объектілер мен үлгілер және зерттеудің және тағы басқалардың дұрыс белгіленген көлемі сараптамалық зерттеу үдерісін оңтайландыруға, өз кезегінде үлкен тәжірибелік маңызы бар сотқа дейінгі тергеу мерзімдерін қысқартуға әкелетін сараптама өндірісінің мерзімдерін қысқартуға, қосымша, қайта сараптамалар өндірісінің қажеттілігін болдырмауға ықпал етеді. Бұл ретте сот сарапшыларының және тергеушілердің өзара іс-қимылын оңтайландыру ерекше маңызға ие

болады.

Қылмыстық оқиға орнында сотқа дейінгі тергеп тексеру өндірісінде криминалист мамандардың кәсіби біліктілік деңгейін арыттыру мақсатында тиімді ұсыныстар тізбесі мынадай:

- қылмыстық оқиға орынын қарауда осы кезге дейін кеткен кемшіліктер мен қателіктерді болдырмау;

- қылмыстық істің мән-жайын анықтау үшін тегі биологиялық объектілерді зерттеу барысында криминалистикалық ғылымның алдыңғы қатарлы нәтижелерін талдау;

- дәлелдеудің ақпарат көзі ретінде тегі биологиялық іздер объектілерінің мәнін айқындап, ұғымын тұжырымдау;

- қылмыстық оқиға орын алған жерден адам қалдырған тегі биологиялық іздерді табу, алу, бекіту барысында белгілі заңдылықтарды қатаң ұстану;

- аталған іздердің әр қайсысын өз ерекшеліктеріне қарай техникалық құралдарды пайдалана отырып жаңа бағыт бағдарлар іздеу;

- сотқа дейінгі тергеп тексеру органдарының тегі биологиялық іздерді табудағы жүргізіліп отырған жұмыстарының әдіс-тәсілдерін одан әрі жетілдіру.

Аталған ұсыныстарды қорытындылай келе қылмыстық оқиға орын алған жерден табылған, адам қалдырған тегі биологиялық іздерді дер кезінде арнайы білімі және арнайы ғылыми білімі бар кәсіби даярлығы жоғары мамандардың заманауи техниканы теориямен тәжірибені ұштастыра отырып орындалған жұмысының нәтижелі деңгейін арыттыру.

Мақалада басты назарда қылмыстық оқиға орын алған жердегі тегі биологиялық іздерді табу, алу, бекіту барысындағы және сот медициналық сараптамаға жіберудегі проблемалық жағдайлардың орын алуының себептерін анықтау болып және заманауи тұрғыда жетілдіру әдістерін қарастыру болып табылады.

Адам қалдырған тегі биологиялық іздер деп қоршаған ортада қалдырылған адам іздерін айтамыз. Оларға қан іздері, слекей, тер бөліністері, зәр, шәует, иістерді жатқызуға болады.

Оқиға орынында қалдырған объектілерді сәйкестендіруге және іздерді қалдыру механизмін анықтауға мүмкіндік береді. Тегі биологиялық іздер бойыншада ауқымды ақпарат

алуға болады: слекей, қан іздері бойынша ДНК-талдау және иіс іздерінің сараптамасы, ізді қалдырған тұлғаның жеке басын анықтауға мүмкіндік береді. Ал тегі билологиялық іздердің қалыптасуын білген жағдайда қылмыс болған жерде орын алған оқиғаны қалпына келтіруге ықпалын тигізеді. Трасология үшін бұл ақпараттың маңызы болмауы мүмкін, ал криминалистика үшін оның ішінде жалпы қылмыстарды ашу үшін бұл мәліметтердің маңызы айтарлықтай. Тегі билологиялық іздердің қалыптасуы, табу, алу, бекіту, сақтауының ерекшеліктерімен заңдылықтарын білмеу, осы іздер арқылы болған оқиғаның мән-жайын барлық тергеу тәжірибесіне орыны толмас зиян келтіреді. Заманауи медицина және биология ғылымдары саласында ғылыми жетістіктер арқылы тегі билологиялық іздер мәселесі бойынша криминалистер көптеген жетістіктерге қол жеткізеді. Осы санаттағы іздердің криминалистикалық аспектілерін зерттеу мәселесімен биологтар және медиктер айналысады деген пікірден арылатын уақыт келді. Осы мәселелердің шешімін бірлесе отырып табу керек.

Ішкі істер органдарының тәжірибесін және процессуалдық регламентін қорыта келе сот сараптамасын дайындау, тағайындау мен сараптау нәтижелерін алу және оларды бағалау бойынша тергеушінің бүкіл іс-қимылының үдерісін зерделей келе бізбен сот сараптамасын дайындау мен тағайындауда тергеушінің іс-қимыл алгоритмі ұсынылды.

I. Дайындық кезеңі:

Осы кезеңде мынадай міндеттер ретімен шешіледі:

1. Белгілі бір түрдегі, сыныптағы, тектегі сот сараптамасын жүргізу қажеттілігі туралы шешім қабылдау.

Міндетті түрде сараптама тағайындау жағдайларынан басқа, егер іс үшін маңызы бар нақты деректерді алу үшін арнайы білім мүмкіндіктерін тарту қажет болса, тергеуші сот сараптамасын жүргізудің қажеттігі туралы шешім қабылдайды және оның түрін, тегін, сыныбын анықтайды,

2. Сараптамалық зерттеу үшін объектілерді (тәжірибелік үлгілерді дайындау, салыстырмалы зерттеу үшін үлгілерді іріктеу) және сараптама жүргізу үшін сарапшыға қажет болуы мүмкін мәліметтерді қамтитын істің материалдарын дайындау.

Тергеуші сараптамалық зерттеуге жататын

объектілерді, сондай-ақ зерттеудің міндеттерін анықтайды. Сараптамалық зерттеудің объектілері әртүрлі тектес іздер, құжаттар, мәйіттер және олардың бөлшектері, салыстырмалы зерттеу үшін үлгілер, қылмыстық істің материалдары, іс бойынша сол немесе өзге де мән-жайларды анықтау үшін бола алатын құралдар мен заттар, заттай дәлелдемелер, оның ішінде адам қалдырған тегі билологиялық іздер және т. б. болуы мүмкін.

Салыстырмалы зерттеу үшін үлгілер, сондай-ақ сараптама объектісі болып табылады және сәйкестендіру деңгейінің бірқатар міндеттерін шешуге мүмкіндік береді. Сараптамалық зерттеу жүргізу үшін үлгілердің ерекше маңыздылығын ескеру.

3. Сараптаманы тапсыру жоспарланатын, сараптамалық мекемені (сарапшыны) таңдау.

Мұндай мекемелерден тыс сараптама жүргізу үшін тергеуші тиісті сараптамалық мекеме немесе нақты тұлғаны таңдайды. Заңнамаға сәйкес сот сараптамалары мемлекеттік те мемлекеттік емес те сот-сараптама мекемелерінде, сондай-ақ сот-сараптама мекемелерінің штатында тұрмайтын бірақ арнаулы ғылыми білімдері бар бір жолғы тәртіпте немесе осындай қызметпен айналысуға лицензиясы бар жеке тұлғалармен де жүргізіледі.

Сараптамаға жіберілетін барлық материалдарды (зерттеу объектілері, салыстырмалы материал, сарапшы үшін қажетті мәліметтерді қамтитын іс материалдары) орау.

II. Сараптаманы тапсыру кезеңі.

Екінші кезеңнің міндеттеріне кіреді:

1. Сараптаманың шешуіне жататын сұрақтардың аясын анықтау.

Тергеуші сұрақтарды қалыптастыру барысында іс бойынша қалыптасқан нақты жағдайды, сараптаманың түрін, оның мүмкіндіктерін, сараптамаға ұсынылған объектілердің сипаттамасын ескеруі тиіс. Сұрақтар сарапшының өкілетігі шегінен аспауы, құқықтық сипатқа ие болмауы тиіс. Оларды анық, нақты, сауатты тұжырымдау керек. Қажет болған жағдайда тергеуші осы білім саласындағы сарапшыға немесе маманға ақыл-кеңес алу үшін жүгіне алады.

2. Тағайындалатын сараптамалардың кезектілігін анықтау.

Кейбір жағдайларда бірнеше сараптамалар тағайындаудың қажеттілігі туындайды. Кезектілігін дұрыс анықтамау елеулі мәліметтің жойылып кетуіне және келесі сараптамалар-

ды тағайындау мүмкіндігін жояды. Жалпы криминалистік ұсыным – ең алдымен объектінің белгілерін өзгертуге немесе жоюға алып келмейтін сараптамаларды тағайындау. Егер де сол немесе басқа іздерді (белгілерін) жоғалтпау мүмкін болмағанда, тергеуші сараптаманың қорытындысынан және іздердің (белгілердің) мәнді мәліметтерін қарастырып, елеусіз мәліметті жоғалту мүмкіндігі туралы шешім қабылдайды.

3. Сараптама тағайындау туралы қаулыны шығару (Қазақстан Республикасы ҚПК 272 бабына сәйкес жасалады) [6].

Бұл құжат үш бөліктен құралады: кіріспе, сипаттау және қорытынды. Кіріспе бөлігінде сараптаманы тағайындаған органның атауы, сараптаманы тағайындау уақыты, орны; құқық бұзушылықтардың түріне сәйкес ҚК баптары көрсетіледі. Сипаттау бөлігінде сараптама тағайындау қажеттілігімен оны тағайындауға шешім қабылдауға негіз болған мән-жай сипатталады. Қорытынды бөлікте сараптама түріне нұсқау, сарапшының шешуіне шығарылатын сұрақтар қалыптастырылады, сарапшы тағайындалады немесе сараптама мекемесі анықталады, зерттеуге жіберілетін материалдардың тізбесі көрсетіледі.

4. Қаулымен таныстыру және процеске қатысушылардың өтініштерін қанағаттандырудың мақсаттылығын және өз ұсыныстарын енгізуге құқылы.

Сараптама өндірісіне мүдделі процеске қатысушыларды таныстыру барысында тергеушіге олардан қосымша сұрақтарды енгізу, сұрақтарды түзеу, нақты сарапшыны немесе сараптама мекемесін таңдау туралы өтінішхат түсуі мүмкін.

Түскен өтінішхаттарды қарап, егер: қосымша сұрақтардың іске қатысы бар болса және сараптама жолымен шешілетін болса; ұсынылған сарапшыны немесе мекемені ауыстыруға негіз болмағанда, тергеуші түскен өтінішхатты қанағаттандырады, ол туралы хаттамға белгі қойылады.

5. Сараптама органына немесе сарапшыға материалдарды жолдау

қойылатын талаптарға сай қапталған сараптамалық зерттеу объектілері сараптама органына немесе сарапшыға сараптама тағайындау туралы қаулымен бірге жіберіледі. Сараптама тағайындау туралы қаулының орындалуы міндетті.

Зерттеу объектісі тым үлкен болған жағдайда зерттеуге жататын бөлігін бөліп алу мүмкін емес болғанда; тірі адамдарға сараптама тағайындалған кезде көшірілмейтін жағдайлар туындаған кезде. Осындай жағдайларда сарапшы оқиға болған жердің жағдайымен жеке танысуы қажет. Тергеуші сараптама органының басшысымен бірге объектінің (субъектінің) орналасу жеріне сарапшының шығуын және оған кедергісіз өтуін қамтамасыз ету тиіс.

III Қорытынды кезең

Үшінші кезең келесідей міндеттердің кезектілігімен орындалуынан тұрады:

1. Сараптама өндірісінің кезінде (қажеттілік бойынша) тергеушінің қатысуы. Сот сараптамасының өндірісіне тергеуші қатысуға құқылы. Сонымен бірге ол сараптамалық зерттеу үрдісіне араласпайды және зерттеу нәтижелерін ресімдеуге қатыспайды.

2. Сараптама өндірісі кезінде процеске қатысушылардың қатысу (қажеттілік бойынша) құқықтарын қамтамасыз ету.

Процестік заңнамаға сәйкес процеске қатысушылар тікелей сараптама өндірісіне қатыса алады, ол туралы олар сараптама тағайындаған тұлғаға немесе органға өтінішхат білдіреді. Белгілі бір талаптарды орындаған кезде өтінішхат қанағаттандырылады.

3. Сарапшының өтінішхатын қанағаттандыру

Сарапшы жүргізетін зерттеу объектінің қасиетін өзгертуге немесе толықтай жоюға алып келмеуі қажет. Алайда кейбір жағдайларда сараптама өндірісі үшін (тиісті әдістемеге сәйкес) ұсынылған объектілерді жою немесе бүлдіру қажеттілігі талап етіледі, сарапшы тергеушіден осы іс әрекеттерге рұқсат етуіне өтініш білдіреді (мысалы, сусымалы нәрселердің кішігірім бөлігін физика-химиялық әдіспен зерттеу, ақша белгісінде және тағы басқаларда қол іздерін химиялық әдісті қолданумен анықтау).

Сонымен қатар егер сот сараптамасын жүргізу кезінде қатысып отырған процеске қатысушы сарапшының қызметіне кедергі келтірсе, соңғысы тергеушіге процеске қатысушыға қатысуға берілген рұқсаттың күшін жою туралы өтініш білдіреді.

Соңында, сарапшы зерттеуге қосымша материалдарды өздігінен талап етіп алдыруға өтініш білдіреді.

3. Сараптама жүргізген сарапшыдан жауап алу.

Сарапшыдан қорытындысындағы зерттеу барысында қолданылған кейбір әдістер мен тәсілдерге түсіндірме, терминология және тағы басқаларды түсіндіру үшін жауап алынады.

4. Сарапшының қорытындысын және оның нәтижелерін қолдануды бағалау

Сарапшының қорытындысын алғаннан кейін тергеуші оны бағалауы тиіс. Тергеушінің білімінің жетіспеушілігінен және қажетті тәжірибесінің жоқтығынан туындаған қиыншылықтар кезінде маманның көмегіне жүгіне алады.

5. Қосымша немесе қайталама сараптаманы тағайындау қажеттілігі туралы шешім қабылдау.

Қосымша немесе қайталама сараптаманы тағайындау үшін негіз туындағанда тергеуші объектілерді дайындап процессуалды талаптарға сәйкес сараптама тағайындайды.

Тәжірибе көрсеткендей кешенді сараптама тағайындау кезінде ерекше қиындықтар орын алып тұрады. Ол өз кезегінде тергеушінің тәжірибесінің аздығы (кей жағдайларда жеткілікті еңбек өтілі бола тұра) және сараптамалық ой өрісінің болмауы, жағдайды кешенді түрде елестете алмауы.

Кешенді сараптаманы тағайындау кезінде туындайтын бірқатар қиыншылықтарға байланысты, кешенді сараптама тағайындау және дайындау кезінде ұсынылған тергеушінің іс-әрекетінің алгоритміне қосымша кезеңдерді енгізу қажеттілігі қарастырылды:

- сот-сараптама органымен (сарапшымен) объектіні зерттеудің қазіргі мүмкіндіктері және сұрақтарды құрастырудың тиімді мәтіні туралы кеңес алу;

- қосымша тергеу әрекеттерін жүргізу және олардың хаттамаларын ұсыну туралы, қосымша материалдарды ұсыну бойынша өтінішті,

сұрау салуды қанағаттандыру бойынша алдыңғы қатарлы сарапшымен өзара іс-әрекет;

- егер зерттеу әр түрлі мекемелерде жүргізілсе сараптама объектісін бір сараптама мекемесінен (сарапшыдан) екіншісіне жеткізу.

Ұсынылған тегреушінің іс-әрекетінің алгоритмі сот сараптамасын тағайындау және дайындық процессін оңтайландыруға, олардың жіберілетін қателіктерінің санын төмендетуге, сот-сараптама қызметінің тиімділігін жоғарылатуға бағытталған.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә. Назарбаев. Баршаға бірдей осы заманғы мемлекет: *Бес институттық реформа // Қазақстан Республикасының Президенті, «Нұр Отан» партиясының Тқрағасы Н.Ә. Назарбаевтың партияның XVI съезінде сөйлеген сөзі, 11.03.2015 ж.* http://www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-nur-otan-partiyasynyn-toragasy-nazarbaevtyn-partiyanyn-xvi-sezinde-soilegen-sozi.

2. *Криминалистика, Алматы "Жемі жарғы" 2006ж, 51б.*

3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығы.

4. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда қабылдаған. Алматы. – 2014

5. Торвальд Ю. *Век криминалистики-М: 1984,326б*

6. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>.

Карипбеков Шынгыс Сагадатович

магистр права, PhD докторант второго курса Карагандинского государственного университета имени академика Е.А. Букетова, chingis@webmail.us

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ДОБРОСОВЕСТНОГО ПРИОБРЕТАТЕЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

***Резюме.** В статье приводится анализ судебной практики по защите прав добросовестного приобретателя в Республике Казахстан. Рассмотрены вопросы распределения бремени доказывания добросовестности (недобросовестности) приобретателя в Республике Казахстан и Российской Федерации. Автором разработаны предложения по изменению отдельных норм гражданского законодательства Республики Казахстан.*

***Түйін.** Мақалада мүлікті адал иемденушінің құқықтарын қорғау бойынша қазақстандық сот тәжірибесі талданған. Сонымен қатар, өз адалдығын дәлелдеу ауырлығын тараптар арасында бөлу жөнінде Қазақстан мен Ресей Федерациясының тәжірибесі қарастырылған. Сөз соңында автор Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасының белгілі бір нормаларына өзгерістер енгізу жөнінде ұсыныс жасаған.*

***Summary.** The author has considered in article the judiciary practice analysis on protection of the bona fide purchaser's rights in Republic of Kazakhstan.*

The questions of distribution the burden to proof the conscientiousness (un conscientiousness) of purchaser are considered in Republic of Kazakhstan and in the Russian Federation. The author has developed proposals to change the separate legislation norms in Republic of Kazakhstan.

Из анализа судебной практики следует, что добросовестность приобретателя устанавливается судами как обстоятельство возражения на иски об истребовании имущества или признания сделки недействительной, либо как обстоятельство, по встречному иску о признании добросовестным приобретателем.

Практика рассмотрения встречных исков о признании добросовестным приобретателем весьма противоречива. В некоторых случаях суды удовлетворяют такие встречные иски [1], в других - отказывают.

При этом судами в удовлетворении таких исков было отказано по следующим основаниям.

1. Встречный иск о признании добросовестным приобретателем может быть заявлен только при наличии исковых требований собственника об истребовании имущества из владения приобретателя имущества. При отсутствии таких требований к приобретателю встречный иск последнего не подлежит принятию в данном производстве [2];

2. Добросовестность приобретателя при наличии у него правоустанавливающих документов предполагается, в связи с чем добросовестность приобретателя в специальной судебной защите не нуждается [3];

3. Добросовестный приобретатель не наделен правом обращения в суд с иском о признании его добросовестным приобретателем. В силу ст. 261 ГК РК добросовестный приобретатель может быть исключительно ответчиком по виндикационному иску. Следовательно, иск о признании добросовестным приобретателем не подлежит удовлетворению в связи с использованием ответчиком способа защиты права, не предусмотренного законодательными актами [4];

4. Вопрос о добросовестности приобретателя спорного имущества должен разрешаться судом в рамках иска об истребовании имущества из чужого незаконного владения. Следовательно, выводы суда о добросовестности приобретателей имущества преждевременны и не имеют отношения к существу спора [5];

5. Спорное имущество не находилось во владении приобретателя и требований об истребовании имущества из владения покупателя сторонами не заявлено, следовательно, решение суда в части признания покупателя добросовестным приобретателем является неправомерным [6];

6. Не подлежит признанию добросовестным приобретателем собственник недвижимого имущества права собственности, которо-

го зарегистрировано в установленном законом порядке [7].

Анализ вышеуказанных оснований отказа в удовлетворении исков о признании добросовестными приобретателями ставит ряд вопросов, требующих ответов как от теоретиков, так и от практиков.

В частности, каким образом распределено бремя доказывания добросовестности (недобросовестности) приобретателя?

Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 16 июля 2007 года № 5 «О некоторых вопросах разрешения споров, связанных с защитой права собственности на жилище» (п.16) разъясняет, что обстоятельство добросовестности приобретателя подлежит доказыванию. Этим фактически не допускается презумпция добросовестности приобретателя, установленная п.4 ст.8 ГК РК (п.3 ст.10 ГК РФ). В то же время не указывается кто несет бремя доказывания добросовестности (недобросовестности) приобретателя, что, на наш взгляд, является существенным упущением законодателя поскольку позволяет недоказанность в порядке ст. 65 ГПК РК (ст. 56 ГПК РФ) обстоятельства добросовестности (недобросовестности) приобретателя вменить в вину как истцу, так и ответчику.

Поэтому более последовательной представляется позиция, изложенная в п.38 Постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации №10 и Пленума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации №22 от 29 апреля 2010 г. «О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике при разрешении споров, связанных с защитой права собственности и других вещных прав» [8], согласно которой приобретатель признается добросовестным, если докажет, что при совершении сделки он не знал и не должен был знать о неправомерности отчуждения имущества продавцом, в частности принял все разумные меры для выяснения правомочий продавца на отчуждение имущества.

Полагаем, что такой подход в большей степени согласуется с принципом состязательности и равноправия сторон (ст.15 ГПК РК, ст.12 ГПК РФ), так как обязывает приобретателя занять более активную позицию в процессе, а не ограничиваться бездоказательным утверждением о своей добросовестности.

Требует разрешения вопрос о юридических последствиях отказа титульному собственни-

ку в иске об истребования имущества.

Этот вопрос в Российской Федерации и Республике Казахстан также разрешен по-разному.

В Российской Федерации регистрация права собственности добросовестного приобретателя прямо предусмотрена в качестве основания приобретения права собственности.

Так, п.2 ст.223 ГК РФ указывает, что недвижимое имущество признается принадлежащим добросовестному приобретателю (пункт 1 статьи 302) на праве собственности с момента такой регистрации, за исключением предусмотренных статьей 302 настоящего Кодекса случаев, когда собственник вправе истребовать такое имущество от добросовестного приобретателя. Аналогичное положение закреплено п.13 Постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации №10 и Пленума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации №22 от 29 апреля 2010 г. «О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике при разрешении споров, связанных с защитой права собственности и других вещных прав " [9].

В Республике Казахстан вопрос возникновения права собственности добросовестного приобретателя разрешен иначе. Так, ГК РК не содержит нормы, аналогичной п.2 ст. 223 ГК РФ. Вместо этого, п.18 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 16 июля 2007 года № 5 «О некоторых вопросах разрешения споров, связанных с защитой права собственности на жилище» указывает что решение суда является основанием для регистрации права собственности добросовестного приобретателя на жилище в органе, осуществляющем государственную регистрацию прав на недвижимость и сделок с ней.

На наш взгляд, возникновение права собственности на имущество по основанию, не предусмотренному Гражданским кодексом, не отвечает принципу законности.

В связи с этим предлагается изменить ст.238 ГК РК дополнить пунктом 3 и изложить в следующей редакции:

«Статья 238. Момент возникновения права собственности у приобретателя по договору

1. Право собственности у приобретателя имущества по договору возникает с момента передачи вещи, если иное не предусмотрено законодательными актами или договором.

2. Если договор об отчуждении имущества подлежит государственной регистрации или нотариальному удостоверению, право собственности у приобретателя возникает с момента регистрации или нотариального удостоверения, а при необходимости как нотариального удостоверения, так и государственной регистрации договора с момента его регистрации.

3. Право собственности на недвижимое имущество возникает у добросовестного приобретателя с момента регистрации сделки по отчуждению имущества или вступившего в законную силу решения суда об отказе в истребовании имущества у добросовестного приобретателя».

Список использованной литературы:

1. *Постановление надзорной коллегии Верховного Суда Республики Казахстан от 26 августа 2009 года № 4гп-243-09; Постановление надзорной коллегии Верховного Суда Республики Казахстан от 27 августа 2008 года № 4гп-240-08; Постановление надзорной коллегии Актюбинского областного суда от 21 февраля 2008 года № 22к-4/08; Постановление Коллегии по гражданским делам*

Актюбинского областного суда от 2 апреля 2008 года № 2а-295/08

2. *Постановление надзорной коллегии Верховного Суда Республики Казахстан от 9 декабря 2009 года № 4гп-354-09; Постановление Коллегии по гражданским делам Актюбинского областного суда от 26 марта 2008 года № 2а-283/08.*

3. *Постановление надзорной коллегии Верховного Суда Республики Казахстан от 23 декабря 2009 года № 4гп-360-09.*

4. *Постановление коллегии по гражданским делам Карагандинского областного суда от 11 февраля 2009 года № 3а-416; Постановление Коллегии по гражданским делам Алматинского областного суда от 9 апреля 2008 года № 2а-418/08.*

5. *Постановление Коллегии по гражданским делам Алматинского областного суда от 9 апреля 2008 года № 2а-418/08.*

6. *Постановление надзорной коллегии Верховного Суда Республики Казахстан от 18 марта 2008 года № 4гп-79-09.*

7. *Решение специализированного межрайонного экономического суда Карагандинской области от 24.02.2010 г. по делу №2-21-10.*

8. *"Российская газета", N 109, 21.05.2010.*

9. *"Российская газета", N 109, 21.05.2010.*

Озенбаева Айгерим Тойлыбаевна

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Философия докторы, қауымдастырылған профессор м.а., oaikoshat@mail.ru,

Амирова Бота Қыдырханова

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, з.ғ.м, аға оқытушы
bota_1981@mail.ru

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІГІ**

Түйін: Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің мемлекеттік-құқықтық тетігі қарастырылған. Осы саладағы ұлттық заңнамаларға және оны тәжірибеде анализ жасау және Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің мемлекеттік-құқықтық тетікті реттейтін заңнамаларды жетілдіру мақсатында ұсыныстар жасалған.

Резюме: В данной статье рассматриваются государственно-правовой механизм обеспечения продовольственной безопасности Республики Казахстан. В статье приведен подробный анализ национального законодательства и практики его применения в исследуемой сфере, а также предлагаются выводы по совершенствованию законодательства, которое регулирует государственно-правовой механизм обеспечения продовольственной безопасности Республики Казахстан.

Summary: This article examines the state-legal mechanism for ensuring food security of the Republic of Kazakhstan. The article provides a detailed analysis of national legislation and practice of its application in the field under investigation, as well as proposes conclusions on improving legislation that regulates the state and legal mechanism for ensuring food security of the Republic of Kazakhstan.

Агроөндірістік кешеннің дамуы еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде ерекше үлес қосады. Ауылшаруашылығындағы астық пен ет өндірісі жоғарғы деңгейдегі ішкі сұраныстың негізі болып отыр. Ауылшаруашылығы басқа салалармен байланыс деңгейі өте жоғары. Өндірістің төмендеуі және ауылшаруашылық кәсіпкерлерінің төлемге қабілетсіздігі өндіріс саласын тұрақтандырады, оның ішінде машина жасау, химиялық, жеңіл, азық саласы, еліміздің экономиканың тұрақты

дамуына әкеледі. Осыған байланысты ауылшаруашылықтың көтерілуі және мемлекет тарапынан қолдауы осы салаға байланысты салалар да дамиды [1, 6-7.].

А.А. Квашиннің пікірінше «... терминологиялық түсінікте басқару термині реттеу терминінен гөрі мемлекеттік органдардың әкімшілік табиғатын көрсетеді, реттеу термині жүріс-тұрыс моделін жасайды, ал басқару термині жүріс-тұрыс моделін жасап ғана қоймайды, сондай-ақ оның сақталуын бақылауды жүзеге асырады, басқару әрекетіне есеп жасайды, тіркейді, болжайды, жоспарлайды» [2, 55].

Біз бұл пікірге келіспейміз, себебі біздің ойымызша, реттеу жүріс-тұрыс моделін құруды шектеу ғана емес, мәні бойынша «оның дұрыс жүргізілуін, басқару әрекетіне есеп жасайды, тіркейді, болжайды, жоспарлайды және осыған қарамастан басқау әрекеттерін бақылауды жүзеге асыру мүмкіндігі» бұл мемлекетке тиесілі және оған тек мемлекет араласу көлемін өзгертеді.

С.Т. Культелеевтің есептеуінше, біздің қоғамымыздың қазіргі дамуының шарттары кем болуында, ал ең бастысы мемлекеттік жетекшілік және ауылшаруашылығын басқару туралы тек дұрыс айту ғана емес. «Ауылшаруашылығын мемлекеттік жетекшілік» және «ауылшаруашылығын мемлекеттік басқару» түсініктері құқықтық мемлекеттің құрылымына және нарықтық экономиканың өтуіне байланысты мағынасы едәуір өзгеруі мүмкін [3, 72 б.].

Басқару теориясында «мемлекеттік басқару» мен «мемлекеттік реттеудің» арасында ұқсастық бар. Бірінші жағдайда, басқару мен реттеудің барлық белгілері ұқсас болып келеді [4, 263 б.]. Екінші жағдайда, «басқару» мағынасы кең болып келеді ал оған «реттеу» мағынасы қосылады. Үшінші жағдайда, керісінше «мемлекеттік реттеу» мағынасына «мемлекет-

тік басқару» кіреді. Бұл дұрыс түсінік өйткені құралдар мен құрылғылардың кең спектры, нарықтық қатынастарды реттеуде жанама құралдар мен әдістер болып табылады [4, 269 б.].

Осы соңғы көзқарасқа экологтар мен аграрлықтар да келіседі.

Эколог Н.Н. Ведениннің пікірінше, мемлекеттік реттеу ол мемлекеттік басқаруға қарағанда кең мағыналы: қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды тиімді пайдалануда мемлекеттік биліктегі атқару органдарының әрекеттері аса маңызды [5, 52 б.].

Б.А. Жетписбаевтың есептеуінше, ауылшаруашылығын мемлекеттік реттеудің бірден бір көрсеткіші ауылшаруашылығы өндірісін басқару, сондай-ақ мемлекет өткізетін шаралардың кешенін ұсыну, ауылшаруашылық тауарөндірушілердің және барлық ауыл тұрғындарының жақсы дәрежеге жету үшін мемлекет аграрлық саясатты жүзеге асыру [6, 93 б.].

Л.Қ. Еркінбаеваның көзқарасы бойынша, «аграрлық қатынастарды мемлекеттік реттеу – бұл құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және басқа да жағдайларды жасайтын мемлекеттік мақсатқа бағытталған қызмет» [7, 45 б.].

М.А. Аленов өз еңбегінде, табиғи байлықтар барлығы халыққа тиесілі, халық мемлекетке ұсынады, екеуінің арасында қарама-қайшылық болмауы керек, өйткені құқықтық тегік осы табиғи байлықтарды қорғау және оны ұтымды пайдалануды реттеуді жүзеге асырады [8,12].

Жоғарғы көзқарастарды есепке ала келе, біздің пайымдауымызша, аграрлық саясатты жүзеге асырудағы мемлекеттік реттеу дегеніміз – мемлекеттің ауылшаруашылығы өнімін өндіру, өңдеу және тартуға, агроөнеркәсіптік өндірісті өндірістік-техникалық қамтамасыз етуге және материалдық-техникалық қамтамасыз етуге, кәсіпорындардың шаруашылық қызметін ұйымдастыруға нормативтік актілер шығару жолымен әсер ету, мемлекеттік билік органдарының ұйымдасқан қызметін жүзеге асыру және экономикалық әдіс арқылы реттеуді жүзеге асыратын ауылшаруашылық органдардың жалпы құзыретін басқару.

А. Кайгородцевтің ойынша, ауылшаруашылық өндірісті мемлекеттік реттеу деп мемлекеттің ауылшаруашылық өнімдері мен шикі заттардың өндірісіне, қайта өңделуіне

және жүзеге асырылуына заңи, әкімшілік, және экономикалық әсер ету жүйесін түсінуге болады [9, 78 б.].

Осындай реттеудің маңызды құралдары болып сатып алынатын, салықтық, бағалық, несиелік, сақтандырылатын, сыртқы экономикалық саясат, яғни айрықша құқықтық, экономикалық әдістері табылады.

Ауылшаруашылықты реттеу экономикалық, заңи, ұйымдық-әкімшілік және әлеуметтік шаралардың күрделі жүйесін құрайды.

Мемлекеттік реттеудің пәні болып өндірістік-шаруашылық, әлеуметтік және өзге қызмет өндірісіндегі ауылшаруашылық, коммерциялық ұйымдардың аграрлық қатынасы табылады.

Мемлекеттік реттеуге заң шығару, нормативті құқықтық база, ұйымдық механизм, басқару жүйесін жатқызамыз.

Экономикалық реттеуге бюджеттік қолдау, несие-қаржы, салық саясаты, тауарлық және сатып алу, кедендік тарифті реттеу т.б. жатады.

Әкімшілік реттеуге монополияға қарсы саясаты, фитосанитарлық, экологиялық, ветеринарлық бақылау, стандарттау, өндірісті және шетке шығару мен шеттен әкелуді лицензиялау жатады.

Сонымен, аграрлық өндірісті мемлекеттік реттеу – бұл ауылшаруашылық өнімдерін, шикізаттарын және азық-түлік өндіруге, өңдеуге және оларды өткізуге, сондай-ақ тауар өндірушілердің өндірістік-техникалық қамтамасыз етілуіне мемлекеттің экономикалық әсері болып табылады.

Біздің пікірімізше, азық-түлік қауіпсіздігі құқық қатынастарын мемлекеттік реттеу дегеніміз адам өмірі мен денсаулығына қауіп төнбейтін тамақ өнімдерімен қамтамасыз ете отырып, азық тапшылығының алдын алу, халықты тамақ өнімдеріне қол жетімділігін арттыруды жүзеге асыратын, барлық халыққа қол жетімді ету үшін мемлекеттің аграрлық саясатын жүзеге асыруға бағытталған, азық-түлік қауіпсіздігі аумағында халықаралық ынтымақтастықты дамыту үшін құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және басқада жағдайларды құрудағы мемлекеттік мақсатқа бағытталған қызметтер болып табылады.

Сонымен, осы мәселе бойынша зертеушілердің жоғарыдағы айтылғандарының ішінен ең маңызды «азық-түлік қауіпсіздігі» категориясының теориялық негізділігі келесілерді білдіреді:

- негізгі тамақ өнімдерін қолданылатын стандарттар мен мөлшерлерге сәйкес тұтыну;

- халықтың негізгі тамақ өнімдеріне қол жетімділігі (экономикалық және физикалық) және жан басына шаққандағы азық-түліктің қажетті көлемі, ассортименті және сапасымен қамтамасыз ету;

- азық-түлікпен толық қамтамасыз етуге қол жеткізу;

- мемлекеттің ішкі және сыртқы жағдайларға немесе қауіп-қатерлерге тәуелсіз түрде ел тұрғындарын толығымен және жекелей азаматтарды тамақ өнімдерімен, ауыз сумен және тағы басқалармен қанағаттандыруға қабілеттілігі.

Қазіргі уақытта Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігіне қауіп төндірушілер ретіндегі ішкі қатерлерге төмендегілер жатады:

- егін алқаптарының қысқаруы және астық жинаудың төмендеуі;

- ауылшаруашылық малдарының қысқаруы;

- ауылшаруашылық өнімін сақтау және өңдеу салаларының дамымағандығы;

- ауылшаруашылық өндірушілеріне несие-леудің тиімді механизмінің болмауы;

- жер ресурстарының тозуы, топырақтың құнарлығының төмендеуі және тұздануы;

- импорттық азық-түлік пен ауылшаруашылық технологияларына тәуелділіктің өсуі;

- табиғи апаттарға: жер сілкінісі, қуаңшылық, су тасқыны және т.б. жағдайларға дайындықтың болмауы;

- агроном кадрларды дайындау сапасының төмендігі;

- ауыл жастарының қалаға массалық ағылуы, бұл ауылдың демографиялық дағдарысына алып келеді.

Осыған орай біз азық-түлік қауіпсіздігін мемлекеттік реттеу негізгі бағыттарына мыналарды жатқызамыз:

- Агроөнеркәсіптік кешенді жетілдіру және оны дамыту;

- отандық ауылшаруашылық өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруды дамыту;

- ауылшаруашылық қызметтерін ұйымдастырудағы нарықтық құралдарын енгізу;

- аграрлық бизнестің тиімді жүйесін қалыптастыру,

- ауылшаруашылығы өнімін және оның қайта өңдеу өнімдерін ішкі және сыртқы нарықтарда сату көлемін ұлғайту,

- ауылшаруашылығы өндірісін мемлекеттік

қолдау шараларын ұтымды ету

- ауылшаруашылығы өнімдерін дамыту мақсатында бағдарламалар мен нормативтік құқықтық актілер қабылдау болып табылады.

Жалпы, азық-түлік қауіпсіздігін мемлекет төмендегідей қамтамасыз ету қажет: жеке тамақ өнімдерін өндірушілердің көлемін ұлғайтуды қамтамасыз ету; мемлекеттік азық-түлік қорын нормативтік деңгейде қолдау жасау; тағам өндірушілердің және жүзеге асырушылардың сапасы тамақ өнімдерінің сапа стандартына және тамақ азық-түлік қауіпсіздігіне сәйкес қамтамасыз ету; халықтың денсаулығының қауіпсіздігін жоғарғы және тұрарлық деңгейде қамтамасыз етуде күнкөрістің ең төменгі деңгейін қажетті қамтамасыз ету; экспортқа шығаруда азық-түлік өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін кеңейту; азық-түлік нарығын мемлекеттік бақылауды жүзеге асыру (оның ішінде өнімдерді бақылау және есептеу, ішкі және сыртқы тасмалдау, тамақ өнімдерінің қоры) жатады.

Азық-түлік қауіпсіздігін мемлекеттік реттеу, агроөнеркәсіптік кешен өнімі нарықтарының тұрақтылығын қамтамасыз етуге, кәсіпкерліктің тиімді жүйесін құруға, отандық өнімнің бәсекелестік артықшылығын қолдауға, сондай-ақ, өсімдік шаруашылығын, мал шаруашылығын, балық шаруашылығын, ауылшаруашылығы шикізатын қайта өңдеуді және тамақ өнеркәсібін дамыту үшін жағдай жасау арқылы ауыл халқының тұрмыс деңгейін көтеруге, ветеринариялық-санитариялық және фитосанитариялық қауіпсіздікті, техникалық жарақтандыру мен басқа да ілеспе қызмет салаларын қамтамасыз етуге, ауылдық аумақтардың әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымын дамытуға бағытталған [10, 207 б.].

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеуде ең маңызды ролді атқарады. Ал Қазақстан Республикасының «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» 2005 жылғы шілденің 8-і № 66-III ҚРЗ заңына сәйкес, агроөнеркәсіптік кешен дегеніміз ауылшаруашылығы, балық шаруашылығы өнімін өндіруді, дайындауды, сақтауды, тасымалдауды, қайта өңдеуді және өткізуді, сондай-ақ тамақ өнеркәсібін, оларды қазіргі заманғы техникамен, технологиялық жабдықпен, ақшамен, ақпараттық және басқа да ресурстармен қамтамасыз ететін ілеспе өн-

дірістер мен қызмет салаларын, ветеринариялық-санитариялық және фитосанитариялық қауіпсіздікті, ғылыми қамтамасыз ету мен кадрлар даярлауды қамтитын экономика салаларының жиынтығы болып табылады [28, 6 б.].

Мемлекеттік реттеу АӨК –де мынадай бағыттарда жүргізілуі тиіс:

- Ауылшаруашылығы өнімнің нарығын құрып және оның жұмысына мүмкіндік жасау;

- Мемлекеттің өндіріс процесіне араласуы дамыған елдер экономикасына да тән нәрсе. Мемлекеттің сұраныс пен ұсыныс қатынасын тауар өндірушілердің мүддесін көздеуі тек экономикалық сипатқа ғана ие болып қоймайды, сонымен қатар ол әкімшілік басқаруға да жатады;

- Мемлекеттік реттеудің ішінде баға деңгейіне әсер ету тауар өндірушілер үшін көп көмек. Өнімнің бағасының өсуі мемлекетті аландатпай қоймайды. Олар тауар өндіруші мен тұтынушының мүддесін көздей отырып, инфляцияның өсуін сақтандырады;

Мемлекеттің АӨК реформалаудағы басты міндеті – ауылшаруашылығы мен өнеркәсіп арасында тиімді айырбас жасауды қамтамасыз ету. Бірақ та бұл міндет әлі күнге дейін жүзеге аспай отыр.

Себебі машина жасау, мұндай өнімдерді, электроэнергиялық өнімдердің бағасы да, тарифі де ауылшаруашылық өнімдерінің бағасынан бірнеше есе жоғары. Сондықтан да реттеуші органдардың мынандай бағытта жұмыс жасауы қажет: ауылшаруашылығы тауарларын өндірушілерден тауарды сатып алғанда олардың нақты шығынын есептеп, оны келешектегі айнымалыда өз шығынын өтейтіндей етіп қалыптастыру [1, 6 б.].

АӨК субъектілерін субсидиялау есебінен 2020 жылға қарай ауылшаруашылығын мемлекеттік қолдау көлемін 4,5 есе арттыру мақсаты көзделіп отыр. Бағдарламада көзделген іс-шараларды қаржыландыру мемлекетіміздің заңнамасына сәйкес тиісті қаржы жылына арналған республикалық және жергілікті бюджеттерді бекіту кезінде нақтыланатын болады.

Аталмыш бағдарлама аясында мынадай міндеттерді шешу жоспарлануда: инвестициялық субсидиялар, АӨК субъектілерін сақтандыру және қарыз алуды субсидиялау, ауылшаруашылығында техникалық реттеу жүйесін жетілдіру, АӨК-де мемлекеттік бақылау және қадағалау жүйесінің тиімділігін арттыру. Ауданның агроөнеркәсіп кешені бү-

гінде өндірістің тұрақты өсуімен сипатталады [10, 208 б.].

– Жоғарыдағы мәселені талқылай келе мынандай қорытындыға келдік, Азық-түлік қауіпсіздігі қатынастарын мемлекеттік реттеу - адам өмірі мен денсаулығына қауіп төнбейтін тамақ өнімдерімен қамтамасыз ете отырып, азық тапшылығының алдын алу, халықты тамақ өнімдеріне қол жетімділігін арттыру мақсатында, сонымен қатар осы аумақта халықаралық ынтымақтастықты дамытуда құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және басқада жағдайларды құрудағы мемлекеттік мақсатқа бағытталған қызметтер болып табылады.

Осыған орай біз азық-түлік қауіпсіздігін мемлекеттік реттеудің негізгі бағыттарына мыналарды жатқызамыз:

- агроөнеркәсіптік кешенді жетілдіру және оны дамыту;

- отандық ауылшаруашылық өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруды дамыту;

- ауылшаруашылық қызметтерін ұйымдастырудағы нарықтық құралдарын енгізу;

- аграрлық бизнестің тиімді жүйесін қалыптастыру;

- азық-түлік нарығын тұрақты дамыту;

- ауылшаруашылығы өнімін және оның қайта өңдеу өнімдерін ішкі және сыртқы нарықтарда сату көлемін ұлғайту;

- ауылшаруашылығы өндірісін мемлекеттік қолдау шараларын ұтымды ету;

- ауылшаруашылығы өнімдерін дамыту мақсатында бағдарламалар мен нормативтік құқықтық актілер қабылдау болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Уразова Р. *Перерабатывающая отрасль в агропромышленном комплексе Казахстана // Пищевая и перерабатывающая промышленность Казахстана. – 2003. - № 1. – С. 6-7.*

2. Квашин А.А. *Правовые проблемы совершенствования государственного управления в сфере охраны окружающей среды и природопользования в Республике Казахстан в условиях рынка: дис. ... канд. юрид. наук. – Алматы, 2006. – 169 с.*

3. *Культелеев С.Т., Рахметов Е.Ш., Жарасбаева А.М., Қазақстан Республикасының аграрлық құқығы: жалпы бөлім. Жоғарғы оқу орындарына арналған оқулық. – Алматы: HQS, 2005 – 264 б.*

4. Белхароев Х.У., Кривельская Н.В. Продовольственная безопасность как объект правового регулирования // *Юриспруденция*. – 2003. - № 5. – С. 263-269.
5. Веденин Н.Н. *Аграрное право*. – М.: Юриспруденция, 2000. - 368 с.
6. Жетписбаев Б. *Аграрное право Республики Казахстан*. – Алматы: Дәнекер, 2000. – 272 с.
7. Еркинбаева Л.К. *Аграрные правоотношения в Республике Казахстан*. – Талдыкорган, 2011. – 459 с.
8. Аленов М.А. *Эколого-правовой процесс: нормативное регулирование и проблемы применения: автореф. ... док. юрид. наук*. – Алматы, 2009. – 40 с.
9. Кайгородцев А.А. *Экономическая и продовольственная безопасность Казахстана (вопросы теории, методологии, практики)*. – Усть-Каменогорск: Изд-во ВКГУ им. С. Аманжолова, 2006. – 445 с.
10. Озенбаева А.Т. *Государственное регулирование агропромышленного комплекса как основа обеспечения продовольственной безопасности Республики Казахстан // Актуальные проблемы экономики*. – 2014. - №12 (162). – С. 203-212.

Берсугурова Л.Ш.

д.ю.н, профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса
и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби, bersugurova@gmail.com

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СООТНОШЕНИЯ И РАЗЛИЧИЯ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА И ВЕДОМСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ

Резюме: В данной статье рассматриваются понятия терминов «надзор» и «контроль». Приведен правовой анализ соотношения и различий данных категориальных понятий. Рассмотрены мнения правоведов по данным правовым аспектам. Предпринята попытка определить взаимосвязь прокурорского надзора и системы ведомственного контроля. Обозначить характеристики прокурорского надзора и системы ведомственного контроля.

Ключевые слова: надзор, контроль, прокуратура, законность, правовой акт, форма деятельности.

Түйін. Аталған мақалада "қадағалау" және "бақылау" терминдерінің түсініктері қарастырылған. Аталған категориялық түсініктердің ара қатынасы мен айырмашылықтарына құқықтық талдау жасалған. Бұл құқықтық аспектілер бойынша құқытанушылардың көзқарастары қарастырылған. Прокурорлық қадағалау мен ведомстволық бақылау жүйесінің байланысын анықтауға талпыныс жасалған. Сонымен қатар прокурорлық қадағалау мен ведомстволық бақылаудың сипаттамасы көрсетілген.

Түйінді сөздер: қадағалау, бақылау, прокуратура, заңдылық, құқықтық акт, қызмен нысаны.

Summary: In this article, the concepts of the terms "supervision" and "control" are analyzed. Is given the legal analysis of the correlation and differences of these categorical concepts Opinions of jurists on these legal aspects are considered. An attempt was made to determine the relationship between the prosecutor's supervision and the system of departmental control. Identify the characteristics of the prosecutor's supervision and the system of departmental control.

Key words: supervision, control, prosecutor's office, legality, legal act, form of activity.

Законодатель, называя термином «прокурорский надзор» в целом деятельность органов и учреждений прокуратуры, в то же время не дает ему законодательного определения и не раскрывает его сущности. Для того чтобы лучше понять содержания прокурорского надзора, необходимо отметить такие его положения, которые позволяют отличать этот специфический вид деятельности от других форм осуществления государством своих контрольных положений.

В литературе прокуратура иногда рассматривается как орган контроля. Например, В.И. Басков утверждает, что в системе органов контроля особое место занимает прокуратура [1, с. 89]. Ю.В. Винокуров включают прокурорский надзор в так называемый общий контроль [2].

Наблюдается и другая крайность, когда все виды контрольной деятельности именуется надзором. Н.Н. Ковтун утверждает, что надзор помимо прокуратуры осуществляется судом, другими правоохранительными органами, органами управления, общественными организациями [3, с. 91].

В научной литературе под судебным контролем понимают особую форму осуществления правосудия в сфере уголовного, гражданского, арбитражного и административного судопроизводства.

Судебный контроль отличается от прокурорского надзора по:

- реализующим его субъектам: судебный контроль осуществляется только судом, а прокурорский надзор - органами прокуратуры;

- формам деятельности: судебный контроль осуществляется исключительно в установленных законом особых процессуальных формах, а прокурорский надзор реализуется как в административных, так и в процессуальных формах;

- предмету деятельности: судебный контроль осуществляется с целью рассмотрения и разрешения дел, проверки законности, обоснованности и справедливости вынесенных судебных решений, а также соблюдения конституционных прав, свобод и законных интересов граждан путем осуществления правосудия. Деятельность прокуратуры не связана с отправлением правосудия. Задача органов прокуратуры заключается в выявлении и пресечении нарушений Конституции и его законов с помощью правовых способов и средств прокурорского реагирования;

- правовым последствиям: судебный контроль в отличие от прокурорского надзора завершается принятием особого судебного ре-

шения - акта правосудия [3, с.102].

В.Г. Бессарабов деятельность всех органов государственной власти по обеспечению законности именуется надзором за соблюдением законов. Сходство терминологии, однако, не означает единства надзорной и контрольной деятельности. Они различны по содержанию, имеют свои особенности [4, с.131].

Как правильно отметила О.Ю. Шубина, понятие контроля шире понятия надзора. Контроль, как правило, осуществляется вышестоящими органами по отношению к нижестоящим и основывается на власти и подчинении. Обычно вышестоящий орган руководит подчиненными ему учреждениями, предприятиями, организациями, поручая им различные задания, проверяя точность их выполнения. Контроль таким образом становится элементом руководства, управления определенными процессами, происходящими в том или ином регионе (ведомстве) [5].

Также почти все исследователи констатируют, что государственный контроль и надзор имеют общие черты. К их числу относят:

- 1) объектом надзора и контроля является законность в деятельности государственных органов, органов местного самоуправления коммерческих и некоммерческих организаций;
- 2) наблюдение и контроль заключаются в постоянном и систематическом наблюдении за деятельностью поднадзорных и подконтрольных организаций;
- 3) органы контроля и органы надзора применяют в пределах своей компетенции определенные меры принуждения;
- 4) цель надзора и контроля общая - утверждение в обществе и государстве законности и правопорядка.

Но по мнению И.Ш. Борчашвили, основные отличия контроля от надзора состоят в следующем:

- 1) между органом, осуществляет надзорную деятельность, и наблюдаемым субъектом отсутствуют отношения непосредственной подчиненности (подведомственности);
- 2) надзорный орган не имеет права на оперативную административно-хозяйственную и иную деятельность, а также издавать распоряжения о необходимости устранения выявленных нарушений;
- 3) орган, осуществляющий надзорную деятельность, не вправе отменять незаконный

правовой акт, применять меры дисциплинарной ответственности к определенным лицам;

4) в процессе осуществления контроля может проверяться целесообразность и эффективность совершенных мер, а при осуществлении надзора – только законность совершенных управленческих действий или принятых нормативных правовых актов;

5) для наблюдения – проведение таких проверок по мере необходимости, в случае выяснения нарушений положений нормативных правовых актов;

6) субъекты контрольной деятельности имеют право оперативного вмешательства в осуществляемую деятельность, а надзорный орган вправе лишь констатировать выявленные нарушения требований законности [6].

Контроль характеризуется еще одной особенностью. Реализующие его должностное лицо, орган вправе не только выявлять различные недостатки, нарушения законности, но и непосредственно устранять их. Контроль касается и качества работы, выполняемой подчиненными органами, учреждениями, предприятиями, организациями.

Главная особенность надзора - строго определенная специализация. В качестве его предмета предстает не вся деятельность поднадзорных субъектов, а только какое-либо её направление, аспект. Иными словами, надзор - это своеобразный специализированный контроль, но в отличие от последнего он, как правило, не строится на отношениях власти и подчинения. Орган, выполняющий надзорные функции, установив различные недостатки, нарушения законности, часто сам не уполномочен их устранить и обращается к компетентным органам власти, управления, должностным лицам с требованиями о принятии необходимых мер. В этом отношении типичен прокурорский надзор, предназначенный только для борьбы с правонарушениями в целях обеспечения строгого и точного исполнения законов. При его осуществлении проверяется не работа учреждений, предприятий, организаций, а лишь исполнение ими правовых предписаний. И согласно общему правилу устранением установленного прокурором правонарушения по его требованию занимается компетентный орган или уполномоченное на то должностное лицо.

С одной стороны, прокуратура при выполнении своих функций не вправе подменять

различные инспекции, а при необходимости должна привлекать специалистов для проведения проверок исполнения законов. А с другой - она обязана осуществлять надзор за законностью выполняемых ими функций.

Несмотря на имеющееся семантическое сходство терминов «контроль» и «надзор», в правовом отношении прокурорский надзор следует отличать от контрольных функций государственных органов исполнительной власти - государственного контроля [7].

Под последним контролем понимают проведение специально уполномоченными органами исполнительной власти проверок выполнения юридическими лицами или частными предпринимателями при осуществлении их деятельности обязательных требований к товарам (работам, услугам и т.д.), установленных республиканскими законами или принимаемыми в соответствии с ними нормативно-правовыми актами. По приведенному анализу можем выделить существенные различия:

Во-первых, прокурорский надзор отличается от государственного контроля тем, что надзорные полномочия прокурора не включают в себя возможность осуществления распорядительной деятельности, выражающейся в возможности отмены нормативно-правового акта, возложении обязанности проведения какого-либо действия, наложении взыскания, определении целесообразности расстановки сил и средств и т.п.

Во-вторых, контрольные функции государственной власти распределены между министерствами и ведомствами, которые реализуют их исключительно в рамках предоставленных им полномочий. Прокурорский надзор отличается всеобъемлющим характером и осуществляется по отношению как к подконтрольным органам, так и к контролирующим организациям и их должностным лицам.

В-третьих, государственные контролирующие органы оценивают организацию и деятельность подконтрольных структур не только с точки зрения законности, но и с позиции эффективности и целесообразности. Прокурорский надзор всегда направлен только на проверку соблюдения законности и носит правовой характер. Реализуя свои полномочия, прокурор не вправе вмешиваться в оперативно-хозяйственную деятельность поднадзорных объектов.

Таким образом прокурорский надзор по сравнению с другими видами надзора и контроля характеризуется следующими особенностями:

1) он является представительным, ибо осуществляется от имени и по поручению высших органов власти РК;

2) по целевому назначению он строго специализированный, что выражается только в надзоре за соблюдением законности, так как прокуроры не управляют, а лишь надзирают за исполнением законов;

3) данный надзор имеет широкую сферу действия, ибо распространяется на все регулируемые правом общественные отношения;

4) наблюдается определенная ограниченность полномочий прокуроров при выполнении надзорных функций. Они, выявляя нарушения законности, часто не уполномочены самостоятельно их устранять, а потому вынуждены обращаться к компетентным органам с требованием о принятии соответствующих мер. Только в виде своеобразного исключения при осуществлении надзора за исполнением законов органами дознания и предварительного следствия прокуроры вправе отменить незаконные постановления следователя или дознавателя.

Список литературы:

1. Басков В. И. Курс прокурорского надзора: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов с приложением нормативных актов / Под ред. Б. В. Коробейникова. - М.: Изд. «ЗЕРЦАЛО», 2000. - 512 с.
2. Винокуров Ю. Е. Прокурорский надзор в Российской Федерации: учебник. - М.: Изд. МНЭПУ, 2000. - 329 с.
3. Ковтун Н. Н. Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России: монография. - Нижний Новгород, 2002. - 268 с.
4. Бессарабов В.Г. Прокуратура в системе государственного контроля. - М., 2004.-365 с.
5. Шубина О.Ю. Прокуратура в правовой системе государства. // Законность. - 2000. - № 12. - С. 14-17.
6. Борчашвили И.Ш. Некоторые вопросы повышения эффективности прокурорского надзора // Проблемы совершенствования прокурорского надзора на современном этапе. - Астана, 1999. - С. 67.
7. Даев В. Г., Маршуннов М. И. Основы теории прокурорского надзора. - Л., 1990. - 46 с.

Aralbaeva Aigerim Adilovna

candidate of law science, associate professor, e-mail: aralbaeva81@mail.ru

Abdilda Dilyana Adilkyzy

candidate of law science, associate professor of the «Constitutional, international and customs law» department of the Eurasian law Academy after named D.A. Kunaev

SOME PROBLEMS OF THE IMMUNITY OF FOREIGN DIPLOMATIC MISSIONS

Summary. *Some problematic issues of determining the immunity and privileges of the personnel of foreign diplomatic missions in the Republic of Kazakhstan are considered in the given article. Purpose: issues of immunity and privileges of personnel of foreign diplomatic missions in the Republic of Kazakhstan. Method: general scientific. Result: guarantees of immunity and privileges of personnel of foreign diplomatic missions in the Republic of Kazakhstan. Conclusions: recommendations for improving legislation.*

Keywords: *privilege, immunity, diplomat, mission*

Резюме. *В данной статье рассматриваются некоторые проблемные вопросы определения иммунитета и привилегий персонала иностранных дипломатических миссий в Республике Казахстан. Цель: вопросы иммунитета и привилегий персонала иностранных дипломатических миссий в Республике Казахстан. Метод: общенаучный. Результат: гарантий иммунитета и привилегий персонала иностранных дипломатических миссий в Республике Казахстан. Выводы: рекомендации по совершенствованию законодательства.*

Ключевые слова: *привилегия, иммунитет, дипломат, миссия*

Түйін. *Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы шетелдік дипломатиялық өкілдіктер қызметкерлерінің иммунитетін және артықшылықтарын айқындаудың кейбір проблемалық мәселелері қарастырылады. Мақсаты: Қазақстан Республикасындағы шетел дипломатиялық өкілдіктерінің қызметкерлерінің иммунитеттері мен артықшылықтары. Әдіс: жалпы ғылыми. Нәтижесі: Қазақстан Республикасында шетелдік дипломатиялық өкілдіктердің қызметкерлерінің иммунитеттері мен артықшылықтарының кепілдіктері. Қорытынды: заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар.*

Түйінді сөздер: *артықшылық, иммунитет, дипломат, миссия*

The definition of immunity and privileges of personnel of foreign diplomatic missions in the Republic of Kazakhstan today is one of the topical issues. Today, all states of the world cooperate among themselves on economic, social and other issues. Therefore, diplomatic missions occupy a special place. Some problematic issues

of determining the immunity and privileges of the personnel of foreign diplomatic missions in the Republic of Kazakhstan are considered in the given article. Also at a contemporary stage the objective necessity in theoretical understanding of international relations increases where the Republic of Kazakhstan is an active participant, in the given article this issue is considered from the point of view of the international law. In the given article legal characteristics of the current legislation of the Republic of Kazakhstan in this field is analyzed, its compliance with Constitutional standards is revealed.

It becomes obvious that at a contemporary stage the objective necessity in theoretical understanding of international relations increases where the Republic of Kazakhstan is an active participant, in this article we are going to consider this issue from the point of view of the international law. In this respect, one of the primary challenges facing Kazakhstan is to resolve contradiction between the new socio-cultural superstructure and the potential that was inherited at the times of stagnation. For the second decade the republic upholds its right to democracy fighting for consolidation of market mechanisms of economy, development of the absolute primacy of human rights and freedoms on its territory because without establishing truly democratic foundations of society it can not be equal with other countries in a foreign political dialogue.

From the standpoint of the new political and legal policy deep understanding of the role and importance of the international law is necessary; its balanced relationship with the national law is also an important problem. These problematic aspects have commonplace features and concern almost all institutions of the international law. However taking into account such fact that many achievements of our country are related to political, legal and foreign course chosen by the President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev implementation of the policy by means of

diplomacy is of particular importance. A certain share of success and achievements of the republic belongs to Kazakhstani diplomats who coped with the tasks assigned to them during the period of perestroika and helped the country to come out of the complicated economic crisis. The great merit of Kazakhstani diplomacy is that the republic was recognized abroad, they began to believe in its prospects.

In connection with this trend of increasing urgent need for close attention to the issues of regulation of the status of the diplomatic staff, providing the scope of rights and guarantees necessary for carrying out their important foreign policy functions, where the central place ever since the pre-state era is taken by diplomatic immunities and privileges.

However the theme of the research in the present period of development of legal and democratic relations, political and economic relations on the international arena, obviously gets new push for deep understanding of specific issues of diplomatic immunities and privileges. Outside the legal research there are still conceptual approaches to improvement of the holistic Institute of immunities and privileges in the Republic of Kazakhstan; in terms of scientific criticism many aspects of international regulation of diplomatic immunities and privileges are not considered.

The legal fundamentals of the Republic of Kazakhstan were also added by the norms of the international law of historical significance such as: Vienna Convention on Diplomatic Relations (Vienna, 18 April, 1961); The UN Convention on Privileges and Immunities of the United Nations (New York, 13 February, 1946); Convention on Privileges and Immunities of the Eurasian economic community (Minsk, 31 May, 2001); Convention on Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons including Diplomatic Agents (New York, 14 December, 1973); Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters (Minsk, 22 January, 1993 amended on 28 March, 1997); European Convention on Extradition (Strasbourg, 13 December, 1957) and others.

This research develops and supplements the general theoretical provisions of many branches of law such as the international (diplomatic) law, constitutional law, theory and history of state and law, history of state and law of the Republic of

Kazakhstan, criminal law, civil law, administrative law, criminal procedural law, customs law, tax law and other law branches of Kazakhstan. Refraction, specific appliance and combination of principles of complexity and system in analysis and detailing the characteristics of categories: “the right to inviolability of a person”; “Inviolability of persons enjoying diplomatic immunities and privileges”; “Inviolability of property of persons enjoying diplomatic immunities and privileges”; “Administrative, civil or criminal responsibility of persons enjoying diplomatic immunities and privileges” extends methodology of learning other segments of these sciences.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan of 1995 and the country's legislation adopted for its development contains more provisions related to international treaties, provisions about correspondence of legal standards adopted in Kazakhstan, the principles and rules of the international law. The constitution serves as a general transformer, a link between the national legal system and the system of the international law. In Sec. 1, Art. 4 of the RK Constitution international legal norms (international treaty and other obligations) are recognized as the current law of the Republic of Kazakhstan [1].

In the Republic of Kazakhstan the norms of the international law are considered as priorities (paragraph 3, Article 4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan) in the event of collision or lack of legislative regulation of an issue. At the same time there is a tendency for the most active cooperation of the country with other states, as well as approximation of principles and rules of law to common standards adopted by the international community that in its turn emphasizes influence of the international law on domestic one.

For example, in March of 1992 Kazakhstan became a full member of the UNO. The significance of this fact is invaluable: we have not only proved our adherence to fundamental principles of the international law but also acquired protection of the most influential international organization implementing the basic job for providing safety on the planet. Kazakhstan got an opportunity to be involved in world affairs and human problems, to be in line with development of modern civilized humanity, to have access to its achievements in political, economic, social, scientific, humanitarian and other critical areas.

Thus researching the Institute of immunities and privileges in the Republic of Kazakhstan special attention should be paid to the international law of the Republic of Kazakhstan in this sphere, as well as political and legal aspects.

Personal integrity is the main diplomatic immunity. Personal integrity (and it is generally recognized in the doctrine of the international law) is the most important immunity, other immunities and diplomatic privileges cause from this kind of immunity. In Article 29 of the Convention it is established: "Personality of a diplomatic agent is inviolable. He is not subject to arrest or detention in any form. The host State shall treat him with due respect and shall take all appropriate measures to prevent any attack on his person, freedom or dignity". The given article actually indicates immunity from criminal and administrative jurisdiction of the host State so in such a framework procedural activity on appliance of enforcement measures shall be implemented.

With regard to the Institute of immunities and privileges this provision is revealed most clearly in research of actual evidence of neglect committed in relation to diplomats. If the last attack (including murder) on diplomats were frequent thus indirectly and primarily was the will of opposing (political) forces, such trends virtually exhausted in the modern world. Nowadays the problem of "a cold conflict" has been settled and many states undergoing political discrimination have already achieved a certain level of economic and democratic development allowing them to stand on a par with other developed countries. If diplomatic practice includes cases of attacks on diplomats the motivation is not the act of political upheavals but other reasons (for example, terrorist attacks, personal interests and other similar reasons). In our opinion the basis for these changes is democratic status of states reached a high level of development on a global scale for today.

Parliament deputies, chairman and members of the Constitutional Council, judges and a Public Prosecutor the General of the Republic of Kazakhstan, as well as persons performing important public legal functions enjoy ad hoc inviolability (immunity) along with the diplomatic staff in accordance with the Constitution. However these immunities are not the subject of the international, constitutional, criminal and judicial law.

Therefore providing diplomatic immunities and privileges by the rules of law in the framework of integrity of a person, legislation of the Republic of Kazakhstan protects not only external relations with the sending State, international prestige of the country but also protects identity of each individual of the diplomatic staff and his legal status is formed with personal property and non-property rights. In relation to legal regulation of immunities and privileges of the diplomatic staff legislation of Kazakhstan is based on the norms of the Vienna Convention on Diplomatic Relations of 1961. Taking into account international, political and legal status of the diplomatic staff, the immunities from criminal and administrative jurisdiction granted by the host State act as a guarantee of personal immunity.

In Beirut on 5 May, 1988 two French diplomats M. Fountain and M.Karton were released. Since March of 1985 they were in detention as hostages of "Al-Ji-Had al-Islami", an extremist organization. In Brazil on 4 June, 1988 Ambassador of Saudi Arabia was robbed. Criminals broke into the residence of the Ambassador, at gunpoint they forced to open the safe and stole money and jewels worth a total of 300 thousand dollars. Brazilian President Sarney visited the house of the ambassador "to express his sympathy" [3].

Personal inviolability of diplomats is reached by granting them special protection. In Kazakhstan attack on persons of the diplomatic staff is a criminal offense. In accordance with Article 173 of the Penal Code of the Republic of Kazakhstan attack on:

- A representative of a foreign state or an employee of an international organization enjoying international protection or his family members, as well as on the office or premises or vehicles of persons enjoying international protection, as well as kidnapping or forcible confinement of individuals, as well as threat to commit such acts, shall be punished by imprisonment for the term of three to eight years.

- The same acts committed repeatedly or by weapons or objects used as weapons, or group of persons by prior conspiracy or associated with causing grievous bodily harm, as well as committed with the purpose of provoking war or complicating international relations.

- Shall be punished by imprisonment for the period of ten to fifteen years with confiscation of property or without it.

- The act stipulated by the first or second paragraph of this article caused manslaughter or committed by a criminal group,

- Shall be punished by imprisonment for the term of fifteen to twenty years with confiscation of property or without it [4].

The norms of criminal responsibility for attack on a representative of a foreign state or an employee of an international organization enjoying international protection, or his family members are in tune with the doctrine of international legal protection of persons mentioned above. For the Republic of Kazakhstan in this direction it is important that it is a party to the Convention on Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected (1973).

According to the Convention, the following actions are recognized as a criminal offense: a) murder, kidnapping or other attack on a person or liberty of an internationally protected person; b) violent attack on official premises, private accommodation or means of transport of an internationally protected person likely to endanger his person or liberty; c) threat to commit any such attack; d) attempt to commit any such attack; e) action as an accomplice in any such attack should be considered as a criminal offence by each State Party in accordance with its domestic law.

The Convention stipulates that if such crimes are not included as extraditable offenses in any extradition treaty between States Parties are deemed to be included as such in any relevant agreement between them. Therefore states parties undertake to include such offenses as extraditable offenses in any extradition treaty to be concluded between them [5].

States Parties shall cooperate in accordance with the provisions of the Convention in obtaining and providing information concerning the crime and the alleged perpetrators and provide other legal assistance in connection with criminal proceedings taken in respect to crimes mentioned in the Convention including supply of all evidences at their disposal necessary for the proceedings.

A state where the measures of criminal procedure compulsion are taken is required to inform immediately either directly or through the United Nations Secretary-General, as well as other States parties.

Nowadays Kazakhstan sending its missions to foreign countries base on the prerogatives of the primacy of the international law, soft foreign climate, security doctrine, peace-loving policy and other principles of international communication, adherence to which is of paramount importance in maintaining and augmenting its position on the international arena.

However for Kazakhstan it is peculiar to increase or maintain the existing scope of diplomatic immunities and privileges established by the international law. However in order to protect national security, safety of citizens and state, in some cases the legislation of the Republic is changed for restriction of immunities (for example, in case of diplomatic baggage inspection during air travel).

Reference:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изм. и доп. 10.03.2017 г.). - Алматы: Жети Жарғы, 2017. - с.45.

2. О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года №132. (с изм. и доп. от 03.07.2017)//www.zakon.kz

3. А. Борунков. Иностраннный дипломат в Москве. //www / server / ru.

4. Уголовный кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 226-V (с изм. и доп. от 11.07.2017 г.) // www.zakon.kz

5. Конвенция о предотвращении и наказании преступлений против лиц, пользующихся международной защитой, в том числе дипломатических агентов (от 14 декабря 1973 год). //zakon.kz

Байжуманова Айгерим Мажибековна

Заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

I.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Nurai310707@mail.ru

САЯСИ ПАРТИЯЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

***Түйін.** Мақалада автор саяси партия және конституциялық-құқықтық институттарда саяси партиялардың жауаптылық институтының құқықтық аспектілерін зерттеген.*

***Резюме.** В данной статье автор исследует правовые аспекты института ответственности политических партий в конституционном праве.*

***Summary.** In this article author considered legal aspects of responsibility Institute of the political parties in constitutional law, also defined legal evidences political parties in Republic of Kazakhstan.*

***Түйін сөздер:** саяси партия, заң институты, конституциялық құқық, конституциялық және құқықтық жауапкершілік.*

Құқық теориясында элеуметтік жауапкершіліктің бірнеше түрлері бар: саяси, заңдық, моральдық және т.б. Саяси жауапкершілік саяси қарым-қатынастың негізінде туындайды.

Заңдық жауапкершілік мемлекетпен, құқықтық нормалармен, азаматтардың міндеттері және тәртіптерімен байланысты. Негізгі заңдық жауапкершілік болып құқықбұзушылық танылады. Құқықбұзушылық құрамы бұл – заңдық жауапкершілікке фактілік негіздеме, ал құқық нормасы құқықтық негіздеме, онсыз заңдық жауапкершілік мәңсіз болып танылады.

Құқықтық жауапкершілік құқықбұзу нәтижесінде туындаған мемлекеттің арнайы органдары мен құқықбұзушы арасындағы құқықтық қатынасты айтады, яғни құқық нормаларындағы талаптарды бұзғаны үшін туындайтын құқықбұзушылығы үшін тиісті жазалар мен жағымсыз салдарға ұшырау міндеті жүктеледі[1].

Заң теориясы құқықтық жауапкершіліктің бес түрін қалыптастырады: қылмыстық-құқықтық, азаматтық-құқықтық, әкімшілік-құқықтық, тәртіптік және материалдық.

В.А. Виноградовтың пікірінше, «конституциялық-құқықтық жауапкершілік - заңдық жауапкершіліктің дербес түрі, оның шаралары тек конституциялық-құқықтық нормалармен (субъектілер үшін бірқатар жағымсыз салдар

түрінде ғана емес) белгіленіп қоймай, ең әуелі конституциялық-құқықтық қатынастарды қорғауға бағытталады. Оның конституциялық және заңнамалық тұрғыда мойындалуы, әрі заңдық жауапкершіліктің түрі ретінде бекітілуі конституциялық-құқықтық нормалардың тиімділігін арттырып, қоғамдық-саяси іс-тәжірибеге ықпалын күшейте түседі, яғни конституциялық құқықтың ең зәрулі мәселелерінің бірін шешуге ықпал етеді» [2, 103].

Біздің ойымызша, конституциялық жауапкершіліктің субъектілеріне конституциялық құқықтық қатынастардың барлық қатысушылары, сонымен қатар саяси партиялар да жатады. Айрықша атап өтер жайт – конституциялық-құқықтық жауапкершіліктің субъектісі деп құқықтық субъектілігі, құқықтық мәртебесі бар, яғни тиісті түрде заңды рәсімделіп, Әділет министрлігінде тіркелген саяси құрылымды атаймыз. Саяси партия деп аталуға үмітті, алайда заңдық легитимдеуден, мемлекет тарапынан мойындаудан өтпеген ұйым конституциялық жауапкершілік субъектісі болып есептелмейді, әрі оны тіркеуден бас тарту конституциялық жауапкершілік санкциясы болып табылмайды және конституциялық заңдылық режимін сақтауға бағытталған қорғаушылық құқықтық шара ретінде ғана қарастырылуы мүмкін.

Сонымен, саяси партиялардың жауапкершілігі.

Саяси партиялардың конституциялық жауапкершілігі туралы «Саяси партиялар туралы» заңның 13-бабында саяси партия қызметін тоқтату мәселелері және 14-бапта саяси партияны қайта ұйымдастыру мен тарату туралы қарастырылады [3].

Саяси партиялардың конституциялық жауапкершілігінің мәні партияның саяси қоғамдық бірлестік ретіндегі конституциялық мәртебесін шектеу және таратудан тұрады.

Заңның 13-бабы бойынша саяси партияның қызметі сот шешімімен келесі жағдайларда тоқтатылады: Қазақстан Республикасының Ата заңын, конституциялық заңдары мен

заңнамасын бұзу; саяси партияның жарғысына қайшы келетін әрекеттерді жүйелі жүзеге асыру; саяси партияның экстремизмдік іс әрекеттерді жүзеге асыруға бағытталған бұқаралық Үндеуі мен көпшілік алдындағы сөзі; партия құрамындағы мүшелер санының заң талаптарына сәйкес келмеуі саяси партиялардың қызметін тоқтатуға құқықтық негіз болады.

Егер саяси партияның қызметін тоқтата тұру оның конституциялық мәртебесін едәуір шектейтін болса, тарату конституциялық-құқықтық мәртебесінің толықтай жоғалуына әкеліп соқтырады. Саяси партияны тарату саяси партияның жоғарғы органы тағайындайтын арнайы сараптамалық комиссияның тексеру нәтижесімен немесе сот тарапынан жүзеге асырылады.

Демек, «Саяси партиялар туралы» Қазақстан Республикасының конституциялық заңының 14-бабының 5 тармақшасына сәйкес, саяси партия келесі жағдайларда таратылады: «Заң талаптарын орындамау; саяси партияны тоқтатуға негіз болған бұзушылықтарды соттың белгілеген мерзімінде жоймау; саяси партияның жарғысына қайшы келетін әрекеттердің жүйелі түрде орын алуы; Қазақстан Республикасының заң актілерінде тыйым салынған әрекеттерді жүзеге асыру немесе бірнеше мәрте (екі реттен) өрескел құқықбұзушылықтың орын алуы; саяси партияны тіркеуде мемлекеттік тіркеуге ұсынылған құжаттарында берілген мәліметтердің анық болмауы немесе саяси партияны мемлекеттік тіркеуге алудан бас тарту; саяси партияның Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаттарын сайлауға қатарынан екі рет немесе одан да көп қатыспауы; саяси партияны шетелдік заңды тұлғалар және азаматтар, өзге де мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың қаржыландыруы, саяси партияның заңда тыйым салынған қайырымдылық көздерін қабылдауы; саяси партияның, оның құрылымдық бөлімшелерінің (филиалдар мен өкілдіктердің) Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген жағдайларда қайта тіркеусіз қызмет етуі» [3].

Қазақстан Республикасының «Саяси партиялар туралы» конституциялық заңымен қатар, саяси партиялардың жауапкершілігін реттейтін басқа да заңдар бар.

Ең бірінші кезекте, саяси партияның өзге де коммерциялық емес ұйым сияқты «заң актілермен белгіленген мекеме, қоғамдық бір-

лестік, акционерлік қоғам, тұтынушы кооперативі, қоғамдық қор, діни бірлестік немесе басқа да формада құқырылуы мүмкін» екендігін атап өту қажет [3].

«Коммерциялық емес ұйымның кәсіпкерлік қызметпен айналысуына болады, себебі ол оның жарғылық мақсаттарына сәйкес келеді». Бұл жөнінде Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 34-бабында жазылған [4].

Қазақстан Республикасының Коммерциялық емес ұйымдар туралы заңының 5-бабы бойынша, коммерциялық емес ұйымдар болып:

1) белгіленген заңнамалық тәртіп бойынша банк шоттарын ашуға;

2) мемлекеттік және орыс тілінде ұйымның атауы көрсетілген мөр, штамп және бланкілерді, сондай-ақ белгіленген тәртіпте тіркелген эмблеманы (рәмізді) иеленуге;

3) өз меншігінде немесе жедел басқаруында оқшауландырылған мүлікті иеленуге, сонымен қатар жеке теңгерім мен смета жүргізуге;

4) мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтарды иеленуге және жүзеге асыруға;

5) егер өзгесі заң актілерінде қарастырылмаған жағдайда заңды тұлғаларды құруға;

6) филиал мен өкілдіктер ашуға;

7) ассоциациялар мен одақтарға кіруге, сондай-ақ олардың қызметтеріне қатысуға;

8) жарғыда қарастырылған мақсаттарға сай қаражатты жұмсауға;

9) сотта талапкер және жауапкер болуға;

10) Қазақстан Республикасының заңдарына қайшы келмейтін өзге де құқықтарды жүзеге асыруға» құқылы [5].

Демек, саяси партия қаржылық-шаруашылық әрекетті жүзеге асырушы, әрі сол мақсатпен азаматтық-құқықтық келісім-шарттарға жасайтын ұйым ретінде азаматтық-құқықтық жауапкершілікке ие.

Саяси партиялардың әкімшілік жауапкершілігі Қазақстан Республикасының 2014 жылы 05 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» кодексінің 374-бабында ашып көрсетіледі. Оған сәйкес, қоғамдық бірлестіктер жайлы заңды бұзуға: «1. Қоғамдық бірлестік жетекшісінің, мүшелерінің немесе қоғамдық бірлестіктің аталмыш қоғамдық бірлестіктер жайындағы жарғыларда белгіленген мақсаттар мен міндеттердің шегінен тыс әрекеттер

жасауы. Бұл бұзушылық үшін қоғамдық бірлестік жетекшілеріне ескерту немесе елу айлық есептік көрсеткіш көлемінде; қоғамдық бірлестік мүшелеріне жиырма айлық есептік көрсеткіш көлемінде; қоғамдық бірлестікке екі жүзге дейін айлық есептік көрсеткіш көлемінде айыппұл салынады [6].

Қоғамдық бірлестік жетекшілері, мүшелері немесе қоғамдық бірлестік Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзатын әрекеттер жасаған жағдайда, қоғамдық бірлестік төрағаларына жүз айлық есептік көрсеткішке дейін; қоғамдық бірлестік мүшелеріне елу айлық есептік көрсеткішке дейін айыппұл салынып, қоғамдық бірлестік жұмысы үш айдан алты айға дейінгі мерзімге тоқтатылады.

Осы бапта қарастырылған әрекеттер әкімшілік жаза тағайындалған мерзімнен кейін бір жыл көлемінде қайта орын алса, қоғамдық бірлестік жетекшілеріне жүз елу айлық есептік көрсеткішке дейін; қоғамдық бірлестік мүшелеріне жүз айлық есептік көрсеткішке дейін айыппұл салынып, қоғамдық бірлестік жұмысы үш айдан алты айға дейін тоқтатылады.

Саяси партиялардың шетелдік заңды тұлғалар мен халықаралық ұйымдар, шетелдік мемлекеттік ұйымдар мен органдар, діни бірлестіктер, қайырымдылық ұйымдары тарапынан қаржыландырылуы үшін екі мың айлық есептік көрсеткіш көлеміндегі айыппұл салынып, мүлкі тәркіленеді.

Саяси партия әрекетінің Қазақстан Республикасының заңнамасында бекітілген қаржылық есептілігі туралы жылдық есебін жарияламаған жағдайда партия жетекшісіне жүзден екі жүзге дейін айлық есептік көрсеткіш көлемінде айыппұл салынып, саяси партия қызметі алты айға дейінгі мерзімге тоқтатылады.

«Саяси партияның, оның құрылымдық бөлімшелері (филиалдар, өкілдіктер) қызметін Қазақстан Республикасы заңнамасында қарастырылған жағдайлар бойынша қайта тіркеусіз жүзге асырғаны үшін партия төрағасы жүзден екі жүзге дейін айлық есептік көрсеткіш көлемінде айыппұл салынып, саяси партия қызмет етуіне тыйым салынады» [5].

ҚР ӘҚБТК 357-4 бабына сәйкес, заңды тұлғалар, филиалдар, өкілдіктер туралы заңнама талаптарын бұзған жағдайда, заңды тұлғаның, филиалдың, өкілдіктің қайта тіркеусіз әрекет етуі орын алатын болса, коммер-

циялық емес ұйым болып табылатын заңды тұлғаларға жиырма айлық есептік көрсеткіш көлемінде айыппұл салынады. Аталған баптың 2 тармақшасына сәйкес, тіркеуші органға заңды мекен жайдың өзгеруі жайлы уақытылы хабарламағаны үшін коммерциялық емес ұйым болып табылатын заңды тұлғаларға он айлық есептік көрсеткіш көлемінде айыппұл салынады. Сонымен қатар, ҚР ӘҚБТК 205-бабын коммерциялық емес ұйымдардың салық құқығы саласындағы жауапкершілігін де қарастырады.

«Қазақстан Республикасы заңнамасында белгіленген коммерциялық емес ұйымдардың салық органдарына тіркелуін есепке тұру бойынша өтініш беру мерзімінен асқан жағдайда коммерциялық емес ұйымдарға он бес айлық есептік көрсеткіш көлемінде айыппұл салынады» [6].

ҚР ӘҚБТК 206-бабы бойынша салық төлеуші (коммерциялық емес ұйым) салық органына салықтық есеп бермесе, бес айлық есептік көрсеткіш көлемінде айыппұл төлеуі тиіс [6]. Жауапкершіліктің негіздемесі Қазақстан Республикасының салық кодексінің 12-бабы болып табылады, ол салық төлеушіге мынандай міндеттер жүктейді:

1) салықтық міндеттемені заңға сәйкес уақытылы және толық көлемде орындау;

2) салықтық заңнама бойынша анықталған бұзушылықтарды жоюға бағытталған салық қызметі органдарының заңды талаптарын орындау, сондай-ақ, олардың қызметтік міндеттерін орындауын барысында тосқауыл болмау;

3) ұйғарым негізінде салық қызметкерлерін салық салу нысаны және салық салуға қатысты нысан болып табылатын мүлікті тексеруге мүмкіндік беру.

Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 120-бабы коммерциялық емес ұйымға сипаттама бере отырып, оның табыс көздерін де айқындайды. Сонымен, Қазақстан Республикасының Салық кодексінде: «коммерциялық емес ұйым деп акционерлік қоғамдар, мекемелер, тұтынушылар кооперативтері, пәтер (үй-жай) иелерін алып тастағанда Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасына сай коммерциялық емес деп танылған ұйымды атаймыз. Ол қоғамдық мүдделерге сай қызмет етеді және келесі шарттарға жауап береді:

1) кірістен пайда түсіру мақсатын көздемейді;

2) алынған таза табысты немесе мүлкі қатысушылар арасында бөлмейді» 120-б. 1-т.» [7]. Мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты орындауға арналған коммерциялық емес ұйымның депозит бойынша сыйақы, грант, қабылдау және мүшелікке өту жарнасы, қайырымдылық және демеушілік көмек, тегін берілген мүлік, өтеусіз төлем мен жәрдем, кондоминиум қатысушыларының төлемдері түріндегі кірістеріне жоғарыда көрсетілген тәртіп бойынша салық салынбайды.

Коммерциялық емес ұйым өз әрекетінен өсім көрмеу туралы шартты бұзатын болса, оның кірістеріне жалпы бекітілген тәртіп бойынша салық салынады. Егер бұл талап бұзылса, кірістеріне жалпы белгіленген тәртіп бойынша салық салынады.

Бұл ретте коммерциялық емес ұйым аталған бап бойынша салық салудан босатылған кірістер туралы жеке есеп және салық салуға жататын кірістерге жеке есеп жүргізуге міндетті.

Жалпы белгіленген тәртіп бойынша салық салынуға жататын кірістерді алған жағдайда, коммерциялық емес ұйымның шегеруге тиісті шығындар сомасын салық төлеуші пропорционалдық немесе бөлек әдіс бойынша өзі анықтайды.

Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік статистика туралы» заңының 17 бабының 2 тармақшасына сәйкес, респонденттердің міндеттері: «1) статистикалық бақылаулар жүргізу кезінде алғашқы статистикалық мәліметтерді беру графигі мен статистикалық әдіснамаға сай сенімді алғашқы статистикалық мәліметтер беру; 2) заң бойынша мемлекеттік статистика органдарына қойылатын талаптарды орындау» [8].

Осы ережені бұзғаны үшін ҚР ӘҚБТЗ 381-бабына сәйкес әкімшілік жауапкершілікке тартылады. Бап бойынша алғашқы статистикалық мәліметтер беру тәртібін бұзғаны үшін жеке және заңды тұлғаларға ескерту жасалынады [6].

Саяси партия, заңды тұлға, әрі азаматтық-құқықтық қатынастар нысаны бола отыра, еңбек қатынастарының субъектісі, яғни саяси партияның мақсаты мен міндеттерін жүзеге асыруда ақысыз негізде жалдамалы жұмысшыларды тартатын жұмыс беруші бола алады. Жалпы, саяси партиялардың алуан түрлі заңды жауапкершіліктерін саяси партиялардың мемлекет, азаматтық қоғамның жеке

және ұжымдық субъектілерімен өзара әрекеттесу барысында заңның жалпы құқықтық режимін сақтаудың және конституциялықтың кепілі деп қарастыруға тиіспіз [9, 124].

Қазіргі уақытта саяси партияларға қатысты конституциялық-құқықтық санкцияларды іске асыру құқығы жалпы сот жүргізу құқығы бар соттарға тиесілі.

Осылайша, саяси партиялар туралы заңға сай: «Қазақстан Республикасының заңнама-сын бұзғаны үшін кінәлі жеке және заңды тұлғалар, оның ішінде мемлекеттік органдардың лауазымды тұлғалары және саяси партияның басшылары жауапқа тартылады» [3]. Бұл айтарлықтай бұлдыр тұжырым.

Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасының «Саяси партиялар туралы» конституциялық заңы саяси партияларды жауапқа тарту механизмдерін нақтылауды талап етеді. Бұл ретте «Қоғамдық ұйымдардың жауапкершілігі» деген тарауын қоса отырып, «Конституциялық жауапкершілік туралы» заңды қабылдау керек деген кейбір авторлардың пікірімен келісуге толық негіз бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Теория государства и права: Дәрістер курсы / Н. И. Матузова және А. В. ред. Малько. -М.: Юристъ, 1999. 543 б.*
2. *В.А.Виноградов Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности// Законодательство N 10 қазан 2012 ж. 47 б.*
3. *Қазақстан Республикасының «Саяси партиялар туралы» заңы 15 шілде 2002 жыл // «Параграф» ақпараттық жүйесі.*
4. *Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалпы бөлім) 27.12.1994 г. // «Әділет» ақпараттық жүйесі*
5. *Қазақстан Республикасының «Коммерциялық ұйымдар туралы» заңы 16 қаңтар 2001 жыл // «Әділет» ақпараттық жүйесі*
6. *Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексі 05 шілде 2014 жыл // «Әділет» ақпараттық жүйесі*
7. *Қазақстан Республикасының Салық және басқа да бюджетке төленетін міндетті төлемдер туралы кодексі 10 желтоқсан 2008 жыл // «Әділет» ақпараттық жүйесі*
8. *Закон Республики Казахстан О государственной статистике от 19 марта 2015 года // «Әділет» ақпараттық жүйесі*
9. *Г.С. Сапарғалиев Конституционная ответственность - самостоятельный вид юридической ответственности // Государство и право. 1997. № 2. А., -.89 – 90 б.б.*

Жакупова Г.А.

мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, І.Жансүгіров атындағы ЖМУ, E-mail:Gulima8888888@mail.ru,

Ибраев А.С.

мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, І.Жансүгіров атындағы ЖМУ, E-mail.ru: alisher-ibraev@mail.ru

ҚЫЛМЫСҚА БАРҒАН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕЛИНКВЕНТТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МОТИВАЦИЯСЫ

Түйін. Бұл ғылыми мақалада қылмысқа барған жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлық психологиясының ерекшеліктері мен мотивациясы, қылмысқа барған жасөспірімдердің түрлері, антиәлеуметтік жасөспірім, асоциалды жасөспірім, психологиялық өзіндік реттеудің кемшілігімен сипатталынатын қылмыскер жасөспірімдер туралы қарастырылған.

Негізгі сөздер: делинквентті мінез-құлық, мотивация, антиәлеуметтік жасөспірім, асоциалды жасөспірім.

Резюме. В данной научной статье рассматривается выявление психологических особенностей подростков, склонных к девиантным формам поведения и выявление возможных форм коррекции в современных условиях.

Summary. In this scientific article is to identify the psychological characteristics of adolescents who are prone to deviant behavior and the identification of possible forms of correction in modern conditions.

Қазіргі кезде еліміздің нарықтық-экономикалық қатынасқа өту жағдайында көптеген келеңсіз мәселелер мен жағымсыз оқиғалар белең алуда. Осындай келеңсіз мәселелердің бірі қылмыстық әрекеттердің жылдан - жылға көбеюі болып отыр. Солардың ішінде жас ұрпағымыздың қылмыстық әрекеттерге баруы және олардың болашақ өмірі барша адамзатты елендетеді.

Психологияда қылмысқа барған жасөспірімдердің мінез-құлқы ерекше мәнге ие. Соның ішінде біз қылмысқа барған жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлқын қарастырамыз. Жалпы қылмысқа барған жасөспірімнің делинквенттілігі – бұл заңның немесе қоғамдық нормалардың бұзылуында жүзеге асырылатын әрекеттердің кең ауқымы үшін нақты емес түсінік болып табылады. Ол әлеуметтану, медициналық психология және заң салаларында жан-жақты қарастырылады. Мәселен заң саласында қылмысқа барған

жасөспірімдердің делинквенттілігі – бұл кәмелет жасқа толмаған адамдардың қылмыстық кодексті бұзатын мінез-құлқы ретінде қарастырылады.

Делинквенттіліктің әлеуметтік және психологиялық анықтамалары мәнді шамада бір-бірлеріне сәйкес келуі мүмкін, бұл жерде екеуі де заңның анықтамасымен қиылысады. Әлеуметтік тұрғыдан қарастырғанда, делинквенттіліктің құрамына жол беруге болмайтын жасөспірімдердің әр түрлі, яғни агрессивті мінез-құлқы, қыдырулар, кішігірім ұрлық, немесе есірткі қолдану сияқты әрекеттері енеді. Делинквенттіліктің психологиялық анықтамасының құрамына мінез-құлқтың бұзылуы мен антиқоғамдық мінез-құлқтар кіреді. Мінез-құлқтың бұзылуы – бұл әдетке айналған дұрыс емес қылықтармен сипатталынатын мінез-құлқтық паттерндердің бүтіндей класын белгілеу үшін қолданылатын диагностикалық ұғым. Әдетке айналған дұрыс емес қылықтарға: ұрлық, өрт қою, үйден кету, мектептен қашулар, төбелестер, жануарлар мен адамдарға мейрімсіз қатынас жасау және әдетке айналған өтірік айту сияқты қасиеттер жатады. [1]

Осы қылмысқа барған жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлқы ерекшелігін көптеген ғалымдар зерттеген. Солардың бірі психолог А.Я. Колодная делинквентті мінез-құлқы ерекшелігі бар жасөспірімдерді мынадай үш топқа жіктеген болатын, олар:

1. ата - аналары тарапынан бақылау жасалынбағандықтың нәтижесінде жағымсыз микроортаның әсеріне кез болған, психикалық және физикалық дендері сау жасөспірімдер;

2. жүйке жүйесінде ауытқулары бар, оңай қозатын, жағымсыз әсерлерге оңай берілетін және жанұясы мен мектептен тиісті тәрбие алмаған жасөспірімдер;

3. психикалық жүйке ауруларына шалдықпаған, алайда толығымен дендері сау деп есептеле алмайтын, шекаралық күйдегі жасөспірімдер.

Қылмысқа барған жасөспірімдердің тағы бір классификациясын жасаған П.П. Бельский болатын. Ол өз кезегінде қылмыс жасаған жасөспірімдердің – антиқоғамдық мінез-құлық мотивациясын негізге ала отырып жіктеуді ұсынған. Ол қылмысқа барған жасөспірімдерді мынадай топтарға бөлген:

1) қарапайым және төменгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға белсенді талпынушы жасөспірімдер;

2) ерік-жігердің және сенгіштіктің әлсіздігінен арбауларға оңай берілетін жасөспірімдер;

3) арманшыл жасөспірімдер;

4) истерияның немесе психопатияның әсерінен әрекет етуші жасөспірімдер;

5) моральдық және ақыл-ойлық дефектілері бар жасөспірімдер.

Бағыттылықты талдаудың негізінде Г.М. Миньковский қылмыс жасаған жасөспірімдерді төрт топқа бөлген болатын, олар үшін жасағандары: а) кездейсоқ (коллизонды), тұлғаның жалпы бағыттылығына қарама-қайшы болып табылатындар; б) бағыттылықтың тұрақсыздығын ескергенде мүмкін, бірақ қылмыс жасау жағдайы тұрғысынан жағдайлық болып табылатындар; в) тұлғаның жалпы жағымсыз бағдарының нәтижесі болып табылатындар; г) тұлғаның қылмыстық бағдарының нәтижесі (асоциалды бағалаулар мен қатынастар жүйесі) болып табылатындар. [2]

Жасөспірімнің қылмысқа алып баратын жолы әдетте бірнеше өзара байланысты кезеңдерден тұрады, ол тәртіпті қылық – кішігірім қылмыстық әрекет – қылмыс деп бөлінеді. Қылмыс, айтылып өткеніндей, - объективті және субъективті факторлардың күрделі байланысының нәтижесі. Біздің пікіріміз бойынша, олардың мәнін ашу үшін мыналар біршама маңызды болып табылады:

1) антиқоғамдық мінез-құлықтың мотивтерін туғызатын жасөспірімнің әлеуметтенуі және оның тұлғалық қасиеттерінің өзгеруі процесстеріндегі ауытқуларды талдау;

2) қылмыс жасаған жасөспірімнің тұлғасын қалыптастыратын тұлға аралық байланыстар мен қатынастардың құрылымын зерттеу;

3) жиі жағдайларда жасөспірімге шешуші әсер ететін және тұлғаның әлеуметтік қасиет-

терінің қирауын, қылмыскер тұлғасының қалыптасу процессін аяқтайтын топтық қылмыстық мінез-құлықтың мазмұнын ашу. [3]

Жасөспірімнің қылмыстық жолға түсуі ең алдымен тұлғаның әлеуметтік қасиеттерінің дамымағандығымен немесе деформациясымен байланысты. Қылмысқа барған жасөспірімдердің дамудағы ауытқулары ең алдымен өнегелі сананың деформациясында көрінеді. Қылмысқа барған жасөспірімдер мен заңды ұстанушылардың құқықтық, өнегелік және моральдық тыйым салулары туралы білімдері жуықтап алғанда бірдей болғанымен, қылмысқа барған жасөспірімдерде оларды түсіну тереңдігі көп төмен болып табылатындығын зерттеулер көрсеткен. Олар сонымен қатар өздерінің және қоршаған адамдардың өнегелік, моральдық қасиеттерін мәнді шамада примитивті бағалайды. Құқық бұзушылар әдетте қарастырылып отырған құбылыстардың мазмұнын ашпастан және жиі жағдайларда олардың түпнегіздік мәндерін түсінбестен ненің «жаман», ненің «жақсы» екендіктерін атаумен ғана шектеледі. Тұлғаның жағымсыз қасиеттерін бағалауда да, оларға танымал адамдарды констатациялауда да қылмысқа барған жасөспірімдерге – әдетте белгілі-бір «үлкендікті» көрсете отырып, біршама реалисттік позицияны ұстану тән. Бұл жерде тікелей әсерінен олардың тұрмыстық саналары қалыптасқан антиқоғамдық мінез-құлықтың белгілі-бір тәжірибесі мен микроортаның жағымсыз әсері білінеді деп болжам жасауға болады. Қылмысқа барған жасөспірімдер өздерінің жеке мінез-құлықтарын – «барлығы осылай жасайды», «бұл үшін жазаламайды», «ойланбастан әрекет етіппін», «барлығы жаман» және т.б. деп біржақты және примитивті бағалап отырады.

Жасөспірімдік шақ психологиялық көптеген зерттеулерде «өтпелі кезең», «дағдарыс кезеңі», «қиын» бала ұғымдарымен сипатталады. Жасөспірімдердің ерекшелігі-олардың физиологиялық, дене құрылысының, күшінің, жыныстық белгілерінің қатты дамып өзгеруінде. Өздерін ересектер санатында ұстап, ересектерден соны талап етеді. Жасөспірімдердің ересектер жолына түсуі өте күрделі қарама-қайшылықта өтетін жағдай. Жасөспірімдермен жүргізілетін психологиялық жұмыстардың маңызы күннен – күнге айқындалуда. [4]

Жасөспірімдік кезеңде балалардың өзіндік санасының қалыптасуы өзіне-өзін дәлелдеу, сыртқы келбетін, ақыл-ой, моральдық, ерік сапаларын бағалауы жүзеге асады. Өзін идеалмен байланыстыруы, өзін-өзі тәрбиелеу бағалауы жүзеге асады. Жасөспірімдердік психикалық жағдайын диагностикалау мәселесі қазіргі кезеңде психологиялық қызметінің негізгі бағыты. Диагностикалық жұмыс—баланың психикалық қызметі мен күйін ғылыми дәлелді тәсілдер арқылы сандық сипатта бағалайтын және нақты сапалық тұрғыдан туындайтын, адам психикасының көрінісі ізденіс аумағы.

Жеткіншектер ортасындағы агрессивті беталыстың өсуі біздің қоғамымыздың соңғы жылдары көбейіп кетекен жастар арасындағы қылмыстық істер, әсіресе жеткіншектер қылмысы ең күрделі де қиын әлеуметтік мәселеге айналды. Сонымен қатар, денеге зиян келтіретін тұлғаға бағытталған қылмыстық әрекеттер санның көбеюі деректері де бізді алаңдатууда. Сондай-ақ, жеткіншек арасындағы жауыздық сипатқа ие топтық төбелестер жиіледі. Психологтар кәсіби қызығушылығы кәмететке толмаған тұлғаның өзгеру деңгейіне және оның мінез-құлық ерекшеліктерінің сипаттау мәселесіне тұрақтанған.

А.В.Филонов қайырымсыздықтың генезисін зерттей келе, мынандай қорытынды шығарды, яғни жасөспірімдердің қайырымсыздық әрекеті көп жағдайларда 11–16 жас аралығында тым қатты байқалады. Психологтардың ойынша бұндай қайырымсыздықтың, мейірімсіздіктің көрінуі көп жағдайда баланың ересектермен өзара қарым-қатынасындағы қайырымсыздықтан, әсіресе ата анасымен қарым-қатынасында туындайды. Тұлғаның балалық шақта дұрыс дамымауына көптеген ғалымдар көңіл бөлген. Әсіресе, Б. Холыст, Н.Ф.Кузнецова. Кузнецованың айтуы бойынша, ерте балалық шақтағы қарым-қатынас патологиясы аяғында бұзақылықты және күштеу мотивациясын ескертуі мүмкін.

Қылмысқа барған жасөспірімнің мотивационді-қажеттілік сферасында терең қозғалыстар байқалады, олардың әрекеттері төменгі импульсивті нұсқаулық деңгейде жүреді. Мұндай әрекеттің мотивациясы жасырын болып, «мотивсіз» қылмыс деген жалған көрініс береді. Ал олардың қажеттіліктері бір жақтылығы мен шектеушілікпен, әлеуметтік жағымды қажеттілік түрлерінің дамымай

қалғандығымен, төменгі деңгейдегі қажеттіліктердің гипертрофиялық болуымен ерекшеленеді. [5]

Жалпы интеллектуалды дамудың жеткіліксіздігі, алдын-ала бейнелеудің қалыптаспағандығы, өзіндік рефлексияның төмен болуы – қылмыскер жасөспірімдердің негізгі айрықша ерекшелігі. Қылмыс жасаған жасөспірімнің жүріс-тұрыс механизмдерін түсіну үшін «тұлғаның типі» деген ұғымды да қарастыру керек. Тұлғалық тип дегеніміз – бағыттылық, жүріс-тұрыстың жалпы әдістерімен сипатталынатын құндылық бағдар.

Жасөспірімдердің арасында қылмыстың көптеп таралуы зерттеушілердің көңілін алаңдатып отыр. Бұл қылмыстың таралуының себептерін анықтау мақсатында арнайы зерттеу жұмысын жүргізуге итермеледі. Негізгі себептерін үлкен үш топқа бөлуге болады:

-Социологиялық фактор: Қоғам және мәдениет құрылымдарына байланысты.

-Психологиялық фактор бойынша: Белгілі адамның мінезінің ерекшелігімен қарым-қатынас ерекшелігіне байланысты.

-Физикалық және органикалық элементтерінің әсерінен биологиялық фактор

Социологиялық-әлеуметтік фактордың ішінде, зерттеу нәтижесінде, келесі себептер көп кездескен: - төменгі экономикалық – қоғамдық статус; - мәдениеттегі зорлық және бұқаралық ақпарат құралдары; - алкоголь және наркотикалық заттар; -кұрдастарының әсері; - отбасындағы психологиялық және атмосфералық жағдай

Көбінесе жасөспірімдердің қылмысты істеуі топ қылмысының арқасында жүзеге асады, яғни жолдастарын қолдаудан соқыр талпыныс сияқты мотивпен топ ішінде «авторитетке» иемдену. Криминогенді топтың тұрақтылығы, белгілі жасөспірімдердің қылмысты істеумен қамтамасыз етіледі. Жасөспірімдердің қылмыстық мінезінің негізінде көптеген мотивтер жатыр, олардың ішінде бірінші орында өзін таныту мотиві және топтың ішіндегі бірінші орынға талпыну және т.б. Криминогенді топ спецификалық психологиялық механизмдер арқылы өздерінің мүшелеріне жан – жақты әсерін тигізеді :

1. Криминогенді топ қылмыстық әрекеттің негізінде жатқан бағдарлардың және көз – қарастардың қалыптасуының базасы болып табылады. Психологиялық механизмімен топ өзінің мүшесіне қылық көрсетсе, ол конфор-

мизм деп аталады. Бұндай топтардың қаншалықты антиәлеуметтік бағыты көрінетін болса, онда конформизм соншалықты қатты болып келеді.

2. Криминогенді топпен жасөспірімдердің идентификациясы қылмысты орындаудағы кедергілерге деген ішкі мотивтерінің әлсіздеуіне әкеп соғады. Бұл құбылыстың негізінде психологиялық қорғаныс механизмдері жатыр. Әсіресе сының негізінде орындалған және орындалатын қылмыстық істің жауапкершілігінен іштей босатылады.

3. Криминогенді топ өзінің мүшелеріне қылмыстық әрекеттің психологиялық механизміне конформизм сияқты, енді елтеу қосылады. Жасөспірімдердің еліктеуге олардың жас ерекшелік ерекшеліктерімен анықталады.

Көптеген зерттеулердің нәтижесі бойынша криминогенді топтың бір мүшесі қалғандардың көзінше қылмысты орындайды. Содан кейін құрбы – құрдастарымен әңгіме барысында қылмыстық әретіне мақтанып, олардан қолдау алады. Жасөспірімдер істеген күштеу, золау қылмыстарына: бұзақылық, өлтірушілік, денеге ауыр зардаптар түсіру, зорлау жатады. 2011 жылдың аяғында жасөспірімдердің қылмыстық құрылымы: қастықпен әдейі өлтіруі – 0,6 %, ауыр дене зардаптары – 0,9 %, зорлау – 0,8%, бұзақылық -7,5% құраған.

Сонымен көріп отырғанымыздай жасөспірімдердің қылмыстық ісі көбінесе бұзақылық әрекетінде жиі байқалады. Сондықтан да ауыр дене зардаптары және өлтірулер негізінде бұзақылық мотивтері жатыр. Криминологиялық зерттеулердің нәтижесі көрсеткендей, қылмыстық істің негізінде жасөспірімдердің өзін таныту қажеттілігі басым болып келеді. Өзін таныту қажеттілігі әрбір адамға тән, бірақ бұл жасөспірімдік кезеңде анық көрінеді. Жасөспірімдердің күштеу мотивациясы жоғары эмоциялық және ситуативтілікпен сипатталады. Жеткіншектердің күштеу әрекет – қылығы қайырымсыздықпен байланысты болып келеді. [6]

Қылмысқа барған жасөспірімдердің тұлғалық типологиясында негізгі үш нәрсені қарастыру керек:

1. қылмыскер жасөспірімнің жалпы түрі;
2. белгілі категорияның қылмыскер тұлғасы;
3. белгілі түрдің қылмыскер тұлғасы;

Бұл градациялар бір-бірімен жалпы, ерекше, біркелкі деп сәйкестенеді. Тұлғаның эле-

уметтік негізі болып оның бағыты, өмірлік қатынастардың жүйелері, мотивациялық-құндылық бағдары болса, онда осы негіз қылмыскер жасөспірімнің типін анықтауы керек. Қылмыскер жасөспірімнің типтік критеріі, яғни асоциалды, антиәлеуметтік деформация мөлшері, өзіндік психологиялық реттеу кемшілігі оның қоғамдық қауіпсіздік дәрежесі болып табылады.

Осы критерий бойынша қылмыскер жасөспірімнің үш түрін бөліп шығаруға болады:

1. антиәлеуметтік жасөспірім,
2. асоциалды жасөспірім,
3. психологиялық өзіндік реттеудің кемшілігімен сипатталынатын қылмыскер жасөспірім.

Жалпы әрекет қылмыс жасаған адамның субъективті жақтарын толық ашпайды. Заңды белгі бойынша ұсақ әрекеттер әр түрлі психологиялық факторлармен негізделеді. Қылмыскер жасөспірімнің криминалды – психологиялық классификациясының негізінде басыңқы позициялар: итермелеуші күші, мотивтары, қалыпты мақсаттары, қылмыс жасаудың амалдары, тұлғаның десоциализация өлшемі, антиәлеуметтік бағдардың сипаты жатыр.

Жасөспірім қылмысының сипаты келесі белгілер жиынтығымен анықталынады:

1. қылмыстың түрімен–объект, қылмыстық салдардың ауырлық сипаттылығымен;
2. айыптау формасы, қылмыстың мақсаты мен мотиві;
3. қылмыс жасаудың амалы немесе әдісі;
4. қылмыс жасаудың жағдайымен;
5. жұмсарту жағдайының бар болуы;
6. қылмысқа жасөспірімнің қатынасы, жасалынған қылмыстан кейінгі жүріс-тұрысы.

Жасөспірімдердің жағымсыз жат әрекеттерімен күресудің бірден-бір жолы ретінде, жастармен профилактикалық-алдын-алу жұмысын жүргізудің мақсаты-табысты әлеуметтенуге жағдай жасау мен адамдарда қабілеттілік, жауапкершілікті қасиеттерін қалыптастыру процесіне көмек ету болып табылады.

Профилактика жасөспірімдерді тәрбиелеудің жалпы процесінің құрама бөлігі, қылмыспен күрестегі басты бағыт, "өз ішіне медициналық педагогикалық аспектіні алатын басты әлеуметтік мәселе". Құқық бұзу профилактикасы, қылмыс туралы алдын-ала ескерту немесе басқа да асоциалды құбылыстар жайлы ескерту мақсатында қоғамға қарсы өмір

салтын жүргізіп жатқан жеке адамдарға жүйелік түрде іске асатын, мақсатты бағытталған әсерді болжайды

Бүгінгі таңда елімізде 17 000-нан астам жасөспірім қылмыстық есепте тұр. Аз көрсеткіш емес. Дегенмен тәртіп сақшылары «жеткіншектер арасындағы қылмыс көрсеткіші жыл өткен сайын азайып келеді» деп «алақайлауда». Мамандардың алға тартқан статистикасына көз жүгіртер болсақ, 2015 жылы 6 500-дей жасөспірім қылмыстық жауапкершілікке тартылса, былтырғы көрсеткіш 4,5 мыңнан аспапты. Мамандар «Білім басқармалары мен Ішкі істер министрлігінің, қоғамдық ұйымдар мен қоғамдық институттардың бірлесе отырып жасөспірімдер қылмысының алдын алу мақсатындағы атқарған іс-шараларының арқасында жыл сайынғы жасөспірімдердің қылмыс жасау деңгейін 6,7 пайызға төмен түсіру мүмкін болып отыр», – дейді.

Келеңсіз жағдайлардың ата-ананың баласына жеткілікті көңіл бөлмеуі және отбасындағы белгілі бір проблемалық мәселенің оң шешімін таппауы салдарынан үйдегі моральдік-психологиялық тұрғыдағы кері ахуалдың қалыптасуынан болып отырғандығы болуы мүмкін. Ата-анасының тікелей қамқорлығы мен сүйіспеншілігін сезінбей өскен балада қоршаған орта мен ұжымға деген қалыптаспаған, дұрыс бағытталмаған кері негативті көзқарастың қалыптасатыны және де бала тарапынан берілген кез-келген сұраныстың қандай мақсатта жұмасалатыны сұралмай қанағаттандырылуы жасөспірім бойындағы жалқаулықтың, өмірлік құндылықтарды бағалай білмейтін өзімшілдіктің қалыптасуына әкеліп соғып, ұстаз бен оқушы арасындағы кикілжіңнің білім мекемелері мен уәкілетті органдар арасындағы түсініспеушіліктің туындауына әкеліп соқтырады.

Жасөспірімді қоғам жағынан қадағалау қажет. Отбасы жасөспірімдік қылмыстың алдын алуға мүмкіндік беретінін естен шығармау қажет. Себебі, көбінде жанұя қоғамдық қадағалауды жүзеге асырады. Қадағалаудың екі түрі бар. Біріншісі, тікелей қадағалау – бұл сыртқы болып табылады, оған шектеулер және жазалаулар жатады. Ата - аналары баланың уақытында сабақтан келуін, жолдастарымен қарым-қатынасқа түсетін кіші топтарды қадағалап, тексеруі жатады. Сонымен қоса уақытында баланы жазалап, көмектеседі. Екінші түрі,

көмекші қадағалау – бұл сыйластық және махаббат. Жасөспірім ата-анасына және басқа да адамдарға осы сезімдерді сезінеді. Олардың тәрбиесі мен іс-әрекетін махаббат басқарады. Ата-анасына және басқа адамдарға махаббат, сыйластықпен қараған бала көп жағдайда қылмысқа бармайды. Себебі, жасөспірімдерге үміт артып, сенетін адамдарды ренжітіп, көңілін қалдырғысы келмейді. [6]

Жоғарыда аталған мәселелерге көңіл бөле отырып, сондай-ақ Қазақстан Республикасы мен әлемнің жетекші елдерінің тәжірибелеріне негізге ала отырып, балаларға қарым-қатынас қоғамның әлеуметтік жетілуінің көрсеткіші болып табылады деп айтуға болады. Сондықтан да Бағдарламадағы берілген мәселелердің шешуі өкілетті және атқарушы үкіметтің салмақты көңіл аударуын талап етеді.

Бағдарламаның мақсаты өзара сіңісушілік түрде және сабақтастық принциптеріне негізделген :

1-ші кезең – кәмелетке толмағандар арасында құқық бұзушылыққа жол бермеу жөніндегі кешенді шаралар жүйесін құру;

2-ші кезең – өмірдің қиын жағдайларына тап болған, қаңғыбастық пен әлеуметке жат қылықтарға бейім балаларды әлеуметтік бейімдеу мен оңалтуға себеп болушы білім беру ортасының мүмкіндігін дамыту.

Қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін бірінші кезеңде мынандай басым міндеттерді шешу көзделіп отыр:

- мемлекеттік, құқық қорғау және қоғамдық ұйымдардың құқықтық, өнегелік мәдениетін қалыптастырудағы және кәмелетке толмағандар арасындағы әлеуметке жат қылықты болдырмау жөніндегі қызметін бірлесіп жүргізуді қамтамасыз ету;

- қала құқық қорғау органдарының қылмыс жасайтын және әкімшілік құқық бұзушы немесе соны жасауға бейім балаларды дер кезінде анықтап табу, есепке алу, алдын алу жұмыстарын жүргізу;

- маскүнемдіктен, нашақорлықтан, токсикоманиядан зардап шегетін немесе психикаға зор әсерін тигізетін заттарды қолдануға бейім кәмелетке толмағандарды айқындау, есепке алу және кейіннен оларды оңалту, кәмелетке толмағандар арасында медициналық алдын алу жұмысын жүргізу; кәмелетке толмағандар мен ата-аналарға құқықтық білім беру.

Екінші кезеңде:

- спорт алаңшаларының құрал-саймандарын, құрал-жабдықтарын қосымша сатып алу және аула клубтарын ашу, кәметке толмағандарды қала өмірінің мәдени, спорт саласына белсенді қатыстыру.

Бағдарлама мынандай бағыттарды көздейді:

- емдеу-диагностикалық іс-шаралары;
- ақпараттық-насихаттау қызметі (алдын алу);

- әлеуметтік-педагогикалық жұмыс (оңалту және бейімдеу);

- материалдық базаны кеңейту;

Кәметке толмағандармен және әлеуметтік-педагогикалық процеске қатысушылармен жаңа материалдық-техникалық база негізіндегі әлеуметтік серіктестік пен құқық бұзушылықтың алдын алу тиімділігін жетілдіру жөнінде іс шаралар кешені өткізілетін болуы тиіс. [7]

Бүгінгі таңда қылмысқа барған жасөспірімдер арасында педагогикалық тұрғыдан қараусыздық, жасөспірім бойында қоғамға қарсы қажеттіліктердің туындауына, достық, борыш, абырой сияқты түсініктерінің бұрмалануына себепші болады. Олардың енді қалыптасып келе жатқан рухани, эстетикалық және танымдық қажеттіліктері деформациялана бастайды.

Оның үстіне психологиялық және педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған жасөспірімдер қылмыскер жасөспірімдердің негізгі тобын құрайтындығы баршаға белгілі. Ішкі қажеттілік бойынша психологиялық және педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған жасөспірімдерді мынадай 4 топқа бөлуге болады:

1. тентек немесе ерке жасөспірімдер;
2. отбасы тарапынан шеттетіліп, көзтүрткі көрген жасөспірімдер;
3. қараусыз қалған жасөспірімдер;

4. жат әрекеттердің тұрақты ықпалындағы және ересектердің құқыққа қарсы талаптарының әсеріндегі жасөспірімдер. [7]

Тентек жасөспірімдер, олар жасаған әрекеттерінде ерекше жағдай қалыптастырады. Мұндай жағдайда бала өзімішл, жеңіл өмір сүруді жақсы көретін болып өседі. Ал, кейбіреулері ашынған, жабырқау күйде болады. Олар әдетте өзінің болашағына сенімсіздікпен қарайды.

Қазіргі жағдайда өзекті мәселелердің қатарына жататындардың бірі- ол қылмысқа барған жасөспірімдердің болашақ өмірге деген жағымды көзқарасын қалыптастыру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Реан А.А. *Психология подростка*. Москва, Олма-пресс, 2005.-429с.

2. Арықбаев М.С. *Теория жизни*. Алматы, 2004.-36с.

3. Ерменбетова Л. «Кәметке толмаған жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алудағы құқықтық тәрбиенің рөлі». //Юриспруденция сериясы вестник КазНПУ. 2015.- №1. 57-62 б.

4. Бартол, Құрт . *Психология криминального поведения*. 7-е междунар.изд. Еврознак: Олма-Пресс,2004.-352с.

5. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2012 жылы 27 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауы//[http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz) (03.02.2014 ж.)

6. Рубинштейн С.Л. *Основы психологии*. М., 2008.

7.Фромм Э. *Психоанализ и религия. Искусство любить. Иметь или быть?* Киев: Ника-Центр, 1998. *Статья представлена научной редакцией «Право» 15 октября 2010 г.*

Жолдошова Асель Якубовна

магистр юридических наук, преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин,
ЖГУ им. И. Жансугурова, г.Талдыкорган, asel.1001@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ФОРМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В РК

Түйін. Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру.

Мақалада Қазақстанда оқу орындарында инклюзивті білім беру кейбір кемшіліктері зерттеледі әрі оқу үрдісін ұйымдастырудың жағымды тәжірибесін айқындау мақсатында шет елдің оқу орындарындағы инклюзивті білім беру үрдісінің кейбір ерекшеліктеріне салыстырмалы түрде талдау жасалады. Мысалы, АҚШта орын алған инклюзивтік білім саласындағы жағымды тәжірибені отандық инклюзивтік білім жүйесіне еңгізуге болады.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, мүмкіндігі шектеулі балалар құқықтары, өзекті мәселелер

Summary. The article describes problems of the inclusive education in institutions of Kazakhstan, and comparative analysis of practice in inclusive education in the foreign universities (in particular in the USA) in the modern conditions in order to identify opportunities for borrowing good practices of educational process.

Particularly, the American educational model "Inclusion" used for education of disabled-children is presented. Especial attention is paid to the principle which determines the opportunity of people with disabilities to use the facilities of organization or services, with the same ease as an ordinary healthy person.

Key words: inclusive education, disabled-children's rights, actual problems

Резюме. На сегодняшний день актуален вопрос инклюзивного образования, подразумевающего возможность включения детей с ограниченными возможностями и особыми потребностями в образовательный процесс с участием общества и родителей.

В статье рассматривается положительный опыт внедрения инклюзивного образования США, также исследуются актуальные проблемы инклюзивного образования в учебных заведениях РК и в мире. Также изучается отечественный опыт по внедрению инклюзивного образования, и проблемы, сопутствующие его реализации.

Ключевые слова: инклюзивное образование, права детей с ограниченными возможностями, актуальные проблемы

13 декабря 2006 года Генеральной Ассамблеей ООН была принята Конвенция о правах инвалидов.

Примерно 8% населения планеты, около 650 млн. человек — это люди с инвалидностью, которые с нетерпением ожидали принятия документа, закрепляющего социальный подход к инвалидности, каждая статья которой направлена на защиту от дискриминации и на включение инвалидов в общество.

По состоянию на 1 января 2009 года численность инвалидов в РК составляла 466, 3 тысяч человек (или 3 % от общей численности населения), в том числе около 10% (43,1 тысяч человек) -дети [1,157].

Цель современного общества заключается в обеспечении такого положения, при котором мужчины и женщины, являющиеся инвалидами, имели бы те же права и обязанности, как и другие члены общества. Во всех странах мира все еще существуют препятствия, которые не позволяют инвалидам и людям преклонного возраста осуществлять свои права и свободы и осложняют их полное участие в общественной жизни.

В этой связи речь в нашей статье пойдет о равных возможностях в сфере образования, а именно об инклюзивном образовании, подразумевающим процесс развития общего образования, который бы обеспечивал доступность образования для всех, в плане приспособления к различным нуждам всех детей, что обеспечивает доступ к образованию для детей с особыми потребностями.

4 июня 1997 года Б.Клинтон подписал Акт об образовании лиц с отклонениями в развитии и здоровье, который стал поворотным этапом в развитии американского образования. В настоящее время в США действует программа «Инклюжен». Ее основы были заложены «Реабилитационным Актом» и законом об обучении детей инвалидов в 1973 году. Закон отдавал предпочтение интеграции – обучению детей инвалидов в общеобразовательных школах с предоставлением по мере необходимо-

сти дополнительной помощи, а не обучению в специальных учреждениях. Инклюзию здесь можно определить как «принятие каждого ребенка и гибкость в подходах к обучению». Такая образовательная модель подразумевает, что ребенок, имеющий инвалидность, может обучаться с нормальными детьми. Это касается и детей с нарушением интеллекта, с синдромом Дауна. Инклюзивные школы приспособляются ко всем детям, вне зависимости от их психологических, умственных, социальных, эмоциональных, языковых или любых других особенностей.

Для изменения у граждан отношения к инвалидам в США проводилась продуманная и разработанная психологами и другими специалистами кампания в средствах массовой информации, большую роль в этом сыграли и религиозные организации. Таким образом, инвалиды получили доступ ко всем сферам жизнедеятельности общества, изменилось восприятие их здоровыми людьми. По всей стране распространены общественные организации и клубы для инвалидов, а также различные фонды. Хотелось бы отметить, что в США именно специализированные фонды и организации осуществляют значительную часть услуг, положенных человеку с ОВЗ по закону, и отвечают за финансовые средства, представленные муниципалитетом [2,27].

В сфере инклюзивного образования был принят в 1994 году и ратифицирован 92 странами такой важный основополагающий международный документ по вопросам специального образования как Саламанкская декларация, который содержит принципы, предложения и продвижения законодательных инициатив в сфере инклюзивного образования и определяет инклюзию как реформу, поддерживающую и приветствующую различия и особенности каждого ученика [3].

Принципами развития инклюзивного образования являются [4]:

- научность: разработка теоретико-методологических основ инклюзивного обучения, программно-методического инструментария, анализ и мониторинг результатов, оценка эффективности используемых технологий, проведение независимой экспертизы;

- системность: ранняя помощь – дошкольное образование – общее среднее образование;

- коррекционная направленность: модульная организация образовательных программ,

включение в базовую программу обучения и воспитания модулей из специальных коррекционных программ;

- индивидуальный подход: использование личностно-ориентированного и дифференциального подходов и т.д.

В Казахстане инклюзивное образование делает только первые шаги, хотя во многих странах мира почти все школы инклюзивные [5].

Создана соответствующая нормативно-правовая база, регламентирующая переход на инклюзивное образование. В рамках выполнения «Конвенции о правах инвалидов» были приняты программы «Государственная программа развития образования», «Национальный план действий по развитию инклюзивного образования», также 11 июля 2002 года был принят Закон РК «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями».

В настоящее время в Казахстане работает 56 психолого-медико-педагогических консультаций, финансируемых местными бюджетами. Согласно нормативам, таких организаций в республике должно быть 79. Методическое руководство данными консультациями закреплено за Республиканской психолого-медико-педагогической консультацией, расположенной в Алматы. По данным министерства образования и науки, на 1 января текущего года в стране проживают 149 246 детей с ограниченными возможностями, это примерно 3,15 % от общего числа несовершеннолетних граждан республики. Однако данная статистика не отражает реальную ситуацию, поскольку существуют факты приписки статистических данных и, наоборот, не включения в учет нуждающихся детей [5].

С 2011 по настоящее время в регионах республики работает программа Круглых столов по теме «Инклюзивное образование: международная практика и пути реализации в Казахстане» для руководителей системы общего среднего образования при поддержке Фонда Сорос Казахстан. В текущий период реализуется интернет-проект на базе сайта www.inclusion.kz в рамках информационной поддержки заинтересованных сторон в развитии инклюзивного образования в Казахстане.

По словам директора департамента сред-

него образования МОН РК Н.Аршабекова, международные организации отмечают, что в Казахстане, по сравнению с другими центрально-азиатскими республиками, процесс внедрения инклюзивного образования идет очень активно. Результаты социологических опросов показали, что более 68% казахстанцев считают, что эти ребята должны учиться в обычной среде, чтобы быстрее развиваться и включаться в общество.

Согласно Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы планируется к 2020 году увеличить до 70 % долю школ, создавших условия для инклюзивного образования от их общего количества. В целом можно выделить основные направления в планах мероприятий по реализации Государственной программы:

- увеличение доли школы, создавших условия для инклюзивного образования;

- увеличение доли детей, охваченных инклюзивным образованием, от общего количества детей с ограниченными возможностями в развитии;

- совершенствование системы инклюзивного образования в школе и повышение качества образовательных услуг[6].

Однако мы вынуждены констатировать, что отечественная система не готова к переходу на инклюзивное образование, и мы считаем это закономерным явлением, ведь ожидать от молодого государства того, что мы наблюдаем в зарубежных государствах, насчитывающих сотни лет своего существования, по меньшей мере глупо.

Напротив, наше государство старается следовать всем положительным тенденциям, проводимым другими государствами, не смотря на свой сравнительно молодой возраст.

Вместе с тем, более пристального внимания и рассмотрения, на наш взгляд, требуют два вопроса в инклюзивном образовании.

Во-первых, это некорректное отношение к детям с ограниченными возможностями.

Если обычные дети не получают достаточно внимания в процессе обучения, то что уж говорить и о детях с нарушением интеллекта? К тому же не каждый родитель захочет сдать ребенка в класс, где он будет выделяться, ведь для этого должен быть создан соответствующий благоприятный психологический климат. Во взаимоотношениях сверстников первостепенную роль играют твердая позиция взрос-

лых и общий климат в классе.

Так, по результатам проведенного в России исследования, только треть учащихся массовых школ согласны учиться совместно с детьми, имеющими отклонения в развитии. Среди учителей доля гуманистически настроенных составляет пятую часть. При этом большая часть педагогов хотели бы, чтобы в классах, где они работают, учились дети с двигательными нарушениями, каждый третий педагог против такой практики. В целом наиболее способными к внедрению в классы основного потока являются дети с нарушением опорно-двигательного аппарата. Менее готовыми считаются дети с нарушением сенсорной сферы. Самый низкий рейтинг наблюдается у детей с умственной отсталостью. Наиболее подходящими для обучения в условиях массовой школы рассматриваются дети с легкой степенью отклонения в развитии [3].

Есть и обратная сторона: многие родители выражают опасение, что при инклюзивном образовании возможно снижение качества обучения обычных детей, ведь в данном случае будет нарушено право обычного ребенка.

Инклюзивное образование не может ущемлять интересы ни обычных детей, ни детей с особыми потребностями. Закон в любом случае должен быть на стороне и тех, и других детей.

Во-вторых, то, что инклюзивное образование отнюдь не предполагает массового набора детей.

Трагический случай в школе-лицее № 76 города Астаны, произошедший в 2014 году прямо на уроке, является тому подтверждением. 13-летний мальчик ударил своего одноклассника в грудь ручкой. Малолетний убийца состоял на учете в центре психического здоровья. Вместе с тем, согласно заключению врачебно-консультационной комиссии, ему было рекомендовано пробное обучение по общеобразовательной программе в условиях средней школы на 2014-2015 учебный год, что явилось основанием для его принятия в школу №76 Астаны.

Данный инцидент заставляет задуматься — не слишком ли рискованно это - предоставлять детям, состоящим на учете в связи с психическим заболеванием, возможность обучаться по общеобразовательной программе в условиях обычной школы? Насколько это безопасно

для жизни и здоровья других учеников, да и самих преподавателей?

Многие из американских учеников-убийц (например, Адам Питер Лэнза- бывший ученик, Чо Сын Хи -студент), учинивших кровавую расправу в школах и ВУЗах США, пронесших в школу огнестрельное оружие и безжалостно стрелявших в учащихся и учителей, страдали аутизмом.

11 марта 2013 года британское издание «Дэйли Мэйл» сообщило, что британская полиция задержала 16-летнего подростка, страдающего синдромом Аспергера, который планировал массовое убийство своих учителей и одноклассников с помощью пистолета и самодельных взрывных устройств. Школьник сообщил о своих намерениях одному из пользователей сайта Omegle, подчеркнув, что хочет отомстить таким образом своим обидчикам. Пользователь, проживающий в США, рассказал о готовящемся теракте сотрудникам ФБР, которые связались с британской полицией.

Однако есть и обратная сторона рассматриваемой проблемы взаимоотношений детей с особыми потребностями и обычных детей, - когда особенные дети становятся жертвой жестокости ровесников.

В той же Великобритании группа малолетних хулиганов напала на 9-летнего мальчика-аутиста Ромео Смита. Ребенок пытался бежать, но один из подонков побежал за ним и кинул ему вслед кусок доски с торчащим из нее гвоздем. Гвоздь впился в затылок Ромео, согнувшись при ударе о череп, и чудом не задев мозг. Врачи оказали своевременную помощь и ребенок выжил.

И это происходит в странах, которые считаются колыбелью демократии!

Как бы цинично это не звучало, и британского подростка, планировавшего массовое убийство, и американских учеников – убийц в некотором смысле можно оправдать и понять. Потому как действует закон «Жестокость порождает жестокость», «Что посеешь, то и пожнешь».

И опять-таки все упирается в проблему некорректного отношения к детям с особыми потребностями. Ведь несостоявшийся британский террорист хотел отомстить своим обидчикам, поскольку, как и не трудно было предположить, он долгое время подвергался издевательствам со стороны своих сверстников. Однако мишенью во время предстоящей

широкомасштабной расправы должны были стать и те обидчики и другие ни в чем не повинные ученики и преподаватели. Потому не удивительно, если в будущем тот же мальчик-аутист Ромео Смит, совершенно безобидный ребенок, столкнувшийся лицом к лицу с жестокостью своих «абсолютно здоровых и телом и душой» детей, не запланирует свой «акт протеста» против подобной демократизации общества.

В связи с вышеизложенным мы считаем необходимым в корне пересмотреть механизм реализации инклюзивного образования. На законодательном уровне необходимо закрепить приоритет вопросов безопасности как жизни и здоровья детей с особыми потребностями, так и жизни и здоровья обычных детей при организации учебного процесса, и соответственно, разрабатывать комплекс мероприятий, направленных на обеспечение реализации данного приоритета. Например, необходимо решить вопрос о категориях детей с ограниченными возможностями, которые могут учиться по инклюзивной программе, так как, повторяем, инклюзивное образование отнюдь не предполагает массового набора детей.

Какие бы благие цели не ставило перед собой государство, желая улучшить жизнь общества или некоторых его слоев, важно не то, что эти цели в конечном счете будут достигнуты, а важно то, какой ценой они будут достигнуты.

Список использованной литературы:

1. Кемали М. «Права человека и механизм их защиты»; *NURPRESS*, 2012г., 420 С.
2. В.А.Ардзинба «Инклюзивное образование инвалидов в Соединенных Штатах Америки»; *Электронный журнал «Психологическая наука и образование»* 2010г., № 5, 29С.
3. Серикбаева А.Б.«Особенности включения инклюзивного обучения в образовательный процесс»; *Вестник КарГУ* 2012 //article.kz
4. Хафизуллина И.Н. *Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Астрахань, 2008.*
5. Есиргепова В.Ж. «Инклюзивное образование в Казахстане: состояние, перспективы». 2011г // http://ksu.edu.kz/files/education/material_konf/Liqnosti/esirgepova_v_zh_inklyuzivnoe_obrazovanie_v_kazahstane.pdf
6. Садилова М. С. «Внедрение инклюзивного образования в школах» 2016 г. // <http://kopilkaurokov.ru/prochee/prochee/vniedreniie-inkliuzivnogho-obrazovaniia-v-obshchieobrazovatel-nyie-shkoly-kazahstana>

Медетбеков А. А.

Шет тілдер және іскерлік карьера университеті, Дінтану мамандығының
2-курс магистранты, Aman-medet85@mail.ru

ҚАЗЫЛЫҚ ЕТУ ШАРТТАРЫ

Түйін. Бұл мақалада VIII ғасырдан бастап, факиһтар мен мүфтилер секілді, қадилар өзгеше киім киетін болды, бұл дәстүр көптеген елдерде осы күнге дейін сақталған. Қарсыласып жатқан екі тараптын арасын ажырату, текетіретті тоқтату қазының ең маңызды қызметі болып табылады.

Резюме. В статье описывается, что казылар (вожди, судьи) отличались особенной одеждой, как факихи и муфти начиная с VIII века. В многих странах эту эстетику можно увидеть и до сих пор. Справедливое решения враждующих двух сторон, является одним из важных функций судьи.

Summary. On this article describes, that kazylar (leader. Tribal chef) like fakih and moofiti had differed clothes then the others. These traditional clothes survived in a lot of country for this moment. Impressive solutions the between warring - is the main function for leader (kazylyar)

Қазылық сөзінің тілдік мағынасы: шешім қабылдау, заң шығару дегенді білдіреді. Терминдік мағынасы: Қади (қазы, тағайындаушы, үкім шығарушы) – әкімнің билігімен тағайындалатын, шарифат қағидаларының негізінде үкім шығаратын мұсылман қауымының діни төрешісі, әділ қазысы. Алғашқы қадиларды Мәдина, Басра, Куфа қалаларына халифа Омар ибн әл-Хаттаб (634-644) тағайындады. Содан кейін қадилар үлкен қалалар мен аймақтарда, жорық кезінде әскер ішінде де тағайындала бастады. Қадиді ең жоғарғы құқықтық бедел иесі халифа қана тағайындай алатын. Қадидің үкімін бұзып, оны жұмыстан шығаруға да халифаның құзыры жететін. VIII ғасырдың екінші жартысында жоғарғы қадидің лауазымы «қади әл-кудат» тағайындалды. Оған халифаның атынан халифаттың қалған барлық қадиларын тағайындап, олардың үкіміне қарсы шағым-арыздарды қабылдау жұмыстары тапсырылатын болды. Халифатқа тәуелсіз мұсылман мемлекеттерінің пайда болуына байланысты, олардың билеушілері қадилар әл-кудатты өздері тағайындай бастады. Алайда халыққа және көптеген факиһтарға олардың тағайындаулары халифаның келісімінсіз заңсыз болып көрінді де, халифаның бекітуін сұрау тәртібі негізінен

XII ғасырға дейін сақталды. Мысырда Фати-ма әулеті мен Аюби әулеті билік құрған кезде әр мазхабтың қади әл-кудаттары болды, қажет кезінде оларды кеңесші есебінде сұлтанға шақырып тұрған. Осман Түркиясында қадиді ең жоғарғы құқықтық бедел иесі сұлтандардың өздері тағайындады. Қади әл-кудаттың қызметін әл-ислам лауазымды жоғарғы мүфти атқарды. Қади қызметіненегізінде, жаман атағы шықпаған, ақыл-есі дұрыс және шарифатқа жетік, кемтар емес, енбекке жарамды кез-келген мұсылман атқара алады. Қади барлық қауымға ортақ болғандықтан, оған еңбек ақы мемлекет қазынасынан берілді. Ол ешкімді алаламайтын, ешкімнен пара, сыйлық алмайтын, әділ де тәуелсіз адам болуы үшін, оның енбек ақысы өзіне толық жеткілікті болуға тиісті. Қади өзінің қол астында немесе аймағында бүкіл азаматтық және қылмыстық істерді жүргізуге, имандылықты қадағалауға, қажет кезінде әлдекімге немесе біреудің мүлкіне қамқоршы адам тағайындауға, қоғамдық, ғимараттар мен құрылыстардың, жолдардың, көшелер мен аландардың жай-күйін қадағалауға, мұраның әділ бөлінуін, өсиет сөздердің бұзылмауын, сот үкімдерінің, жазаларының дұрыс орындалуын, құқық қорғау мекемелері мен түрмелерді тексеру орындарын бақылауға, зекет, садақа, басқа да қоғамдық қаражаттардың дұрыс жиналып, дұрыс бөлінуін қадағалауға т.б. міндеттерді атқаруға тиісті. Әскери қади бұлардың сыртында әкім атынан соғыс жариялауға, әскери олжаны бағалап, оның дұрыс бөлінуін қадағалауға міндетті. Қади негізінен факиһтардан болды және бұл қызметтің мұрагерлікке қатысы болмаса да, көптеген жылдар бойына қади болып белгілі отбасының өкілдері тағайындалып жүрді. VIII ғасырдан бастап, факиһтар мен мүфтилер секілді, қадилар өзгеше киім киетін болды, бұл дәстүр көптеген елдерде осы күнге дейін сақталған. Қарсыласып жатқан екі тараптын арасын ажырату, текетіретті тоқтату қазының ең маңызды қызметі болып табылады. Ислам заңы бойынша қади немесе хукм деп аталады [1, б. 113].

Әл-қада'ның құрылымы (аркан ал-қада') келсек кең мағынада алты құрылымнан тұрады. Олардың қысқаша мағынасы:

1. Хукм немесе қада'(сот шешімі): ислам құқығында хукмның кең және тар мағыналары бар.

Хукм кең мағынада мемлекеттік басқарма, әр түрлі шешімдер мен сот жарлықтары дегенді білдіреді.

Хукм тар мағынада сот шешімі, жарлығы дегенді білдіреді.

2. Хаким немесе қәди: адамдар арасында пайда болған шиеленістерді шешу үшін тағайындалған тұлға. Бірақ хаким термині қәди терминінен гөрі кең мағынаны білдіреді, өйткені хаким атағы қәдиге де жергілікті билеушіге де беріледі.

3. Әл-махкум 'әлейх немесе әл-мақди 'алайх: сот жарлығы қарсы шығарылған адамдар жағы.

4. Әл-махкум лах немесе әл-мақди лах: сот жарлығы пайдасына шешілген адамдар жағы.

5. Әл-маукум бих немесе әл-мақди бих: сот отырысында қабылданған шешімнің негізі, мәні.

6. Тарик әл-қада'(дәлелдер): Хақимнің қабылдаған шешімінің негізінде жатқан дәлелдер. Хақимнің шешімі жеті негізгі заңдық дәлелге сүйенеді: шахадат(қуәлік), икраз(момындау), йамин(ант беру), нукул мин әл-йамин(ант беруден бас тарту), қасама, қарина әл-қатиа(сөзсіз дәлел), 'илм әл-қәди.

Хақим және оған шешім шығару міндетіне адамдар арасындағы шиеленісті, заңсыз әрекеттер мен жала жабуды тоқтату, бір сөзбен айтқанда әділдікті орнату. Сондықтан болашақ хақим заңнаманы терең білуі, қоғамдық қатынастардың қажеттіліктерін, халық сұрауларын, салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптарды түсіне алатындай дәрежеде жалпы мәдениетті білуі, сыртқы әсерлерге төтеп беретіндей мінез-құлыққа ие болуы керек.

Пайғамбар, сахабалар, сахабалар замандастары (табиғун) және олардың ізбасарлары (атба' ат-табиғин) кезінде қәдилер мүжтахидтер арасынан тағайындалатын. Осы кезеңде қәдилер Құран, сүннет, ижмаға сүйене отырып шешім шығаратын болған. Түпкі деректемеге сүйеніп шығарылмайтын жауаптарды ижтихад арқылы табатын болған. Сонымен алғашқы кезеңде хақимдер мүжтахидтер арасынан шығатын болғандықтан, олар ижти-

хад және өздерінің тұжырымдары негізінде шешім шығаруға еркі болған.

Фақихтер хақим болуға үміткерлерге мүжтахид болуды талап еткен, бірақ керек кезде үміткердің мүжтахид болмауы да мүмкін, ондай кезде шешім белгілі бір мазһаб немесе мүжтахид шығарған ижтихад негізінде шығарылады. Осындай жағдайда шешім шығаратын адамға байланысты 3-ке бөлінеді:

1. Ижтихад жолымен шығарылған шешім (хукм);

2. Тахриж жолымен шығарылған шешім (хукм);

3. Белгілі бір мазһаб немесе мүжтахид шығарған ижтихад негізінде шығарылған шешім(хукм).

Сотта қолданылатын заңдарда хақим шығарған шешім ислам заңдарына сәйкес, объективті болуы керек. Сондықтан хақим сот істерін өз ойлары мен тұжырымдары емес екі жақ келтірген заңдық дәлелдерге сүйеніп шығаруы тиіс. Заңдық дәлелдердің қатарына жоғарыда атап өткендей шахадат, икразды айтамыз.

Хақимдер сот шешімдерін Құран және сүннет, ал егер онда болмаса ижтихад негіздерінде шығарып отырған. Сондай-ақ хақимдер заң ретінде құран мәтіндерінен алынған нормаларды қамтитын фикһ кітаптарын да пайдаланатын болған. Оған қоса сот отырыстарында сол мәтіндердің негізінде құрылған заңдар қолданылатын болған [1, 105].

Шешім шығару әдістерінде хақимдер сот шешімдерін ижтихад, тахриж жолымен немесе кез келген бір мүжтахидтің тұжырымдарна сәйкес шығарғандарын атап өтілген болатын. Ал енді мүжтахид, мухарриж, муқаллид арасынан шыққан хақимдердің шешім шығарарда қандай әдіске сүйенуі керек екенін атап өтейік.

1. Мүжтахидтер: Мүжтахид арасынан шыққан қәдилер сот шешімдерін Құран, Сүннет, Иджма мәтіндеріне сәйкес шығарады. Ал иджма мен мәтіндерден керекті нормалар табылмаса, онда ол істі ижтихадпен жабатын болған.

2. Мухарриждер: Тахриж шығара алатын қәдилер. Бұл белгілі бір мазһабтың фикһының тұжырымдары, ижтихадтары мен ережелерін білетін фақихтер. Сондықтан олар сот шешімдерін өздері ұстанатын мазһабтың фикһының шеңберінде және тахриж жолымен шығарады.

Олар ижтихад пен сол мазхабты ұстанатын мүжтахидтердің ойларын еркін пайдалана алады.

3. Муқаллид: Мазхабтар ижтихад шығара алмайтын адамдарды кади ретінде тағайындауға болатынын мойындайтыны жоғарыда айтылған болатын. Мұндай кади сот шешімдерін өзі ұстанатын мазхабтың фикһының мәтіндері мен ережелері шеңберінде шығаратын болған. Фәтуа шығарушы мүфтий-муқаллид сот шешімін шығаратын кади қолданатын әдісті ұстанады. [2, 105].

Фәтуа мен қазылық етушілер екеуі келесі мәселелерде мақсаты бір болады:

1. Екеуі де ислам үкімін хабарлайды.
2. Екеуі де ижтихад етеді.
3. Екеуі де айтқан сөздеріне (үкім, шешім, заң, дәлел) тікелей толық жауапты.

Фәтуа мен қазылық етушілер арасындағы айырмашылыққа келсек Мұхаммед ибн Хусейн ибн әл-Жәйзани былайша бөліп қарастырады. Фәтуа мен қазылық етушілер екеуі келесі мәселелерде араларында ерекшеліктер мен айырмашылықтар болады:

1. Фәтуа ислам үкімін хабарлау, мүфти тарапынан ол үкімге ешқандай күштеп жасату бұйыру жоқ болады. Қазылық пен сот болса, заңды шығарады, және соған барлығын бағынышты етеді. Сол себепті, кази не сот болу өте қауіпті әрі жауапты қызмет. Фәтуа осы дүние

мен ахиреттегі (діни түсінік бойынша) мәселелерді бірдей қамтып кетеді өз заңдарында, ал қазылық тек дүниелік мәселелерді ғана қарастыра алады.

Нәтижесінде, келесі тұжырымдама жасақ болады: кази, сот шешетін мәселелерді мүфтидің өзі де қиынсыз шешіп бере алса, ал мүфтидің мәселелерін кази қарастыра алмайды екен.

2. Фәтуаның функциялары қазылықтан көлемдірек. Айталық, егер фәтуаны тіпті әйел мен құл айта алатын болса, қазылықты әйел, құл атқара аламайды. Рұқсат етілмейді.

3. Мүфтидің фәтуасы барлығына тиесілі болған бүкіл шарифатты (діни заңнаманы) қамтыса, кази болса, ол тек жекелеген адамның жекелеген мәселесі бойынша ғана заң-шешім қабылдайды. Бұл жағынан қарайтын болсақ, мүфтидің фәтуа беруі, казидің қазылық етуінен аса жауаптырақ. Неге десеңіз, мүфтидің қабылдаған заңы жалқыға да жалпыға да бірдей тиесілі [3, 76].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Fahrettin Atar. – İstanbul, 1988, 121 б.*
2. *Muhammed Taki Osmani. Fetva usulü. – Istanbul, 2010, 147 б.*
3. *Әс-Суюти, Әдәб әл-футәуә. – Бейрут, 1984, 440 б.*

Мұқалдиева Гулия Бөкешқызы

з.ғ.к., Өл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу, еңбек құқығы кафедрасының доценті

Ахметова Салтанат

1-курс магистранты, gulyiya@mail.ru, urisbaevaainur_7@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНТЕГРАЛДЫҚ МИКРОТӘСІМДЕР ТОПОЛОГИЯЛАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ

Түйін. Бұл мақалада интеллектуалдық меншіктің дәстүрлі емес объектілерін құқықтық қорғау мәселелері талқыланады. Қазақстан Республикасындағы топологияларды құқықтық қорғау талаптары, Топологияға авторлық және айрықша құқық, Қазақстан Республикасындағы топологияны тіркеуге өтінім жасау, рәсімдеу, тіркеу және куәлік беру ережесі.

Түйін сөздер: интеллектуалдық меншік құқығы, авторлық құқық, патенттік құқық, интегралдық микротәсімдер, интегралды микросхема топологиясы, селективті жетістіктер, ноу-хау.

Резюме. В статье рассматривается правовая защита нетрадиционных объектов интеллектуальной собственности. Условия правовой охраны топологии в Республике Казахстан, авторские и эксклюзивные права в топологии, правила подачи, регистрации, регистрации и сертификации топологии в Республике Казахстан.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, авторское право, патентное право, интегральные микросхемы, топологии интегральных микросхем, селективные микросхемы, ноу-хау.

Summary. This article discusses legal protection of non-traditional intellectual property objects. Terms of legal protection of topology in the Republic of Kazakhstan, Copyright and Exclusive Rights in Topology, Rules for Filing, Registration, Registration and Certification of Topology in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: intellectual property rights, copyright, patent law, integrated circuits, integrated circuit topologies, selective microcircuits, know-how.

Қазіргі таңда жоғары технологияларды дамыту туралы жиі айтылады. Қазақстан инновациялық даму жолымен жүріп жатыр, ол, әрине, оның халықаралық қауымдастыққа енуінде өте маңызды. Алайда, адамдардың шығармашылық күш-жігерімен алынған интеллектуалдық қызметтің нәтижесі қоғамға құнды және құқықтық қорғауды қажет етеді, өйткені дәстүрлі құқық қорғау институттарында қорғау олар үшін жеткіліксіз болды.

Кәсіптік, патенттік және кәсіпкерлерді жекешелендіру құралдары туралы заңнама-

ның шеңберінде қорғалатын интеллектуалдық қызметтің дәстүрлі нәтижелерімен қатар дәстүрлі емес интеллектуалдық меншік объектілері де бар. Осылайша, ноу-хау ақпараттары, селекциялық жетістіктер, интегралдық микросхемалар топологиясы және басқалары көрсетілген. Интеллектуалдық қызметтің дәстүрлі объектілері сияқты олар да адамның интеллектуалдық қызметінің нәтижесі болып табылады. Осы объектілерге құқықтар интеллектуалдық меншік құқықтарының дәстүрлі институттары - авторлық және патенттік құқықтармен қорғалмайды.

Селективті жетістіктер және интеграцияланған микросхемалар топологиясы әлемнің көптеген дамыған елдерінде арнайы құқықтық пайдаланады. Бірақ ғылыми заңдар мен рационализаторлық ұсыныстар сияқты, сондай-ақ жақын арада құқықтық қорғауға ие болатын объектілер ресейлік заңнама үшін ерекше, өйткені олар әлемнің көптеген елдерінде айрықша ерекшеленбейді.

Есептеу және радиоэлектрондық құралдарды кеңінен пайдалану кезінде интеллектуалдық меншіктің ерекше объектілері болып табылатын интегралдық микросхемалар топологиялары практикалық маңызға ие.

Интегралдық микротәсім дегеніміз - элементтері мен байланыстары оның негізінде бұйым жасалған материалдың көлемінде немесе бетінде ажыратылмастан құрылған электрондық схеманың қызметін атқаруға арналған аяқталған немесе аралық нысандағы микроэлектрондық бұйым.

Интегралдық микросхема топологиясы дегеніміз - интегралдық микросхема элементтерінің жиынтығы мен олардың арасындағы байланыстардың материалдық жеткізгіште бекітілген кеңістік - геометриялық орналасуы[1].

Әрбір мемлекет жеке тұлғаларға, азаматтарға немесе мүше мемлекеттердің аумағында тұратын басқа да кез келген азаматтарға және

кез келген мемлекеттердің аумағында топология құру жөніндегі маңызды мекемесі немесе интегралдық схема өндірісі бар заңды немесе жеке тұлғаларға «ұлттық режимді» қолдануға міндеттенеді.

Интегралдық схемада бірігумен ұдайы өндірістің толық немесе өзгедей (мысалы, компьютерлік таспада, қағазда немесе микрочипті эээрлеуді қоса басқа да құралдар) және қорғалатын топологияны немесе қорғалатын топология енгізілген интегралдық схеманы коммерциялық мақсаттар үшін импорттау, сату немесе өзге де сатуды қоса алғанда иесінің рұқсатын талап ететін іс-әрекеттерді тізіп жазады.

Құқық иесінің интегралдық схеманың орналасу топология ұдайы өндірісті авторластыруға қатысты кейбір айрықшылықтарды баяндайды. Басты айрықшылық қайта құруға қатысты, ол осы контексте бәсекеге қабілетті бұйымдарды эээрлеу үшін бар интегралдық схеманы бағалауға жатады, ол бастапқы тәрізді немесе онымен бірдей болуы мүмкін.

1984 жылы алғаш рет АҚШ-та интеграцияланған микросхемалар топологияларын қорғау туралы арнайы заң қабылданды. Авторлық құқық пен патенттен басқа ерекше қорғауға арналған жартылай өткізгіш интеграцияланған микросхеманы қорғау туралы заң. Осындай заң 1985 жылы Жапонияда күшіне енді, ал 1986 жылы ЕЭК-ке мүше мемлекеттер жартылай өткізгіш топологияларды құқықтық қорғау туралы Кеңес директивасын қабылдады, оның мақсаты ЕЭК елдерінің осы саладағы заңнамасын біріздендіру болды. 1989 жылы Вашингтондағы дипломатиялық конференцияда Интеллектуалды меншік туралы халықаралық келісім интегралды схемаларға қатысты[2].

Интегралды микротәсімдер топологиясы авторының немесе өзге де құқық иесінің бұл топологияны өз қалауы бойынша, атап айтқанда мұндай топологияны басқа тұлғалардың тиісті рұқсатсыз пайдалануына тыйым салу құқығын қоса алғанда, мұндай топологиясы бар интегралды микротәсім дайындау жолымен пайдаланудың айрықша құқығы болады. Топологияның бірнеше авторына немесе өзге де құқық иелерене тиесілі құқықтарды пайдалану тәртiбi олардың арасындағы шартпен белгіленеді. Автордың рұқсатынсыз мынадай әрекеттерді жасау:

- интегралды микротәсімге енгізу арқылы

немесе өзге де түрде, оның түпнұсқа болып табылмайтын бөлігін қоспағанда, топологияны тұтас немесе оның бөліктерін көшіріп алу;

- топологияны немесе осы топология бар интегралды микротәсімді қолдану, әкелу, сатуға ұсыну, сату және өзге де айналымға енгізу айрықша құқықты бұзу болып табылады[3]

Топологияларға берілетін авторлық құқық.

1. Өзінің шығармашылық еңбегімен топологиялар жасаған жеке тұлға оның авторы болып танылады.

2. Егер топологияларды жасауға бірнеше жеке тұлға қатысса, олардың бәрі оның авторлары болып есептеледі. Тең авторларға тиесілі құқықтарды пайдалану тәртiбi олардың арасындағы келісіммен айқындалады.

3. Топологияларды жасауға жеке шығармашылық үлесін қоспаған, авторға тек техникалық, ұйымдық немесе материалдық көмек көрсеткен не оған және оны пайдалану құқығын ресімдеуге жәрдемдескен жеке тұлғалар автор ретінде танылмайды.

4. Топологияларға авторлық құқық ажыратылмайтын жеке мүліктік емес құқық болып табылады және мерзімі белгіленбей қорғалады.

Мемлекеттік патент ұйымы (бұдан әрі - Қазпатент) уәкілетті мемлекеттік орган болып табылады, ол топологияларды қорғау саласында осы Заңға сәйкес мемлекеттік монополияны қамтамасыз етеді, топологияларды тіркеуге өтінімдерді қарауға қабылдайды, олар бойынша сараптамалар жүргізеді, куәліктер береді, бюллетеньде тіркелген топологиялар туралы мәліметтер жариялайды және өзіне жүктелген өзге де міндеттерді жүзеге асырады.

Заң шығарушы және атқарушы өкімет әр қолда болатын (барлық қанағатшыл монархиялар мен дұрыс ұйымдастырылған үкіметтерде орын алатынындай) жерде, қоғам игілігі кейбір нәрселердің атқарушы өкімет иелерінің ақылесіне сеніп берілуін талап етеді. Өйткені заң шығарушылар бәрін бірдей күнілгері көре алып, қоғамдастыққа пайдалы болуы мүмкін барлық жағдайларға арнап тиісті заңдар шығара алмайды ғой, міне сондай кезде, заңдарды орындаушы, қолында билігі бар болғандықтан, табиғаттың ортақ заңы негізінде оны, муниципиялық заң ешқандай нұсқау бермейтін көптеген жағдайларда, заң шығарушы органды жинап, тиісті заң қабылдауға ыңғайлы болғанға дейін, қоғам игілі-

гі үшін пайдалану құқығына ие болады. Заң күні бұрын қайтсе де көздей алмайтын көптеген нәрселер бар; оларды атқарушы билік кімнің қолында болса, соған, ол қоғам игілігі мен пайдасы қалай талап етсе, солай жұмсауы үшін, оның ақылесіне сеніп беру қажет; олол ма, кейбір жағдайларда, қоғамның барлық мүшелері мүмкіндігінше сақталуы үшін заңдардың өздері атқарушы өкіметке, яғни дұрысырағы, табиғат пен басқарудың осынау негізгі заңына орын беруі қажет. Өйткені заңдарды қатаң да бұлжытпай сақтау зиян тигізетін (мысалы, көрші үй өртеніп жатқанда, өртті сөндіру үшін кінәсіз адамның үйін бұзып тастауға болмайтыны сияқты) толып жатқан жағдайлар туындауы мүмкін ғой, кейде адам марапатталып, кешірілуге тиісті қадамы үшін адамдарды ажыратып жатпайтын заңдардың күшіне ұшырауы мүмкін; билеушінің көптеген жағдайларда заңның қатандығын кемітіп, кейбір қылмыскерлерге кешірім жасау билігі болуы керек, өйткені үкіметтің мақсаты мүмкіндігінше барлығын сақтау болып табылады, және егер жазықсыздарға нұқсан келтірмейтін болса, тіпті жазықтыларды да аяу керек[4].

Қазақстан Республикасындағы топологияларды тіркеуге өтінім жасау, рәсімдеу, тіркеу және куәлік беру ережесі: топологиялар авторы немесе өзге құқық иеленуші Қазпатентке тіркеуге өтінім беру жолымен топологияларды тіркеуге құқыл, тіркеуге өтінім беру топологияларды пайдаланған, егер сондай болған жағдайда, күннен бастап екі жылдан аспайтын мерзімде жүзеге асырылуы мүмкін; тіркеуге өтінім бір топологияға қатысты және онда: топология атауына тіркеу сұралып отырған автор және тұлғалар, сондай-ақ олардың мекен-жайлары немесе тұратын жерлері, егер топологиялар пайдаланылған болса, алғашқы пайдаланылған күні көрсетілген тіркеуге өтініші; рефератты қоса алғанда, топологияларды дәлме-дәл келтіруші материалдары; егер тіркеуге өтінім өкіл арқылы берілсе, сенімхаты; тіркеу үшін ақы төленгенін растайтын құжаты болуға тиіс[5].

Тіркеуге өтінімдерді жасауға және ресімдеуге қойылатын талаптарды Қазпатент белгілейді. Тіркеуге өтінімдер түскен соң Қазпатент қажетті құжаттардың бар екенін және олардың 2000 жылғы 13 желтоқсан N 1831 "Интегралдық микротәсімдер топологияларын құқықтық қорғау туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан

Республикасы Үкіметінің қаулысының 10-бабының 3-тармағында көрсетілген талаптарға сай келуін тексереді. Тексеру нәтижесі оң болған жағдайда, Қазпатент топологияларды Интегралдық микротәсімдер топологиялары мемлекеттік тізіліміне енгізеді, өтінім берушіге топологиялардың тіркелгені туралы куәлік береді және тіркелген топологиялар туралы мәліметтерді бюллетеньде жариялайды[6].

Қазпатенттің сұрауы бойынша немесе жеке бастамасымен өтінім беруші мәліметтер бюллетеньде жарияланғанға дейін өтінім материалдарын толықтыруға, нақтылауға және түзетуге құқылы.

Тіркеу тәртібі, тіркеу туралы куәлік нысаны, онда көрсетілген мәліметтер құрамы, сондай-ақ бюллетеньде жарияланатын мәліметтер тізімін Қазпатент белгілейді.

Интегралдық микротәсімдер топологиялары мемлекеттік тізіліміне енгізілген мәліметтер, керісінше екендігі дәлелденгенше, шынайы болып есептеледі. Көрсетілген мәліметтердің шынайылығына өтінімді беруші жауапты болады.

Топологияларды тіркеуге өтінім қабылдау, оларды тіркеу, куәліктер беру және оларға қатысушылардың құқықтары мен міндеттерінен туындайтын өзге іс-әрекеттерді қамтитын Заңда көзделген іс-әрекеттерді жүзеге асырғаны үшін Қазпатент заңнамаға сәйкес ақы алады.

Өз құқықтары туралы жариялау үшін құқық иеленуші қорғалатын топологияларға, сондай-ақ осындай топологиялар енген бұйымдарға құқық иеленушінің құқығын дәлелдейтін Т бас әрпі түрінде айшықталған ескерту таңбасын топологияларды және ақпараттарды пайдалану айрықша құқығы күшінің мерзімі басталған күнінен қоюға құқылы.

Топологияларды құқықтық қорғау мақсатында құқық иеленуші айрықша құқықты бұзуды тоқтатуды талап, бұзушы келтірілген шығындар мен зиянды өтеуді немесе құқық бұзушының алған кірістерін залалдарды өтеу орнына алып қоюды талап етуге құқылы.

Қорытындылай келгенде, интегралды микротәсімдер топологиясының түсінігін, Қазақстан Республикасындағы топологияларды құқықтық қорғау талаптарын, Топологияға авторлық және айрықша құқық негіздерін, Қазақстан Республикасындағы топологияны тіркеуге өтінім жасау, рәсімдеу, тіркеу және куәлік беру ережесіне жеке-жеке тоқталып

мәлімет беріп өттім. Жалпы алғанда Интегралдық микротәсім, Интегралдық микросхема топологиясы ұғымының анықтамалары мен оларға қатысты құқықтарға тоқталдым.

Авторлық құқыққа қатысты ол ғылыми, әдеби, өнер шығарма туындаған сәттен бастап пайда болады. Интеллектуалдық меншік иегерлері олардың шығармаларын коммерциялық мақсаттарда пайдалану үшін жиі заңсыз иеленеді. Осындай жағдай орын алғанда қарақшыларды азаматтық жауапкершілікке тартуды ұсынамын. Өкінішке орай, бүгінгі күні қарақшылықпен күрестің осындай нысаны қалыпты жағдай емес, сирек кездесетін құбылыс десек артық айтқандық болмаушы еді. Сондықтан да Қазақстанда интеллектуалдық меншік иегерлері олардың шығармаларын заңмен қатаң түрде қорғау қажет деп есептеймін. Белгілі бір қоғамға қажетті туынды иесінің авторлық құқығы заңмен қорғалып отырса мемлекетіміздің өркендеуіне үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) - Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі N 409 Кодексі*
- 2. «Авторлық құқық туралы» Дүниежүзілік конвенция 06.09.1952ж.*
- 3. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі - Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ*
- 4. Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы - Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 29.07. N 217 Заңы*
- 5. Қазақстан Республикасы Әділет министрінің м.а. 2010 жылғы 23 сәуірдегі № 136 бұйрығына 9-қосымша - Интегралдық микросхема топологиясын тіркеуге өтінім жасау, рәсімдеу, тіркеу және куәлік беру ережесі*
- 6. Интегралдық микросхемалар топологияларын құқықтық қорғау туралы - Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 29 маусымдағы N 217 Заңы*

Уразымбетов Т.Е.

І.Жансүгіров атындағы ЖМУ, мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, Талдықорған қ., 120868@inbox.ru

Ақтымбаев Қ.И.

І.Жансүгіров атындағы ЖМУ, мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, Талдықорған қ., k.aktymbaev@mail.ru

АДВОКАТ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Түйін. Бұл ғылыми мақалада адвокат психологиясының мамандық және әлеуметтік факторлар әсерімен нысандалуының, негіздері. Сондай-ақ жеке бейімділігіне, адами қасиеттеріне, тәрбиесіне, адамгершілік қасиетіне, еңбек сүйгіштігіне және материалдық қызығушылығына және т.б. қасиеттеріне байланысты адвокаттар қауымы шартты түрде бөлінуі туралы мәселелері қарастырылған.

Негізгі сөздер: Адвокат психологиясы, мамандық және әлеуметтік факторлар, адвокаттың бірқырлығы, еңбекқор, қыдырымпаз, маэстро, қыргы, қалтаға жұмыс істейтін, қарапайым істер, топтық, кәсіби деңгейдегі, резонанстық.

Резюме. В данной статье рассмотрены актуальные проблемы основ психологии адвоката, формируемой под влиянием профессиональных и социальных факторов. Также, в данной работе освещены вопросы профессиональной психологии в зависимости от личных склонностей и человеческих качеств, моральных установок, воспитания, трудолюбия и т.д. Наряду с этим, затронуты аспекты деления адвокатской среды на определенные типы.

Ключевые слова: Психология адвоката, профессиональные и социальные факторы, однобокость позиции адвоката, работаги, гастролеры, маэстро, ястребы, карманные адвокаты, ординарные дела, групповые, профессионально-специфические, резонансные.

Summary. This scientific article consider the detention of the suspect, the rights of the suspect, the procedure and conditions of detention of persons detained on suspicion of committing a crime, and the criminal procedural coercive measures, on the procedure of detention of persons detained as suspects.

Keywords: Psychology of the lawyer, professional and social factors, one-sidedness of the position of the lawyer, hard workers, guest performers, maestros, hawks, pocket lawyers, ordinary cases, group, professionally specific, resonant.

Өзінің психологиясына байланысты адвокат идиалды - яғни, бұл жоғарғы білімді интеллектуал, жеке және заңды тұлғалардың

конституциялық құқықтарын қорғап және қалпына келтіру процесінде болатын, сотөндірісіндегі және өзге де сатылықтар саласындағы белсенді және жариялық түрде құқыққа аратүсетін бейне.

Адвокаттың психологиясы мамандық және әлеуметтік факторлар әсерімен нысандалады, олардың негізгілері келесілер:

1.Билік өкілеттігінің жоқтығы. Қандай да болмасын істе құқықтық көмек көрсетуді жүзеге асыра отырып, адвокат ешқандай да билік өкілеттіктерге ие емес. Шешімдер мемлекеттік шенеуніктер мен қабылданады - яғни, істің сипатына қарай, тергеушімен, судьямен, прокурормен немесе өзгелермен. Адвокаттың жалғыз және маңызды қаруы - ол, құқықтық және мамандық саласындағы мамандық білімі және оларды өз клиентінің заңды мүддесіне қолдана білуі.

2. Мемлекеттен қаржылық тәуелсіздігі. Жасалған жұмысының сапасына қарамастан жалақы алуы қашанда кепілденген чиновниктерге қарағанда адвокаттардың ондай кепілдіктері жоқ. Ол өзін жұмыспен қамтамасыз етуі керек және де қандай да болмасын жағдайларда клиенттің ойында (зейінінде) сауатты, ісмер маман және адамгершілігі бар тұрарлық адам ретінде қала отырып, ісін әділ де сапалы орындауы қажет. Адвокаттың күй-жағдайы клиенттердің саны мен сапасына (қоғамдық жағдайы, күйлілігіне және т.б.) тікелей тәуелді. Өзінің кезегінде клиенттердің саны мен сапасы оның адамдармен бірінші кездескен уақыттан тапсырыстың аяғына дейін жұмыс істей алуына байланысты.

Адвокат танымалдылыққа эстрадалық жұлдыздаран бетер талпынады. Оған, бір жұмыс бөлмеде бірге істейтін бірнеше адвокат отырғанда, келген адам тек оны ғана сұрағаны ұнайды. Адвокаттың психологиясының сипаттамасына келсек, әрбір клиентке деген чиновниктен түпкілікті диаметралды қарама

қайшықта көрініс табады. Адам келіп есікті қақты - бұл (үндемей қалмайық) адвокаттың потенциалды жалақысы, сондықтан да ол келушіге өте жақсы әсер қалдыруға тырысады. Онысымен қатар тәжірибелі адвокат, потенциалды клиент алдында өзінің мәнділігі мен кең мүмкіншіліктерін көріністей беруі - ол дегеніміз пайдасыз және өте қауіпсіз жұмыс екендігін жақсы түсінеді. Ерекше айта кететіні, егер істің болашақ шешілуі тапсырыс берушіге қажетті нәтиже бермейтіндей болса. Сондықтан да адвокат клиентпен танысу барысында «шамадан тыс жарқырауы» бекерден бекер уақыт жоғалтқанымен бір.

Этикалық пікір бойынша да, өзінің жеке имиджінің шолуына да қарамастан бұрын осы іспен айналысқан ұжымдасына адвокаттың мысқылдай күле қарауына, өзінің алдындағы адамға немқұрадылық қатынас жасауға жол берілмеуі керек. Әдетте, адвокаттың клиентпен мұндай ойыны оған сый құрмет қоспайды. Француз адвокаттары осындай мәселелер бойынша қатаң ұстанымға ие болды. Клиенттен басқа офистегі әріптесі қазірдің өзінде осы бизнесте айналысып жатқанын біліп, адвокат клиенттің алдын-ала төленген қаражатын толығымен төлеп қойғандығына көз жеткізуі керек, содан кейін тек талқылау туралы әңгімені жалғастырады. Олай болмаған жағдайда, қолданыстағы этикалық нормаларға сәйкес, ол өз әріптесіне ақылы жұмыстың қарызын төлеуге мәжбүр болады. Адвокат клиенттің басқа адвокатқа келуіне не итермеледі деген сұраққа назар аударуы керек? Клиенттің талаптары тек заңға ғана сәйкес келмегендігімен қоймай, сонымен қатар ақылға қонымды болмауы да мүмкін. Мүмкін, клиент адвокатты емес, істі «сот тәртібінен тыс» жолдармен шеше алатын делдал жылпостарды іздеп келуі де мүмкін, сондықтан бұрынғы адвокат оны қанағаттандырмаған.

Бұл тұрғыдан қарағанда оңтайлы таңдау - барынша шыдамдылық. Сұқбат жасаушы, ең алдымен, қандайда оның ұстанымы күмәнді болмасын, түсініп, қайырымдылық үшін келуі мүмкін [1].

3. Адвокат тек өзінің күшіне ғана үміт артады. Мемлекеттік чиновниктің жағында заң және билік өкілеттілігі тұр. Осыдан келе, өзінікі дұрыс дегендіктің тұрақты синдромы болатындығы. Шенеунік сирек ауытқиды және өзінің энергиясын өзгенің мүдделері мен дауларына белсенді шығындауға бейім емес.

Адвокат мамандығының мағынасы тұлғаның құқығын қорғау мен дауларды шешу болып табылады. Адвокатты қолдаушы тек білім, кәсіби және мартериалдық қызығушылық болғандықтан, ол тек істің қарамағында жүрмей, клиентінің жағдайын жақсартуға бар күш қуатын салады.

4. Адвокаттың бірқырлығы. Қылмыстың мән жайын қарай отырып тергеуші күдіктінің немесе жауаптының іске қатысын зерттесе, адвокат тек өз қорғауындағы клиенттің іске қатысы жоқтығын немесе оны жауаптылықтылық жұмсартумен тоқталады. Практикада «істі тоқтату» деген жиі кездеседі. Бұл термин мағынасы қылмыстық істің әлсіз жақтарын тауып, кінәнің мәні жоқтығын және күдіктінің кінәсіздігін көрсету болып табылады [2].

Кейбір жағдайда бұл термин өзінің жағыз жақтарын көрсетеді. Әрине адвокат істі бастамай тұрып «істі тоқтату» туралы ойламайды. Ол тергеушінің қателіктерін іздеп, шет көздерге көрінбейтін әлсіз жақтарын және жауаптылықты азайтатын барлық дәйектерді іздейді. Егер бұл істің тоқтатуына акеліп соқса, іс дұрыс қаралмағанын, кінәнің айқындалмағанын білдіреді. Аталып өткен адвокаттың психологиясы қалыптасатын факторларға қарасақ, мынадай шешімге келеміз – адвокат – сыпайы, білімді, мұқиятты, мүдделі, бюрократиялық және жейіркенішті (кәсіби тұрғыдан қарағанда) тұлға. Жылдар адвокаттың психологиясын қалыптастыратын кәсіби факторларынан бөлек оның тәрбиесі, денсаулық жағдайы, жас параметрлері сияқты жеке факторлар толықтырады. Жеке бейімділігіне, адами қасиеттеріне, тәрбиесіне, адамгершілік қасиетіне, еңбек сүйгіштігіне және материалдық қызығушылына және т.б. қасиеттеріне байланысты адвокаттар алқасын шартты түрде 5 түрге бөлсе болады: Олар: «еңбекқор», «қыдырымпаз», «маэстро», «қырғи», «қалтаға жұмыс істейтін» адвокат.

1. «Еңбекқор» бір орында отырып істейтін, шиеленісті, тығыз графикті жұмысты жақсы көретін адвокат. Өзін толығымен консультациялық жұмысқа арнайды. Келушілердің процесімен толық қанағаттанған. Бұндай адвокат өз жұмысын қуана істеп өз кеңесін береді. Кейбір жағдайда сотқа қатысудан бас тартпайды. Басым жағдайда бұл жасы үлкен адвокаттар және денсаулық жағдайына байланысты бір орында отырып істейтіндер. «Еңбекқорларға» күнделікті келетін мыңдаған клиентке

қызмет көрсету жұмысы артылған, олардың ішінде күтпеген жағдайлармен, ашулы, қу, сенімдікпен қарайтын және т.б. адвокаттың көмегін қажет көретін адамдар болады. Осы типке жататын адвокаттар - адвокатурада халыққа қызмет көрсетуде маңызды рөл атқарады. Олар аты-шулы процесстерден көрінбейді, бірақ күнделікті әр түрлі сұрақтармен кездеседі, сондықтан оларды адвокатура құрамының үлкен бір бөлігі деп есептейді.

2. «Қыдырымпаз». Бір орында отырмайды. Кез келген істі алуға дайын. Қорытындылай келе оның құзыреттілігі: «бәрін аз-аздан біледі» деген тұжырымға келеді. Бірде бір салада өзін толығымен көрсете алмаған себептен, өмір бойы әмбебап адвокат болып қалады. Мұндай адвокат өзін істің спецификасына ерекше үнілместен, өзін ауыртпашылыққа салмастан, нақты бір іске лезде «кіреседі», сондықтан да ондай адвокат толықтай қорғауды іске асыра алмайды.

3. «Маэстро». Бұл, көпжоспарлы істерге шамасы жететін адвокат. Бірақ, ол әдетте қандай да болмасын ітерді ала бермейді, керісінше өз қалауы бойынша белгілі бір істің секторын таңдайды және белгілі бір санаттағы қылмыстардың ерекшелігін меңгеруде терең маманданады (жол - көлік оқиғаларында, экономика саласындағы қылмыстарға, ақпараттық жүйеде, азаматтық істердің белгілі бір мәтінінде және т.б.), осыған орай аталған істерде сапалы және нәтижелі қорғау үшін қажетті тәжірибе алып, және де кәсіби кең танымалдылыққа ие болады. Бұл есігінің алдында қашанда жеке клиенттердің кезектері тұратын адвокат. Мұндай мәртебеге күнделікті ұзақ бейнетті еңбекпен жетеді. Сәтті аяқталған істерден кейін, мұндай адвокаттардың сыртынан әріптестері арасында, «жолы болғышынай иә, осындай ұтысты істерді қайдан табады екен?», деген сөздерді жиі естуге болады. Әдетте, мұндай сұрақтарда еріншектік қызғаныш пен өтірік мақтаудың нашар жасырын қоспасы астыртын жатыр. Страдивари скрипкасын жүздеген адам қолында ұстады, бірақ оның мүмкіншіліктерін соңына дейін пайдаланып және одан барлық сиқырлы дыбыстар шығарғандар саны - бірлік. Шеберсіз скрипка бар болғаны ұстаның жақсы шығармасы ғана болар еді. Шебердің дарыны мен бейнетті еңбегі скрипкаға керемет атақ келтірді. Мәселен, айқын көзқарасы, интеллект, жоғары кәсібилігі, бірегей еңбексүйгіштік қаруы болып саналатын

іске нағыз шебердің қол тигізуі, - табыстың кепілі. Табандылық, еңбекқорлық және кәсіби амбициоздық, секілді нақ осы тұлғалық мінез көптіктігінің сапасы, сотөндірісі саласындағы адвокат көкжиегінде «жұлдыздардың» пайда болуына ықпал етеді.

4. «Қырғи». Әрбір өзінің клиентінің ісіне қызығушылықпен қарағаны соншалықты, іс бойынша өзге тараптардың мүддесіне оңды қатынас жасау қабілетін, сондай-ақ осы мүдделерді ескерткерткендерге оңды қатынас қабілетін жоғалтады. Сот отырысында бұндай адвокаттар кейде өзін тым эмоционалды және теріс жақтарын көрсетіп қарапайым кәсіби этиканың талаптарын ескермейді, сол үшін өз ұжымдастарынан да судьядан да сөгіс естіп жүреді. Өзінің жеке имиджін жақсарту мақсатында, өз клиентінің немесе қорғалуындағы адамның алдында тергеушіге, жауап алу кезіндегі куәгерге, жәбірленушіге дөрекі сөйлеп, көп жағдайда өзінің клиентінің позициясын жоғалтады. Өкінішке орай бұл әдісті дәрежесі жоғары адвокаттарда қолданады. Сондай қылықтармен, осындай кейіпкерлер адвокаттарға теріс имидж құрайды және сонысымен тұтастай адвокаттар қауымдастығына зиян келтіреді.

5. «Қалтаға жұмыс істейтін адвокат» Бірде оқығанымыз бар, ет комбинатына әкелген мал, әлденені сезгендіктен бе, кіргісі келмей тұрады. Сол кезде өзінің артынан бәрін ертіп кіру үшін ақ ешкіні жібереді. Ешкіге жасыл шөп беріп, келесі кезекке дейін тығып қояды, ал қалғанын союға жібереді. Өкінішке орай, осы әңгімедегі ақ ешкінің ролін сомдап, жауап берушінің ісіне асты-үсті қарайтын адвокаттар санаты да бар. Көбінесе, олар адвокаттық қызметке негізінен «органдар» арқылы келеді. Тергеушілер және судьялармен таныстықтарын тиімді қолдана отырып, жауапқа тартылушылардың дәл осы адвокатты жалдауына көндіру үшін тергеушілерді «клиент» рөліне енгізеді. Тергеуші өзінің марапаты ретінде істегі кемшіліктерді байқамауын сұрайды. Осылайша, адвокат жауап берушінің ісіне де, өз мамандығына да асты-үсті көзқарас пен қарайды. Нәтижесі - толық дисквалификация, әріптестер арасындағы беделінің түсуі және әлбетте, «қалтаға жұмыс істейтін адвокат» имиджі [3].

Бір ескереріміз, көптеген жылдар бойы адвокат қызметін ғана атқарып, тергеуші немесе судья қызметіне келген және жаңа маман-

дығының айтарлықтай биік дәрежесіне өтіп жатқандар бар. Шындығы, олар алдыңғы қызметінде де сыйластық пен мәртебеге ие болып жүргендер. Өкінішке орай, бұндай мамандар аз.

Әрине, әр іс бірізді жүйкелі немесе физикалық жұмысты, ақыл - ой шиеленісін талап етпейді. Бірақ, әр іс адалдықты талап етеді. Осы критерияларға байланысты, қиындық, ақыл мен жүйкелік күшті талап ететін қылмыстық істерді шартты түрде:

- 1) қарапайым
- 2) топтық
- 3) кәсіби деңгейдегі
- 4) резонанстық деп бөлеміз.

Қарапайым істер - басқа мамандықтарға терең білімділік пен кез келген күрделі сараптамалық қортыныдыларды қажет етпейді. Олар – бұзақылық істер, төбелес, ұсақ ұрлық және т.б. Алайда, бұл іске бей – жай қарау емес, әр іс білімділік пен еңбекті талап етеді. Жәй ғана бұзақылықтан басталып, үлкен әрі қауіпті қылмыстық істерге әкелетін жайттар да аз емес. Жаза ғана ереженің бар екенін дәлелдейді.

Адвокаттың қорғалушыға жақсы көзбен немесе жанашырлықпен қарауы да сирек кездеседі. Бұзақылық жасаушы сол кейіпте қалады. Оның ісіне аса бір жеңілдікпен қарауына көп күш жұмсаудың қажеті жоқ.

Ережеге сай, бұл санатпен бастаушы-адвокаттар (жұмыс тәжірибесі аз) немесе мінез - құлқына немесе басқа да себептерге байланысты ауыр істен бас тартқандар айналысады. Бұл санатқа көбінесе аудан көлемінде немесе жергілікті жерде де азаматтық істердің қаралуы жатады.

Топтық жұмыстардың біршама қиындылығы - жағдайлардың көлемі сияқты материалдық тұрғысында. Материалдық сипаттағы мән - жайды қылмыстық топтарды ұйымдастырумен, рөлдерді бөлудің болуы сияқты қатаң біліктілік белгілердің болуының туындауымен түсіндіре аламыз. Процессуалдық жағынан, бұл істер әдетте, тергеудің ұзақтылығы және соттық талдау, позициялардағы айырмашылықтар мен топ мүшелерінің мүдделерінің қарама қайшылықтары, кезегінше айтыпталушының мүддесін қорғауды қиындатады.

Аталған істер салмақтылықты, қырағылық пен басқа да айыпталушылардың мүдделеріне қолдау көрсету мен белсенділікті та-

лап етеді. Оған қоса, топтық жұмыстар адвокаттың денсаулығы мен мықты жүйкесінің болуын қажет етеді, себебі, кей істер біраз уақытқа созылуы мүмкін.

Соңғы кездері, дәл кеңестік кезеңнен алпысыншы жылдар аяғына дейін сәнді болғандай, танымалды болуда. Бұл істің ауырлығы - айлар немесе жылдар бойы созылуымен түйінделеді. Кей адвокаттар санаты топтық істі алуларын, сәтті деп санайды, оның себебі, тұрақты табыс көзі және бостан бос жұмыс жүктемесінің болмауында.

Алайда, бір істің екінші жағы болады. Адвокат көпке дейін монотондылық жұмысқа тереңінен батып, басқа да мансаптық өсуден құр қалады. Өз істеріне десті көңіл бөлмей, шұғыл деген ұсыныстардан бас тарту көптеп кездеседі. Сондықтан, аталған санат айтарлықтай қайсарлық пен шыдамдылықты, уақыт пен физикалық мықтылықты талап етеді.

Кәсіби деңгейдегі жұмыс - басқа да санатқа бөлінбейтін, шартты анықтама. Бұл санатта елеулі сарапшылық күш пен анықталған мамандақ бойынша жоғары білімділікті талап етеді, себебі, сіз кәсіпқойлармен еркін түрде талқыға түсе білуіңіз қажет. Ерекше бір жұмысты қолға алған адвокаттың, жаңа мамандықты игереді деп тапқанымыздың дұрыс еместігі түсінікті. Атап айтқанда, әр істе міндетті түрде ерекшеленген қандай да бір мән-жаймен, дәлелмен немесе шағыммен іс тағдырын шешуге болады. Мәселен, адам денесіндегі көгерген соққылар. Олардың әр түрлі шығу тектері болуы мүмкін, бірақ, жетілудің кей заңдарына бағынады: мерзімі, түсі және т.б. Дәл осы мән-жайларды танып, зерттеу арқылы жауапқа тартылушы мен айыпталушыға деген шешуші жауап болуы мүмкін [4].

Адвокат қандай да бір себептермен, істі толық қарай алмаса, психологиялық тұрғыда істен бас тартуға дайын болуы қажет. Клиент адвокат жұмысына көңілі тоймаған кезде, өзінің ақшасын қайтарып алуы мүмкін туралы жәйтті де есінен шығармауы дұрыс.

Резонанстық жұмыстар. Бұл істер біздің заманымыздың атрибуты болды десек те болады. БАҚ өкілдерінің арасында аса назар аударылып қаралатын талқыға түскен жұмыстар. Қандай істі өткізген соң, бірден ел алдына танылып, сұхбат беру арқылы көгілдір экрандарда жарқ етеді. Басталған жұмыстың қалай аяқталатынын білмей жатып - бұл адвокаттың

танымалдылыққа деген серпілісін көрсетеді. Танымалдылыққа деген сұраныс - адвокаттың, дәл әртістер сияқты психологиясының ажырамас бөлшегі. Танымалдылықты жоғалтқан немесе актуалды болудан қалған адвокатқа сұраныс та аз болады. Ал өзіне деген сұранысын жоғалтқан жұмысшының, қалтасы да қағылады. Алайда, мыңдаған көрермендер көретін телеканал алдын бір рет жарқ еткен адвокат жүздеген адамның есінде сақтаулы қалады.

Дәл осы саладағы адвокат жұмысы өзіне көптеген перспективалар алып келуі мүмкін. Алайда, жұрт алдында жүру көптеген энергия мен уақытты талап етеді. Яғни, ол танымал тұлғаға айналады, демек әр басқан ізін жұрт аңдып талқыға салуға әрдайым әзір. Бұл туралы естен шығармаған абзал.

Айтып өтерлік, бұл саладағы әр адвокат психологиясы біршама әртүрлі, оған себеп: алған білім ордасындағы, жұмыс орнындағы және қоршаған ортасынан алған тәрбиесі. Көпжылдық тәжірибе қорытындысына сүйенсек, аудандық бөлім мен облыстық бөлімде жұмыс істейтін адвокаттар психологиясы әртүрлі. Ал кішігірім айырмашылық облыстық және астаналық адвокаттар арасында жиі кездеседі. Өлбетте, индустриалдық орталықтардағы (Қарағанды, Ақтөбе, Шымкент, Алматы) адвокаттар ұйымы мен кішігірім қалалардағы (Талдықорған, Аякөз, Түркістан) адвокаттар ұйымының айырмашылығы жер мен көктей байқалады.

Кішігірім аудандарда, яғни жұрты аз, әрі барлығы бір-бірін жақсы танитын, дастархандас, дәм - тұздас болып жүрген адвокаттардың профессионалдық қабілеті азаяды. Арадағы сыйластық пен қарым - қатынасты бұзбас үшін прокурордың полицияға деген, адвокаттың - тергеушіге деген маманды көз қарасы байсандайды. Бұндай жәйттар - жалпы қоғамымызға өзіндік кері әсерін тигізеді. Мұндай айтар делік, мәз емес мінездемені барлық шағын ауданға беру қате немесе жала жабу болар. Алайда, осының арқасында шағын орталықтарда дарынды адвокаттар немесе

принципті прокурорлар пайда болып, барлық жағдайды өзгерте алады. Осындай өзгерістің арқасында он жылдар бойы қайталанып келе жатқан ережені өзгертіп, көптеген «сен тиме-сен, мен тимен» деген адвокаттың психологиясына жақсы дерлік әсерін енгізу арқылы, болашақты жарқын етеді және де әр адвокаттың өз ісіне деген сүйіспеншілігі артады.

Оған қоса, адвокаттың психологиясы клиенттердің істеріне де әсер етеді. Адвокат сағаттар бойы күткен клиенті келіп, өз көршісіне шағым түсіруі де көптеп кездеседі. Адвокаттың өміріндегі басты орынды тәжірибе алады. Ол - керек дәлелдің барлығы болмаса да, дұрыс шешімді шеше білгізудің жолы. Әділдікпен зұлымдыққа қарсы күресу теңізіндегі желкені. Клиентпен қортынды келісім жасау барысында адвокаттың клиент психологиясына енуі, керек сәтте жауап берушінің де психологиясын тани білуі - іс жүргізуде өзінің үлкен әрі маңызды рөлін атқарады.

Қорыта келгенде, адвокаттың мамандық борышы - қорғау кезінде принципиалды және дәйекті болу. Қорғаушы-адвокаттың қызметіндегі сәттілігі оның жоғары әдептілік келбетімен, бірбеткейлігімен, ақиқатқа өз пайдасын ойламай талпынуымен, әділет істеріне қызмет қылуға құмартуымен тікелей байланыстылығында жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Еникеев М.И. «Юридическая психология». - М.: Издательство НОРМА. - 256 с. - (Краткие учебные курсы юридических наук) 2003 г.
2. И.Г. Малкина-пых. «Психология поведения жертвы», Справочник практического психолога - 2006 г.
3. М. И. Еникеев. «Юридическая психология». С основами общей и социальной психологии - 2005 г.
4. Бернам У., Решетникова И. В., Прогиляков А. Д. «Судебная адвокатура». - СПб., 1996. С. 46-47.

Taukebayeva E.S.

Ph.D., acting assistant professor, South-Kazakhstan State University named after M.Auezov, Shymkent, e-mail elmira_t1980@mail.ru

Zhailau Zh.

Candidate of juridical sciences, associate professor of the international law department of international relations faculty of Kazakh National University named by al-Farabi, Almaty, zhan1831@bk.ru

Baidibekova L.A.

master of Political Science, South-Kazakhstan State University named after M.Auezov, Shymkent

Begim A.B.

master of Political Science, South-Kazakhstan State University named after M.Auezov, Shymkent

KAZAKHSTAN'S INVOLVEMENT IN COOPERATION WITH THE UN IN THE FIELD OF PROTECTION AND PROMOTION OF HUMAN RIGHTS

Түйін. Бұл мақала адам құқықтары саласындағы БҰҰ мен Қазақстан Республикасы арасындағы ынтымақтастық тарихының негізгі ұғымдарын қарастырады. Авторлар Қазақстанның Біріккен Ұлттар Ұйымының принциптеріне бейімділігін растайтын фактілерді келтіріп, Қазақстандағы адам құқықтарын қорғау жүйесін сипаттайды, сондай-ақ Батыс ғалымдары мен халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың осы мәселе бойынша Қазақстанның көзқарастары мен сын-пікірлерін сипаттайды.

Түйінді сөздер: адам құқықтары, азаматтық қоғам, демократияландыру, БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі кеңесі, үкіметтік емес ұйымдар (ҰЕҰ)

Резюме. В данной статье рассматриваются основные моменты истории сотрудничества ООН и Республики Казахстан в сфере прав человека. Авторы приводят факты, подтверждающие приверженность Казахстана принципам ООН, описывается система защиты прав человека в Казахстане, а также рассматриваются мнения и критика в адрес Казахстана по данному вопросу, высказываемые учеными Запада и международными неправительственными организациями.

Ключевые слова: права человека, гражданское общество, демократизация, Совет ООН по правам человека, неправительственные организации (НПО)

Summary. This article is devoted to the consideration of the main points of the history of cooperation between the UN and the Republic of Kazakhstan in the field of human rights. The authors give facts confirming Kazakhstan's commitment to the principles of the United Nations, describe the system for the protection of human rights in Kazakhstan, as well as views and criticism of Kazakhstan on this issue expressed by Western scholars and international non-governmental organizations.

The history of relations between the UN and Kazakhstan in the field of human rights, represented by the authorities of Kazakhstan, resembles an impressive list of signed and ratified normative acts, which exist de jure, but are slow to be implemented. According to the provided official information, Kazakhstan is undergoing democratisation, promoting human rights and building a law-based state [1]. Kazakhstan invests a lot in image-making policy – the country's chairmanship of the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), which is the leading organisation for the promotion of human rights, has become a strategic national project, although it was later criticised because Kazakhstan took a step backward in its democratic development [2, p. vii].

The cooperation of the Republic of Kazakhstan with the UN started almost immediately after the country gained independence, when it launched the process of joining the UN, and became a member in 1992. This decision was based on a statement in the Constitutional Law “On State Independence of the Republic of Kazakhstan”: “The Republic of Kazakhstan is a subject of international law, exchanges diplomatic and consular missions, it can enter international organisations and collective security systems and participate in their activities” [3, art. 13]. In the preamble of this law, the Republic of Kazakhstan declared its adherence to the observance of human rights and freedoms, enshrined in the Universal Declaration of Human Rights [3].

The international community, including the UN, started to actively assist Kazakhstan as a newly

independent state in its aims of becoming a market economy, and of creating a democratic and law-based state [4]. Kazakhstan in its turn is actively involved in cooperation with the UN in the field of the protection and promotion of human rights, and it is party to more than one hundred multilateral universal international treaties in this field, including 15 core universal human rights conventions, covenants, and optional protocols of the UN. However, it still has not signed the Second Optional Protocol of the ICCPR, aimed at abolishing the death penalty, and the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families [5].

Kazakhstan is actively cooperating with the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), including making annual payments to the OHCHR budget [6]. It is periodically visited by OHCHR expert delegations and members of the Special Procedures of the Human Rights Council, with subsequent reports by UN Special Rapporteurs. There were reports on the independence of judges and lawyers in 2004, on torture in 2009 and 2010, on minorities' issues in 2009, on adequate housing in 2010, on the right to education in 2011, on contemporary forms of slavery, including its causes and consequences in 2012 and 2014; on the freedom of religion or belief in 2014; on the right to freedom of peaceful assembly and of association in January 2015, on hazardous instances and wastes in March-April 2015; and others. A visit by the Special Rapporteurs on the issue of the promotion and protection of human rights while countering terrorism is planned for 2018 [7]. Thus all directions are considered and studied, thereby confirming Kazakhstan's adherence to the principles of the UN.

Another step of goodwill on the way to human rights promotion was made by the Republic of Kazakhstan when it recognised the competence of the UN Committee against Torture, the UN Human Rights Committee, the UN Committee on Elimination of Racial Discrimination and the UN Committee on Elimination of All Forms of Discrimination against Women to receive individual complaints from citizens of the Republic of Kazakhstan and foreigners on violations of rights enshrined in the relevant treaties [8].

Kazakhstan was a member of the UN Human Rights Council (UNHRC) from 2013 to 2015. In 2015 Kazakhstan was a member of the UNHCR

Bureau as one of the four Vice-Presidents of the Council. National reports of the Republic of Kazakhstan are regularly examined by several UN Committees: the UN Committee on the Rights of the Child (May 2007, September 2015); the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (May 2010); the UN Human Rights Committee (July 2011); the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (February 2014); the UN Committee on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (February 2014); the UN Committee against Torture (November 2014); the UN Committee on Enforced Disappearances (March 2016); and the UN Human Rights Committee (June 2016). Kazakhstan was twice reviewed under the Universal Periodic Review (UPR) within the framework of the UNHRC, first in February 2010 and again in October 2014. They were perceived as being successfully defended by the officials of Kazakhstan, although according to the results of the first report, only 112 out of 128 recommendations made by the UNHRC were accepted by Kazakhstan. According to the results of the second review, 194 recommendations were made, 47 of which were accepted as already implemented and 96 of which were in the process of implementation by Kazakhstan [6].

Kazakhstan's success in the promotion of human rights mostly represents an imitation of democratic processes, which were eagerly awaited by Westerners [9]. Human rights implementation is a key condition for a state to transit from authoritarianism to democracy. This parameter is the core one used by Freedom House for the assessment of the status of human rights. Each year, starting from 1998, Freedom House has assigned the status of 'not free' to the Republic of Kazakhstan [10], it means that the average of Kazakhstan's political rights and civil liberties ratings, which is called the Freedom Rating is low. The last year "Kazakhstan's political rights rating declined from 6 to 7 due to voters' lack of access to any genuine political choice and the continuation of efforts by the government to stifle opportunities for opposition groups" [10]. The authorities of Kazakhstan in their turn assert that Kazakhstan fully fulfils the human rights norms of the UN, and "the issue of human rights is constantly monitored, not only by government agencies but also by civil society" [11].

The Republic of Kazakhstan has a set of internal strategic documents, programmes and

doctrines, such as Strategy-2020, Strategy-2050, the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period 2010-2020, and others. Almost all of them have sections that show the intention of Kazakhstan to ensure the development of the implementation of human rights. The most salient of these is the Constitution of the Republic of Kazakhstan, as it has “the highest juridical force and direct effect on the entire territory of the Republic” [12, art 4, para. 2]. According to the Constitution, “...international treaty and other commitments of the Republic... shall be the functioning law in the Republic of Kazakhstan” [12, art 4, para. 1]. The norms of international law and domestic law relate as "overlapping parallels", where the two legal systems can either converge or diverge. The main criterion of the potential discrepancy of the rules of international treaties with the norms of the national legislation was and remains the criterion of their conformity with the Constitution of Kazakhstan. The priority of legal acts is seen in the following words: “International treaties ratified by the Republic shall have priority over its laws and be directly implemented except in cases when the application of an international treaty shall require the promulgation of a law” [12, art 4, para. 3].

The procedure of adopting, signing and ratifying international treaties is spelled out in the Law of the Republic of Kazakhstan “On International treaties of the Republic of Kazakhstan”. According to this law the following institutions of Kazakhstan take part in the process of concluding international treaties: the President, Government and Parliament, the Ministry of Foreign Affairs, and the Interdepartmental Commission on International Treaties of the Republic of Kazakhstan under the Government of the Republic of Kazakhstan. Any international treaties recognised as not conforming to the Constitution of the Republic of Kazakhstan cannot be signed or, respectively, ratified and put into effect. In order to reveal the conformity or nonconformity to the Constitution, international treaties are reviewed by two sets of experts: a juridical one, conducted by the Ministry of Justice, and a scientific one (legal, linguistic, environmental, financial and other), conducted by scientific organisations, higher educational institutions, and local or foreign experts with an appropriate profile [13]. This second type of review was absent in the preceding Decree of the President of the Republic of Kazakhstan (1995)

“On the procedure for concluding, executing and denouncing international treaties of the Republic of Kazakhstan”, which had the force of law, but was conducted before 2005 irregularly, only when requested by the bodies involved in the ratification process. The rules requiring the involvement of scientific experts were approved by the government in 2010. These rules state that expert conclusions should be viewed as recommendations in character [14].

The system of human rights protection in Kazakhstan is represented by the Constitutional Council. This body considers the appeals of courts in order to recognise laws and other normative legal acts as being congruent or non-congruent to the Constitution of the Republic of Kazakhstan [15, p.191]. For courts of all levels, which are an effective legal tool for the protection and enforcement of human rights, the right to judicial protection is realised through a combination of various procedural means that ensure fair justice and an effective restoration of violated rights [16, p.113]. The system of human rights protection also includes the administrative-legal form of human rights protection. It establishes the powers of executive bodies in specific spheres of control and defines the relationship between public authorities and individuals, along with the duties of the relevant bodies and the forms of protection of citizens against unlawful actions by officials in these spheres [15, p.201]. The prosecutor's office, which supervises the observance of laws, including in the sphere of human rights and freedoms, is also overseen by the executive authorities [15, p.201].

There are two human rights institutions in Kazakhstan, which complement the system of human rights protection in the country. The first is the Commission on Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan. Established in 1994, it has the status of a consultative-advisory body. According to the Provision on the Commission, it is endowed with the following competences: to consider appeals of citizens, non-citizens, foreigners, and organisations over violations of human and civil rights and freedoms, addressed to the Head of State and directly to the Commission; to prepare reports on the situation with regard to human rights and citizenship; to analyse the legislation of the Republic of Kazakhstan; to develop proposals for improving the mechanism for ensuring and protecting the rights and freedoms

of a person and citizen; and to participate in the preparation of draft laws that regulate these issues and others [17]. It fulfils the function of a "connecting link" between the President and civil society institutions in the field of human rights. It is established and works on a voluntary basis. The composition of the Commission was selected in accordance with the Paris Principles of the United Nations – heads of state bodies, deputies of the Parliament, leaders of well-known human rights non-governmental organisations (NGOs) and religious associations, lawyers and legal scholars are represented here on an equal footing. The current chairman of this Commission considers that it is able to work out coordinated and verified proposals on the improvement of state policy in the sphere of human rights protection [18].

The second human rights institution is the Commissioner for Human Rights, also known as the Institute of Ombudsman, created by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan in September 2002. The establishment of this institute was a result of efforts made by the UN Development Program, the UN Supreme Commissioner's Office for Human Rights and other international and local organisations, officials and experts. The mission of this institute is to protect human rights from encroachments by public officials, to ensure the development of legislation and law enforcement practices, and to develop and implement educational programmes. All of the activities of the Ombudsman are carried out in accordance with the international obligations of the Republic of Kazakhstan on ratified UN conventions and with reference to global practices of such institutions. It is open to national NGOs, mass media and international cooperation [19].

The procedure of citizens' familiarisation is also spelled out in the main legal document of the Republic: "All laws, international treaties of which the Republic is a party shall be published. Official publication of regulatory legal acts dealing with the rights, freedoms and responsibilities of citizens shall be a necessary condition for their application" [12, art 4, para. 4]. Thus, the information is open to the public. The information on the implementation of international obligations in the field of human rights is also posted on the website of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan. However, in terms of user-friendliness, judging by the volume of information and the frequency of updating they

are insufficient [20]. Kazakhstan started to work over the mechanism of electronic government in 2004, it aims to provide any category of citizens with quick and easy access to all of the services of state institutions, as well as the opportunity to exercise all of their constitutional rights to take part in government. The basis for the development of these areas is the provision of access to information [21]. However, the formation of civil awareness is not limited to the information covered in official press; the civil society organisations in Kazakhstan may provide more detailed information on their websites, conduct educational activities, such as human rights schools and workshops, and distribute training and reference materials.

There are several human rights NGOs functioning in Kazakhstan, such as the Kazakhstan International Bureau for Human Rights and Rule of Law (KIBHR), the Legal Policy Research Center (LPRC), the Charter for Human Rights, the International Foundation for Protection of Freedom of Speech, "Adil Soz", the International Center of Journalism (ICJ), MediaNet and others. They monitor the observance of political rights and civil liberties in Kazakhstan and prepare analytical reports, which are the most important sources of information for Kazakhstanis and the international public about the situation regarding human rights in Kazakhstan. They also carry out projects with the aim of informing and educating the population about how they can uphold their rights. For example, the work of the Kazakhstan International Bureau for Human Rights and Rule of Law resulted in the introduction of a moratorium on the death penalty, the abolition of exit visas, progress in the reform of the penitentiary system, the humanisation of criminal policy, the ratification of international human rights treaties and a number of other initiatives [22]. Human rights NGOs, together with state bodies and international organisations, developed the Basic Report "On the Situation of Human Rights in the Republic of Kazakhstan", which became the basis for the National Human Rights Action Plan for the Republic of Kazakhstan for 2009-2012. This document is a consolidated programme that provides concrete steps for improving legislation and law enforcement practices, the national system for the protection of human rights, and public awareness of human rights and the mechanisms for their protection. Later Kazakhstani human rights organisations,

with the financial support of the European Union, prepared projects for the National Action Plan for Human Rights in the Republic of Kazakhstan – the first one for 2015-2020 was not approved, and the second one for 2017-2021 is still in the process of consideration.

References

1. *The Permanent Mission of the Republic of Kazakhstan to the United Nations*. (n.d.). *Kazakhstan Human Rights*. Retrieved August 1, 2017, from <http://kazakhstanun.com/kazakhstan-policy/kazakhstan-human-rights/>

2. Bugajski, J., Assenova, M. and Weitz, R. (2011). *Kazakhstan's OSCE Chairmanship 2010*. Retrieved July 30, 2017, from https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/110125_Bugajski_KazakhstanOSCE_Web.pdf

3. *The Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan*. (1991). *O gosudarstvennoj nezavisimosti Respubliki Kazahstan [On State Independence of the Republic of Kazakhstan]*. Retrieved July 22, 2017 from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000798#pos=1;-166 [In Russian]

4. Helman, G.B. and Ratner, S.R. (2010, June 15). *Saving failed states*. *Foreign Policy*. Retrieved July 30, 2017, from <http://foreignpolicy.com/2010/06/15/saving-failed-states/>

5. *United Nations Treaty Collection*. (n.d.). *Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General*. Retrieved August 1, 2017, from <https://treaties.un.org/Pages/Treaties.aspx?id=4&subid=A&lang=en>

6. *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan*. (2016). *OHCHR*. Retrieved August 2, 2017, from <http://mfa.gov.kz/en/content-view/upravlenie-verkhovnogo-komissara-oon-po-pravam-cheloveka>

7. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*. (n.d.). *View Country visits of Special Procedures of the Human Rights Council since 1998*. Retrieved August 9, 2017, from http://spinternet.ohchr.org/_Layouts/SpecialProceduresInternet/ViewCountryVisits.aspx?Lang=en&country=KAZ

8. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (UNHROHC)*. (n.d.). *Acceptance of individual complaints procedures for Kazakhstan*. Retrieved August 9, 2017, from http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=89&Lang=EN

9. Brown, B.A. (1996). *Authoritarianism in the new states of Central Asia: an overview of post-independence politics*. Retrieved July 28, 2017, from <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-42686>

10. *Freedom House*. (2017). *Freedom in the World 2017. Kazakhstan Profile*. Retrieved July 30, 2017, from <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/kazakhstan>

11. *Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan*. (2015). *In Kazakhstan, the protection of human rights is under the control of the state and civil*

society. Retrieved July 30, 2017, from <http://www.adilet.gov.kz/en/node/106263>

12. *The Constitution of the Republic of Kazakhstan*. (2015). Retrieved July 22, 2017, from <http://www.constitution.kz/english/>

13. *Law of the Republic of Kazakhstan*. (2005). *O mezhdunarodnyh dogovorah Respubliki Kazahstan [On International treaties of the Republic of Kazakhstan]*. Retrieved July 22, 2017 from http://kodeksy-kz.com/ka/o_mezhdunarodnyh_dogovorah.htm [In Russian]

14. *Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan*. (2010). *Ob utverzhdenii Pravil provedeniya nauchnoj jekspertizy po mezhdunarodnym dogovoram, uchastnicej kotoryh namerevaetsja stat' Respublika Kazahstan, a takzhe po proektam mezhdunarodnyh dogovorov [On the approval of the Rules for the conduct of scientific expertise on international treaties to which the Republic of Kazakhstan intends to become a party, as well as on draft international treaties]*. Retrieved August 25, 2017 from <http://www.adilet.gov.kz/en/node/23928>

15. Kemali, M. (2012). *Prava cheloveka i mehanizmy ih zashchity [Human rights and mechanisms for their protection]*. Almaty: Nur-Press. [In Russian]

16. *Abdrasulov, E. (2008). Rol' sudebnoj sistemy Respubliki Kazahstan v zashchite prav cheloveka [Role of the judicial system of the Republic of Kazakhstan in the protection of human rights]. Vestnik prava Respubliki Kazahstan, 6, 113-123. [In Russian]*

17. *Decree of the President of the Republic of Kazakhstan*. (2003). *Polozhenie o Komissii po pravam cheloveka pri Prezidente Respubliki Kazahstan [Provision on the Commission on Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan]*. Retrieved July 22, 2017 from https://tengrinews.kz/zakon/prezident_respubliki_kazahstan/konstitutsionnyiy_sroy_i_osnovyi_gosudarstvennogo_upravleniya/id-U030001042

18. Mager, Yu. (2014, February 19). *Kuanysh Sultanov: Prava cheloveka - osnova pravovogo gosudarstva [Kuanysh Sultanov: human rights - the basis of the legal state]*. *Kazhstanskaja Pravda*. Retrieved August 3, 2017 from <http://www.kazpravda.kz/news/sportm/kuanish-sultanov-prava-cheloveka--osnova-pravovogo-gosudarstva/> [In Russian]

19. *Commissioner for Human Rights*. (n.d.). *History of the Kazakhstan Human Rights Ombudsman*. Retrieved July 28, 2017, from <http://www.ombudsman.kz/en/about/history.php>

20. Kuzhukeeva, G., Natarova, Yu. and Krasilnikova, H. (Ed.). (2010). *Posobie dlja grazhdan po dostupu k informacii [A manual for citizens on access to information]*. Astana: UNDP in Kazakhstan. [In Russian]

21. *Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan*. (2016). *Kazakhstan e-Government*. Retrieved August 22, 2017, from <http://mic.gov.kz/en/pages/kazakhstan-e-government>

22. *Kazakhstan International Bureau for Human Rights and Rule of Law*. (2013). *20 let Bjuro po pravam cheloveka: my vystojali [20 years of the Bureau for Human Rights: we have survived]*. Retrieved August 1, 2017 from https://bureau.kz/informaciya_o_byuro/istoriya_byuro/my_vistoyali_20let/ [In Russian]

Рахметова М.А.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің 2-курс докторанты,
moldir2916@mail.ru

Ғылыми жетекші: з.ғ.д., профессор Л.Қ. Еркінбаева

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕР ҚАТЫНАСТАРЫ БОЙЫНША ШЕТЕЛДІКТЕРДІҢ ЖЕРДІ ПАЙДАЛАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Резюме. В данной статье рассматривается правовое положение иностранных лиц, их особенности в земельных отношениях, режим использования объектов земельных правоотношений, а также акцентируется внимание на понятие «физические лица».

Түйін. Бұл мақалада, шетел азаматтарының жер қатынастарында құқықтық мәртебесін зерттейді, жер қатынастары объектілерінің пайдалану режимінде олардың ерекшеліктері, сонымен қатар «жеке тұлғалардың» тұжырымдамасына назар аударады.

Summary. This article examines the legal status of foreigners, peculiarities of the regulation of land relations with foreigners, considers the objects of land use, and also focuses on the concept of "individuals"

Кілт сөздер: жер қатынастары, жер заңнамалары, жерге меншік құқығы шетелдіктер, шетелдік жеке тұлға, шетелдік заңды тұлға

Ключевые слова: земельные отношения, земельное законодательство, право собственности на землю, иностранные лица, иностранные физические лица, иностранные юридические лица

Keywords: land relations, land legislation, land ownership, foreign persons, foreign individuals, foreign legal entities

Жер-құқықтық қатынастар - жер қатынастары объектісінің анықтамасында, оның арнаулы құқықтық мәртебесі мен пайдалану тәртібімен, сондай-ақ субъектінің құрамын анықтаудағы айқынсыздықпен көрінетін өзіндік қарым-қатынас түрі болып табылады. Қазіргі кезде осы саладағы көбінесе өзіндік маңызын жоғалтпаған және тиімді әрі жеткілікті құқықтық тұрғыдан қарастырылған мәселелер ретінде: жер пайдаланушы субъектілердің жерді иелену, пайдалану және билік ету құқықтарына қатысты сұрақтарды айтуға болады.

Жер құқығы қатынастары – жер ресурстарын басқаруға, жеке субъектілерін жер учаскелерін бекітіп беруге, жерге меншік құқығын және басқа да заттық құқықтарды жүзеге асырумен байланысты жер пайдалану мен

қорғау жөніндегі құқықтық қатынастар. Қазақстан Республикасының жер қатынастарын Қазақстан Республикасының Конституциясы, Жер кодексі және соған сәйкес қабылданған басқа да нормативтік-құқықтық актілер реттеп отырады.

Сонымен қатар, еліміздің Конституциясында Қазақстан Республикасының мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қолданылады. Меншіктің субъектілері мен объектілері аграрлық қорғау нысандары заңдарымен анықталады. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Конституциясының 6-бабы 3-тармағына сәйкес «Жер және оның қойнауы, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігінде болады. Жер, сондай-ақ заңда белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте болуы мүмкін» [1].

Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы № 442-ІІ Жер кодексіне сәйкес жер пайдаланушы шетелдіктердің құрамын анықтау үшін қолданылатын негізгі ұғымдарды қарастырып өтсек. Сонымен, заң шығарушы орган жер құқығы қатынастарының субъектілеріне: жер құқығы қатынастарына қатысушы болып табылатын және соған орай құқықтары бар әрі осы құқық қатынасында міндеттер атқаратын жеке және заңды тұлғаларды, сондай-ақ жер құқықтық қатынастарының тараптары болып табылатын мемлекеттерді жатқызады (ҚР ЖК 12-б.). Яғни, ҚР Жер кодексіне сәйкес, Қазақстан Республикасындағы жер қатынастарының негізгі субъектілері - жеке және заңды тұлғалар, сондай-ақ мемлекет болып табылады. Осылайша, жер құқықтық қатынастарының толыққанды қатысушылары ретінде жер заңнамасы ең алдымен азаматтар мен үкіметтік емес заңды тұлғаларды қамтиды (Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 23-бабы 1-тармағы). Бұдан басқа, ҚР ЖК 12-бабындағы негізгі түсініктерге сәйкес, жеке және мемлекеттік емес заңды тұлғалар-

ды: 1) ұлттық жер пайдаланушыларға яғни, Қазақстан Республикасының азаматтары, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес құрылатын заңды тұлғалар, оның ішінде шетелдік қатысуы бар кәсіпорындарға; 2) шетелдік жер пайдаланушыларға яғни, шет мемлекеттердің заңнамасына сәйкес құрылған шетелдіктер, азаматтығы жоқ адамдар, заңды тұлғалар (шетелдік заңды тұлғалар), шет мемлекеттер, халықаралық бірлестіктер және ұйымдарға бөліп қарастырады [2].

Осы аталған ережелерді біздің талдауымыз үшін және ҚР Жер Кодексінің жер қатынастары саласының субъектілері ретінде шетелдіктердің құқықтық жағдайын айқындайтын нормаларын түсіндіру барысында келесідей екі маңызды қорытынды жасауға болады.

Біріншіден, ҚР Жер Кодексі «шетелдіктер, азаматтығы жоқ адамдар, сондай-ақ шетелдік заңды тұлғалар Қазақстан Республикасының азаматтары мен заңды тұлғаларымен тең құқықты негізде жер құқық қатынастарында толығымен дерлік, барлық құқықтарды пайдаланады және жауапкершілікте болады, егерде ҚР Жер Кодексінде немесе Қазақстан Республикасының өзге де заңнамалық актілерінде өзгеше көзделмесе» - (Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 6-бабының 6-тармағы) деп, нақты көрсетілген. Шетелдік кәсіпкерлер үшін өз құқықтық мәртебелерін анықтау барысында, азаматтық-құқықтық және жер заңнамалары негізгі ұстаным болып табылады себебі, олардың [2] құқықтық жағдайын белгілейтін және жер қатынастарымен байланысты өз құқықтарын анықтайтын бастапқы нормативтік-құқықтық актілер осы актілер болып табылады. Сонымен қатар, жалпы жер қатынастары саласы, жер құқығы азаматтық құқықпен үнемі тығыз байланысты болып келетінін айтып өткен жөн деп ойлаймыз.

Екіншіден, ҚР Жер Кодексінде «шетелдіктер» және «шетелдік заңды тұлғалар» ұғымдары ажыратылып нақты көрсетілген. Арнайы заңнамада «шетелдіктер» ұғымына тек шетелдіктерді қарастырса, жер пайдаланушы субъектілердің оқшауланған санаты ретінде «шетелдік заңды тұлғаларды» атап көрсетеді. «Шетелдік заңды тұлғаларға» біз халықаралық ұйымдар мен бірлестіктерді жатқызуға болады деп айта аламыз, себебі, азаматтық құқық тұрғысынан қарастырсақ, халықаралық ұйымдар мен бірлестіктер заңды тұлғалардың құқықтарын заңды түрде иемде-

неді. ҚР Жер Кодексінде қолданылатын «шетелдіктер» және «азаматтығы жоқ тұлғалар» терминдерінің орнына «шетелдік жеке тұлғалар» терминін қолданған дұрыс болады деп ойлаймыз. Өйткені, 1977 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының 28-сессиясында «азаматтығы жоқ тұлғалар» деген термин, осы елдің азаматы болып табылмайтын және осы елдің ішкі заңнамасына сәйкес шетелдіктер болып табылатын адамдарды білдіреді деген қорытынды жасалынған еді[4].

Жалпыға бірдей мәлім, «жеке тұлға» термині заңи әдебиеттер мен нормативтік құқықтық актілерде әртүрлі сипатта қолданылатындығын білеміз. «Жеке тұлғаның» (грек тілінен physis және латын тілінен persona) арнайы заңи түсінігі жеке субъектінің құқығын белгілеу үшін және қоғамдық бірлестіктердің құқық субъектісі «заңды тұлғалардан» ажырату үшін берілген болатын.

Шынтуайтында, құқықтануда қолданылатын «жеке тұлға» ұғымы «адам» және «индивид» ұғымымен бірдей. Индивид - жеке психофизикалық ерекшеліктерге ие адамзаттың бір өкілі болып табылады. Жеке тұлғалар қоғамдық қарым-қатынастарда адамдар ретінде, не болмаса тұлға ретінде, яки қарапайым азамат, адам ретінде қатыса алады. Жеке тұлғалар мен олардың әлеуметтік ұйымдарына әртүрлі құқықтық қатынастарға қатысуға мүмкіндік беретін әртүрлі құқықтық мәртебе берілуі мүмкін, ал олардың құқықтық мәртебесі адамның азаматтық санатына жатқызылуы немесе қарастырылмауы мүмкін. Мысалы, Қазақстан Республикасының азаматы бола отырып, жеке тұлға, ең көп таралған жер құқықтық қатынастарда жер пайдаланушы, қатысушы ретінде шетелдіктермен қоса, қатыса алады [5].

Еліміздегі шетелдіктердің жер қатынастарына етене қатысуы, негізінен, 2008 жылы азық-түлік дағдарысына байланысты, қаржы инвесторларына жерді сатып алу және ауыл шаруашылығы дақылдарын өсіру сияқты жаңа инвестициялар көздерін іздеуге түрткі болды. Осы мақсатта көптеген шет елдерде BlackRock (АҚШ), DeutscheBank (Германия), GoldmanSachs (АҚШ) және KnightFrank (Ұлыбритания) сияқты банктерде ауылшаруашылық инвестициялық қорларын құру көлемі өсті.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев 2015 жылы 5 мамырда Үкіметтің кеңейтілген отырысында стратегиялық сала ретіндегі аграрлық сектордың

елеулі мәселелерін қарастырып өткен болатын. Сонымен қатар Елбасы, жер қатынастарын ескірген формадағы тиімсіз жүйеде жүргізу - жердің өндірістік факторы потенциалын тежеп отырғанын шегелеп айтты, себебі жер Қазақстанның негізгі байлығы, халықтың өмір сүру-ахуалының басты көзі болып саналады. Бүгінгі таңда, жердің тиімсіз пайдалануы салдарынан топырақ құнарлылығының төмендеп бара жатқандығы ерекше проблемаға айналуда. Оған басты себептер: ауылшаруашылық дақылдарын себу технологиясынан ауытқу, зиянды арамшөптерді жоюға бағытталған күрес шараларын өткізуде бақылаудың төмендеп кетуі, топыраққа минирелдық тыңайтқыштар енгізбеу, жаңа танап ауысу жүйелерін енгізу мен қатар тұқым сапасын жақсартуға көңіл бөлмеу, дәнді-дақылдардың сорт алмасуына мән беру - мәселелері аса өзекті.

Қазақстан Республикасының Президенті еліміздегі қаражат тапшылығы жағдайында да азық-түлікке арналған тұрақтандыру қорларын қаржыландыруды жалғастыру керек екендігін де баса атап өтті. Шетелдік тәжірибе мен нарықтық трансформацияның отандық тәжірибесі бізге инвестициялау салаларының бастауы ең алдымен, түпкілікті тұтынушылық сұранысқа бағытталған ауыл шаруашылық өнімдеріне, азық-түлік және жеңіл өнеркәсіп салаларына тартылуының қажет екенін дәлелдеді. Өйткені, бүгінгі күнде азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету мәселесі әртүрлі елдердегі жүздеген миллион адамдар үшін өте ауыр мәселе болып табылады. Ауыл шаруашылығы саласы азық-түлік және жеңіл өнеркәсіп салалары үшін негізгі шикізат базасы болып табылады.

Әр елде мемлекет азаматтарының құқықтық жағдайы онда тұрып жатқан шетел азаматтарының құқықтық жағдайынан өзгеше екені баршамызға мәлім. Бұл ерекшелік белгілі бір мемлекет аумағына қатысты шетел азаматтары құқықтарының кейбір жағдайларда шектелетіндігінен көрініс табады. Мысалы, жер қатынастары саласында шетелдік тұлғаларға қатысты бірқатар нормативтік құқықтық актілерге сәйкес, ұлттық режим қолданылады. Алайда, шетелдік тұлғалардың жер қатынастары саласындағы құқықтары отандық жеке және заңды тұлғалардың құқықтарымен тең дәрежеде жүзеге асырылады.

Қазақстан азаматтары мен мемлекеттік емес заңды тұлғаларымен қатар шетелдіктерге

де мынадай жер учаскелерінің жеке меншікке алуға ортақ тыйым қолданылады [3]. Олар:

1. Қорғаныс және мемлекеттік қауіпсіздік, мемлекеттік меншіктегі қорғаныс өнеркәсібі қажеттеріне; Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын қорғау және күзету үшін тұрғызылған инженерлік-техникалық құрылыстар, коммуникациялар орналасқан; кеден қажеттеріне арналған жер учаскелері;

2. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар;

3. Орман қорының жері;

4. Су қорының жері;

5. Магистралдық теміржол желілері мен ортақ пайдаланудағы автомобиль жолдары;

6. Жеке меншік құқығындағы үйлер мен ғимараттардың және оларға қызмет көрсетуге қажетті жер учаскелерін қоспағанда, елді мекендердегі ортақ пайдаланудағы аумақтар орналасқан жер учаскелері.

Қазақстан Республикасының Жер кодексінің 6-бабының 6-тармақшасында, шетелдіктер, азаматтығы жоқ адамдар, шетелдік заңды тұлғалар жер құқығы қатынастарында Қазақстан Республикасының азаматтарымен және заңды тұлғаларымен тең құқықтарды пайдаланады және сондай міндеттерді атқаратындығы көрсетілгенді. Яғни, ҚР Жер кодексі шетелдіктерге, азаматтығы жоқ адамдарға және шетелдік заңды (мемлекеттік емес) тұлғаларға жеке меншікке берілетіндігін және тауарлы ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізуге және орман өсіруге арналған жерді қоспағанда, арнайы заңда белгіленген мақсаттар үшін жер учаскелері шетелдіктердің, азаматтығы жоқ адамдардың және шетелдік заңды (мемлекеттік емес) тұлғалардың жеке меншігінде болуы мүмкін екендігін, сонымен бірге, Қазақстан Республикасының шекаралық аймағында және шекаралық белдеуінде орналасқан жер учаскелерін жеке меншікке берудің жоқтығын тікелей белгілейді (ҚР ЖК 23.4-бап) [2]. Аталмыш түсіндіру бұл тыйым салу барлық шетелдіктерге қатысты қолданылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді, дегенмен, ҚР Жер кодексінде шетелдіктерге қатысты тікелей шектеулер қолданылмайды. Шетелдіктер мен шетелдік заңды тұлғаларға үйлерді (құрылыстарды, ғимараттарды) олардың мақсаттарына сәйкес қызмет көрсетуге арналған жерді қоспағанда, өндірістік және өндірістік емес, оның ішінде тұрғын үйлер (құрылыстар, ғимараттар) мен олардың кешендерін салу үшін

берілген (берілетін) немесе олар салынған жер учаскелеріне меншік құқығын сатып алуға тікелей шектеу қойылмайды (ҚР ЖК 23.3-бап). Шетелдік тұлғаларға осы құқықтарды беру механизмі, жалпы процедурасы Жер кодексімен реттелмеген. Жер қатынастарын реттейтін басқа заң актілерінде де шетелдік субъектілермен жер қатынастарына қатысты бірде-бір норма жоқ. Жер кодексінің өзі бұл қатынастарды реттеуді Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттардың еншісіне берген. Сондай-ақ, Республика бекіткен халықаралық шарттардың ұлттық заңдардан басымдығы белгіленіп, оны қолдану үшін заң актісін шығару талап етілмеген жағдайларда олардың жер қатынастарына тікелей қолданылады делінген. Кодексте уақытша жер пайдалану құқығымен шетелдіктерге, азаматтығы жоқ адамдарға және шетелдік заңды тұлғаларға берілетін жер учаскелерінің бір әкімшілік ауданның (қаланың) аумағындағы шекті (ең жоғарғы) мөлшерін облыстық (республикалық маңызы бар қалалардың, астананың) өкілді және атқарушы органдарының бірлескен ұсынысы негізінде Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейді делінген [3]. Жер кодексінде тұрақты жер пайдалану құқығының шетелдік жер пайдаланушыларға тиесілі болмайтындығы, тауарлы ауыл шаруашылығын жүргізу үшін ауыл шаруашылық мақсатына арналған жерлерден 10 жылға дейінгі мерзімге уақытша жер пайдалану құқығының берілетіндігі нақты аталып өтілген.

Арнайы статистикалық мәліметтерге жүгінетін болсақ, бүгінгі таңда, қолданыстағы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер телімдерінің көлемі шамамен -100,8 млн. гектарды құрайды, соның ішінде, 1,3 млн га. жер телімі Қазақстан Республикасы азаматтарының жеке меншігіне тиесілі, ал, 99,5 млн гектар жер телімі жеке тұлғалар мен заңды тұлғаларға жалға берілген.

Дәстүр бойынша, бұл көрсеткіштегі жер телімдеріне астық, дәнді дақылдар, жем-шөп, көкөніс, бақша және жеміс-жидек дақылдарының алуан түрлері өсіріледі және осы жер учаскелерінде мал шаруашылығымен айналысып, түрлі ет және сүт өнімдерін өндіреді. 2015 жылдың есептік қорытындыларына сәйкес, ауыл шаруашылығы өндірісінің көлемі қаражат көлемімен қарастырсақ, 2,7 трлн. теңгені құрады.

Шетелдіктердің жер учаскелеріне меншік құқығы аталған жалға берілген 99,5 млн. га жер телімдерінің 65 мың гектарын құрайды, бұл шамамен, жалға алынған жер телімдерінің 0,06% құрайды. Баса айтып өтетін көрсеткіш ол жалға алынған жер телімдерінің ең үлкен бөлігін - 45 мың га. жерлерді бірлескен кәсіпорындар жалға алады, ал, олардың үлестік мөлшері тікелей қазақстандықтарға тиесілі. Мысалы, 2010 жылы Ақмола облысында «Қаз Биф Лтд» ЖШС американдық Global Beef (астананың 15% үлесі) компаниясымен бірлесіп құрылды. Кәсіпорында жалпы алаңы 154,8 мың гектар жер телімі бар, оның ішінде: егістік жерлер - 13,2 мың га, жайылымдар - 141,6 мың га. Компания жоғары сапалы сиыр етін өндірудің толық циклін құру жолын бастайтын Angus және Hereford тұқымдарының асыл тұқымды ірі қара малын өсірудегі елдегі алғашқылардың бірі болып табылады. Аталған компанияның көмегімен 2015 жылдың соңында 214 тонна жоғары сапалы сиыр еті экспортталды. Кәсіпорында 85 адам жұмыс істейді, баса айтып өтетіні, компанияда шетелдік жұмысшы күші жоқ.

Сондай-ақ, Солтүстік Қазақстан облысында май дақылдарын өндірісі және қайта өңдеу бойынша қытайлық инвесторлардың қатысуымен пилоттық кооператив жүзеге асырылуда. Бұл жоба, кластерлік тәсілді қамтиды 12 га. жер телімі май шығару оның терең қайта өңдеу саласындағы майлы дақылдардың өндірісі болып табылады. Аталған жоба кластерлік жолға қойылған, ол 12 мың га жер көлемінде май дақылдарын өсіру және оны өсімдік майын қайта өңдеу үшін май экстракциялау заводының құрылысы салынбақшы. Барлығы кооператив 9 ауылшаруашылығы өндірушілерінің басын қосады.

Шетелдіктер жалға берілген жер телімдерінің кейбір өңірлер бойынша жерді таратуы мынандай есептік көрсеткіштерді қамтиды: Ақтөбе облысында - 29 мың га, Жамбыл облысында -13,5 мың га, Ақмола облысында -8,6 мың га[6].

Жер туралы арнайы заңнамада ауылшаруашылығы мақсатындағы жерлерді жеке меншікке сатып алуға тиым салған, сондай-ақ шетелдіктерге салынған шектеулердің айналып өту тетіктерін де ескереді.

Егер де шетелдіктер жеке меншігіне жалған неке арқылы қулығын асырып жерді

сатып алуға тырысса немесе жауапкершілігі шектеулі серіктестіктердегі үлесін сатып алу арқылы, екінші нарықта жерді сатып алғысы келсе әділет органдары бұндай жағдайларды тіркеу үшін қабылдамайды. Заң бойынша, арнайы тіркеусіз жер құқығына иеліктер туындамайды. Яғни, еліміздегі әділет органдарында тіркеу рәсімдері арқылы шетелдіктер үшін белгіленген шектеулердің сақталуын бақылап отырады. Сонымен бірге, заңнамалық шектеу туралы шетелдік азамат және әлеуетті сатып алушы нотариусқа келісім жасауға келгенде де біле алады. Мемлекет нотариустың тиым салуын, оларды жауапкершілікке тартумен белгілеген. Бұл кезде келісімдердің құқықтық салдары болмайды. Қазақстанға шетелдік азаматтардың келуі туралы мәліметті соңғы 5 жылда Қазақстанға келуші шетелдік азаматтардың саны әлі өзгере қоймағандығымен толықтырып өткім келеді. Жыл сайын біздің республикамызға орта есеппен түрлі мақсатта бір миллионнан артық шетелдік азаматтар келеді (тіркеледі). Бұлар туристер, іссапармен келушілер, студенттер, жұмысшылар және т.б. Олардың басы бөлігі (80-90%)- ТМД елдерінің азаматтары. Қазақстандағы шетелдік жұмысшылардың қызметі квота арқылы реттеледі, яғни үкімет қаулысымен біздің елімізге табыс табу үшін келген шетелдіктердің ең жоғарғы саны белгіленеді. Бұл квота экономикалық белсенді тұрғындардың 0,7%-нан асып кетпейді. Мысалы, 2016 жылы квота 63 мың адамды қамтиды. Өткен жылы да квота мөлшері жоғарыдағы көрсеткішпен шамалас болды, 2015 жылы 32 мың адамға елге кіруге рұқсат берілді. Сонымен, квотаның 50% игерілді.

Осыған байланысты, квота отандық еңбек нарығында көрініс тауып отырған тапшылықты жоюға, еңбек нарығына білікті жұмысшыларды тартуды көздейді. Олардың тек, 2054 адамы ауылшаруашылық жұмыстары үшін келді[6].

Жер реформасын жүргізу және жер заңнамасын сапалы жаңарту - біздің қоғамымыздағы ең өзекті және ауқымды мәселелердің

бірі. Алайда, жер реформасы өздігінен аяқталмайды: меншік нысандарының алуан түрлілігіне, олардың әрқайсысын айқын және толық құқықтық реттелуіне, сондай-ақ жерді иеленуді жүзеге асыру қажеттілігі осындай реформаларды бағалаудың негізі мен критерийлері болып табылады.

Қорытындылай келе айтсақ, Қазақстан Республикасындағы шетелдіктердің қатысуымен болатын жер қатынастарын құқықтық реттеу мәселелері ҚР Жер кодексінің тек санаулы баптарымен ғана реттелінеді. Яғни, шетелдіктердің қатысуымен болған жер қатынастарын реттейтін ұлттық құқықтық база жеткіліксіз деңгейде. Аталған институт аясын жетілдіру мақсатында қолданыстағы жер заңнамаларына сәйкесінше өзгерістерді шетелдіктердің жерді пайдалану негіздері бойынша, ортақ қағидаларын белгілейтін нормаларға, жер учаскелерін заңда тиым салынбаған мақсаттар үшін жалға алу немесе жеке меншігіне иемдену нормалары бірқатар баптармен толықтырылса деген ұсынымыз бар.

Қолданылған әдебиеттер:

1. *Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 ж. //Параграф ақпараттық құқықтық жүйесі. – 2017.*
2. *Қазақстан Республикасының Жер кодексі 20 шілде 2003 жыл № 442-II (27.02.2017ж. өзгерістер мен толықтырулармен)//Параграф ақпараттық құқықтық жүйесі. – 2017.*
3. *Еркінбаева Л.Қ., Жунусова А. ҚазҰУ Жаршысы «Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтарының жерге құқықтары туралы заңнамаларды жетілдіру мәселелері», 2014 ж.*
4. *Л.Б. Нысанбекова*http://www.rusnauka.com/6_PNI_2013/Pravo/13_129868.doc.htm
5. *Е. S. Abdrakhmanova, L. B. Nyssanbekova .Treatment of Domicile Concept in International Private Law**Middle-East Journal of Scientific Research* 16 (12): 1690-1693, 2013
6. *Денис Спиридонов*<http://ibirzha.kz/osnovnye-novovvedeniya-v-zemelnyj-kodeks-rk/>

Мукалдиева Гулия Бокешқызы

к.ю.н., доцент кафедры гражданского права, гражданского процесса и трудового права
КазНУ им. аль-Фараби, gulyiya@mail.ru

Худайбердина Гульнура Азраталиевна

старший преподаватель кафедры гражданского права, гражданского процесса
и трудового права КазНУ им. аль-Фараби, gulnur31@mail.ru

КОРПОРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА

Түйін. Мақала авторлары заңды тұлғаның жауапкершілік мәселелерін қарастырады. Соның ішінде, авторлар акционерлік қоғам мен жауапкершілігі жектеулі серіктестік нысанындағы заңды тұлғаны құру кезіндегі корпоративтік басқарудың ерекшелігін атап көрсетеді. Мақалада заңды тұлғаның органдарының құзыреттіне және жауапкершілігіне ерекше мән беріледі.

Түйін сөздер: заңды тұлға, акционерлік қоғам, жауапкершілік, органдары, қатысушылар.

Резюме. В статье авторы рассматривают вопросы ответственности юридического лица. В частности, автор раскрывает особенности корпоративного управления при создании юридических лиц в форме товарищества с ограниченной ответственностью и акционерного общества. Особое внимание в статье уделяется также полномочиям и ответственности органов юридического лица.

Ключевые слова: юридическое лицо, акционерное общество, ответственность, органы, участник.

Summary. The author considers in the article some issues of governing the activity of a legal entity. In particular, the author concentrates on features of corporate governance in such organisational-legal forms of legal entities as limited liability partnership and joint stock company. The special attention in the article is spared also to plenary powers and responsibility of organs of legal entity.

Key words: legal entity, joint stock company, liability, participant.

Гражданско-правовые проблемы управления деятельностью юридического лица

С развитием рыночных отношений в Казахстане появилось множество субъектов предпринимательской деятельности. Юридические лица являются особыми субъектами права, признаваемыми как таковыми только с позиции права. Статус юридического лица позволяет решать многие экономические, управленческие задачи. Через данную форму реализуется предпринимательская деятельность, обеспечиваются имущественные («соб-

ственнические») интересы участников юридического лица, проводится управление делами других юридических лиц по различным основаниям. Удобство данной формы проявляется, прежде всего, в ограничении ответственности участников, в ограничении риска имущественных потерь для участников юридического лица.

Не останавливаясь на понятии, сущности юридического лица, проведем краткий анализ возможных вариантов управления делами юридического лица, так как гражданские правонарушения юридического лица зачастую связаны с деятельностью управленцев.

Управление юридическим лицом осуществляется, прежде всего, посредством его органов. В соответствии с положениями ст.44 ГК РК юридическое лицо несет ответственность перед третьими лицами по обязательствам, принятым органом юридического лица с превышением его полномочий, установленных учредительными документами, кроме случаев, предусмотренных пунктом 11 статьи 159 Гражданского кодекса, согласно которому сделка, совершенная юридическим лицом с нарушением уставной компетенции его органа, может быть признана недействительной по иску собственника имущества юридического лица, если доказано, что другая сторона в сделке знала или заведомо должна была знать о таких нарушениях.

В законодательных актах можно встретить и несколько отличную трактовку рассматриваемого вопроса. В ст.52 Закона РК «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» закреплено, что в отношениях с третьими лицами товарищество с ограниченной ответственностью не вправе ссылаться на установленные им ограничения полномочий исполнительного органа товарищества. Однако товарищество с ограниченной ответственностью вправе оспаривать действи-

тельность сделки, совершенной его исполнительным органом с третьим лицом, с нарушением установленных ограничений, если докажет, что в момент заключения сделки третье лицо знало о таких ограничениях.

Во-первых, нарушение уставной компетенции все же шире, на наш взгляд, чем нарушение установленных ограничений. Во-вторых, есть разница в определении лица, по иску которого сделка может быть признана недействительной, – собственник имущества юридического лица, или само юридическое лицо (товарищество). В-третьих, согласно положениям Кодекса РК в момент заключения сделки третье лицо знало или должно было знать о таких ограничениях, а по Закону в момент заключения сделки третье лицо знало о таких ограничениях. Очень трудно соотнести приведенные положения.

С одной стороны, по ст. 159 ГК РК только собственник имущества юридического лица может оспорить сделку, то есть налицо сужение возможности применения данной нормы. С.И. Климкин отмечал, что буквальное толкование этой нормы лишает участников юридического лица, а также само юридическое лицо права требовать признания сделки недействительной [1, с.8]. По мнению И.П. Грешникова, "закон допускает, а практика требует иного толкования" термина "собственник имущества юридического лица", правом на подачу иска пользуется высший орган организации, если эта организация является собственником своего имущества, или этим правом пользуется учредитель организации, если она сама не является собственником имущества [2, с.176]. С другой стороны, Закон, давая право самому товариществу оспаривать сделки, сужает в свою очередь основание до ситуации, когда по уставу есть ограничения и третье лицо знало об этих ограничениях.

К сожалению, понятие органа юридического лица мы можем выявить только путем толкования норм гражданского законодательства. В частности, в соответствии с положениями ст. 37 ГК РК юридическое лицо приобретает гражданские права и принимает на себя обязанности только через свои органы, действующие в соответствии с законодательными актами и учредительными документами. Отметим, что ранее законодатель не был столь категоричен в определении порядка приобретения гражданских прав и обязанно-

стей юридическим лицом. В статье содержалось положение о том, что в предусмотренных законодательными актами случаях юридическое лицо могло приобретать гражданские права и принимать на себя гражданские обязанности через своих участников и представителей. Действия представителей можно считать действиями самого представляемого юридического лица, а для участников юридического лица не предусмотрена возможность непосредственно выступать от имени созданного ими юридического лица.

Органы юридического лица определяются в соответствии с законодательными актами и учредительными документами. К примеру, в соответствии со ст. 33 Закона РК «Об акционерных обществах» органами общества являются общее собрание акционеров (в обществе, все голосующие акции которого принадлежат одному акционеру, – данный акционер), совет директоров, коллегиальный орган или лицо, единолично осуществляющее функции исполнительного органа, название которого определяется уставом общества, иные органы. Органы различаются по статусу и компетенции, одни признаны высшим органом юридического лица, это, как правило, общее собрание участников (учредителей) или единственный участник (учредитель), другие определены как орган управления, третьи как исполнительный орган, наблюдательный, контролирующий и т.п. Причем не для всех организационно-правовых форм юридических лиц одинакова трактовка состава органов.

Все органы юридического лица условно можно разделить на волеформирующие и волеизъявляющие органы. Условность деления объясняется тем, что волеизъявляющий орган (исполнительный орган, выступающий без доверенности от имени юридического лица) также может иметь часть функций и по формированию воли юридического лица как субъекта права.

Управление делами юридического лица зависит от деятельности и тех, и других органов, однако в гражданском обороте от имени юридического лица без доверенности, на основании законодательных актов и учредительных документов все же выступает его руководитель. Исключения также встречаются, в частности, в соответствии с п.3 ст.53 Закона РК "О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью" если в соответ-

ствии с уставом товарищества с ограниченной ответственностью ведение его дел поручено одновременно двум или нескольким директорам (управляющим и т.п.), не объединенным в коллегиальный исполнительный орган, то каждый из таких директоров (управляющих и т.п.) вправе без доверенности действовать от имени товарищества.

Хочется обратить внимание на то, что в компетенцию руководителя юридического лица входит возможность выдачи доверенности для проведения сделок от имени юридического лица (причем, как правило, с правом передоверия). Данное право законодательно не сопряжено с компетенцией самого руководителя. К примеру, в соответствии с п.3 ст.60 Закона РК "Об акционерных обществах" руководитель исполнительного органа выдает доверенности на право представления общества в его отношениях с третьими лицами, а в соответствии с п.2 ст.53 Закона РК "О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью" руководитель выдает доверенности на право представлять товарищество, в том числе доверенности с правом передоверия.

Поскольку выдача доверенности сопряжена с намерением совершения сделок от имени юридического лица его представителем, на наш взгляд, будет нелишним законодательное закрепление общего правила, в соответствии с которым руководитель (орган) юридического лица не может по доверенности передать больше прав, чем имеет сам, то есть полномочия поверенного по доверенности, выдаваемой органом юридического лица, не могут быть шире, чем компетенция самого органа, выдавшего доверенность.

Это же правило необходимо распространить и на случаи выдачи доверенности руководителю филиала или представительства, который может действовать в пределах своей компетенции, определенной положением о филиале (представительстве) и доверенностью. Полномочия руководителя филиала не могут быть шире, чем полномочия исполнительного органа юридического лица, выдавшего ему доверенность.

Предложенное имеет практическое значение, так как в соответствии с п.11 ст.159 ГК РК может быть признана недействительной только сделка, совершенная органом юридического лица с превышением его уставной

компетенции. Если и по закону, и по уставу исполнительный орган уполномочен выдавать доверенности, то не будет нарушением компетенции органа сама выдача доверенности. Другой вопрос, если полномочия поверенного окажутся шире полномочий самого органа, выдавшего доверенность, то на каком основании сделку, совершенную представителем по доверенности, можно признать недействительной? Таким образом, либо необходимо трактовать действия представителя как действия органа юридического лица, а не самого юридического лица (что противоречит общим положениям теории юридического лица), либо необходимо вводить правило о недопустимости превышения полномочий представителя над полномочиями органа юридического лица, выдавшего доверенность. Иначе выдача доверенности органом юридического лица может быть одним из узаконенных вариантов совершения сделок в обход компетенции органа юридического лица.

Актуальность рассматриваемого вопроса подтверждается его развитием в других законодательных положениях. В частности п.п.2 п.1 ст.53 Закона РК «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» установлено, что члены исполнительного органа товарищества с ограниченной ответственностью могут быть солидарно привлечены к субсидиарной с товариществом ответственности перед третьими лицами за убытки, которые эти лица понесли вследствие несостоятельности (банкротства) товарищества, вызванной ненадлежащим осуществлением членами исполнительного органа управления товариществом.

По поводу волеизъявления волеформирующих органов юридического лица и их участников необходимо рассмотреть положения ст.94 Гражданского кодекса РК. Основная организация может иметь, и как правило, имеет статус преобладающего участника юридического лица. Участник юридического лица может по договору или иным образом давать дочерней организации обязательные для нее указания, это означает, что участник может заключить с созданным им (или с его участием) юридическим лицом договор, в силу которого может доводить свои управленческие решения непосредственно до юридического лица (его исполнительного органа), минуя систему управления посредством работы общего со-

брания участников, минуя определение компетенции волеформирующего органа юридического лица.

По поводу иных способов доведения решений до юридического лица законодательно никаких положений не закреплено. На практике встречаются как устные, так и письменные приказы, распоряжения учредителя, касающиеся различных сфер деятельности юридического лица от совершения сделок, до передачи имущества другим субъектам без иных оснований (что ставит в тупик бухгалтеров, проводящих учет проводимых по заданию участника операций). Причем, указанные распоряжения участник делает как руководителю, так и подразделениям юридического лица. Когда учредитель один, то принятие решений, обязательных для созданного им юридического лица оправдано, если учредитель не выходит за пределы своей компетенции. Когда же есть остальные участники, трудно говорить о природе заключенного одним из участников юридического лица договора с созданным юридическим лицом. Эта ситуация не вписывается ни в правила регулирования сделок с конфликтом интересов исполнительного органа и самого юридического лица (ст.55 Закона РК «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью»), ни в правила регулирования сделок с заинтересованностью (ст.71 Закона РК «Об акционерных обществах»), более того, она выходит и за рамки отношений учредитель (участник) – юридическое лицо. Любая управляющая компания, даже не будучи участником юридического лица, может заключить организационное соглашение с юридическим лицом, ставящим его в зависимость от принятия решений управляющей компанией.

Норма ст.94 ГК РК, на наш взгляд, не дает однозначного понятия дочерней организации. Дочерней организацией является юридическое лицо, преобладающую часть уставного капитала которого сформировало другое юридическое лицо (основная организация), либо если в соответствии с заключенным между ними договором (либо иным образом) основная организация имеет возможность определять решения, принимаемые данной организацией.

Можно сказать, что определение состоит из альтернатив. Либо основная организация является преобладающим участником, либо есть договор, дающий право определять решения дочерней организации, либо есть иной способ принимать управленческие решения по деятельности дочерней организации.

Однако также можно сделать вывод, что указанный договор (иной способ) касается возможности определения решений для дочерней организации именно преобладающим участником, тем более что в п.2 ст.94 ГК РК закреплено, что основная организация, которая по договору с дочерней организацией (либо иным образом) имеет право давать последней обязательные для нее указания, отвечает субсидиарно с дочерней организацией по сделкам, заключенным последней во исполнение таких указаний. Значит, либо ответственность касается не просто преобладающего участника, а преобладающего участника, имеющего договор в силу которого..., либо любого иного юридического лица, в силу договора имеющего возможность принимать управленческие решения по деятельности дочерней компании.

Думается, необходимо уточнение рассмотренной формулировки понятия дочерней организации, а также более детальное законодательное регулирование отношений управляющей компании и управляемого юридического лица. Также заметим, что приведенное законодательное определение дочерней организации имеет альтернативу.

Вопросы ответственности юридического лица многоплановы и требуют дальнейшего научного анализа в целях совершенствования действующего законодательства Республики Казахстан.

Литература:

1. Климкин С.И. *Правовое положение производственного кооператива по законодательству Республики Казахстан: Автореф. дис. канд юрид. наук. – Алматы, 1999, с.8.*
2. Грешников И.П. *Субъекты права. Часть I: Юридическое лицо в праве и законодательстве. – Алматы, 2001, с.176.*

Duzbayeva S.B.

Kazakh National University named after al-Farabi,
Doctoral student 2 courses of the Faculty of Law, Department of Criminal Law,
Criminal Procedure and Criminalistics, e-mail: salta.duzbayeva@gmail.ru

THE PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY

Summary. *One of the most pressing problems in modern society is the problem of juvenile delinquency. The problem of juvenile delinquency in Kazakhstan remains one of the intractables, despite the efforts of a huge number of services. State and public organizations of different nature engaged in the prevention. Among them is the most important role played by internal affairs bodies, which operate by specialized units for this line of work.*

Even for the most democratic and economically developed states are characterized by an increase in juvenile crime. This proves the impossibility of solving the problem of juvenile crime only by the national media and raises the need for joint efforts of the whole society, which causes the emergence and development of a system of standards aimed at solving this problem [1].

Key words: *juvenile delinquency, preventive measures, crime prevention, the fight against juvenile crime*

Резюме. *Одной из актуальнейших проблем в современном обществе является проблема подростковой преступности. Проблема преступности несовершеннолетних в Казахстане, несмотря на усилия огромного количества служб, остается одной из трудно решаемых. Предупреждением занимаются государственные и общественные организации различного характера. Среди них важную роль играют органы внутренних дел, в составе которых действуют специализированные по данной линии работы подразделения.*

Даже для самых демократических и экономически развитых государств характерен рост преступности несовершеннолетних. Это доказывает невозможность разрешения проблемы преступности несовершеннолетних только национальными средствами и вызывает необходимость объединения усилий всего общества, что и обуславливает возникновение и развитие системы стандартов, норм, направленных на решение этой проблемы [1].

Ключевые слова: *преступность несовершеннолетних, профилактические меры, профилактика правонарушений, борьба с преступностью несовершеннолетних*

Түйін. *Заманауи қоғамда жасөспірімдердің қылмыстылығы мәселесі өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Қазақстандағы кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы мәселесін шешуге көптеген қызметтердің күш салуына қарамастан, ең қиын шешілетіндердің бірі болып табылады. Әр түрлі сипаттағы мемлекеттік және*

қоғамдық ұйымдар алдын-алуымен айналысады. Олардың арасында ішкі істер органдары ең маңызды роль ойнайды, оның құрамында осы жұмысқа арналған мамандандырылған бөлімшелер әрекет етеді.

Ең демократиялық және экономикалық дамыған мемлекеттер үшін де кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының өсуі тән. Бұл кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы мәселелерін тек ұлттық құралдарымен ғана шешу мүмкін еместігін дәлелдейді және бүкіл қоғамның күш салу қажеттігін туындатады, бұл осы мәселені шешуге бағытталған нормалар, стандарттар жүйесін құруға және дамытуға себеп болады [1].

Түйінді сөздер: *кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы, алдын-алу шаралары, құқық бұзушылықтарды алдын-алу, кәмелетке толмағандардың қылмыстылығымен күресу.*

In the concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan emphasizes that the priority should be prevention and prevention of crime, the edge in combat... it is Necessary to create an effective system of crime prevention at both local and national level with the active development of relations between law enforcement and other state bodies with the public. Special attention should be paid to the prevention of child neglect and juvenile delinquency, which subsequently would require the adoption of appropriate legislation, which will not only contribute to increasing the responsibility of officials for the results of the work with minors, but clearly regulate their rights and obligations in the performance of their tasks and functions". The Concept of legal policy of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020 contains a similar reference. The problem of juvenile delinquency in Kazakhstan, despite the efforts of a huge number of services, remains one of the intractable. Warning do state and public organizations of different nature [2-5].

The effectiveness and efficiency of preventive work with juvenile delinquency depends on the effective interaction of bodies of system of prevention: commissions on minors ' Affairs and protection of their rights, of the internal Affairs

bodies, bodies of social protection of population, health and education. The internal Affairs bodies have the most comprehensive information base for wide and targeted prevention of crime. It includes not only statistics on reported crimes, and the perpetrators, but also information about the administrative offences, the criminal and investigative units.

The Ministry of internal Affairs in interaction with state bodies and civil society institutions, in accordance with the Law "On prevention of offences among minors and warning of children's neglect and homelessness" the complex of measures on various aspects of prevention of child neglect and homelessness and prevention of juvenile delinquency. In the result of actions taken over the last ten years have seen an annual reduction in juvenile crime averaging 6% to 7% [6].

The purpose of the prevention of juvenile delinquency is not only and not so much the achievement and maintenance of a reduced number of crimes, but the social and moral improvement of the rising generation, which will determine the future of the country.

In recent years there was a steady opinion that the main cause of juvenile crime and its rapid growth is the dramatic deterioration of the economic situation and the increased tensions in society, the rapid decline in living standards. Sharp socio - economic stratification of the population especially hurtful is perceived to minors. As a growing gap between real income and an attractive living standards, the inability to reach the last lawful means led to an intensive involvement of minors and those minors are from relatively affluent families (in the social sense) in criminal activity.

Japanese scientist S. Yonekaeva also agrees with the view that social inequality has an impact on the dynamics of deviant behavior [7].

In order to timely detect and prevent illegal manifestations among minors of the Ministry of interior implemented the Plan of joint operatively - search and operatively - preventive actions for counteraction of organized crime among minors and to curb the activities of youth criminal groups. Under this, plan the exchange of operational information between relevant departments of the Ministry of interior for the detection and suppression of juvenile crime, the identification of the facts of extortion and collection of funds.

Today for the Kazakhstan society, the problem

of youth crime is important. The growth of criminal manifestations in the youth environment is marked in the majority of regions. Every year they committed to 46-54 thousand crimes [8]. The analysis of statistical data of the Committee on legal statistics and special records of the Republic of Kazakhstan about the state of crime in 9 months of 2016, compared to the same period of 2015 evidence of crime increase by 5.4% (from 37 to 39 478 611) in the country. According to severity as follows: small weight — 8,6%, moderate and 11.2%, bad — 12.7% and particularly serious and 4.8% (table 2.1). This preserves the growth of all types of crime. Statistics show that in 2015 from more than 104 thousand people have committed a crime 87 thousand or 83% are unemployed. With 42 thousand or every second belongs to the category of youth. As noted by the representatives of law enforcement agencies, the rising crime rate among young people is primarily associated with lack of employment [9].

Practice shows that the neglect of the education of children is one of the main causes of juvenile delinquency [10, p. 3].

As the results of sociological research, the greatest number of crimes committed by young people with the least income. The level of legal culture rises in young workers, while the low legal culture more characteristic of unemployed youth.

S. Yonekaeva claims that in all violators of the juvenile law of Japan, the majority are representatives of the lower strata of society who are incapable of learning and not set themselves the goal of higher education [7].

The American researcher R. Yoder, believe that society and social environment takes a crucial role in the formation of deviant behavior of youth [11].

Numerous sociological studies show that the problem of youth crime is the result of dysfunction of the family institution. So cross-cultural study of American psychologists and sociologists have confirmed the hypothesis that "the fall of the institution of the family is directly related to a serious threat to the welfare of children and young people". The survey results obtained in four countries of the European Union confirm that young people, who come from wealthy families, lead healthier lives [12]. One of the main causes of family problems and family alcoholism.

Alcohol is terrible not only because it destroys human health: It contributes to the self-destruction

of the personality, distorting his relationships with other people, severing all social ties linking her with the world, the loss of human appearance [13].

Official published statistics on the extent of family alcoholism in Kazakhstan is not conducted, but the experts operate on data that show the prevalence of the "social vice" among the population, based on information of the number of people consisting on the account with the diagnosis "alcoholism".

The results of the factor analysis, to identify signs of family problems: alcoholism (addiction) parents' everyday problems, conflicts in the family, indifferent attitude of parents to the Affairs and problems of the child, the parents spend little time with the child-to-child violence was used, single-parent families (mostly the absence of the father), antisocial, criminal friends of a teenager and the family. Tracking the change in the situation according to the indicators, it is possible to identify trends in adolescent and youth deviance.

Dealing with crime, we deal primarily with the shortcomings of education as a result of the failure by the family of his debt to society [14].

For early delinquency prevention is working to involve children and teenagers from unsuccessful and needy families in wholesome activities. So, in 2015, covered leisure more than 600 thousand minors, from them for about 7 thousand children who registered in the police Department, and more than 14 thousand children living in dysfunctional families. About 8 thousand minors, including those on the records of the internal Affairs bodies, attended departmental gyms of «Dynamo». More than 5 thousand minors, who registered in the police Department and brought up in dysfunctional families, attend domestic clubs (in total 521 community centers) [6].

In the Republic rallies to combat drug addiction, popularized healthy life, are implemented and other programs of preventive and outreach measures aimed at education of healthy and strong generation. Established permanent working groups from among the most experienced staff under divisions on fight against organized crime and public safety. For early prevention of juvenile delinquency, and to address the impact on the state of juvenile crime in the country are carried out operatively-preventive action "Teenager", "Prom", "Vacation" and the action "Children in night city", "Teenager-Law-

Safety", "Employment", "I and my policeman" [6]. These actions targeted at prevention of abandonment, prevention of crimes committed by children.

In order to prevent offences by minors in the summer holiday period, as well as the employment of adolescents on the records of the internal Affairs bodies carried out the action "Employment".

During the campaign in different forms of leisure have been involved more

800 thousand minors, from them more than 2 thousand children consisting on the account in OVD, and about 3 thousand children from disadvantaged families.

Employees of bodies of internal Affairs together with interested state agencies conducted more than 83 thousand speeches on legal issues, to include clarify the legislation on the protection of the rights of children, including more than 78 thousand schools and 4 million in media. They interpret the law, protecting the rights and interests of adolescents, the content of norms of criminal, administrative and other branches of the law of responsibility of minors, conduct anti-alcohol propaganda in educational institutions in the community, carry out other activities for the formation and development of legal consciousness of pupils, students of colleges, high schools, all boys and girls. For these purposes, using various forms and methods of legal education, outreach, and education: lectures and discussions on legal topics, questions and answers with participation of employees of law enforcement bodies, the legal knowledge contests, competitions, thematic exhibition of legal literature, discussion of movies, TV shows, on legal issues, organization of cinema events on legal topics, etc. [15, p. 429].

The bodies of internal Affairs carry out the bulk of the work in prevention of juvenile crimes are directly involved in the correction and rehabilitation of young offenders. They have the most opportunities for analytical work and inform the state bodies and public organizations, which is extremely important for the development of measures to combat juvenile delinquency.

Currently, the issues of crime prevention among students justified the institution of "school" inspectors of police, whose number is 2168. It should be noted that the school inspector works not only in an academic year. For each fixed a certain administrative area in the city which he must oversee. There are juveniles for

whom a lot of free time in the holiday period is a real opportunity for that would commit illegal activities or to endanger their health and even lives. This you should try to avoid.

Preventive work of school inspector all year round. They are regularly held in all educational institutions of lectures, round tables, trainings in cooperation with prosecutors, experts in narcology, the staff of the AIDS center, and thematic lectures on legal issues.

Under their leadership, there are about 4 thousand voluntary teams of young assistants of the police, which involved 49 thousand students of the schools. To identify children who deviate from the study, together with representatives of education authorities held monthly-integrated activities. So, for 9 months of this year revealed more than 2 thousand of these teenagers that are a result of the measures taken, again commenced their studies. Together with representatives of educational organizations and parents' committees carried out more than 18 thousand RAID events in which identified 4 thousand (in 2013.-5 thousand) of the offenses visited on the community of about 15 thousands of teenagers, being on account of intra and more than 11 thousand disadvantaged families by place of residence [6]. Only some school inspectors will not change radically the status quo.

Regularly police inspectors on Affairs of minors are checked at the place of residence of the person (minors and their parents) consisting on the account in divisions on Affairs of minors.

"The schools are working 2168 inspectors, who work closely with school administrators and parent committees. It is advisable to their introduction to each urban and larger rural school. This required 1850 school inspectors. To organize effective prevention, the country lacks specialized secondary schools. Run the MES has eight special schools for 420 places for children with deviant behavior. This is not enough" — said the Minister of internal Affairs Kalmukhanbet Kassymov at the government hour in the Parliament of the Republic [16].

In accordance with the order No. 400 of the Ministry of interior of the Republic of Kazakhstan "On approval of rules on the organization of work of local police inspectors for juvenile Affairs of the internal Affairs bodies of the Republic of Kazakhstan", there are 13 categories in which a juvenile may be placed on the account:

1. minors who have committed socially

dangerous act containing signs of a crime before reaching the age of criminal responsibility;

2. for neglect and homelessness;

3. released from places of imprisonment;

4. sentenced to penalties not involving deprivation of liberty;

5. who served punishment in the form of arrest;

6. sentenced to imprisonment conditionally;

7. exempted from criminal liability on non-rehabilitating grounds;

8. not remanded in custody during the preliminary investigation;

9. returning from a stamp;

10. children evading compulsory secondary education;

11. minor systematically commits administrative violations;

12. minors on "D" the account in a narcological clinic.

13. minors engaged in prostitution.

For finding of minors at night in entertainment venues and outside the home in 2015 to administrative responsibility attracted about 45 thousand of parents or legal representatives.

The internal Affairs bodies have the most opportunities for analytical work and inform the state bodies and public organizations, which is extremely important for the development of measures to combat juvenile delinquency.

The bodies of internal Affairs in the prevention of juvenile delinquency, both on General and individual levels. This work is mainly in the following areas:

1. Limiting the influence of negative social factors associated with the causes and conditions of juvenile delinquency;

2. Impact on causes and conditions conducive to this type of crime;

3. A direct impact on minors, who can be expected committing offences;

4. Impact on groups with antisocial directivity, able to commit or commits a crime, a participant who is a minor undergoing preventive effects.

Precautionary activity, organized with these areas, provides a comprehensive preventive effect on minors who are prone to committing crimes on the microenvironment and social conditions in which they are located.

In preventing juvenile crime the Ministry of internal Affairs have made efforts to identify the causes, conditions conducive to crime, as well as their elimination, limitation and neutralization. The great value has the preventive effects on

the identity of the minor, which is individual prevention. Relatively minor preventive activity can take place in two cases: when negative things are in an embryonic state; when such phenomena still do not have the space, but there is the possibility of their occurrence. This is the most important from a practical point of view, as it allows you to determine the appropriate preventive impact, including of a medical nature: to identify children with abnormalities in the psyche, to determine the prognosis of their development and take action to neutralize and mitigate the accretions of abnormal development.

The prevention of criminal acts dictates the need for a detailed examination of all the negative properties of the person of a minor, which under certain conditions can determine criminal behavior. It is also important to know about the presence or absence of anomalies in the health condition of the minor, evidence of his mental disability.

The issues can be solved in full when the psycho-pedagogical diagnosis of personality of juvenile offenders. The most optimal and economical solution to this issue is the creation of psychological-pedagogical centers. Therefore, would psycho-pedagogical diagnosis of personality of juveniles likely to commit crimes, and police officers would receive specific guidance on carrying out with them of preventive work. Most importantly - timeliness.

Of direct relevance to the prevention of juvenile crime is timely initiation of a criminal case, prompt and full disclosure of crimes, exposing of guilty, and the correct application of preventive measures.

Among the important special measures to prevent juvenile delinquency refers to criminal liability, which is one of the ways social reaction to illegal behavior by minors [17].

Criminal liability of minors is based on the General principles of the fight against crime: the rule of law, equality of citizens before the law, justice and humanism. The principles, however, for minors, have a specificity, which is determined by the fact that the punishment against minors in particular, should be subordinated to the purpose of correction of new crimes. The Convention on the rights of the child, adopted by the UN General Assembly in November 1989, contains a wide aspect of norms for the protection of children and adolescents subject to criminal prosecution [18, p. 21]. Should consider issues of criminal liability

of minors, given the existing characteristics of their destination. This is due to the nature of juvenile crime. This specificity depends on the socio-psychological development of adolescents and young people, lack of socialization, physical and mental, age of maturity, distorted ideas about moral priorities, specific traits, and susceptibility to influence by adults, "informal leaders." In cases of crimes committed by minors, the court is obliged to take measures for the precise determination of the age of the minor. In accordance with article 15 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, liability in criminal law arises from the age of 16. Offences as an exception to the General rule, a liability to 14 years. Criminal responsibility children under 14 years are not allowed. According to article 80 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan minor is a person who at the time of Commission of crime under 14 years of age but under 18 years of age.

The criminal code reflects the specificity of the application of penalties to juveniles. Therefore, the elements of retribution in the punishments appointed the minor, is substantially weakened compared to the punitive content of these same types of penalties that apply to adults.

The most severe punishment applied to a minor is imprisonment. Specific features of this penalty applied to minors, are in the sentences.

The maximum period for which a juvenile can be appointed imprisonment - 10 years for murder with aggravating circumstances or multiple offenses, one of which is a murder with aggravating circumstances - 12 years.

The Beijing rules and regulations for the protection of juveniles deprived of their liberty make it clear that in the case of application to minors of deprivation of liberty, the punitive element, as far as possible, should be minimized.

Deprivation of liberty is used only in those cases where the court concludes that another form of punishment will not contribute to the correction of minors.

In determining, the degree of public danger of the committed crime must be based on the totality of the circumstances in which the criminal act was committed (form of fault, motive, and the severity of the degree and nature of participation of each of the accomplices).

The most important principle of criminal law is the principle of individualization of punishment, as expressed in the statutory requirement to take into account in sentencing the individual

characteristics of the offense and the identity of the perpetrator.

At the age of 14-15 years, the teenager has not yet formed a worldview and it is subject to the influence of others. As a rule, school teen hopes to assert himself as an individual, to support domestic groups.

When deciding about the release of minors from criminal responsibility and punishment and the appropriateness of the use of coercive measures of educational influence, it is necessary to proceed from the analysis of the nature and degree of public danger of the crime committed (seriousness of the offence), evaluation of the individual perpetrator, the conditions of his upbringing, family situation and other circumstances that give the court reason to be sure to correct the perpetrator is not required for the purpose of criminal punishment. Thus, the conviction of the court is based on a comprehensive analysis of how minor the offense, and his personality, the circumstances of the case, level of legal awareness, moral attitudes, and relationships with parents, others, etc.

Only a court can make a decision on application of compulsory measures of educational influence concerning the minors.

In article 84 of the criminal code of RK given an exhaustive list of the types of coercive measures of an educational nature, allowing the court to choose the most appropriate of them to the minors. In accordance with the existing criminal law, the basis for the application of coercive measures of educational influence is the Commission of a minor criminal offence or a minor offence or a first offence of medium gravity, as well as the Commission for the first time serious crimes, not associated with causing death or serious harm to human health, in case of reconciliation with the victim or applicant, including in the mediation procedure (part 2 of article 68 of the criminal code), the ability to achieve correction through coercive educational measures. Among the significant innovations of this article is the introduction of such measures as the establishment of the probation control. Thus, probation supervision is, according to part 2 of article 44 of the criminal code, the essence of criminal punishment in form of restriction of freedom or, in accordance with article 63 of the criminal code, part of probation, which will strengthen the correction of post-behavior under control of the authorized state body [19, p 461-462.].

Compulsory measures of educational character according to their legal nature are not a punishment for the following reasons:

1. they, unlike punishment, are not of a punitive nature;
2. to apply only when the full release of minors from punishment and from criminal liability;
3. their use does not result in a criminal record;
4. Court, applying these measures makes a decision on his behalf and not guilty verdict on behalf of the state.

The warning is an explanation to the minor about the damage inflicted by his act and the consequences of repeated Commission of crimes stipulated by the criminal code.

A minor warning that if he commits a new socially dangerous act envisaged in criminal code, he will be prosecuted and convicted.

Transfer under supervision of parents or persons in *Loco parentis*, or a specialized state body means that the said persons and the said authorities responsible for the educational influence on the minor and monitoring his behavior.

The duty to mitigate the inflicted damage is imposed taking into account the property status of the minor and the availability of appropriate labor skills and earnings.

Restriction of leisure activities - prohibition of visiting certain places, the use of certain forms of leisure, in particular related to the management of vehicles, limitation of stay outside the home after a certain time of day, departure to other destination without the permission of a specialized state body.

Minors placed in special educational or medical-educational institution, depending on the circumstances related to the personality of the perpetrator and his crimes.

Effective means of ensuring the effectiveness of coercive measures of educational influence is a strict formal procedure of applying these measures. It must occur in the presence of the minor, his legal representatives and Trustees, as well as officials of specialized government bodies. In order to solve the question of the transfer of a juvenile under supervision of parents or persons in *Loco parentis* shall be collected the necessary materials on the moral character, the relationship of these persons to their duties in the upbringing of a minor, you must also find out whether the possibility of these persons to actually carry out supervision over the teenager, depending on the

state of health financial situation and the nature of the work.

When deciding on the application of specific coercive measures of educational influence are taken into account by the courts:

1. positive behavior juvenile to commit a crime;
2. the crime for the first time;
3. sincere repentance;
4. no criminal record;
5. damages;
6. voluntary surrender, confession, contribution to solving the crime.

Persons under the age of 18 years for committing a crime of minor or medium gravity, may be exempt from criminal liability and punishment with application of measures of educational influence the court itself, or pass it under the supervision of a parent, or a specialized state body.

A minor may be assigned to several compulsory measures of educational impact in accordance with article 84 of the criminal code. Coercive measures of educational influence are a form of state coercion. However, unlike punishment, they have a different legal nature, purpose; do not entail a criminal record. These measures are appropriate to apply to face, did not admit his guilt in committing a criminal offence.

Concern for the moral upbringing of the younger generation is in the future adequate members of society, able to contribute to the welfare of the country.

References

1. Shakhbanova X. M. *The General causes of juvenile crime at the modern stage of Russian society development* <http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2013/02/27/>
2. *Resolution of the government of the Republic of Kazakhstan "On approval of standard regulations on the Commission on Affairs of minors and protection of their rights" dated 11 June 2001.*
3. *The Law of the Republic of Kazakhstan "On prevention of offences among minors and warning of children's neglect and homelessness" dated July 9, 2004.*
4. *Order No. 400 of the Ministry of interior of the Republic of Kazakhstan "On approval of rules on the organization of work of local police inspectors for juvenile Affairs of the internal Affairs bodies of the Republic of Kazakhstan"*
5. *The law of the Republic of Kazakhstan of 8 August 2002 No. 345-II On the rights of the child in the Republic of Kazakhstan (with changes and additions dated 09.04.2016)*
6. *Report on the situation of children in the Republic of Kazakhstan, Almaty, 2015*
7. S. Yonekaeva. *Hakurei anomi to tu:ko:say (the Deviation among the students of middle and high school under the influence of the anomie of school career) // Psycho shakaigaku, Kanku.: - 1996. - №21. - R. 54-56.*
8. *Scientific-Research center "Youth" the national report "Youth of Kazakhstan in 2016"*
9. *The data of the Committee of legal statistics and special records of General Prosecutor's office of the Republic of Kazakhstan*
10. *Criminological journal // "Crime Prevention" № 1(3) 2002. Begaliyev K. A. "Measures against neglect and crime among minors".*
11. Yoder R. *Youth deviance in Japan: class reproduction of non-conformity. - Melbourne: Trans Pacific Press, 2004.*
12. A.V. Mudrik // *The psychology of communication. ENCYCLOPAEDIA. dictionary // http://communication_psychology.academic.ru/506*
13. Davydov A.V. *the Prevention of alcoholism in teenagers. Diss. Yaroslavl, 2008 <http://www.dissercat.com/content/profilaktika-alkogolizma-u-podrostkov#ixzz4yUEDTzbi>*
14. Fin'ko, E. O. *Crimes in the sphere of family relations based on drug addiction and alcoholism, and problems of their prevention. Diss. Moscow, 2002 <http://www.dissercat.com/content/prestupleniya-sovershaemye-v-sfere-semeinykh-otnoshenii-napochve-narkomanii-i-alkogolizma-i#ixzz4yUGzUUYh>*
15. E.O. Alauhanov *Criminology. Tutorial. – Almaty. 2008 – 664.*
16. *In Kazakhstan for the first time in 5 years increased the level of juvenile crime <https://regnum.ru/news/society/2188827.html>*
17. Chernenko I. V. *Peculiarities of criminal liability and alternative measures for minors. Diss. Kemerovo, 2006 <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-ugolovnoi-otvetstvennosti-i-alternativnykh-ei-mer-v-otnoshenii-nesovershennoletn#ixzz4yUWkMEH5>*
18. Borchashvili I. Sh., Intykbayev A. M. *Criminal liability of minors. Textbook. – Almaty: Zheti Zhargy, 2007-56.*
19. Borchashvili I. sh. *Commentary to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (General part) – Almaty: Zheti Zhargy, 2015 - p. 499.*

Мырзаев Ерік Серікбайұлы

Магистрант НППМ Института послевузовского образования
Карагандинской академии МВД Республики Казахстан, им. Б. Бейсенова, капитан полиции
г. Караганда, e-mail: tkz055@mail.ru

ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА: ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ЦЕННОСТИ

Резюме. В данной статье обоснован подход, к пониманию определения особенности профессиональной деятельности в государственной службе. Сформулированы основные черты и принципы государственной службы. Выявлены специфические черты ее профессиональной деятельности, раскрывающие ее общее содержание и основные профессиональные ценности.

Рассмотрены теоретические основы формирования и развития профессиональных ценностей в государственной службе. Оценена возможность развития государственной гражданской службы на условиях ценностно-ориентированного подхода. Предложена обоснованная модель государственной служебной деятельности на основе нормативно-правового регулирования ее профессиональных ценностей.

Ключевые слова: государственная служба; профессиональная деятельность; государственные органы; государственные служащие; профессиональные ценности; нормативно-правовое регулирование.

Түйін. Бұл мақала мемлекеттік қызметтегі кәсіби қызметтің ерекшеліктерін анықтауды түсінудің тәсілін негіздейді. Мемлекеттік қызметтің негізгі ерекшеліктері мен принциптері тұжырымдалған. Оның кәсіби қызметінің ерекшеліктері анықталды, оның жалпы мазмұны мен негізгі кәсіби құндылықтары анықталды.

Мемлекеттік қызметте кәсіби құндылықтарды қалыптастыру мен дамытудың теориялық негіздері қарастырылады. Мемлекеттік қызметті құндылыққа негізделген тәсіл негізінде дамыту мүмкіндігі қарастырылған. Оның кәсіби құндылықтарын құқықтық реттеу негізінде мемлекеттік қызметтің негізделген үлгісі ұсынылады.

Түйінді сөздер: мемлекеттік қызмет; кәсіби қызмет; мемлекеттік органдар, мемлекеттік қызметшілер; кәсіби құндылықтар; нормативтік-құқықтық реттеу.

Summary. This article substantiates the approach to understanding the definition of the professional activity in the civil service features. The main features and principles of public service are formulated. Specific features of its professional activity are identified, revealing its general content and basic professional values. Theoretical bases of formation and professional values development in the civil

service are considered. The possibility of the state civil service development on the basis of the value-oriented approach is estimated.

The reasonable model of state official activity based on the normative and legal regulation of its professional values is proposed.

Key words: public service; professional activity; state bodies, civil servants; professional values; normative and legal regulation.

В настоящее время в Республике Казахстан продолжается процесс формирования современных профессиональных принципов в области государственной службы. Государственная служба направлена на укрепление основ государства, определённых конституционным правом[1]. Процесс ее реформирования носит правовой, демократический и социальный характер, основным компонентом которого считается создание целостной государственной службы, призванной отвечать лучшим отечественным традициям и международному опыту и создавать в стране условия для обеспечения национальной безопасности, социального и общественного порядка, благополучия граждан и экономического роста.

При этом нужно учесть, что любую профессиональную деятельность создают люди, которые осуществляют ее в той или профессиональной сфере. Говоря об государственной службе нужно учитывать ее особенности и отличие от других видов деятельности.

Государственная служба является особым видом профессиональной деятельности в первую очередь исходя из того, что это служба, которая имеет отличия от обычной работы[2]. Служба относится к профессиональной деятельности определенного круга лиц, выполняющих полномочия государственных органов, общественных и иных социальных структур, в части организации их исполнения и практической реализации. [3] Служба характеризуется тем, что является особым видом деятельности самостоятельного ведомства (публичного, общественного и частного) или подразделения

определённого ведомства.

Термин «служба», как понятие имеет много значений, наиболее интересными исходя из темы нашего исследования являются следующие обобщённые понятия:

- служба – это вид общественной деятельности людей;
- служба- это особая работа, занятия и место работы служащего;
- служба характеризуется специфическим отношением к определённому делу и т.д.

В словаре В Даля под понятием«служба» рассматривается вид деятельности или работа, связанная с такими ценностными понятиями, как во имя жизни для других, полезность обществу, готовность выполнить это дело и др.[4] Так и на практике, и в правовых документах понимают под службой - деятельность относительно преданности, долга, верности и готовности защитить чьи-то интересы. Служба, в современных условиях предназна-

чена для создания условий для обеспечения нормального функционирования государства, общества и всех видов социальной и правоохранительной деятельности.

Государственную службу считают особым видом службы. Государственная служба относится к публичному виду службы, что также определяет особенности ее профессиональной деятельности. Суть публичности заключается в том, является публичная служба видом общественно полезной деятельности, которая направлена на осуществление функций, имеющих две направленности:

- от имени государства и по его поручению для реализации государственных задач;
- от имени населения и муниципальных образований для реализации вопросов местного значения. [5]

Общие специфические признаки государственной службы отражены на схеме согласно рисунку 1.

Рисунок 1 Специфические признаки государственной службы.

Государственная служба, как гражданская, так и специальная (военная, правоохранительная и другие) является видом профессиональной деятельности, для осуществления которой требуется осуществление специальных профессиональных знаний и особых навыков [6]. Реализация данного вида деятельности обычно закрепляется законом. В Республике Казахстан этим законом является Закон РК «О государственной службе» [7]

Для иных видов государственной службы предусматриваются специфические функции,

которые закреплены законами об этих видах деятельности:

- правоохранительная деятельность – Законом РК «О правоохранительной деятельности» [8];
- военная служба – Законом РК «О военной службе» [9] и др.

Схематично согласно рисунку 2 показаны особенности профессиональной деятельности в области государственной службы.

Рисунок 2 - Структурные элементы профессиональной государственной службы

Это позволяет нам констатировать, что для осуществления государственной производственной деятельности нужны: вид государственной деятельности; специалисты имеющие специальную подготовку или образование; полученные компетенции и права на их реализации, согласно должностных обязанностей и бюджетное финансирование для осуществления этой особой работы.

Государственная служба, являясь профессиональной деятельностью регламентируется национальным правом, т.е. законодательными и иными нормативными и правовыми актами, которые определяют к ним ряд требований, провозглашая в качестве основного критерия качества и результативности деятельности всех видов гражданской службы – обеспечение профессионализма государственных служащих. Требования к профессионализму государственных служащих включают в себе нормы, предъявляемые к виду и уровню образования; к возрасту; к профессиональному стажу; к наличию, знаний и навыков, относительно лиц, которые претендуют занимать должности на государственной службе. [10]

Например, в Законе РК «О государственной службе» (п.1 ст. 16) отмечено принимаются на государственную службу только граждане страны, которые, соответствующую вы-

двигаемым квалификационным требованиям, которые способны выполнять, по состоянию здоровья, уровню образования, своим личным и профессиональным качествам, возложенные на них должностные обязанности. Возрастным ограничительным условием является: от 18 лет до пенсионного возраста [7]. Имеются свои требования и ограничения на занятие должностей в правоохранительных органах, согласно закона «О правоохранительной деятельности»(п.1 ст.25) [8].

Сегодня государственная служба Республики Казахстан считается состоявшейся, так как прошла стадии становления, формирования и находится в настоящее время на стадии устойчивого функционирования, направленного на выполнение полномочий и функциональных обязанностей, переданных государством или иными структурами.

Вместе с тем нужно учитывать и влияние на процесс функционирования государственной службы особенностей людей, которые осуществляют в этой сфере профессиональную служебную деятельность. Особенно это важно в период, когда происходит постепенная смена поколений в органах власти. Новое поколение смотрит на государственную службу по-другому, они по-другому воспитаны, имеют другое образование и т.д.

Обратившись к международному опыту, видим, что материалы зарубежных исследований о таких реформах отмечают следующие результаты, которые отмечают различия у разных поколений в их системе ценностей, которые определяются обычно мотивами их поведения [11]. В современных условиях в развитых странах, произошел ценностный сдвиг, при переходе от поколений «бэби-бумеров» к поколению миллениума, «от приоритета материальных к приоритету нематериальных, в том числе моральных, факторов» [12, с 106-109].

В постсоветских странах – пока отмечается переход к «бэби-бумерам».

Именно поэтому отмечаемая в Казахстане проблема смены поколений (начиная с нулевых годов) и должна являться объектом пристального внимания со стороны, как государства, так и социологических исследований. Отдельные из которых показывают, что в отечественной науке отсутствуют научные исследования по влиянию смены поколений на развитие института государственной службы и эффективности государственной профессиональной деятельности [10]. И только на высшем уровне четко понимают, что данный вопрос нужно решать уже сейчас.

Не зря президентом РК Н.А. Назарбаевым были заложены 15 первых шагов в Плане нации «100 конкретных шагов», направленные на формирование профессиональной государственной службы: создание высококачественного в профессиональном плане автономного государственного аппарата [13].

Оценивая профессиональные ценности в государственной службе, следует обратить внимание на то, что в научной литературе, несмотря на широкое использование термина «ценности» в философии, социологии и психологии, не существует единого определения этого понятия. Обычно закрепляются под этим понятием способы и критерии, на основании которых обычно производят оценку тех или иных явлений. Чаще всего они закрепляются в общественной культуре и в общественном сознании как субъектные ценности, которые выраженные в форме определенных нормативных представлений. Выступают обычно ценности в качестве повседневных ориентиров по отношению каждого человека к деятельности [14]. При этом они являются постоянными и поэтому отмечаются измене-

ние представлений о ценностях в течении времени, но и эти изменения строятся человека и зависят от его взаимодействия с окружающим и с действительностью. При этом одни ценности остаются неизменными, ни как бы в установленные «правила игры» «вплавлены», в то время как другие, когда «сменяются основные игроки» (или поколения) могут быть утрачены или изменены [15].

Система ценностей по Веберу – это обобщенные цели, методы и средства их достижения, которые являются фундаментальными нормами [16]. При этом «иметь ценность» – означает способность обосновать мотивы поведения целенаправленного, исходя из ясного представления о выгодах и затратах, о том, что в интересах данного человека и что идет рядом с ними.

Нормативно – регулятивным или нормативно-правовым аспектом ценностей является выработанная утвержденная система норм и регуляторов этих норм, делящиеся в свою очередь на моральные и правовые. Относительно профессиональных ценностей – это создание должностных обязательных регламентов, которые можно использовать для подготовки тех или иных профессий. Наукой профессиональных ценностей стали исследоваться сравнительно недавно, чаще всего эпизодически, в контексте этики или организационной культуры, с позиций определенной профессиональной деятельности, которые имеют влияние на качество жизни людей (образование, медицины, наука, социальная работа, военного дела, журналистики и пр.) и имеют высокую общественную значимость.

Государственная служба, как основной инструмент государственного управления, должна постоянно совершенствоваться, чтобы понимать новые интересы и потребности общества, и даже упреждать их во многом, своевременно реагируя на новые социально-политические и экономические вызовы, что позволит создавать для жизнедеятельности граждан комфортные условия, опираясь при этом на принципы законности и правопорядка, которые являются неотъемлемым атрибутом любого демократического и правового государства [17].

В зарубежной практике *publicservants* (государственные служащие) – является широким понятием, так как охватывает все политические и административные должности,

отнесенные к общественно значимым сферам управления государством, например – управление железными дорогами и иными коммунальными службами. При этом во многих развитых странах мира изучаются производственные ценности государственной службы в следующей триаде:

- publicvalues (ценности общества);
- publicservicevalues (ценности общественного служения),
- publicadministrationvalues (ценности гражданской службы).

Фактический отказ многих развитых стран от NPM (newpublicmanagement - новое государственное управление), как перспективной модели государственной службы и переориентация на ценностную модель, означает, по сути, что именно ценности профессионального и общественного служения становятся базовым регулятором качества и профессионализма деятельности государственных служащих.

Нормативное правовое установление профессиональных ценностей гражданской службы в Казахстане уже осуществляется, они законодательно закреплены новым Законом РК «О государственной службе», в части того, что отнесены к принципам государственной профессионально деятельности - профессионализм и компетентность государственных служащих (п.8 ст. 4 Закона РК «О государственной службе»). В то время как в ценности государственной службы как особого вида профессиональной служебной деятельности, стали объектом научных исследований в отечественной науке, только в последние годы. Появилось много публикаций Агентства РК по делам государственной службы, по освещению новой концепции новой модели государственной службы Казахстана.

Таким образом, нужно отметить, что одним из основных направлений развития государственной профессиональной деятельности в Казахстане должна стать научно-обоснованная модель государственной служебной деятельности на основе нормативно-правового регулирования ее профессиональных ценностей, которую нужно реализовать в рамках Концепции новой модели государственной службы РК, которая реализуется с 2011 года [18]. При этом основной акцент должен быть сделан на карьерную модель госслужбы. Впервые поступающие на государственную

службу, в рамках этой модели, начнут свою профессиональную деятельность с низовых должностей, что позволит им получить необходимые знания и опыт и стать настоящими профессионалами, готовыми служить, исходя из ценностного подхода, своему народу. Для этого предусмотрено не только тестирование на знание законов и наличие профессиональных компетенций, но и комиссионное интервью для определения понимания ценностей государственной службы, которые включают в себе ориентированность на результаты и качество работы, нетерпимость к коррупции.

Литература

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.)
2. Батычко В.Т. Административное право. Конспект лекций. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2008 г.
3. Турисбек А.З. «Государственная служба в Республике Казахстан: проблемы теории и практики» (автореферат)// <http://law.edu.ru>
4. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / авт.-сост. В. И. Даль. — 2-е изд. — СПб. : Типография М. О. Вольфа, 1880—1882.
5. Шумянкoвa Н.В. Муниципальное управление: /Н.В. Шумакова. М.: Экзамен, 2004.
6. Войтович В.Ю. Государственная и муниципальная служба: учебное пособие. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», изд-во Института экономики и управления ФГБОУ ВПО «УдГУ», 2013. - 286 с.
7. Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 416-V «О государственной службе Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.)
8. Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.)
9. Закон Республики Казахстан от 16 февраля 2012 года № 561-IV «О воинской службе и статусе военнослужащих» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.)
10. Камалов Б. Государственная служба: планы и перспективы. 2016. «Юридическая газета» <https://www.zakon.kz/4767378-gosudarstvennaja-sluzhba-plany-i.html>
11. Бойко Е.И. Меньшова В. Н. Ценности государственной службы и гражданских служащих: перспективы для России/ Государство и право. Юридические науки/ <https://cyberleninka.ru/article/n/tsennosti-gosudarstvennoy-sluzhby-i-grazhdanskih-sluzhaschih-perspektivy-dlya-rossii>

12. Ахметова Н.А. 2009. Роль профессиональной этики в профилактике коррупции. – Власть. № 6. С. 106-109.

13. План нации - 100 конкретных шагов. 2015. <http://www.adilet.gov.kz/ru/pages/plan-nacii-100-konkretnyh-shagov>

14. Еремина Н. 2014. Надо ли России меряться «европейскими ценностями» с ЕС? Доступ: <http://www.regnum.ru/news/1856961.html> (проверено 23.03.2015);

15. Руднев М., Магун В., Шмидт П. Экономический кризис не сказался на ценностях европейцев. : <http://www.opes.ru/1753921.html>;

16. Вебер М. Избранные произведения. М., 1990.

17. Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства от 14 декабря 2012 года

18. Концепция новой модели государственной службы Республики Казахстан/ Указ Президента Республики Казахстан № 119 от 21 июля 2011 года

Мәсәлімқызы М.

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы
Алматы академиясының PhD докторанты

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ЖЕҢІЛДЕТУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЗАҢИ ҚАЛЫПТАСУЫ

Түйін. Бұл мақалада қылмыстық жазаны жеңілдету институтының қазіргі таңдағы мемлекетімізде қалай жүзеге асырылып жатқандығы айтылады. Сонымен қатар қылмыстық жазаны жеңілдетудің маңыздылығына тоқталып, оның алдын алу яғни қылмысты болдырмау туралы жазылған. Ол үшін келешек ұрпақты тәрбиелек және азаматтық қоғам орнату болып табылады.

Түйін сөздер: қылмыстық жаза, азаматтық қоғам, мемлекет, қылмыс, жазаны жеңілдету, жаза институты, құқық.

Резюме. В данной статье раскрывается как развивается институт гуманизация уголовного наказания в настоящее время в нашей стране. В нем также подчеркивается важность упрощения уголовного наказания и предупреждается, что следует принять превентивные меры, чтобы избежать этого. С этой целью воссоздание будущих поколений и создание гражданского общества.

Ключевые слова: уголовное наказание, гражданское общество, государство, преступность, наказание, институт наказания, закон.

Summary. In this article, the development of the humanization of criminal punishment is being developed in our country. It also emphasizes the importance of simplifying criminal penalties. And crime warns that preventive measures should be taken to avoid this. To this end, the reconstruction of future generations and the creation of a civil society need.

Keywords: criminal punishment, civil society, state, crime, sentencing, punishment institute, law.

Жаза бұл бұрынғы өткен заманнан келе жатқан барлығына түсінікті термин сөз. Теріс әрекеттің жазасы болатындығы таныс. Осы тағайындалатын жазаны істеген әрекетіне қарай, келтірілген зиянына қарай жеңілдететін немесе аурлатытын жаза берілетіндігі таға айқын. Ал қазіргі таңдағы бүкіл әлемді оятатын бір мәселе ол қылмыскердің жазасын жеңілдету, көп ғалымдар, заңгерлер қылмыскердің жа-

засын жеңілдетпеу керек деген ойларда. Олда дұрыс шығар дегенімен қазіргі заман мен адамдарды бұрынғы уақытпен адаммен салыстыруға келмейді. Себебі қазіргі заманның талабы басқа адамыда басқа тіпті қоғам басқа деп айтсақ болады. Біз қазіргі кезде азаматтық қоғамда өмір сүріп келеміз, яғни татулық, бірлік, құқықтық теңдік, бостандық, билік барлығымызға тең. Ал азаматтық қоғамда қатандатылған немесе күрделендірілген жаза болмауы тиіс [1].

Зандылық пен құқық тәртібіне байланысты практикалық міндеттерді шешуде мемлекетіміздің құқықтық жүйесінің бір тармағы болып табылатын қылмыстық заңның рөлі едәуір, ол – заң бұзушылықтың қылмыс сияқты аса қауіпті түрімен күресуге бағытталған. Бұл күресте қылмыс жасаған адамға, оның жасаған қылмысына сәйке жаза тағайындалады.

Түсініп қарасақ қылмыс жасайтын адам мен бұл әрекетті жасасам мен сотталамын немесе абақтыда бірталай жыл отырамын деген ой келмейді де және ойламайды да. Бұл әрекетке баруына оның тәрбиесі, білімі, қоршаған ортасы әсер етеді. Біз мұндай әрекеттерді жазаны қыйындатып азайта алмаймыз, мұндай әрекеттерді жасауға болмайтындығын, яғни қылмыс тұлғаның санасына кіргізгізуіміз қажет [2].

Мемлекетімізде түбегейлі азаматтық қоғам орнату үшін осы қоғамда өмір сүріп жатқан азаматтарымызға мемлекет дегеніміз не?, қоғам дегеніміз не?, құқық дегеніміз, қылмыс дегеніміз, бостандық, өмір, тәрбие, ар намыс тағы көптеген түсінікті мектеп қабылғасынан бастау керек. Яғни тәрбиені, сауаттылықты, сананың дұрыс қалыптасуын сонау бала кезден қалыптастыру керек деп санаймын.

Қылмыстық жазаны жеңілдету бұрыннан бүкіл әлемді тербетіп келе жатқан үрдіс, ол ХҮІІІ ғғ. екінші жартысында сонау Европада пайда болған ой болатын. Бұл ойдың негізі қылмыстық жазаға қатысты болатын жазаны қысқарту немесе жазадан бас тарту, өлім жаза-

сын алып тастау, тұлғаға қауіп төндіру және де басқа ауыр жазалардан, кәмелетке толмағандарды қылмыстық жауаптылықтан босату болатын. Мысалы Австралияда, Россияда ХУІІІ ғғ. ең алғашқы өлім жазасынан бас тартқан мемлекеттердің бірі, ал Англия мемлекетінде 1826 жылдан 1861 жылға дейінгі аралықта өлім жазасы 200 ден 4 дейін төмендеген.

XX ғасырдың бірінші жартысында қылмыстық жазаны жеңілдету тұжырымдамасы қылмыстық саясатта маңызды сынаққа ұшырады. Бұл тек тоталитарлық және авторитарлық мемлекеттерде ғана емес демократиялы мемлекеттерде құқықтық репрессия болды. Әлемдегі көп мемлекеттерде өлім жазасын қолдану кеңінен тараған себебі қылмыс жасаған ол мемлекетке қарсы шыққан әрекет деп түсіндірілген [3].

Тек 1950 жылдары батыс елдерінде қылмыстық жазаны жеңілдету түрдісіне жаңа күшпен ден қоя бастады.

Қазіргі таңда қылмыстық жазаны жеңілдету үрдісі жарық қарқын алуда, ол қылмыстық заңнамаларда мынандай орынмен анықталмақшы: өлім жазасынан бас тарту, дене жазаларынан бас тарту, қыйындатылған еңбек жазасынан бас тарту, жалпы мүлікті тәркіледуден бас тарту, жаңа жазаның пайда болуы, бостандықтан айырудың балама түрі, қылмыстық жазадан босатудың негізін кеңейту немесе оны жеңілдету; кәметерке толмағандарға жеңілдетілген режимдегі жаза қолдану және қылмыстық жазаның түрлерін өзгерту қолға алынды.

Қылмыс жасағаны үшін әділ жазасын беру олда шарт, алайда жеңілдетілген жаза тағайындау қоғамның талады. Егер біз ауыр жаза тағайындайтын болсақ мұны көрген келесі қылмыскер менде осындай жаза алуымым мүмкін деп ойламайлы. «Қасқаырдың аузы жеседе қан жемеседе қан» дегенлей мағына. Қылмыс жасап жүрген адам қылмысын жасай береді тек ондай адамды біз тәрбиеге шақыруымыз қажет, тәрбиелеуіміз керек [4].

Жаза тағайындарда жасалған қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік жәрежесін анықтау кезінде соттар заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастардың әлеуметтік мәнін, жасалған әрекеттің нәтижесінде туындаған салдарды, қылмыстың санаттарын, қылмыстық ниетті іске асыру сатыларын, қылмысқа қатысу түрлерін, қылмысты жасаудың тәсілін, уақыты мен орнын негізге алулары керек.

Соттар барлық жағдайларда да жаза мен жауапкершілікті жеңілдететін және ауырлататын барлық мән жайлар жыйынтығын, жазаны, сотталушының жеке басы туралы нақтылы мәліметтерді жаза туралы қабылданған шешімнің уәждерін үкімде міндетті түрде көрсете отырып, жан жақты және шынайы бағалауға міндетті. Көрсетілген мән жайлар жыйынтығын олардың әрқайсысының мазмұнын ашпастан көрсетумен шектелуге жол берілмейді.

Қазақстан Республикасы Жоғары Сртының жалпы отырысында жаңдарды қолдануды дұрыс сот тәжірибесін қалыптасытыру мақсатында жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату және жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстыру туралы айтылған. Бұл мемлекетіміздің даму қарқынын білдіреді [5].

Жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату және жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстыру туралы қылмыстық заң талаптарын неқты әрі мүлтіксіз орындау сотталғандардың түзелуі үшін және қылмыстар қайталануына алдын алу үшін өте маңызды екеніне соттардың назарын аударды. Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстыру және жаза мерзімін қысқарту кешенді құқықтық институт болып табылады.

Қылмыстық жауапкершіліктен босату кінәліні жасаған қылмыстан кейінгі барлық құқықтық салдардан босатуды білдіреді. Алайда қылмыстық жауапкершіліктен босату адамды кінәсіз деп тануды білдірмейді, өйткені жасалған әрекет үшін жауапкершіліктен, тәртіптік немесе қоғамдық жазадан босатылмайды. Қылмыстық жауапкершіліктен босату тек қылмыс жасаған адамға ғана қолданылады. Осы жазаны жеңілдету немесе қысқарту шараларымен ауыстырғаны біздің қоғамымызға және мемлекетіміздің дамыған мемлекеттермен пара пар келуіне әкеледі [6].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне сотталғандарды шартты түрде мерзімінен бұрын босату, өтелмеген жазаны неғұрлым жеңіл жазаға ауыстыру мәселелері бойынша көптеген өзгерістер енгізілді.

Сотталғандарды шартты түрде мерзімінен бұрын босату, өтелмеген жазаны неғұрлым жеңіл жазаға ауыстыру бойынша жадығаттарды қарау барысында ҚР Жоғарғы Соты-

ның 2007 жылғы 25 желтоқсандағы «Жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату және жазаның өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл түріне ауыстыру туралы» №10 нормативтік қаулысы басшылыққа алынады. Бұл орайда, сотталғандарды шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы өтініш қаралғанда жоғарыда көрсетілген заң талаптары өтініш құжаттарына негізделіп, жан-жақты зерделеніп, дұрыс қолданылуы тиіс және жаңа Кодекстер талаптары осыған бағытталған деп айтуға болады.

Бас бостандығын шектеуді немесе бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адам қылмысымен келтірілген залалды толық өтеген және ол жазаны өтеудің белгіленген тәртібін қаскөйлікпен бұзбаған жағдайда, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуға жатады. Адамдардың қаза табуына әкеп соқтырмаған және аса ауыр қылмыстың жасалуымен ұштаспаған террористік немесе экстремистік қылмысы үшін тағайындалған бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адам егер ол террористік немесе экстремистік қылмыстарды болдырмауға, ашуға немесе тергеп-тексеруге, террористік немесе экстремистік топтардың қатысушыларын әшкерелеуге белсенді түрде жәрдемдескен болса, сот оны шартты түрде мерзімінен бұрын босатуы мүмкін. Бұл ретте адам жазаның қосымша түрін өтеуден толық немесе ішінара босатылуы мүмкін [7].

Бас бостандығынан айыру түрінде жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамға жазасының қалған өтелмеген бөлігі ішінде сот пробациялық бақылауды белгілейді. Шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қолдану кезінде адамға сондай-ақ Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексінде көзделген міндеттер жүктеледі.

Сотталған адам ауыр қылмыс үшін тағайындалған жаза мерзімінің кемінде үштен бірін не аса ауыр қылмыс үшін тағайындалған жаза мерзімінің кемінде жартысын іс жүзінде өтегеннен кейін ғана шартты түрде мерзімінен бұрын босату қолданылуы мүмкін. Сотталған адамның бас бостандығынан айыруды іс жүзінде өтеген мерзімі алты айдан кем болмауы керек.

Сот тағайындаған өмір бойына бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адам, егер сот оның бұл жазаны одан әрі өтеуін қажет етпейді деп таныса және ол бас бостандығынан айырудың кемінде жиырма бес жылын іс жүзін-

де өтесе, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін. Егер сот тағайындаған өмір бойына бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адам процестік келісімнің барлық талаптарын орындаса, ол бас бостандығынан айырудың кемінде он бес жылын іс жүзінде өтегеннен кейін шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін.

Жаңадан қолданысқа енгізілген ҚР ҚК-де жазаның қалған өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстыруы мәселесі жан-жақты қаралып, қолдану аясы кеңейіп, сотталғандар үшін заңмен үлкен жеңілдіктер жасалғанын, керісінше, адамдардың қаза табуына әкеп соққан не аса ауыр қылмыс жасаумен ұштасқан террористік немесе экстремистік қылмыс, сондай-ақ қылмыстық топтың құрамында жасалған қылмыс, жас балаларға жыныстық тиіспеушілікке қарсы жасалған қылмыс үшін сотталған адамдарға заңның бұл талаптары күшейтіліп, қолданылмайтынын байқауға болады.

Сонымен қатар, сотталған адамның жасаған қылмысының санатына байланысты өтініш беру үшін жаза мерзімінің өтеу мөлшері деңгейінің қысқартылғанын атап өтуге болады. Қазіргі қолданыстағы ҚК-тің талабына сай жазаның өтелмеген бөлігі, сотталған адам онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыс жасағаны үшін жаза мерзімінің кемінде төрттен бірін, ауыр қылмысы үшін немесе бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуден бұрын шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған және жазаның қалған өтелмеген бөлігі кезеңінде жаңа қылмыстар жасаған адам жаза мерзімінің үштен бірін іс жүзінде өтегеннен кейін неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстырылуы мүмкіндігі қарастырылған [8].

Сондай-ақ, ҚК-те көрсетілгендей жазаның өтелмеген бөлігін ауыстыру кезінде сот бас бостандығынан айырудың төрт күніне бір айлық есептік көрсеткіш есебімен айыппұлды не бас бостандығынан айырудың бір күніне бас бостандығын шектеудің бір күні есебімен бас бостандығын шектеуді таңдауы мүмкін. Айыппұлға ауыстырудың шарты қылмыспен келтірілген залалды толық өтеу болып табылады.

Қорыта келгенде, қылмыстық жазаны жеңілдету институтының қазіргі таңдағы заңи қалыптасуы жоғарғы деңгейде оң нәтижемен үрдіс алуда. Жоғарыда айтылған өзгерістер

кылмыстык жазаны ізгілендіріп, түзеу мекемелерінде сотталғандардың тәртіптерін түзеп, қылмыспен келген зиянды толық өтеп, тәртіп бұзушылыққа жол бермей, яғни олардың бо-стандыққа шығуына үлкен мүмкіншіліктер туғызу бағытында жасалған үлкен жеңілдік-тер екенін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Понятовская Т.Г. Концептуальные основы системы понятий и институтов уголовного и уголовно-процессуального права/ Т.Г. Понятовская. - Н., 1996. – 131 б.*
2. *Дулатбеков Н.О., Амандыкова С.К., Турлаев А.В. Основы государства и права современного Казахстана/ Н.О.Дулатбеков., С.К.Амандыкова, А.В.Турлаев.- А., «Фолиант». 2000. - 65-66 б.*

3. *Сыдыкова Л.Ч. Система и виды наказаний по уголовному праву Кыргызской Республики/ Л.Ч. Сыдыкова. – Б., 1999. – 310 б.*

4. *Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность/ М.Д.Шаргородский. - Л., 1973. - 160 б.*

5. *Чукмаитов Д.С. Применение уголовного наказания в целях предупреждения рецидивных преступлений/ Д.С. Чукмаитов., – А.,: ТОО «Баспа», 1997. – 208 б.*

6. *Уголовное право РК. Общая часть. Учебник. Под ред. И.И. Рогова, Г.И. Баймурзина. Алматы. 2003. – 304 с.*

7. *Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1970. Т. 4. 430 с.*

8. *Вакарина Е. А. Дифференциация и индивидуализация наказания и средства их достижения: Дис. ... канд. юрид. наук. — Красно-дар, 2001. — 215 с.*

Кундакова М.Ж.

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
PhD докторанты, saya_004@mail.ru

ЗАҢСЫЗ КӨШІ-ҚОННЫҢ ТҮСІНІГІ

Түйін. Мақалада «заңсыз көші-қон» ұғымын анықтаудағы негізгі түсініктер қарастырылған. «Заңсыз көші-қон» ұғымын авторлардың әртүрлі түсінуі, аталған ұғымының мәні мен мазмұнын түрліше түсінуге, көші-қон процесстерін реттеу аясында қарама-қайшылықтарға әкеліп соқтырады. Сондықтан жоғарыда аталған ұғымының бірыңғай түсінігін қалыптастырған жөн.

Резюме. В статье рассматриваются основные подходы к определению понятия «незаконная миграция». Различие в понимании понятия «незаконная миграция» у различных авторов приводит к различному пониманию сущности и содержания данного понятия, к коллизиям в сфере регулирования миграционных процессов. Поэтому необходимо выработка единого подхода к определению вышеуказанного понятия.

Summary. The article examines the main approaches to the definition of the concept of "illegal migration". The difference in understanding the concept of "illegal migration" in different authors leads to a different understanding of the essence and content of this concept, to collisions in the sphere of regulation of migration processes. Therefore, it is necessary to develop a unified approach to the definition of the above concept.

2017 жылы елімізге жалпы 5 млн. адам келген, оның 2 млн. міндетті тіркелуге жататындар. Егер бұл көрсеткішті келген елдері бойынша бөлетін болсақ: 1 млн. 600 мың адам – ТМД кіретін мемлекеттердің азаматтары, оның ішінде Өзбекстан – 1 млн. 226 мың адам, Ресей – 147 мың адам, Қырғызстан – 108 мың адам, ал алыс шетелден – 139 мың адам, оның басым көпшілігі Қытай, Түркия, Индия, Монғолия мемлекеттерінің азаматтары [1].

Жыл басынан бастап көші-қон заңнамасының ережелерін бұзғаны үшін 90 мың адам әкімшілік жауаптылыққа тартылған (өткен 2016 жылы 113,2 мың. құқықбұзушы анықталған болатын [2]). Оның ішінде 81 мың адамы ТМД-на кіретін мемлекеттердің азамат-

тары. Заңсыз көші-қонмен байланысты 776 қылмыстық құқықбұзушылық (2016 жылы – 1271 қылмыстық құқықбұзушылық тіркелген [2]) (Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасын қасақана заңсыз кесіп өту, шығарып жіберу туралы шешімді орындамау) тіркелген. 9 мың шетелдік тұлға (2016 жылы бұл көрсеткіш 12 мың адамға тең болған [2]) елден шығарылып жіберілген [1].

Статистикадан байқап отырғанымыздай, көші-қон ережелерін бұзу көрсеткіштері жыл өткен сайын өсу үстінде. Осы жерде «заңсыз көші-қон» ұғымын ашу орынды болып табылады. Әрине «заңсыз көші-қон» ұғымына қатысты ғылыми әдебиеттерде әртүрлі түсініктер берліген болатын және «заңсыз көші-қон» ұғымына қатысты бірыңғай анықтама жоқ.

Атап айтқанда В.М. Баранов көші-қон ағымымен нормативтік базаның арасындағы сәйкессіздіктің нәтижесі ретінде заңсыз көші-қонды сипаттай отырып, оның келесідей анықтамасын береді: «...ұлттық немесе халықаралық құқықтағы нормаларды, қағидаларды, стандарттарды, процедураларды тікелей немесе жанама бұзатын және заңи жауаптылық шараларын қолдануды тудыратын адамдардың кінәлі аумақтық орын ауыстыруы» [3, 50 б.]. Сондай-ақ автор осы құбылысқа тән айрықша белгілерді көрсетпестен, нормативтік құқықтық актілердің түрлері, уақытша сипаттамасы, таралу аясы және т.б. негіздер бойынша заңсыз көші-қонды жіктеген. Көші-қонның заңсыз түрлеріне жалған саяси, анықталған және латенттік, жазаланатын және жазаланбайтын көші-қонды жатқызған [3, 51 б.].

Г.В. Дашков «заңсыз көші-қон» ұғымын халықаралық құқық нормаларына сәйкес мәжбүрлі (көші-қонушылар босқындар болып табылмайды) болып табылмайтын және қабылдаушы елдің ішкі заңымен белгіленетін нормалар мен квоталарға қайшы жүзеге асырылатын тұрғындардың (көшіп кету – көшіп келу) қозғалыс ретінде анықтайды [4, 277-281 бб.]

А.Н. Шкилев көші-қонның себебін көрсете отырып, заңсыз көші-қон ретінде әлеуметтік

экономикалық, саяси құқықтық және ұлттық демографиялық факторлардан туындайтын, қолданыстағы халықаралық құқық және ұлттық заңнама нормаларын бұза отырып физикалық кеңістікте тұрғындардың орын ауыстыруын түсіндіреді және қандай нормалардың бұзылатындығын көрсеткен: 1) тиісті елге немесе елдер тобына кіру және олардан шығу тәртібін, сондай ақ визалық режимді белгілейтін нормалар; 2) шетелдік мемлекеттің аумағына келу тәртібін белгілейтін нормалар; 3) еңбекпен, кәсіпкерлік қызметпен айналысу тәртібін белгілейтін нормалар және т.б. нормалар [5, 93 б.].

В.В. Масюктің пайымдауынша заңсыз көші-қон мемлекеттің заңнамасымен немесе сәйкес халықаралық құқық нормаларымен белгіленген кіру, шығу және/немесе тұрақтау, сондай-ақ транзиттік өту тәртібін бұзатын жеке тұлғаның мемлекеттік шекара арқылы аумақтық орын ауыстыруы [6, 8 б.].

Келесі авторлар тобы заңсыз көші-қонның субъектілерін көрсете отырып, заңсыз көші-қонның ұғымының анықтамасын берген.

Н.Н. Тоцкийдің «заңсыз көші-қон» ұғымына берген анықтамасы бойынша шетелдік азаматтардың кіру, тұрақтау, транзиттік өту және шығу тәртібін реттейтін ресейлік заңнаманы бұза отырып, шетелдік азаматтармен азаматтығы жоқ тұлғалардың РФ-на кіруі, тұрақтауы және оның аумағынан шығуы, сондай-ақ Ресей аумағында тұрақтаған кезеңде өзінің құқықтық жағдайын өз бетімен өзгертуі [7, 36-38 бб.].

М.И. Баранниктің пікірі бойынша заңсыз (сыртқы) көші-қон шетелдік азаматтардың келу, тұрақтауы, транзиттік өту және кету тәртібін реттейтін заңнама ережелерін бұза отырып шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ тұлғалардың белгілі бір елдің аумағына келуі, сол елдің аумағында тұрақтауы, және сол елдің аумағынан кетуі, олардың сол елдің аумағында болған кезеңде өзінің құқықтық жағдайын өзгертуі, сондай-ақ елдің аумағынан сол елдің өзінің азаматтарының олардың елден шығу тәртібін реттейтін заңнаманы бұза отырып шығуы [8, 210 б.]. Аталған автор анықтамасында заңсыз көші-қонның субъектілерінің қатарына шетелдік азаматтар, азаматтығы жоқ тұлғалармен қатар көші-қон заңнамасы бұзылатын елдің өзінің азаматтарын көрсеткен.

Ал кейбір авторлар болса, заңсыз-көші қонды ұйымдастыру мен оны жасаудағы

амал-тәсілдерді, жарамсыз құжаттарды пайдалануды, сондай-ақ заңсыз-көші қонның мақсатын көрсете отырып, «заңсыз көші-қон» ұғымына анықтама берген.

А.Г. Сатаев Ресей Федерациясының аумағына туристік визамен келген ҚХР азаматтарының заңсыз көші-қонын қарастыра отырып, олардың елде қалуы үшін қолданатын тәсілдерін көрсеткен:

- құжаттарын қасақана жоғалту, шығу құжаттын рәсімдеу үшін ҚХР елшілігіне аталған азаматты жіберу туралы тиісті анықтама қағазын ішкі істер органдарынан алу, әріқарай «ҚХР елшілігі орналасқан қалаға бару үшін қаражат жоқ» деген себеппен аталған анықтаманың қолданыс мерзімін көп рет ұзартады;

- «болашағы жоқ» қылмыстық істер (әдетте ұрлық) бойынша куә ретінде қатысу;

- паспортты алмастыратын, ешқандай қорғау дәрежесі жоқ құжаттарды жалған жасау (қонақ үй карточкаларын, құжатты алу, жоғалту және т.б. туралы анықтама қағаздарын);

- уақытша тіркеу туралы штампты және штамптың түпнұсқасын анықтау мүмкін болмайтын жақын аумаққа кіру үшін қажетті штампты жалған жасау [9, 70 б.].

Сонымен қатар Т.Н. Юдинада өзінің еңбегінде «заңсыз көші-қонның мақсатын еңбек ету» деп жеке көрсете отырып, мемлекеттік шекара арқылы кірудің тәсіліне назар аударған. Автордың анықтамасы бойынша заңсыз (легалды емес) көшіп келу бұл белгіленген тәртіпті бұза отырып, елдің аумағында шетелдік азаматтармен еңбек қызметін жүзеге асыруы немесе және кіруі, тұрақтауы, яғни заңмен белгіленген сәйкес құжаттармен рұқсатты рәсімдеусіз немесе тиісті емес түрде рәсімдеу, сондай-ақ жарамсыз, жалған, өзге біреудің немесе қолданыс мерзімі өтіп кетуіне байланысты заң күшін жоғалтқан пайдалану [10, 211 б.].

Г.С. Витковскийде мемлекеттің аумағына кіру жолын көрсете отырып, заңсыз көші-қонға өзінің анықтамасын берген: «заңсыз көші-қон Ресейде қолданылатын, тиісті заңдармен анықталатын мемлекеттік шекараны өту тәртібін бұзу арқылы жүзеге асатын шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ тұлғалардың елге кіруі, яғни «жасыл кордон» немесе жалған немесе жарамсыз құжаттарды пайдалану арқылы» [11, 12 б.].

Кәзіргі таңда ТМД аумағында көші-қонушылар көп шығатын мемлекеттердің бірі бұл Тәжікстан Республикасы болып табылады. Осы елдің ғалымдары, оның ішінде П.А. Насуров өз елінде орын алып жатқан көші-қон процессінің ерекшеліктерін ескере отырып, заңсыз көші-қонға өзіндік анықтамасын берген: «Заңсыз көші-қон – бұл әлеуметтік-экономикалық, саяси құқықтық және ұлттық демографиялық факторлардан туындайтын уақытша еңбек қызметін жүзеге асыру үшін азаматтардың құқықтарын, қабылдаушы елдің көші-қон заңнамасын бұза отырып, өз еріктерімен азаматтардың Тәжікстан Республикасының шегіне шығуы, сондай-ақ Тәжікстан Республикасының көші-қон заңнамасын бұза отырып, оның аумағына шетелдік азаматтардың келуі, кетуі және тұрақтауы, сондай-ақ осы қызмет түрінің барлығын заңсыз ұйымдастыру» [12, 9 б.]. Бұл анықтамада автор заңсыз көші-қонның мақсатын, оны жүзеге асыратын тұлғалар қатарында шетелдік азаматтар басқа, өзі елі азаматтарын қарастырған және көші-қонды заңсыз ұйымдастыру мәселесінде қарастырған болатын, кемшілігі ретінде заңсыз көші-қонушылар қатарында азаматтығы жоқ тұлғалар қарастырмаған және де көші-қон процессінің бір сатысы транзиттік өту қарастырылмаған.

Кейбір ғалымдар заңсыз көші-қонды екі мағынада ұсынған, атап айтқанда А.Л. Репецкая заңсыз көші-қонды екі мағынада: тар және кең мағынада қарастырған. Тар мағынада заңсыз (легалды емес) көші-қон федеральды және аймақтық заңнама нормаларын бұза отырып, орын алатын Ресей (Иркутск облысының) аумағына келу, тұрақтау және кету түсініледі. Кең мағынада заңсыз көші-қон қолданыстағы заңнамасын және белгіленген тәртібін бұза отырып, елдің аумағына шетелдік азаматтың немесе азаматтығы жоқ тұлғаның келуі, тұрақтауы және еңбек қызметін жүзеге асыруы, яғни ресейлік заңнамамен белгіленген сәйкес құжаттармен рұқсаттарды рәсімдеусіз, сондай-ақ жарамсыз, жалған, өзге біреудің немесе қолданыс мерзімі өтіп кетуіне байланысты заң күшін жоғалтқан құжаттарды пайдалану [13, 4 б.].

Сонымен жоғарыда қарастырылған ғалымдардың анықтамаларын талдай келе заңсыз көші-қонға тән келесідей белгілерді анықтауға болады: 1) барлық авторлар тек қана көші-қонның бір бөлігін қамтитын сы-

ртқы көші-қонды қарастырған, яғни бір мемлекеттің аумағынан екінші мемлекеттің аумағына өту қарастырылған; 2) авторлардың басым көпшілігі заңсыз көші-қонның мақсаты ретінде басқа мемлекеттің аумағында жұмыс жасауды қарастырған; 3) барлық анықтамаларда көші-қонды халықаралық құқық және ішкі заңнама нормаларына қайшы жүзеге асатындығы қарастырылған; 4) анықтамалардың басым көпшілігінде заңсыз көші-қон субъектілері ретінде шетелдік азаматтар және азаматтығы жоқ тұлғалар қарастырылған, ал кейбір авторлар өз елінің азаматтарын заңсыз көші-қон субъектілері ретінде қарастырған; 5) сонымен бірге заңсыз көші-қонды жүзеге асырудың тәсілдері ретінде мемлекеттің аумағына кіру мен шығуды қарастырған, жасалу жолдарының бірі ретінде жалған немесе жарамсыз құжаттарды пайдалануды қарастырған.

Әрине кәзіргі таңда орын алып жатқан қоғамдағы күрделі жағдайлар (оның ішінде терроризммен байланысты қылмыстық құқықбұзушылықтардың жиі орын алуы, бір аумақтан екінші аумаққа қылмыстық құқықбұзушылықтар жасау үшін орын ауыстыру және т.б.) ішкі көші-қонды реттеу қажеттілігін тудыруда. Атап айтқанда орын ауыстырып барған жері бойынша орын ауыстырушыға міндетті тіркелу жүктелген. Бұл міндет «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңында қарастырылған болатын. Ол Заңның 51-бабының 2-тармағының 1-тармақшасына сәйкес ішкі көшіп-қонушылар ҚР Үкіметі айқындайтын тәртіппен Қазақстан Республикасының аумағында тұрғылықты жері және уақытша болатын (тұратын) жері бойынша тіркелуге міндетті [14]. Сәйкесінше бұл нормаларды ішкі көшіп-қонушылармен (Қазақстан Республикасының азаматтарының) бұзуын заңсыз көші-қон ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Осы жағдайға байланысты заңсыз көші-қон анықтаған кезде сыртқы көші-қонмен қатар ішкі көші-қонды қарастырған жөн.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, бірқатар авторлар заңсыз көшіп-қонудағы басты мақсат ретінде басқа мемлекеттің аумағында еңбек етуді қарастырған болатын, олар еңбек ете отырып өзінің, отбасының күн көрісіне қаражат табу мақсатында басқа мемлекетке орын ауыстырады. Бұл жерде заңсыз көші-қонның мақсаты ретінде тек еңбек етумен ғана шек-

телмеу қажет, себебі кейбір көшіп-қонушылардың заңсыз көшіп-қонудағы мақсаттары әртүрлі болуы мүмкін (қылмыс жасау және т.б.) және түпкілікті нәтижесінде өзінің (отбасының) өмір сүруіне қолайлы жағдай жасау болып табылады.

Заңсыз көші-қон субъектілері ретінде тек қана шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ тұлғаларды қарастыру орынды емес, себебі көші-қон заңнамасы бұзылатын мемлекеттің азаматы да елден шығу тәртібін реттейтін заңнаманы бұзуы мүмкін (мысалы, заңсыз көші-қонды ұйымдастыруда өз елі азаматы қылмыс субъектісі болуы мүмкін). Сондықтан бұл жерде заңсыз көші-қонның субъектілері қатарына шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ тұлғалармен қатар көші-қон заңнамасы бұзылатын мемлекеттің азаматын жатқызған жөн болады.

Заңсыз көші-қон көші-қон процессінің барлық сатыларымен байланысты болғандықтан, заңсыз көші-қонның анықтамасында белгілі бір мемлекеттің аумағына келу, тұрақтау және кетумен қатар сол мемлекеттің аумағы арқылы транзиттік өтуді де ескерген жөн. Себебі бірқатар авторлар заңсыз көші-қонның жасалу тәсілі ретінде тек қана келу, тұрақтау және кетуді қарастырған болатын. Әрине транзиттік өтуді заңсыз көші-қонның жасалу тәсілі ретінде қарастыру біздің жағдайымызда өте маңызды болып табылады, өйткені Қазақстан Республикасының аумағы Ресей Федерациясының аумағына өту үшін бірқатар елдердің (Қытай, Ауғанстан, Тәжікстан, Өзбекстан және т.б.) азаматтары үшін ыңғайлы транзиттік аймақ болып табылады. Сонымен бірге кейбір авторлар жоғарыда аталған орын ауыстыру тәсілдерінен (кіруден, шығудан, тұрақтаудан) басқа орын ауыстырудың тәсілдерінің өзге түрлерін (жаяу, жер астымен, әуемен, теңіз арқылы) қоса отырып, орын ауыстыруды кеңінен талдау қажеттігі ұсынған болатын [15, 44 б.].

Сонымен жоғарыда аталған жағдайларды ескере отырып, заңсыз көші-қонның келесідей анықтамасын беруге болады: «заңсыз көші қон – бұл көші-қон саласындағы халықаралық құқық және Қазақстан Республикасының заңнамасының нормаларын бұза отырып, өзінің (отбасының) өмір сүруіне қолайлы жағдай (заңды жолдармен де немесе заңсыз жолдармен де) жасау мақсатында әртүрлі заңды немесе заңсыз тәсілдерді пайдалана отырып, шетел азаматтарының, азаматтығы жоқ

тұлғалардың Қазақстан Республикасының аумағына келуі, осы аумақта тұрақтауы, осы аумақтан кетуі және осы аумақпен транзиттік өтуі және Қазақстан Республикасы азаматының Қазақстан Республикасы аумағынан кетуі және осы аумаққа келуі, сондай-ақ ішкі көші-қон кезінде тіркеу ережелерін бұзу».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Количество незаконно въехавших в РК иностранцев назвали в МВД РК* // <http://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/kolichestvo-nezakonno-vehavshih-v-rk-inostrantsev-nazvali-v-mvd-rk>

2. *Миграционная ситуация в Республике Казахстан в 2016-2017 годах* // <http://www.e-cis.info/page.php?id=25986>

3. *Баранов В.М. Незаконная миграция в современной России: понятие, виды, эффективность противодействия* // *Миграция, права человека и экономическая безопасность современной России: состояние, проблемы, эффективность защиты. Сборник статей. - Нижний Новгород: Изд-во Нижегород. акад. МВД России, 2004. - С. 33-73.*

4. *Дашиков Г.В. Система мер противодействия преступности мигрантов в странах Западной Европы* // *Российское государство и углубление реформ в контексте глобализации мировых процессов, внешних и внутренних угроз безопасности России, борьбы с организованной преступностью и коррупцией. Материалы Всероссийской научно-практической конференции (18 - 20 апреля 2001 года). - Калуга, 2001, Вып. 1. - С. 277-281.*

5. *Миграция: уголовно-правовые и криминологические аспекты. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шкилев А.Н. - Нижний Новгород, - 2006. - 237 с.*

6. *Организационно-правовое обеспечение деятельности ФМС России и ее территориальных органов по противодействию незаконной миграции. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Масюк В.В. - М., 2010. - 23 с.*

7. *Тоцкий Н.Н. Введение в миграционное право. - М. - 1999. - 281 с.*

8. *Баранник М.И. Незаконная миграция в странах Азиатско-Тихоокеанского региона* // *Организованный терроризм и организованная преступность. - М.: Рос. криминолог. ассоц., 2002. - С. 210-227.*

9. *Китайская миграция на Российский Дальний Восток: причины, масштабы и последствия явления (политический и социально-экономический аспекты)*. Дис. . канд. полит, наук: 23.00.02. / Сатаев А.Г. - Владивосток, - 2009. -255 с.
10. Юдина Т.Н. *Миграция: словарь основных терминов*. - М.: изд-во РГСУ; Академический проект, 2007. – 472 с.
11. Витковская Г.С. *Незаконная миграция в России: ситуация и политика противодействия // Нелегальная иммиграция / Научная серия: Международная миграция населения: Россия и современный мир*. - М., 2002 Вып. 9. - С. 12
12. *Криминальные последствия незаконной миграции и меры их предупреждения (по материалам Республики Таджикистан)*. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Насуров П.А. - М., 2008. - 21 с.
13. *Миграционные процессы и преступность иностранцев в Иркутской области / С.А. Корягина и др.; под ред. А.Л. Репецкой. Научные доклады. - Иркутск: ИОГНИУ "Ин-т законодательства и правовой информации", 2006, Вып. 1. - С 4.*
14. «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000477>
15. *Криминологическая характеристика организации незаконной миграции*. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Соколов Д.А. - Москва, 2013. - 226 с.

Baizhumanova A.M.

Master of laws, senior teacher

Ibrayev A.S.

Master of laws, teacher, Zhetysu state University named after I.Zhansugurov,

Taldykorgan city, Nurai310707@mail.ru

LEGAL BASIS AND CONSTITUTIONAL RESPONSIBILITY OF POLITICAL PARTIES

Summary. *In this article author considered legal aspects of responsibility Institute of the political parties in constitutional law, also defined legal evidences political parties in Republic of Kazakhstan.*

Түйін. *Мақалада автор саяси партия және конституциялық-құқықтық институттарда саяси партиялардың жауаптылық институтының құқықтық аспектілерін зерттеген.*

Резюме. *В данной статье автор исследует правовые аспекты института ответственности политических партий в конституционном праве.*

Keywords: *political party, legal institution, constitutional law, constitutional and legal responsibility.*

In the past, there are several kinds of social responsibility: political, juridical, moral, etc. The political responsibility emanates from the co-existence of political issues.

The legal imperfection of irreversible communication with the state, the legal norms, the responsible and proactive conduct of the citizens and their alliances. The basis of juridical responsibility is an offense, when its meaning has its roots. The structure of law enforcement is the actual foundation for legal responsibility, and the legal norm is the right prediction, without which the legal imperative is lacking.

The legal responsibility presents the legal relation between the state in the person of its special positions and the right hand padding which consist from offence, on the contrary, it is incumbent on me to repent of the corresponding deprivations and unpleasant incidents for the full correction of the law, for the infringement of the claims, which were contained in the legal norms [1].

The theory of the right establishes five kinds of juridical responsibility: the criminal, the civil, the

administrative, the disciplinary and the material. Some scientists also distinguish such a form, as a constitutional responsibility.

In the opinion of Giovanni Sartori «the constitutional responsibility is an independent type of legal responsibility measures which (in the form of various sorts of adverse consequences for the subjects) is not only established by the constitutional-legal norms, but is directed primarily at the protection of the constitutional legal relations. Its constitutional and legislative recognition and establishment as one of the types of legal responsibility will increase the efficiency of the constitutional and legal norms, to strengthen their influence on public policy, i.e. to contribute to solving one of the most topical problems of constitutional law» [2, 103].

In our opinion, the subjects of the constitutional responsibility can be, all participants of the constitutional legal relations, including political parties. It is important to emphasize that the subject of constitutional legal responsibility is a political party with appropriate legal personality, legal status, i.e., properly and legally registered by Ministry of justice political structure. The organization applying for the right to be called a political party, but has not passed the procedure of the legal legitimation of recognition of the state, can not be considered a subject of the constitutional responsibility, a applied to it the refusal to register is not a sanction constitutional responsibility, and can only be considered as a protective legal measures aimed at the observance of the regime of constitutional legality.

So, the responsibility of political parties.

The constitutional liability of political parties provided by Article 13. Law "On political parties" as the suspension of activities of a political party and Article 14. reorganization and liquidation of a political party [3].

The essence of constitutional liability of political parties is to limit or loss of a party of his constitutional status of political public association.

Within the meaning of article 13. law a political party may be suspended by court decision in case of violation of the Constitution and laws of the Republic of Kazakhstan; systematic implementation of activities contrary to the Charter of a political party; public appeal, and the speeches of the leaders of a political party, to implement the extremism; the discrepancy in the number of members of a political party required by law.

If the suspension of political party's activity entails a significant limitation of its constitutional status, the elimination results in a complete loss of such status.

Liquidation of a political party is made by the liquidation commission appointed by the Supreme body of a political party or by a court.

Pursuant to clause 5. article 14 of the law on political parties by a court decision, a political party may be liquidated in the following cases: "failure to comply with the Law; fails to correct within the period prescribed by the court, of violations which warrant suspension of a political party; the systematic implementation of activities contrary to the Charter of political party; the implementation of the activities prohibited by legislative acts of the Republic of Kazakhstan or repeated (at least two times) or gross violations of legislation of the Republic of Kazakhstan; invalidation of state registration of a political party in establishing the reliability of the information contained in the documents submitted for state registration, or cancellation of state registration of a political party; two-time consecutive non-participation of political party in elections of deputies of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan; financing of foreign legal entities and citizens, foreign States and international organizations making political party donations, is prohibited by law; the implementation of the activities of a political party, its structural divisions (branches and representations) without re-registration in cases stipulated by the legislation of the Republic of Kazakhstan" [3].

In addition to the law on political parties, there are other laws that reglamentary the responsibility of the political parties.

First and foremost, we must note that a political party like any other nonprofit organization "can be created in the form of an institution, public Association, joint stock company, consumer cooperative, public Foundation, religious Association and any other form specified in the legislative acts" [3].

Non-profit organization may engage in entrepreneurial activity only insofar as it corresponds to its statutory goals". It is provided by article 34 of the civil code of Kazakhstan [4].

Article 5 of the law RK "O non-commercial organizations" stipulates that non-profit organizations have the following rights:

1) to open accounts in banks in an order established by legislation;

2) to have a seal, stamps and letterheads with full name of the organization in the state and Russian languages, and also emblem (brand marks), registered in the prescribed manner;

3) to have ownership or operational management of separate property, independent balance sheet or budget;

4) acquire and exercise property and personal non-property rights;

5) create other legal entities, unless otherwise stipulated by legislative acts;

6) to open branches and representative offices;

7) join associations and unions, as well as to participate in their activities;

8) use funds for the implementation of Statute objectives;

9) to be a plaintiff and defendant in court;

10) exercise other rights not contradicting the legislation of the Republic of Kazakhstan"[5].

Therefore, the political party as an organization carrying out financial and economic activity and makes for these purposes, civil-legal agreements, is subject to civil liability.

Administrative liability of political parties is revealed in the article Article 374 of the code of the Republic of Kazakhstan, dated 05 July 2014 "On administrative offences".

According to him the violation of the legislation on public associations are: "1. the commission leaders, members of public association or public union action beyond the limits of the purposes and tasks defined by the statutes of these public associations. This violation entails warning or a fine on heads of public enterprises in the amount up to fifty monthly calculation indices, members of associations - a fine in the amount up to twenty

monthly calculation indices, a public association - in the amount of two hundred monthly calculation indices [6].

The commission leaders, members of the public association or public organization of actions that violate the laws of the Republic of Kazakhstan, - entails a fine on the leaders of the public association in the amount of one hundred monthly calculation indices, members of associations - a fine in the amount up to fifty monthly calculation indices the temporary suspension of activities of public association for a term of three to six months. The actions specified by this article, committed repeatedly within a year after imposing of an administrative penalty - entails a fine on the leaders of the public association in the amount up to one hundred fifty monthly calculation indices, members of associations - a fine in the amount up to one hundred monthly calculation indices the temporary suspension of activities of public association for a term of three to six months.

Funding of political parties by foreign legal entities and international organizations, legal entities with foreign participation, government agencies and organizations, religious associations, charitable organizations - entails a fine on officials in the amount of four hundred monthly calculation indices c and confiscation of illegal donations to foreign legal entities in the amount of two thousand monthly calculation indices c and confiscation of illegal donations.

Publish annual statements o the financial activities of a political party within the terms and scope established by the legislation of the Republic of Kazakhstan, - entails a fine for the leader of the party in the amount of one hundred to two hundred monthly calculation indices c suspension of activities of a political party for a period of up to six months.

The implementation of the activities of a political party, its structural divisions (branches and representations) without re-registration in cases stipulated by the legislation of the Republic of Kazakhstan, - entails a fine for the leader of the party in the amount of one hundred to two hundred monthly calculation indices c the prohibition of the activities of the political party" [5].

Article 357-4 of the Administrative code of RK for violation of legislation on state registration of legal entities, branches and representative offices in carrying out activities without registration of legal entity, branch, representative office -entails a fine for legal entities non-profit organizations

in the amount of twenty monthly calculation indices. Item 2. this article for the late notice of the registering body about the change of location of a legal entity - entails a fine for legal entities non-profit organizations in the amount of ten monthly calculation indices.

Also, article 205 of the administrative code provides for liability of non-profit organizations in the field of tax law.

"Violation of legislative acts of the Republic of Kazakhstan of the period for filing tax application on registration with the tax authority for non-profit organizations - in the amount of fifteen monthly calculation indices. Violation of legislative acts of the Republic of Kazakhstan of the period for filing tax application on registration with the tax authority for more than ninety days for non-profit organizations - in the amount of tridtsatiletnej calculation indices"[6].

Article 206 of the administrative code provides for liability for failure by a taxpayer (a nonprofit organization) to a tax authority of tax returns, which entails a fine in the amount of forty-five monthly calculation indices [6]. The basis of liability is article 12 of the tax code, establishing that obligations of the taxpayer requires:

1) timely and in full to fulfill the tax obligation in accordance with the Code;

2)fulfil legitimate requirements of tax authorities on elimination of revealed violations of tax legislation, and not to hinder lawful activity in the performance of their official duties;

3)on the basis of regulations to allow officials of tax service authorities to examine assets, which are object of taxation and object related to taxation.

Article 120 of the Tax code of the Republic of Kazakhstan, giving the characteristic "non-profit organization defines the types of income. So the tax code says that "a non-profit organization is an organization that has nonprofit status in accordance with the civil legislation of the Republic of Kazakhstan, with the exception of joint-stock companies, establishments and consumer cooperatives, except for cooperatives of owners of apartments (premises), which operates in the public interest and meets the following conditions:

1) has not purpose of deriving income as such;

2) does not distribute earned net income or assets between the parties" subparagraph 1 of article 120" [7]. The income of a nonprofit organization obtained under the agreement for the

implementation of state social order, in the form of interest on deposits, grants, admission and membership fees, contributions of participants of a condominium, charity and sponsorship aid, gratuitously transferred property, contributions and donations, at no charge, not subject to tax under the conditions mentioned above.

The income of nonprofit organizations are subject to taxation in the generally established order if it violates the condition that its objective is not profit. If this condition is violated, then the income shall be taxable in the generally established order.

The non-profit organization is obliged to keep separate accounting of income exempt from tax according to this article, and income, taxable in the generally established order.

Upon receipt of the income subject to taxation in the generally established order, the sum of the costs of a nonprofit organization, to be deducted depends on the taxpayer's choice under the proportional or separate method.

Subparagraph 2 of article 17 of the Law RK "On state statistics", the respondents are required to: "1) submit reliable primary statistical data in conducting statistical surveys in accordance with the schedule for the submission of the respondents primary statistical data and co statistical methodology; 2) comply with the requirements of state statistics bodies under the Law"[8].

For violation of this provision entails criminal responsibility according to article 381 of the administrative code. According to her violation of the order of presentation of primary statistical data shall entail a warning to individuals and legal entities [6].

Political party as a legal entity and subject of civil law relations may be the subject of labor relations is to be the employer, attracting employees on a reimbursable basis to implement the goals and objectives of a political party.

In general, the variety of types of legal liability of political parties should be regarded as important safeguards by the political party general legal regime of the rule of law, guarantee the constitutionality of activities of political parties in the interaction as the c state, and other individual and collective actors of civil society [9, 124].

Currently the right to implement sanctions of constitutional and legal responsibility in relation to political parties belong to courts of General

jurisdiction. It is a kind of procedural guarantee of legitimacy of application of such sanctions as the dissolution of a political party.

Thus, according to the law on political parties "liability for violation of legislation of the Republic of Kazakhstan on political parties are culprits in this physical and legal persons, including officials of state bodies and persons included into the composition of the governing bodies of the political party, in accordance with the laws of the Republic of Kazakhstan" [3]. Enough vague wording.

We believe that the law "On political parties" requires the specification of mechanisms to bring political parties to responsibility. Here we can agree with some authors about the necessity of the adoption of the law "On the constitutional responsibility", with the inclusion of the definition of "constitutional responsibility" and section "Liability of public associations".

References

1. *Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. -М.: Юристъ, 1999. С. 543.*
2. *Giovanni Sartori // Parties and Party Systems: A Framework for Analysis. - 2005*
3. *Закон Республики Казахстан от 15 июля 2002 года « О политических партиях» // Информационная система «Параграф».*
4. *Гражданский Кодекс Республики Казахстан (общая часть) от 27.12.1994 г. // Информационная система «Әділет»*
5. *Закон Республики Казахстан от 16 января 2001 года О некоммерческих организациях // Информационная система «Әділет»*
6. *Кодекс Республики Казахстан об Административных правонарушениях от 05 июля 2014 года // Информационная система «Әділет»*
7. *Кодекс Республики Казахстан О налогах и других обязательных платежах в бюджет от 10 декабря 2008 года // Информационная система «Әділет»*
8. *Закон Республики Казахстан О государственной статистике от 19 марта 2015 года // Информационная система «Әділет»*
9. *Г.С. Сапарғалиев Конституционная ответственность - самостоятельный вид юридической ответственности // Государство и право. 1997. № 2. А., -С.89 - 90.*

Садуакасова Лаура Байкеновна
 магистр, Жетысуский Государственный Университет имени И.Жансугурова
 E-mail: laurabs@bk.ru

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС И МЕСТО ПРОКУРАТУРЫ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

Түйін. Бұл мақалада прокуратура органының мемлекеттік билік жүйесіндегі орны мен конституциялық-құқықтық дәрежесі қарастырылған. Сондай-ақ прокуратура қызметіндегі жаңа бағыттары мен олардың құқықтық маңызы талданған.

Кілт сөздер: Прокуратура, Конституция, мемлекет, заң, прокурорлық қадағалау

Резюме. В статье рассматриваются конституционно-правовой статус и место прокуратуры в системе государственной власти. А также раскрывается правовой сущность и новые направления в деятельности прокуратуры

Ключевые слова: Прокуратура, Конституция, государства, закон, прокурорский надзор.

Summary. The article deals with the problems of legal regulation of work especially folk art as an object of copyright. And also opens up the essence of the works as a result of the creative activity of the author.

Keywords: The prosecutor's office, the Constitution, the state, law, public prosecutor's supervision

Идея создания правового государства получила свое закрепление в Конституции Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. [1], согласно которой главной ценностью является человек, а основным гарантом его прав и свобод выступает государство. Защита конституционных прав и свобод личности является абсолютным приоритетом государственной политики Республики Казахстан в целом, и деятельности каждого органа государственной системы в отдельности.

Правовая система Республики Казахстан страны закрепила весь перечень прав, зафиксированных в международных пактах и соглашениях. Республика Казахстан является авторитетным членом Совета по правам человека ООН, избранным на 2013-2015 гг. Раздел Конституции Республики о правах и свободах

человека и гражданина является в известном смысле украшением правовой системы современного Казахстана и самым полным юридическим выражением его демократических устремлений.

Особая роль среди правоохранительных органов в реализации гражданами своих прав и свобод принадлежит прокуратуре Казахстана. Прокуратура традиционно занимает особое место в механизме казахстанского государства, выполняя в нем функции повышенной социально-политической значимости. Создание прокуратуры как самостоятельной системы органов и все ее дальнейшее функционирование подчинены основополагающей задаче - обеспечению правового порядка в стране. Вопросам роли органов прокуратуры Республики Казахстан в защите прав личности было уделено важное внимание в Концепции правовой политики Республики Казахстан в период 2010-2020г.г., где поставлены две основные задачи: сделать правоохранительную систему более эффективной, т.е. обеспечить быстрое и полное раскрытие преступлений; гарантировать защиту прав и свобод человека [2].

Вместе с тем такое функциональное предназначение прокуратуры не может быть реализовано должным образом без соответствующих институциональных предпосылок, в частности, без четкого определения места прокуратуры в системе государственных органов [3, 9 с.]. В то же время до сих пор нет относительной ясности о том, к какой же ветви власти принадлежит прокуратура, или же она выведена за их пределы. Принцип разделения властей как одно из главенствующих начал построения государственной власти в данном случае не выдерживается с абсолютной полнотой, что обусловлено вполне объективными причинами.

Как следствие, фактически нет определенности и в том, кому подконтрольны и подотчетны органы прокуратуры. Эта проблема

сама по себе является чрезвычайно острой, поскольку наличие контроля над органами прокуратуры означало бы во многом снижение их беспристрастности и независимости, но, с другой стороны, полное отсутствие такого контроля неизбежно создало бы угрозу произвола, что не может не отразиться на деятельности прокуратуры по защите прав и свобод человека.

Вместе с тем нормы действующей Конституции и законодательства Республики Казахстан не оставляют сомнений в том, что основная миссия прокуратуры, как составной части государственного механизма, должна заключаться в защите прав и свобод человека. В тоже время роль прокуратуры в уголовном процессе, в частности, ее полномочия в сфере досудебного следствия, продолжают колебаться между репрессивной и правозащитной деятельностью. Эффективность деятельности прокуратуры по работе с населением, рассмотрению жалоб и обращений граждан, также зачастую оценивается как недостаточно высокая.

Значительный объем властных полномочий, предоставленных органам прокуратуры, зачастую становится предметом критики в связи с тем, что создает угрозу вторжения прокуратуры в компетенцию других органов, а также, в связи с недостаточно эффективным использованием этих правовых средств, в том числе по защите прав и свобод граждан. Много теоретических и практических трудностей возникает в связи с соотношением полномочий суда и прокуратуры по защите конституционных прав человека. Эффективная организация правозащитной деятельности требует, чтобы ее конечный результат подвергался постоянной оценке, но в отношении прокуратуры подобная система не создана, и поэтому фактически нет возможности проверить действительность работы органов прокуратуры по защите конституционных прав и свобод человека.

Хотя конституционная идея защиты прав и свобод человека приобрела характер аксиомы на научном и идеологическом уровне, ее практическая реализация по-прежнему остается во многом проблематичной. Повышение уровня защищенности конституционных прав и свобод человека требует совершенствования законодательной основы деятельности органов прокуратуры, а также практики прокурорско-

го надзора, что требует научного исследования вышеуказанных проблем.

Столь обширный круг проблем, связанных с осуществлением правозащитной функции прокуратуры, в сочетании со значительным объемом властных полномочий и важных государственных функций, возложенных на органы прокуратуры, свидетельствует о том, что исследование данной темы обладает высокой степенью актуальности, как с научной, так и с практической точки зрения [4, 218 с.].

Прокуратура Республики Казахстан в качестве самостоятельной, независимой централизованной системы государственных органов, осуществляет государственную власть. Специфика полномочий прокуратуры РК не позволяет безоговорочно отнести её ни к одной из трех названных в Конституции РК ветвей власти, в том числе и к судебной власти. В этой связи предлагается внести изменения в Конституцию Республики Казахстан, создав в ней отдельную главу, посвященную органам прокуратуры РК.

Надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина не составляет отдельного направления деятельности прокуратуры, поскольку охватывается всеми видами её деятельности, а соблюдение прав и свобод личности является неотъемлемой чертой законности. В связи с этим предлагается закрепить в Законе «О прокуратуре РК» указание на то, что соблюдение прав и свобод человека и гражданина является целью надзора за соблюдением законов государственными органами, коммерческими и некоммерческими организациями, должностными лицами, органами местного самоуправления.

Надзор за соблюдением законов органами, осуществляющими предварительное следствие и дознание, осуществляется прокурором в целях обеспечения возможности эффективной защиты прав и свобод человека и гражданина. В связи с этим, прокурорский надзор за законностью расследования предложено рассматривать как особую форму защиты прав и свобод человека и гражданина.

Прокурорский надзор занимает особое место в организации деятельности субъектов, осуществляющих дознание, предварительное следствие. и представляет собой получение, анализ и систематизацию сведений, относящихся к соответствующим сферам деятельности органов внутренних дел, выявление

проблем, связанных с исполнением законов, соблюдением прав и свобод человека и гражданина.

Одна из сфер прокурорского надзора, представляющего организационный процесс, - обеспечение законности субъектами, осуществляющими дознание, предварительное следствие и оперативно-розыскную деятельность. Данная деятельность прокуратуры по обеспечению законных прав и интересов граждан является системообразующим ядром государственного контроля в уголовно-правовом поле и выступает дополнительной гарантией соблюдения прав и свобод граждан субъектами, осуществляющими, дознание, предварительное следствие и оперативно-розыскную деятельность. Надзор за соблюдением законности указанными субъектами органы прокуратуры осуществляют путем выявления, предупреждения и устранения нарушения Законов, привлечения виновных к ответственности. Надзор за законностью предварительного расследования должен рассматриваться как способ обеспечения прав и свобод участников уголовного процесса. Все полномочия, реализуемые прокурором в стадии предварительного расследования, объективно направлены на защиту прав и законных интересов человека и гражданина, предупреждение их необоснованного ограничения или ущемления и на восстановление нарушенных норм права. В связи с этим, обосновано предложение рассмотреть обеспечение прав и свобод участников уголовного процесса как цель (задачу) прокурорского надзора в досудебном производстве [5, 45 с.].

Прокурорский надзор направлен на обеспечение верховенства закона; обеспечение единства и укрепления законности, защиты прав и свобод человека и гражданина, защиты охраняемых законом интересов общества и государства.

В процессе проведенного нами исследования места прокуратуры в системе разделения властей в государственно-правовом механизме, обосновывается учреждение самостоятельной отрасли надзорно-охранительного прокурорского права со своим собственным предметом (прокурорско-надзорные отношения) и методом регулирования (императивным с чертами диспозитивности).

Учитывая важнейшую правозащитную функцию органов прокуратуры, представляет-

ся недопустимым изъятие у Прокуратуры Республики Казахстан направления деятельности по надзору за соблюдением прав, свобод человека и гражданина.

Отмечается необходимость ликвидации в системе органов прокуратуры специализированных прокуратур, деятельность которых не направлена на защиту прав в той или иной сфере правоотношений. Высказывается суждение о возможности учреждения прокуратур, специализирующихся на защите прав несовершеннолетних граждан, прокуратур по разрешению трудовых конфликтов. Образование специализированных прокуратур с передачей их полномочий военным или территориальным прокуратурам в настоящее время не оправдана. Необходимость отказа от специализированных прокуратур обуславливается в настоящее время объективной необходимостью обеспечения соблюдения законности во всех сферах деятельности человека, имеющих особую важность для жизнеобеспечения общества и государства [6, 37 с.].

Полномочия прокуратуры по защите прав и свобод граждан является комплексными и осуществляются не только в рамках одного направления деятельности прокуратуры, что свидетельствует о значении надзора за соблюдением прав граждан. При осуществлении того или иного направления прокурорского надзора, органы прокуратуры способствуют соблюдению прав граждан, в каких бы сферах правоотношений они не нарушались. Прокурорский надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина выступает гарантией реального их соблюдения.

Усиление судебной власти и учреждение судебного контроля над законностью решений органов расследования, ограничивающих конституционные права и свободы личности, не ведет к ослаблению прокурорского надзора и не препятствует осуществлению прокурором надзора за законностью действий и решений следователя и дознавателя. Судебный контроль в досудебном производстве, выступая в качестве дополнительной гарантии прав и свобод человека и гражданина, способствует повышению эффективности прокурорского надзора за соблюдением прав и свобод личности.

В сферу прокурорского надзора должно включаться выявление нарушений не только законов, но и подзаконных нормативных актов, принимаемых в разрезе совершен-

ствования правовых основ, определение механизма реализации законодательных актов, а также недопущение действия положений ведомственных нормативно-правовых актов, противоречащих законам. Реализуя надзорную функцию за оперативно-розыскной деятельностью в органах внутренних дел, прокурор вправе опротестовывать противоречащие закону ведомственные и локальные правовые акты субъектов, наделенных правом организации этой деятельности; вносить представления об устранении нарушений закона; требовать отстранения оперативных работников от осуществления оперативно-розыскной деятельности в случае нарушения ими закона.

Важнейшим критерием прокурорского надзора за исполнением законов в сфере оперативно-розыскной деятельности является то, что в его предмет входит соблюдение прав и свобод человека и гражданина; обеспечение реализации законодательных принципов организации и осуществления оперативно-розыскных мероприятий. В этой связи необходимо предусмотреть в Законе РК «Об ОРД» обязательный порядок уведомления не только прокурора, но и суда о предстоящем или проведенном следственном действии или мероприятии по уголовным делам, ограничивающих конституционные права человека и гражданина на неприкосновенность жилища, тайну переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений.

В целях восполнения правовых пробелов и учитывая возложенные на прокуратуру функции, необходимо в Конституцию РК, Закон РК «О прокуратуре», Закон РК «Об оперативно-розыскной деятельности» внести изменения и дополнения, в частности.

Для обеспечения взаимодействия прокуратуры и Конституционного Совета в обеспечении конституционной законности, эффективной реализации задач прокуратуры по осуществлению высшего надзора за точным и единообразным применением Конституции следует наделить Генерального прокурора правом вносить обращения в Конституционный Совет по вопросам, предусмотренным в ст. 72 Конституции РК, как в части предварительного контроля (о проверке правильности проведения выборов Президента и депутатов Парламента, республиканского референдума, конституционности законов, принятых Парламентом, до их подписания Президентом, меж-

дународных договоров РК до их ратификации, по вопросам официального толкования норм Конституции РК, так и последующего контроля (о проверке на соответствие Конституции действующих законов и иных нормативных правовых актов центральных государственных органов).

Во избежание дублирования полномочий прокуратуры и Конституционного Совета РК необходимо лишить прокуратуру права опротестования законов, в то же время, предусмотрев реальный механизм опротестования указов и распоряжений Президента.

В целях усиления конституционных гарантий в защите прав и свобод граждан при проведении оперативно-розыскных мероприятий органами дознания и следствия, необходимо внести изменения и дополнения в Законы РК «Об ОРД», «О прокуратуре», Уголовно-процессуальный Кодекс, ограничив полномочия прокурора по осуществлению отдельных процессуальных действий, оставив за ним только функции надзора, а функции по даче санкций, на проведение ОРМ и другие передать районным судам (судье), изъяв их из полномочий прокурора.

Список использованной литературы

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.) // <http://online.zakon.kz>
2. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 24. 08. 2009. № 858 // ИС «Параграф» 2017 г.
3. Нарикбаев М.С., Утибаев Г.К., Алиев М.М. Прокурорский надзор в Республике Казахстан. – Алматы: КазГЮУ, 2002. с.8-12.
4. Бессарабов В.Г. Прокуратура в системе органов государственного контроля в Российской Федерации: Автореф. дисс. д-ра юрид. наук. – М. 2001.
5. Мами К.А. Конституционная законность и судебная власть в РК: основные тенденции и приоритеты. Дисс... д-ра юрид. наук. – Алматы 2003.
6. Бахтыбаев И.Ж. «Конституционный надзор прокуратуры РК». дисс. на соиск. уч.ст. к.ю.н. - М. 1998.

Мадиярова А.С.

к.ю.н., и.о. доцента кафедры таможенного, финансового и экологического права
КазНУ им. аль-Фараби

Шуланбекова Г.К.

старший преподаватель кафедры таможенного,
финансового и экологического права КазНУ им. аль-Фараби

Ши Фанлань

магистрант кафедры таможенного, финансового и экологического права
КазНУ им. аль-Фараби

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОДНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ

***Түйін.** Бұл мақалада Қазақстан Республикасының су заңнамасының өзекті мәселелері қарастырылған. Қазақстан Республикасында су ресурстарының жай-күйі мен сапасына қоршаған ортаның әсері мен ауыз су қауіпсіздігі мәселелері қамтылған.*

***Түйін сөздері:** ауыз су; су ресурстары; тұщы су*

***Резюме.** В данной статье рассмотрены актуальные проблемы водного законодательства в Республике Казахстан. Рассмотрено влияние окружающей среды на состояние и качество водных ресурсов в Республике Казахстан и вопросы, касающиеся безопасности питьевой воды.*

***Ключевые слова:** питьевая вода; водные ресурсы, пресная вода*

***Summary.** In this article, actual problems are considered of water legislation in the Republic of Kazakhstan. Influence of the environment on the state and quality of water resources in the Republic of Kazakhstan. Questions about the safety of drinking water.*

***Key words:** drinking water; water resources; fresh water.*

Вода является стратегическим ресурсом жизнеобеспечения и устойчивого развития для целых регионов мира и населяющих их народов. Теперь глобальное водопотребление в мире с каждым годом растет. В странах, испытывающих высокий и крайне высокий водный стресс, на начало XXI века проживает более 70 процентов населения Земли. Водный стресс означает ситуацию большого дефицита воды, использование государством более 40 процентов имеющихся ресурсов, причем вода часто используется с интенсивностью, превышающей естественное восполнение; дефицит воды препятствует экономическому развитию страны.

В докладе Национального совета США по разведке «Глобальные тенденции до 2025 года: изменившийся мир» отмечается, что международное сообщество в ближайшем будущем столкнется с всевозрастающей вероятностью возникновения конфликтов из-за дефицита ресурсов, в том числе из-за продовольствия, воды и источников энергии [1]. Согласно прогнозам ученых Кембриджского университета, к 2025 году ситуация может еще более обостриться и более 80 процентов мирового населения будет проживать в странах с высоким и крайне высоким водным стрессом. Одна треть этих стран будет испытывать катастрофический стресс, где использование имеющихся водных ресурсов превысит показатель в 60 процентов [2, с. 120].

В настоящее время Казахстан начинает испытывать нехватку водных ресурсов и по прогнозам к 2040 году может столкнуться с существенным дефицитом водных ресурсов в объеме 50% от потребностей. Проблема водной безопасности в условиях ограниченности и уязвимости водных ресурсов рассматривается как угроза национальной безопасности государства [3]. В послании Президента РК «Стратегия -2050» отмечено, что дефицит воды рассматривается как глобальная угроза. И в ней ставится задача, к 2050 году решить проблемы с водоснабжением населения и сельского хозяйства. Сейчас, когда произошло становление Казахстана как суверенного, независимого государства, как никогда нужно обеспечить стабильную и надежную работу водохозяйственных и гидротехнических объектов.

Поэтому в Казахстане разработана государственная программа управления водными ре-

сурсами в соответствии с Общенациональным планом мероприятий по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 14 декабря 2012 года.

Указом Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева от 04 апреля 2014 года №786 утверждена программа по управлению водными ресурсами Казахстана. Цели и задачи «Государственной программы управления водными ресурсами Республики Казахстан на 2014-2020 годы»: обеспечение водной безопасности Республики Казахстан путем повышения эффективности управления водными ресурсами. Гарантированное обеспечение населения, окружающей среды и отраслей экономики водными ресурсами путем осуществления мер по водосбережению и увеличению объемов располагаемых водных ресурсов.

В Казахстане основным законодательным актом, регулирующим водные отношения, является Водный кодекс Республики Казахстан. В соответствии с водным законодательством, все воды на территории государства составляют водный фонд Республики Казахстан, Он включает: реки, озера, болота, пруды, водохранилища, другие поверхностные водные ресурсы, а также воды каналов и магистральных водоводов; подземные воды; ледники; воды Каспийского и Аральского морей в пределах государственной границы Республики Казахстан. [4] (ст.3ВК РК) водный фонд Республики Казахстан находится в исключительной государственной собственности. Право владения, пользования и распоряжения водным фондом осуществляет Правительство Республики Казахстан.

Путем проведения анализа водного законодательства и других правовых актов ряда государств: Кыргызстана, Таджикистана, Узбекистана, России, Франции, а также учитывая международные нормы водного права, была разработана новая редакция Водного кодекса.

В новом Водном кодексе сохранены основополагающие принципы прежнего кодекса. Прежде всего, следует отметить, что водный фонд, т. е. все водные объекты и воды, находящиеся в них, как это указано в Конституции страны, отнесены к исключительной собственности государства. Это: реки; приравненные к ним каналы; озера; ледники; подземные воды; территориальные воды Каспийского и Аральского морей.

Бассейновый принцип управления водным фондом также сохранен. Но при этом усилены права и полномочия бассейновых водохозяйственных управлений. В целях улучшения управления за рациональным использованием и охраной водного фонда введены такие нормы, как: бассейновые соглашения о восстановлении и охране водных объектов и Бассейновый совет в рамках бассейнового соглашения. Бассейновые соглашения о восстановлении и охране водных объектов заключаются между бассейновыми управлениями, местными исполнительными органами и другими субъектами, расположенными в пределах бассейна водного объекта, в целях объединения и координации их деятельности, а также реализации мероприятий по восстановлению и охране водных объектов [5].

Помимо дефицита водных ресурсов в Республике Казахстан на сегодняшний день существует целый комплекс проблем, связанных с использованием и охраной водных ресурсов. Проблема обеспечения населения качественной питьевой водой в настоящее время является одной из актуальнейших. Особенно серьезная проблема существует с обеспечением питьевой водой сельского населения. Помимо дефицита водных ресурсов вод существует и проблема сохранения качественных характеристик водных ресурсов. Из-за длительного срока эксплуатации водопроводов и отдельных их веток, участилось количество аварий, приводящих к длительным перебоям в подаче воды. Высокая аварийность приводит к вторичному загрязнению питьевой воды, что ведет к дополнительным затратам и, в конечном счете, к увеличению себестоимости 1 м³ воды.

Потребление некачественной воды не может не отражаться на здоровье населения, ведет к распространению таких инфекций, как дизентерия, брюшной тиф, вирусный гепатит. В целом, по данным Министерства здравоохранения Казахстана, 80% заболеваний в стране, так или иначе, связано с низким качеством воды.

Постановлением Правительства РК от 3.02.2004 г. утверждены Правила согласования, размещения и ввода в эксплуатацию предприятий и других сооружений, влияющих на состояние вод, а также условия производства строительных и других работ на водных объектах, водоохраных зонах и полосах. В

соответствии с этими Правилами проектная документация по строительству предприятий и сооружений, влияющих на состояние вод, должна быть согласована со следующими государственными органами:

- уполномоченным органом - в области использования и охраны водного фонда;
- уполномоченным органом по использованию и охране недр - в области влияния на состояние недр, в том числе на подземные воды;
- уполномоченным органом по управлению земельными ресурсами;
- уполномоченным органом в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения;
- уполномоченным органом в области ветеринарии - по предприятиям и сооружениям, связанным с заготовкой (убоем) и переработкой животных, продуктов и сырья животного происхождения;
- уполномоченным органом по чрезвычайным ситуациям - по водным объектам, представляющим потенциальную селевую опасность;
- уполномоченным органом водного транспорта - по судоходным водным объектам;
- уполномоченным органом в области охраны, воспроизводства и использования рыбных запасов и других видов водных животных - по предприятиям и сооружениям для ведения рыбного хозяйства и добычи рыбных ресурсов;
- уполномоченным органом в области энергоснабжения - по проектам строительства коммуникаций через водные объекты.

Условия производства строительных и других работ на водных объектах, водоохранных зонах и полосах должны быть согласованы с местным исполнительным органом, бассейновым водохозяйственным управлением, территориальными органами по охране окружающей среды и исполнительными органами, осуществляющими деятельность в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения на соответствующих территориях, а также с органами водного транспорта по работам, планируемыми на судоходных водных объектах.

Работы на водных объектах должны осуществляться с применением техники и технологий, не представляющих угрозу здоровью населения и окружающей среде.

Строительные, дноуглубительные, взрывные и иные работы на водоохранных зонах и полосах осуществляются с соблюдением режима использования этих зон и полос, установленного местными исполнительными органами.

При выполнении строительных работ на водных объектах, водоохранных зонах и полосах в обязательном порядке должны приниматься меры по рекультивации земель, отведенных под строительство, благоустройству территорий и оздоровлению окружающей среды.

Все водные объекты подлежат охране от следующих явлений или действий:

- природного и техногенного загрязнения вредными опасными химическими и токсическими веществами и их соединениями, тепловым, бактериальным, радиационным и другим загрязнением;
 - засорения твердыми, нерастворимыми предметами, отходами производственного, бытового и иного происхождения; истощения.
- Водные объекты подлежат охране с целью предотвращения:
- нарушения экологической устойчивости природных систем;
 - причинения вреда жизни и здоровью населения;
 - уменьшения рыбных запасов и других водных животных;
 - ухудшения условий водоснабжения;
 - снижения способности водных объектов к естественному воспроизводству и очищению;
 - ухудшения гидрологического и гидрогеологического режима водных объектов;
 - других неблагоприятных явлений, отрицательно влияющих на физические, химические и биологические свойства водных объектов.

Охрана водных объектов осуществляется путем:

- предъявления общих требований по охране водных объектов ко всем водопользователям, осуществляющим любые виды пользования ими;
- предъявления специальных требований к отдельным видам хозяйственной деятельности;
- совершенствования и применения водоохранных мероприятий с внедрением новой техники и экологически, эпидемиологически безопасных технологий;

- установления водоохраных зон, защитных полос водных объектов, зон санитарной охраны источников питьевого водоснабжения;

- проведения государственного и других форм контроля за использованием и охраной водных объектов;

- применения мер ответственности за невыполнение требований по охране водных объектов.

Центральные и местные исполнительные органы областей (города республиканского значения, столицы) в соответствии с законодательством Республики Казахстан принимают совместимые с принципом устойчивого развития меры по сохранению водных объектов, предотвращению их загрязнения, засорения и истощения, а также по ликвидации последствий указанных явлений.

Согласно нормам статьи 112 Водного Кодекса Республики Казахстан физические и юридические лица, деятельность которых влияет на состояние водных объектов, обязаны проводить организационные, технологические, лесомелиоративные, агротехнические, гидротехнические, санитарно-эпидемиологические и другие мероприятия, обеспечивающие охрану водных объектов от загрязнения, засорения и истощения [4].

Загрязнением водных объектов признается сброс или поступление иным способом в водные объекты предметов или загрязняющих веществ, ухудшающих качественное состояние и затрудняющих использование водных объектов.

Охрана водных объектов осуществляется от всех видов загрязнения, включая диффузное загрязнение (загрязнение через поверхность земли и воздух).

В целях охраны водных объектов от загрязнения согласно нормам статьи 113 Водного Кодекса Республики Казахстан запрещаются:

- применение ядохимикатов, удобрений на водосборной площади водных объектов. Дезинфекционные, дезинсекционные и дератизационные мероприятия на водосборной площади и зоне санитарной охраны водных объектов проводятся по согласованию с уполномоченным органом в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения;

- сброс и захоронение радиоактивных и токсичных веществ в водные объекты;

- сброс в водные объекты сточных вод промышленных, пищевых объектов, не имеющих сооружений очистки и не обеспечивающих в соответствии с нормативами эффективной очистки;

- проведение на водных объектах взрывных работ, при которых используются ядерные и иные виды технологий, сопровождающиеся выделением радиоактивных и токсичных веществ; применение техники и технологий на водных объектах и водохозяйственных сооружениях, представляющих угрозу здоровью населения и окружающей среде [4].

Засорением водных объектов признается попадание в них твердых, производственных, бытовых и других отходов, а также взвешенных частиц, в результате чего ухудшается гидрологическое состояние водного объекта и затрудняется водопользование.

Сброс в водные объекты и захоронение в них твердых, производственных, бытовых и других отходов запрещаются.

Порядок сохранения качества поверхностных и подземных водных объектов регулируют нормы статьи 114 Водного Кодекса Республики Казахстан. Таким образом, не допускается засорение водосборных площадей водных объектов, ледяного покрова водных объектов, ледников твердыми, производственными, бытовыми и другими отходами, смыв которых повлечет ухудшение качества поверхностных и подземных водных объектов [4].

Водные объекты подлежат охране от истощения. Истощенностью водных объектов признается уменьшение минимально допустимого уровня стока, запасов поверхностных вод или сокращение запасов подземных вод.

В целях предотвращения истощенности водных объектов физические и юридические лица, пользующиеся водными объектами, обязаны:

- не допускать сверхлимитного безвозвратного изъятия воды из водных объектов;

- не допускать на территории водоохраных зон и полос распашки земель, купки и санитарной обработки скота, возведения построек и ведения других видов хозяйственной деятельности, приводящих к истощению водных объектов;

- проводить водоохраные мероприятия.

Согласно статьи 115 Водного Кодекса Республики Казахстан водоохраные мероприятия, направленные на предотвращение водных

объектов от истощения, проводимые физическими и юридическими лицами, предварительно согласовываются с уполномоченным органом в области использования и охраны водного фонда, центральным исполнительным органом Республики Казахстан в области охраны окружающей среды и уполномоченным органом по использованию и охране недр [4].

В соответствии с Правилами установления водоохраных зон и полос, утвержденных постановлением Правительства РК от 16 января 2004 г., для поддержания водных объектов и водохозяйственных сооружений в состоянии, соответствующем санитарно-гигиеническим и экологическим требованиям, для предотвращения загрязнения, засорения и истощения поверхностных вод, а также сохранения животного и растительного мира устанавливаются водоохраные зоны и полосы с особыми условиями пользования.

Использование водных ресурсов малых водных объектов, как правило, осуществляется в порядке общего водопользования.

Использование водных ресурсов малых водных объектов в порядке специального водопользования возможно после изучения уполномоченным органом в области использования и охраны водного фонда последствий такого водопользования на их состояние и при наличии положительного заключения государственной экологической экспертизы [4].

В целях предотвращения истощения, загрязнения и деградации малых водных объектов в бассейновых программах комплексного использования и охраны водных объектов и в региональных программах по рациональному использованию и охране водных объектов местных исполнительных органов областей (города республиканского значения, столицы) отдельно предусматривается комплекс мероприятий по их защите и восстановлению.

На территории водных объектов особого государственного значения запрещаются:

- хозяйственная и иная деятельность, вызывающая разрушение естественных экологических систем бассейна, изменение окружающей среды, которые опасны для жизни и здоровья населения;
- ввоз в зоны водных объектов особого государственного значения, а также хранение или захоронение радиоактивных отходов и

продукции, не поддающихся обезвреживанию или утилизации;

- выкашивание тростника и выжигание сухой растительности, раскорчевка леса, разработка русел рек, имеющих нерестовое значение;

- хозяйственная деятельность и производство на территории работ и услуг без обязательных государственных экологической и санитарно-эпидемиологической экспертиз.

В целях сохранения и восстановления экологической системы водных объектов особого государственного значения центральные и местные исполнительные органы областей (города республиканского значения, столицы):

- разрабатывают и реализуют региональные и отраслевые программы;

- учитывают особенности зоны при составлении бассейновых схем комплексного использования и охраны водных объектов.

Для координации деятельности государственных органов, общественных объединений и хозяйствующих субъектов на республиканском уровне Правительством Республики Казахстан может создаваться Национальный координационный совет [4].

Стандарт Казахстана включает 30 обязательных показателей, в то время как Всемирная организация здравоохранения рекомендует более 100 показателей качества питьевой воды.

Основная причина загрязнения поверхностных водных бассейнов в республике - сброс в водоемы неочищенных или недостаточно очищенных сточных вод:

- организациями жилищно-коммунального хозяйства и бытового обслуживания населения;

- промышленными предприятиями;

- сельскохозяйственными и другими отраслями хозяйства.

Вопросы охраны и рационального использования водных ресурсов в Республике являются актуальными. Имея обширную территорию, многоотраслевой народнохозяйственный комплекс, Республика испытывает недостаточную и неравномерную обеспеченность водными ресурсами. Огромное значение в решении данной проблемы имеет правовое регулирование водопользования.

Правовая основа водопользования в Республике Казахстан определена Водным кодексом

от 31 марта 1993 года. Основной его задачей является регулирование водных отношений в целях рационального водопользования, охраны водных ресурсов от загрязнения, засоления и истощения, а также предупреждения вредного воздействия на почву.

Водопользователь обязан рационально и экономно расходовать водные ресурсы, принимать меры по восстановлению качества воды, способствовать сокращению расхода воды на промышленные нужды и предотвращению их загрязнения.

Список использованных источников:

1. dni.gov/nic/NIC_2025_project.html
2. *World Water at the Beginning of the 21st Century* //Ed.by A. Shiklomanov and John

C.Rodda. Cambridge University Press. 2003. – P. 380.

3. *«Стратегия «Казахстан-2050: новый политический курс состоявшегося государства», утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 18 декабря 2012 года №449.*

4. *Водный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года № 481-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.)*

5. *Национальное водное право РК и его увязка с международным водным правом. Приоритеты и проблемы. Направление совершенствования. Сарсенбаева Г.Б., Начальник управления регулирования использования и охраны водных ресурсов Комитета по водным ресурсам МСХ РК. - 2010.- С. 14.*

Қаржасова Гульдана Батырбаевна

PhD докторы, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің доценті

E-mail: GKB24@mail.ru

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМНЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

Түйін. Мақалада халықаралық құқықтағы және Қазақстан Республикасындағы адамның негізгі құқықтарының жүзеге асырылу мәселелері зерттелген.

Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауға қатысты халықаралық құжаттар сараланып мәселенің алдын алу жолдары бойынша пікірлер қарастырылып сапалы заңнаманы жетілдіру жолдары талданған.

Түйін сөздер: Жеке тұлға, азаматтық, адам өмірі, адам құқықтары мен бостандықтары, конвенция, халықаралық пакт, ратификация.

Резюме. В статье рассматриваются вопросы прав человека в международном праве и в Республике Казахстан.

Были подробно проанализированы международные документы по защите прав и свобод человека, рассмотрены пути решения существующих проблем и пробелов в законодательстве.

Ключевые слова: индивидуальные, гражданские, права человека, права и свободы, конвенция, международный пакт, ратификация.

Summary. The article deals with human rights in international law and in the Republic of Kazakhstan.

International documents on the protection of human rights and freedoms were thoroughly analyzed, ways of solving existing problems and gaps in legislation were considered.

Keywords: individual, civil, human rights, rights and freedoms, convention, International covenant, ratification.

Жеке тұлға тұлғасының құндылығын оның қадір қасиетін тану, адамның ерікті дамуы мен өмір сүруінің ең төменгі кепілдіктерін қамтамасыз етудің қажеттілігі ХХ ғасырдағы әлемдік қауымдастықтың даму барысындағы басты қадамдардың бірі болып табылады.

Әлемдік қоғам әрбір адамның кез келген мемлекетте қоғамдық құрылысқа, басқарудың нысандарына, саяси режимге және т.б. қатыссыз жалпы адам құқықтары мен бостандықтарының ең төменгі стандартын құрастырды. Мемлекетпен міндетті түрде орындалатын, олардың заңдылық, саяси және моральдық күшін ерікті түрде танитын адам құқықтары туралы халықаралық-құқықтық құжаттарды құрастыру және қабылдау аталмыш құқықтар

мен бостандықтарды анықтаудағы негізгі құрал болды.

Қазіргі кездегі адам құқығын қорғаудың халықаралық жүйесі үш деңгейден тұрады: халықаралық, аймақтық және ұлттық. Адам құқығын қорғаудың халықаралық механизмдері Біріккен Ұлттар Ұйымымен, БҰҰ Жарғысымен және адам құқығының жалпыға бірдей Декларациясымен астасып жатыр. Соңғы саяси беделдің жоғарлығы сонда, оның қағидалары әлемдегі көптеген елдердің конституцияларына енгізіліп, адам құқығын қорғаудың халықаралық жүйесін қалыптастыруға, халықаралық саясат пен халықаралық қатынастардың дамуына маңызды әсер етті. Халықаралық құқық және сонымен бірге саясаттың дамуы ауқымды саяси ынтымақтастыққа талпынуға жол ашып отыр. БҰҰ халықаралық ынтымақтастық құқықтық негіздерін ғана емес, сонымен бірге оның механизмдерін, халықаралық құқықтық актілердің заңдылық күшіне енудегі қажетті органдардың жүйесін де құрып берді. Әлемдік өзгерістерге байланысты Біріккен Ұлттар Ұйымына жаңаша көзқараспен қараудың қажеттілігі туындады, яғни БҰҰ адам құқығын қорғау саласындағы халықаралық саясат пен мемлекетаралық ынтымақтастықта басты бағыттаушы орталық болып табылуы тиіс [1,396].

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін адам құқығы саласында халықаралық ынтымақтастық Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) негізін қалады. 1945 жылы 26-маусымда әлемдік 50 мемлекеттің өкілдері БҰҰ Жарғысын қабылдау үшін Сан-Францискоға жиналды. БҰҰ-ң Жарғысы-аталмыш халықаралық ұйымның құрылу тәртібі мен әрекет етуін реттейтін, мемлекеттердің адам құқығы саласындағы ынтымақтастығының құқықтық негізін қалайтын маңызды құжат.

Жарғының 55-бабында БҰҰ-ға мүше мемлекеттердің нәсіліне, жынысына тілі мен дініне қарамастан адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды жалпы сақтау мен сыйлау барлығына ортақ халықаралық құқықтық міндеттері анықталған.

Жеке тұлға құқығы туралы алғашқы толыққанды халықаралық құжаттың бірі Жеке тұлға құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы. Ол БҰҰ Жарғысына негізделіп барлық халықтар мен мемлекеттерге адам құқығының жалпы үлгісін анықтап берді. [2,39].

1948-жылы 10-желтоқсанда БҰҰ-ң Бас Ассамблеясы адам құқықтары мәселесін мұқият зерделеп, әрбір бөлім бойынша дауыс берудің 1400 сатысынан өткізе отырып, жеке тұлға құқықтар туралы реттелген құқықтар мен бостандықтардың жалпыға бірдей тиімді түрде мойындалуы мен сақталуын бүкіл халықтар мен мемлекеттердің ұмтылыстары арқылы қамтамасыздандыру жүзеге асыруда Жеке тұлға құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын қабылдады. Декларация, адам құқықтарын қорғау жолындағы істің дамуын бағалай алатын негізгі эталон ретінде жалпыға бірдей дерлік танылды. Аталмыш құжат тарихта адам құқықтары мен бостандықтарын толық қамтыған құжаттың бірі болды.

Декларация әрбір адамның құқықтары мен бостандықтарын ғана емес, санымен бірге олардың қоғам алдындағы міндеттерін және тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудағы шектеуліктерді де анықтап береді. Аталмыш шектеуліктер демократиялық қоғамдағы заңмен анықталған басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын, қоғамдық тәртіп және қоғамдық өмір жағдайын тану және сыйлау мақсатында қабылданған.

Жеке тұлға құқығы туралы халықаралық пакт - бұл қатысушы мемлекеттер, яғни, олардың ережелерін ұстануға ресми келіскен мемлекеттер, құқықтардың кең бағытын жүзеге асыруда құрметтеп, кепілдік беру үшін жасалған келісімдер.

БҰҰ шеңберінде жасалған заңды міндеттемелік келісімдердің ішіндегі маңызы бойынша ең көлемділері «Азаматтық және саяси құқық туралы Халықаралық Пакт» және «Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық Пакт» болып табылады. 1966ж. қабылданып, 1976ж. өз күшіне енген аталмыш құжаттар мемлекеттің өз азаматтарын қамтамасыз етуі тиіс адам құқығының ең төменгі стандарттарын орнатады.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пактіде нақтылы құқықтар мен бостандықтар анықталған. Бұл әр адамның ажи-

рамас құқығы-өмір сүру құқығы. Пакт өлім жазасы алынбаған мемлекеттерде өлім жазасы ең ауыр қылмыс үшін шығарылатыны анықталған. 6-бапта 18-ге толмаған тұлғалар мен жүкті әйелдер өлім жазасына кесілмейді деп көрсетілген. Қазіргі уақыттағы жағдайда әлемдік қауымдастық әлемге өлім жазасынсыз келе жатыр. Қылмыстық сотқа ескерту жасау бойынша БҰҰ-ң комиссиясы өзінің соңғы бесжылдық зерттеуінде (1996 ж.) көптеген елдердің заңында көрсетілгендей іс жүзінде де өлім жазасын алып тастау тенденциясының күшейгендігін көрсетеді. 1989жылдан 1995жылдың аяғына дейін жазалаудың бұл шарасын тағы да 25 мемлекет алып тастаған. Қорытындысында, 1995 аяғына қарай өлім жазасы 72 мемлекетте толықтай, кейіннен тағы 30 мемлекетте алып тасталынды, ал 90 мемлекетте сақталды. Өлім жазасын алып тастаған барлық мемлекет үкіметтерінің арнайы шағымдарына бұл шара қылмыспен күресудің тиімді тәсілдері туралы қазіргі заманғы ұғымға сәйкес келмейтіндігін көрсеткен. Өлім жазасын алып тастау немесе оны орындауға моратория енгізуге көшу процесіндегі мемлекеттер саны барынша тез жылдамдықпен өсіп келеді (мысалы, Литва, Латвия, Россия). Бірақ бұл бағыттағы өсу барлық жерге тән емес. Кей мемлекеттерде қарама-қарсы бағыттар бақыланып отыр: не өлім жазасы орнатылған (АҚШ-тың екі штатында;Техас және Флорида), не оның қолдану аясының кеңеюі (Қытай, Корея, Сауд Аравиясы). Халықаралық амнистия көрсеткіштері бойынша 1995ж. қарай әлемдегі бүкіл өлім жазасының 87%-ы Қытай, Иран, Нигерия үлесіне тиген.

Жеке тұлға құқығы бойынша Халықаралық Пактілермен қатар БҰҰ конвенция нысанындағы адам құқығы бойынша бірқатар құжаттарды жасап, қабылдады [3,25].

ҚР ратификациялаған БҰҰ-ның кейбір Конвенцияларына тоқталайық. Халықаралық бақылау жүйесін құратын, адам құқығы бойынша бірінші құжат Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысанын жою туралы халықаралық конвенция болды. Нәсілдік айырмашылыққа негізделген кез-келеген астамшылық теориясы ғылыми қатынаста жалған, моральдық қатынаста сыналған, ал әлеуметтік қатынаста әділетсіз және қауіпті және қайда болмасын, теорияда да, практикада да, нәсілдік кемсітушілік ақталмайды.

1969 жылы Конвенцияға қатысушы мемлекеттер ұсынып, сайлаған 18 тәуелсіз сарапшыдан тұратын, нәсілдік кемсітушілікті жоюға бағытталған Комитет құрылды. Мемлекеттер Комитетке өз заңдылықтарының жағдайы және елдегі Конвенция ережелеріне қатысты сұрақтар бойынша тәжірибенің жүзеге асуы туралы баяндамаларды мезгіл-мезгіл ұсынып отырады. Комитет, сондай-ақ, тергеу жүргізіп, шағым түсірген мемлекетті заңды бұзған мемлекетпен достастыруға тырыса алады, сонымен қатар, жеке тұлғалардың хабарларын қарастыра алады. 1998 жылға қарай Конвенцияға қатысушылар 148 мемлекет болды, соның қатарында Қазақстан да бар [4,31].

Конвенция қылмыс жасаған елде немесе кез келген басқа елде тұратын жеке тұлғалар, ұйымдар және мекеме мүшелері, сондай-ақ мемлекет өкілдері жайындағы апартейд қылмысы үшін халықаралық қылмыстық жауапкершілікті қарастырады. Айып тағылған тұлғалар кез келген Конвенцияға қатысушы-мемлекетте сотқа тартылуы мүмкін. Конвенцияға қатысушы-мемлекеттер адам құқығы бойынша Комиссия шеңберіндегі арнайы топқа Конвенцияны жүзеге асыру мақсатында қабылданған шаралар туралы мезгілімен баяндамаларын ұсынып отыруға міндетті [5,36].

БҰҰ өз әрекетінің басынан Экономикалық және Әлеуметтік Кеңестің әрекет етуші комиссиясы ретінде әйелдер жағдайы бойынша Комиссияны құра отырып, әйелдерге қатысты кемсітушілікті жойуға ерекше көңіл бөлді. 1952 жылы Бас Ассамблея әйелдер құқығына қатысты БҰҰ-ның алғашқы құжаты-Әйелдердің саяси құқықтары туралы Конвенциясын қабылдады. Бұл құжатта әйелдер барлық сайлауда ер адамдармен тең жағдайда дауыс беруге, қоғамдық-мемлекеттік қызметке орналасуға және ұлттық заң белгілеген барлық қоғамдық-мемлекеттік орындауға құқылы деп айтылған. БҰҰ құрылған кезеңде әр он мүше мемлекеттің тек алтауы толығымен әйелдердің сайлауға қатысу құқығын таныған; бүгін бұл құқық дерлік жаппай танылып отыр.

1979 жылы БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы әйелдер жөніндегі кемсітушіліктің барлық нысанын жою туралы Конвенция қабылдады. Конвенция әр түрлі салада, соның ішінде саяси және қоғамдық өмірде, азаматтық, білім алу, денсаулық сақтау, неке және жанұя мәселесінде әйелдер жөніндегі кемсітілушілікті

жою мақсатында қабылдануы тиіс шараларды қарастырады. Қазіргі уақытта Конвенцияны 160-тан аса мемлекет ратификациялаған.

Бұл Конвенцияны Қазақстан Республикасы 1998 жылы ратификациялаған. 1997 жылы ҚР Президенті құптаған мемлекеттің гендерлік концепциясы жасалды. Онда ҚР Конституциясына және Қазақстанның халықаралық міндеттеулеріне сәйкес әйелдер мен ер адамдарға тең мүмкіндік беру бойынша мемлекеттік саясаттың болашақ бағыттары анықталған.

1984 жылы БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы қинауға және іс-әрекеттің қатігез, адамгершіліктен тыс немесе адамдық қасиеттерді қорлайтын басқа да түрлері мен жазалауға қарсы Конвенция қабылдады. 1987 жылдың маусымында күшіне енген Конвенция қинауды тергеу немесе қуәландыру, мойындату, жазалау, қорқыту, бір нәрсеге мәжбүрлеу немесе кемсітушілікке негізделген кез-келеген себеппен ресми сипатта жеке тұлғаны арамдатушылық бойынша физикалық немесе адамгершілік тұрғыдан қауіпті ауыру мен азап шегуді қасақана туғызатын кез-келген әрекет ретінде анықтады. Конвенция, сонымен қатар, қинауды қолданудағы айыптар бар хабарлардың растығын халықаралық деңгейде тексеруді қарастырады, соның ішіне қинауға қарсы Комитет өкілдерінің Конвенцияға қатысушы кез-келген мемлекетке шыға алу рәсімі жатады. Комитет Конвенция ережелерінің бұзылуы туралы жеке тұлғалардың шағымдарын, сондай-ақ бір мемлекеттің басақа мемлекетке қатысты оның ережелерін орындамағаны туралы шағымдарын, егер де басқа мемлекет бұл факультативті қолданысты таныса ғана қарастыра алатын болды. 55-тен аса елдің Конституциясында қинауларға тура немесе жанама тиым салынған, 1998 жылдың жазында Қазақстан Республикасы Парламенті аталмыш Конвенцияны ратификациялады [6,46].

Қазақстан тарихында тұңғыш рет қабылданған адам құқықтары саласындағы Ұлттық іс-қимыл жоспары Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың елімізді одан әрі демократияландыру бағытын берік ұстанғанының жарқын куәсі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының бірінші бабында адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары біздің мемлекетіміз үшін жоғары құндылық болып табылады делінген. Сондықтан тәуелсіздік жылдарында біздің барлық күш-жігеріміз адамның

іргелі құқықтары мен қоғамның барлық мүдделерін жүзеге асыруға бағытталады [7]. Сонымен бірге Қазақстан өзінің адам құқықтары саласындағы халықаралық міндеттемелерінен ауытқымай, БҰҰ, ЕҚЫҰ және басқа да халықаралық ұйымдардың осы бағыттағы күш-жігерлеріне қолдау көрсетіп келеді.

Мемлекетіміздің адам құқықтарын қорғау жөніндегі кешенді іс-қимыл практикасы әлемнің әртүрлі елдері мен өңірлерінде өзін сәтті жағынан танытты. Қазақстан мұндай жоспарды тұңғыш рет қабылдай отырып, оны бұрынғы кеңестік кеңістіктегі алғашқы қолданған ел болып отыр. Мен осы жоспарда көзделген шаралардың адам құқықтарын қорғау саласындағы Қазақстандық заңнама мен құқық қолдану практикасын жетілдірудің маңызды құралына айналатынына сенімдімін. Жоспарда ұлттық заңнама мен құқық қолдану практикасын, адам құқықтары жөніндегі ұлттық мекемелердің қызметін, билік пен азаматтық қоғам институттары арасындағы өзара іс-қимылды халықаралық стандарттарға сай жетілдіру, адамның құқықтық қорғалуы мен оның өз құқықтары, құқық қорғау тетіктерінің түйінді проблемалары мен оларды шешу шаралары туралы хабардар болуы деңгейін анықтау көзделген.

Қазақстан тәуелсіз мемлекет, әлем қауымдастығының тең дәрежелі мүшесі бола отырып, адам құқықтары саласындағы жұмыс пен қоғамды демократияландырудың маңыздылығын белсенді көрсетіп, құқықтық негіздемені қалыптастырып, оны қамтамасыз ету тетіктерін жасауға ерекше күш салып келеді. Тәуелсіздік жылдарында ҚР ұлттық заңнамада адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды бекітудің маңызды қадамдарын жасады.

Сонымен бірге, қалыптасқан практика Қазақстанда мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдардың адам құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау саласындағы жұмыстарының біртұтас еместігімен, үйлестірілмейтіндігімен сипатталатынын көрсетіп отыр. Мемлекеттік органдар тарапынан лайықты қолдау таппай жатады және оған билік құрылымдарының қатысуын көздемейді [8].

Істің қалыптасқан жағдайының негізгі себептері-жеткілікті тәжірибе мен дәстүрдің, әлемдік құқық қорғаушы ой-сананың біздің өмір шындығымызға тұжырымдамалық-әдістемелік бейімделуінің, қажетті құқықтық

базаның жоқтығы болып табылады. Осы айтылғандарға орай, бүгінгі таңда адам құқықтарын қорғау және көтермелеу саласындағы жұмысты жүйелі және үйлестіріп ұйымдастыруға жағдай жасайтын құқық қорғау кешенін жасау маңызды болып табылады. Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары саласындағы ұлттық іс-қимыл жоспары адам құқықтары, адам құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйесі туралы заңнаманы жетілдіру, сондай-ақ халықтың адам құқықтары мен оны қорғаудың тетіктері туралы хабардар болуын жақсарту жөніндегі нақты қадамдарды көздейтін біріккен бағдарлама болып табылады.

Ұлттық жоспар - Орталық Азия елдері мен Қазақстан тарихында тұңғыш қабылданған ҚР адам құқықтары саласындағы ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын тұжырымдайтын және оларды қорғаудың тетіктері мен рәсімдерін жетілдіру жөніндегі нақты ұсыныстарды қамтитын кең ауқымды құжат.

Ұлттық жоспардың тұжырымдамалық бөлігінде адамның және азаматтың азаматтық, саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтарының қамтамасыз етілуі мәселелері талданады. Адам құқықтары мен бостандықтары тек қана бір мемлекеттің ісі ғана емес, бүкіл халықаралық бірлестіктің субъектісі болып табылады. Адам құқығы облысы жөнінде жалпы танылған халықаралық нормалар қазір ұлттық заңдарды қалыптастырудың негізі болып табылады. Сондықтан да мемлекет ішіндегі адам құқығын қорғау механизмі, халықаралық құқық нысандарымен қамтамасыз етілумен тығыз байланысты. Адам құқығын қорғау жөнінде нормалар қабылдаған халықаралық ұйымдар, адам құқығының бұзылмауына жол бермеуге нақты механизмдер қарастырды. Егер мемлекет ішінде құқықтық көмек құралдары болмаған жағдайда, халықаралық құқық көзқарасы бойынша, әрбірадам өзінің мемлекетінің халықаралық шарттары бойынша, адам құқығы мен бостандықтарын қорғау мемлекет аралық органдарынан көмек алуға болады. Адам құқықтары мен бостандықтары конституциялық құрылысты қорғау жайында, қоғамдық тәртіпті сақтауда, адам құқықтары мен бостандықтарын, адам денсаулығы мен ар абыройын қорғау негізінде заңда көрсетілген жағдайда ғана шектеледі. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын саяси ниетпен шектеуге жол берілмейді [8].

Қоғамның демократиялық деңгейі, тек қана Конституцияда жарияланған қандай да бір құқықтар мен бостандықтардан көрінбейді, сонымен қатар қандай деңгейде азаматтар сол құқықтар мен бостандықтарды пайдалана алуында.

Өкінішке орай, зейнеткерлердің, кәмелетке жасы толмаған балалардың, тағы сол сияқты халықтың қорғаусыз қабатының қазіргі жағдайлары қиын. Әскерге шұғыл шақыру, әскери қызметкерлердің қорғау жүйесі дұрыс қамтамасыз етілмеген. Мектепке дейінгі балалар мекемелерінің жабылуы, мектептер, ауруханалардың және мәдени объектілердің қысқартулары, адамдардың дұрыс білім алу, дем алуға, емделуге мүмкіндіктерін шектеп тастады. Көбінесе қазіргі кезде іс-тәжірибеде қылмыстық іс жүргізуде адам құқықтары мен бостандықтарының көп бұзылуының оқиғалары кездеседі. Адам ар абыройын қорлайтындай негізсіз ұстау, қамау оқиғалары аз емес. Адам құқық саласындағы әрекет ететін заңдарды білген жағдайда азамат өзінің Конституциялық құқықтарын қорғауға мүмкіндік алады. Негізгі заңда көрсетілген Конституциялық қағидаларды өмірдің іс-тәжірибесіне араластыру үшін, республиканың әр азаматы өзінің құқықтары мен бостандықтарын қорғауда құқықтық көмек алуға, қосымша құқықтық механизмдер құру қажет. Қажетті түрде адам құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беретін заңдардың жедел түрдегі билік басындағы саяси күштеріне тәуелсіз әрекет етуін қамтамасыз ету қажет.

Ел тәуелсіздігі жылдарында Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институтын құру сапалы құқықтық базаны іске асыруға әсерін тигізді. Тәуелсіздік жылдарындағы шынайы реформалық өзгерістер бізді тоталитарлық жүйенің бөлігінен қазіргі заманғы серпінді дамып келе жатқан елге айналдырды. Омбудсмен институтын құру мықты құқықтық базаны іске асырумен қатар, бұл институт ҚР-ның 2010-2020 жылдарға арналған Құқықтық саясат тұжы-

рымдамасына сәйкес мемлекеттік тетіктің маңызды және ажырамас бөлігі ретінде бекіді. Еліміздің әлемдік қауымдастыққа белсенді енуін, халықаралық құқықтық құжаттарға қосылуын, әлемдік құқық қорғау ұйымдарының аясындағы қызметін Қазақстанда осы мекемені құруға ықпал еткен факторлар қатарына жатқызуға болады.

Конституция - бұл тікелей күші бар құжат, сондықтан Адам құқықтары жөніндегі уәкіл өзінің мемлекеттік органдарға жіберетін ұсыныстарында, сұратуларында, ең алдымен, конституциялық құқықтардың бұзылуына, одан кейін басқа құжаттарға сілтеме жасайды, осылайша Конституцияның маңыздылығын көрсетеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Д. Ворожейникова.Т. *Специфика гражданского общества в Аргентине.МЭ и МО. №6 1996.*
2. Мұсатаев С. *Демократиялану жағдайындағы азаматтық қоғам болмысы хақында. //Ақиқат 2007, №2.- Б.-39-44*
3. Қыдырбекұлы. *Сравнительный анализ развития гражданского общества в Казахстане и Западных странах.// Мысль. 2000г. №4.-С.25-31*
4. Баршаға айналған демократия. *Қоғамның саяси жүйесі.Жалпы тарих және құқықтану мектепке. №6(15)2005.-Б.31-36.*
5. Ақыш Н. *Баршаға арналған демократия Алматы 2004.*
6. Оразалинов С. *Құқықтық мәдениетті қалыптастыру\| Заң,2003,№5.*
7. *Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 ж. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_*
8. *2009-2012 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары саласындағы ұлттық іс-қимыл жоспары. Жалпы ред.басқ. Тастемір Әбішев, Сағынбек Тұрсынов-Астана, 2009-136 б.*

Балымов Ерлан Куанышевич

Докторант Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова,
преподаватель кафедры уголовного процесса и криминалистики
Актюбинского юридического института МВД РК им. М. Букенбаева,
капитан полиции, г. Актобе, e-mail – Erlanb86.07@mail.ru

ЛИЧНОСТЬ ПРЕСТУПНИКА КАК КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ТЕРРОРИЗМА И ЭКСТРЕМИЗМА

Түйін. Берілген мақалада терроризм мен экстремизмнің кримнологиялық сипаты ашып көрсетілген және қылмыскер тұлғасының құрылымын сипаттайтын қылмыс субъектісі ретінде жүйелік-құрылымдық сараптама бағытында қылмыскер тұлғасын зерттеу жүргізілген.

Резюме. В данной статье раскрывается кримнологическая характеристика терроризма и экстремизма, проведено исследование личности преступника с позиций системно-структурного анализа, как субъекта преступления, который образует структуру личности преступника.

Summary. In this article, the criminological characteristics of terrorism and extremism are revealed, and the personality of the criminal is analyzed from the standpoint of system-structural analysis, as a subject of crime, which forms the structure of the criminal's personality.

Терроризм и экстремизм на сегодняшний день выступают одними из самых опасных проявлений преступности, характеризующихся масштабностью, непредсказуемостью, вопиющей жестокостью, циничностью, значительными последствиями как общественно-государственного значения, так и морально-личностного. В современных условиях данные виды деяний представляют серьезную угрозу безопасности государства и мирового сообщества, создают неблагоприятную психологическую атмосферу в обществе, уносят жизни ни в чем неповинных людей. При этом если ранее о последнем можно было говорить только как о проявлениях террористической деятельности, то к сожалению в последнее время это напрямую связывают и с экстремистской деятельностью.

Сегодня ни об одном государстве в мире нельзя с уверенностью сказать, что оно «свободно» от проблем, связанных с угрозой экстремизма и терроризма. Эти страшные социальные явления можно обнаружить практически в любом регионе мира, как правило, в связке с иными угрозами, создаваемыми социально-экономическим упадком, организо-

ванной преступностью, трафиком наркотиков, оружия и людей, религиозным фундаментализмом, распространением оружия массового уничтожения, преступлениями в области информационных технологий.

Слово «терроризм» берет начало от латинского *terror*, означавшее, с одной стороны, ощущение страха или ужаса, с другой — сам предмет ужаса, ужасные вещи или известия [1]. Терроризм определяется как заранее обдуманное и мотивированное использование насилия, направленное на устрашение и деморализацию общества, дезорганизацию структуры государства посредством применения самых жестоких методов для достижения определенных целей [2]. В конечном счете терроризм — это форма борьбы антисистемных сил против государства.

Экстремизм же представляет собой радикальную форму отрицания отдельными лицами или группами существующих общественных норм и правил. Его причины лежат в социальной дезориентации части граждан, их недостаточном образовании, кризисном состоянии общества, в слабости институтов общественного контроля, в низкой эффективности правовой системы [3].

Понятие «экстремизм» шире, чем понятие «терроризм». Терроризм можно обозначить как следствие экстремизма. Под экстремизмом можно в широком смысле слова понимать систему взглядов, суждений, ценностей, оценок, отличающуюся приверженностью к крайним мерам, радикализму, нетерпимостью к отличным мнениям и ценностям и их отрицанием.

Согласно Закону Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005 года, экстремизм квалифицирован как организация и (или) совершение: физическим и (или) юридическим лицом, объединением физических и (или) юридических лиц действий от имени организаций, признанных в установленном порядке экстремистскими;

физическим и (или) юридическим лицом, объединением физических и (или) юридических лиц действий, преследующих следующие экстремистские цели: насильственное изменение конституционного строя, нарушение суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории, подрыв национальной безопасности и обороноспособности государства, насильственный захват власти или насильственное удержание власти, создание, руководство и участие в незаконном военизированном формировании, организация вооруженного мятежа и участие в нем, разжигание социальной, сословной розни (политический экстремизм); разжигание расовой, национальной и родовой розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию (национальный экстремизм); разжигание религиозной вражды или розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию, а также применение любой религиозной практики, вызывающей угрозу безопасности, жизни, здоровью, нравственности или правам и свободам граждан (религиозный экстремизм) [4].

Согласно п. 5 ст. 1 Закона РК «О противодействии терроризму» от 13 июля 1999 года № 416-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.) «5) терроризм — идеология насилия и практика воздействия на принятие решения государственными органами, органами местного самоуправления или международными организациями путем совершения либо угрозы совершения насильственных и (или) иных преступных действий, связанных с устрашением населения и направленных на причинение ущерба личности, обществу и государству». Под актом терроризма понимается «совершение или угроза совершения взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба либо наступления иных общественно опасных последствий, если эти действия совершены в целях нарушения общественной безопасности, устрашения населения либо оказания воздействия на принятие решений государственными органами Республики Казахстан, иностранными государствами или международными организациями, а также посягательство на жизнь человека, совершенное в тех же целях, а равно посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля, совершенное в

целях прекращения его государственной или иной политической деятельности либо из мести за такую деятельность; 6-1) призыв к совершению акта терроризма — обращение, выраженное публично или отраженное в распространяемом информационном материале, воздействующее на сознание, волю и поведение физического лица с целью побуждения его на совершение акта терроризма».

При этом террорист — лицо, участвующее в осуществлении террористической деятельности (п. 14 Закона РК «О противодействии терроризму»), а понятие экстремиста в Законе Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005 года не раскрыто.

Но так как для изучения любого преступного явления, в том числе терроризма и экстремизма, важное значение имеет такой элемент состава преступления как субъект преступления, то необходимо, на наш взгляд, более подробно остановиться на личности преступника.

Так, в соответствии со ст. 15 УК РК, уголовной ответственности подлежит только вменяемое физическое лицо. Данная статья устанавливает возраст, с которого наступает уголовная ответственность: за некоторые преступные деяния — с 16 лет, а за преступления, представляющие наибольшую общественную опасность, — с 14 лет [5].

Лица, достигшие ко времени совершения преступления четырнадцатилетнего возраста, подлежат уголовной ответственности по УК РК за акт терроризма (статья 255), пропаганду терроризма или публичные призывы к совершению акта терроризма (статья 256), создание, руководство террористической группой и участие в ее деятельности (части первая и вторая статьи 257), финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму (статья 258), захват заложника (статья 261), нападение на здания, сооружения, средства сообщения и связи или их захват (статья 269), заведомо ложное сообщение об акте терроризма (статья 273), хищение либо вымогательство оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств (статья 291),

Немаловажно знать и систему ценностей, потребностей, отличительных черт характера и поведения террориста и экстремиста. На основе изучения социально-психологических факторов, создающих предрасположенность

лица к преступному поведению, учеными, сотрудниками правоохранительных органов делаются попытки разработать практические рекомендации по предупреждению террористической деятельности, профилактике деятельности групп и организаций экстремистской направленности. С этих позиций также раскрываются подходы к изучению личности террориста или экстремиста.

В современной криминологии подходы к общему изучению личности преступника весьма разнообразны. Так, например, Ю.М. Антонян, В.Н. Кудрявцев и В.Е. Эминов фактически проводят криминологический анализ личности преступника [6, с.134]. В целом большинство авторов в спектр своих исследований включают: выявление закономерностей преступного поведения и его мотивации, а также совокупность социально-демографических признаков и психологических особенностей личности преступника. Иными словами, сложилась тенденция проводить исследование личности преступника, в том числе и террориста, с позиций системно-структурного анализа. Каждый криминолог выделяет свои элементы, образующие структуру личности преступника. Наиболее распространенными являются следующие основные элементы: социально-демографическая характеристика; биосоциальная характеристика; психологический портрет; нравственные качества и др. Также весьма разнообразной может быть классификация террористов по каким-либо критериям, так как существует множество социально-психологических причин, видов и форм проявления терроризма.

Террорист одновременно для одних людей является преступником, убийцей, отщепенцем, который противопоставляет себя цивилизованному обществу, для других - борцом за свободу и независимость своего народа, мучеником, отдающим жизнь за утверждение своей веры [7, с.12]. На наш взгляд, эти мнения можно отнести и к экстремисту.

Терроризм как явление появился не в один момент, и конкретный террористический акт готовится в течение определенного, иногда весьма длительного времени, значит, можно утверждать, что «почва» терроризма - в сложных социальных и личностных процессах. Причины терроризма также находятся в специфических особенностях общественного развития, в различных групповых явлениях и,

конечно, в индивидуальных особенностях [8, с.44]. Следовательно, представить какого-то типичного террориста весьма проблематично, особенно если учесть то многообразие видов и форм терроризма, которые существуют в современном мире. Несмотря на распространение такого явления, как международный терроризм, все же существуют значительные региональные отличия терроризма, а значит, говоря о характерных особенностях личности террориста, нужно иметь в виду и то, в какую форму террористической деятельности вовлечен конкретный субъект.

Наконец, оговорим, что внутри конкретного террористического формирования могут быть участники с различными характеристиками личности, и в зависимости от этих различий определяются их «роли» и функции. Основные «роли» — это организатор и/или лидер, который также может выполнять функцию идеолога (с одной стороны, организатор может выполнять функции лидера, с другой - организатором группы и ее лидером на определенном этапе могут быть разные люди; организатор конкретного преступления и исполнители. Поскольку личностью террориста зачастую обусловлен способ совершения террористического акта, в частности, наличием у него определенных знаний, умений и навыков, исполнитель взрыва, например, «должен обладать целым комплексом специальных знаний, умений и навыков по выполнению действий, связанных с подготовкой и производством взрыва» [9, с.280].

Кстати, отмечено, что «при применении террористов-смертников организаторами террористического акта делается расчет на фактор неожиданности, которая достигается исключением шаблонности в тактике проведения акций, применением различных видов взрывных устройств, выбором наиболее подходящего места и времени проведения акции» [10, с.43].

В.А. Соснин выделяет несколько причин роста числа терактов, совершенных смертниками, начиная с 1990-х годов до настоящего времени.

-подобные теракты часто оказывались чрезвычайно эффективным инструментом оказания давления на противника.

- преимущественно использованием смертников является возможность нанести больший урон в силу того, что исполнитель теракта не

рассчитывает остаться живым и не нуждается в путях отхода.

-подобные теракты оказывают большее психологическое воздействие на общество. Следовательно, гражданское население и политические противники убеждаются в том, что число терактов будет расти и единственный выход состоит в том, чтобы пойти на уступки террористам.

- суицидальный терроризм опирается на героический образ «мученика», поддерживаемый религиозной или светской идеологией (так, летом 2001 года более 70 % опрошенных палестинцев одобрили действия террористов-смертников) [11].

Фатали Мохаддам, известный социальный психолог и специалист с мировым именем по психологии терроризма (Moghaddam, 2006) в своей книге «Терроризм с точки зрения террористов» рассматривает и анализирует проблему оснований и причин возникновения терроризма как геополитического феномена, в том числе и проблему террористов-смертников, с позиций социокультурного подхода. В основу анализа он кладет концепцию кризиса социокультурной идентичности в исламских сообществах в условиях глобализирующегося мира. Используя метафору «лестницы терроризма», он детально анализирует и описывает поэтапный процесс, который приводит людей к идентификации с террористами и предлагает ответ на вопросы, почему индивиды вовлекаются в террористические организации? Каковы психологические процессы, которые подвигают их на совершение террористических актов? По его мнению, многие люди в исламском мире становятся террористами в силу того, что их традиционные общества позволяют им удовлетворить потребность в индивидуальной идентичности, только вступая в такие автономные исламские организации, как террористические группы.

Среди террористов преобладают мужчины. Женщинам в терроризме отводится роль исполнителей-смертников («невесты Аллаха», «черные вдовы»). В некоторых террористических акциях количество женщин-террористок может достигать половины всех участников преступления [12, с.28-38].

Наиболее яркий пример стремления избавиться от негативной идентичности представляют те женщины-террористки, которых обесчестили эмиссары террористических

организаций, лишив возможности вернуться в общество. Возможность совершить теракт преподносится их организаторами как единственная возможность спасти свою честь, перейти в статус «святой мученицы».

Другая распространенная причина подобного суицида связана с потерей мужа, детей, близких родственников, утратой социальных связей, моральной поддержки. В состоянии глубокой психологической травмы и утраты регулярных контактов с окружающим миром личность становится более уязвимой для идеологии «мученичества».

Негативная идентичность потенциальных террористов-смертников может быть связана и с чувством унижения за свою этническую группу, следствием массового посттравматического синдрома. По существу, террористы-смертники являются «психологически мертвыми», считают себя находящимися уже по ту сторону мирских понятий добра и зла.

Среди террористов немало несовершеннолетних, преимущественно мужского пола (до 10%) [13, с.22]. В то же время несовершеннолетние обоих полов используются организаторами преступлений террористического характера, как правило, в качестве рядовых исполнителей или пособников [14, с.19]. Ориентация на насилие более тесно связана с гордостью за свою социальную группу и высокую включенность в социальную жизнь своей группы. В условиях высокой сплоченности и при наличии социальных норм, одобряющих совершение терактов как способов борьбы, усиливается эффект механизмов подражания (например, брату-смертнику) и конформности (следования указаниям религиозных или партийных авторитетов).

По мнению М. Решетникова: «в абсолютном большинстве случаев террористы – это молодые люди в возрасте около 20 лет, плюс-минус пять лет, получившие воспитание в патриархальной и весьма религиозной культуре. В их сознании обычно присутствуют устойчивые представления об исторической травме своей нации и мощные эмоциональные связи с последней. Типичные социальные чувства – скорбь и горе, в сочетании с ущемленной национальной гордостью. Чаще всего для террористов характерны особые (во многом – искаженные и мифологизированные) представления об «историческом обидчике» и

потребность в его наказании и возмездии, которые задаются устойчивыми паттернами поведения и оценок, активно культивируемыми в социуме. Эти представления, скорее всего, дополняются актуальной психической травмой, связанной с реальными фактами гибели родных, близких или просто соплеменников, нередко — непосредственно на глазах у будущего террориста» [15].

Террористические акты планируются и осуществляются конкретными лицами, поэтому информация о специфических чертах личности террориста исключительно важна при расследовании преступлений террористического характера, проведении оперативно-розыскных мероприятий, а также при необходимости ведения переговоров с террористами.

Для противодействия террористической угрозе необходимо аккумулировать усилия самых различных общественных институтов, важна активная позиция государства. Значительную роль в сфере противодействия терроризму в современных условиях должно играть подробное и систематическое изучение и исследование личности террориста, а также тех факторов (в том числе социально-психологических), которые могут способствовать росту числа террористов. Без анализа личности террориста невозможно выработать эффективные предложения по борьбе с этим опасным и весьма деструктивным явлением современного мира.

Ужесточение мер уголовной ответственности за совершение преступлений террористической и экстремистской направленности могут сыграть существенную роль в предупреждении данных преступных деяний.

Но в то же время к данной работе должны подключиться все общественные силы: служители культа различных религиозных конфессий, сотрудники правоохранительных органов, политики, ученые, общественные деятели и организации, представители широких слоев общественности, а также все мировое сообщество в целом.

Список литературы:

1. Петрученко О. Латинско-русский словарь. 11-е изд. -СПб.: Лань, 2003.-С.563

2. Жатканбаев Е. *Международный экстремизм и терроризм как угроза национальным интересам Казахстана // Саясат - policy. 2005. № 1.-С.24*

3. Тишков В. А. *Этнология и политика. - М.: Наука, 2001.-С.115.*

4. *Закон Республики Казахстан о противодействии экстремизму (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2016 г.)*

5. *Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>*

6. Антонян, Ю. М. *Личность преступника / Ю. М. Антонян, В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов. - СПб. : Юридический центр Пресс, 2007.- С.134*

7. Устинов, В. В. *Обвиняется терроризм / В. В. Устинов. - М.: Проспект, 2008.- С.12*

8. Хумаров, М. А. *Социально-правовая характеристика терроризма в России в 1990-х гг. и формирование государственной концепции по его предупреждению / М. А. Хумаров // Общество и право. 2008. № 2.- С.44*

9. Серова, Е. Б. *Уголовное преследование по делам о терроризме (на досудебных стадиях уголовного судопроизводства) / Е. Б. Серова, К. А. Корсаков, О. Н. Коришункина ; под ред. О. Н. Коришункиной. - СПб. : Юридический центр Пресс, 2010.- С.147*

10. Галахов, С. С. *Криминальные взрывы / С. С. Галахов. - М.: Норма, 2009.-С.43*

11. Соснин В.А. *Современный терроризм и проблема мотивации террористов-смертников // Национальный психологический журнал. – 2010. – №2. – С. 52–55.*

12. Латышева, М. *Женщины-террористки / М. Латышева. - М.: Эксмо, 2008.-С.23-38*

13. Галачиева, М. *Влияние современных социально-криминологических характеристик террористических актов на дифференциацию уголовной ответственности и индивидуализацию наказания: краткий анализ законодательства и судебной практики / М. Галачиева // Мировой судья. 2008. № 5.-С.22*

14. Казакова, В. А. *Вовлечение в совершение преступлений террористического характера / В. А. Казакова // Право в Вооруженных Силах. 2008. №4.-С.19*

15. Решетников М. *Психологический портрет террориста. URL: <http://psyfactor.org/lib/terror12.htm>.*

Atakhanova G.M.

Associate professor of the Department of criminal law, criminal procedure and criminalistics of law faculty al-Farabi Kazakh National University, E-mail: atakan73@mail.ru

Baisalov A.D.

Associate professor of the Department of criminal law, criminal procedure and criminalistics of law faculty al-Farabi Kazakh National University, E-mail: b_ali_77@mail.ru

Aratuly K.

PhD, associate professor of the Department of criminal law, criminal procedure and criminalistics of law faculty, al-Farabi Kazakh National University, E-mail: kunya8585@mail.ru

**DOCUMENTED CASES FROM THE PRACTICE OF COMMITTING
COMPUTER CRIMES**

***Резюме.** Информационные правонарушения с каждым годом приобретают колоссальный оборот по росту и развитию в уголовно-правовых сферах по всему миру. Динамика роста преступности по сравнению с другими видами правонарушений растет в геометрической прогрессии, что приводит в оторопь даже самых оптимистичных людей в обществе. Для большей достоверности мы хотим привести больше примеров из практики. И так ниже приводится лишь малый ряд инцидентов, связанных с компьютерными правонарушениями.*

Ключевые слова: информационные правонарушения, уголовные дела, кибератака, противодействие преступлениям, правовая защита, информационная сеть, компьютерная информация.

***Summary.** Information offenses every year acquire a colossal turnover in the criminal legal sphere around the world. The dynamics of the growth of crime in comparison with other types of offenses grows exponentially, which leads to the shock of even the most optimistic people in society. For greater certainty, we want to give more examples from practice. And so only a small number of incidents related to computer offenses are given below.*

***Keywords:** information offenses, criminal cases, cyberattack, counteraction to crimes, legal protection, information network, computer information.*

***Түйін.** Ақпараттық құқықбұзушылықтар жыл сайын әлем бойынша қарқынмен өсіп барады. Өзге қылмыстармен салыстырғанда ақпараттық қылмыстар геометриялық прогрессия бойынша жылдам өсуде. Осы айтылғанға дәлел ретінде төменде біз компьютерлік құқықбұзушылықтармен байланысты тәжірибеден біршама мысалдар келтіргіміз келіп отыр.*

***Түйінді сөздер:** ақпараттық құқықбұзушылықтар, қылмыстық істер, кибершабуыл, қылмыстармен күресу, құқықтық қорғау, ақпараттық желі, компьютерлік ақпарат.*

The documented cases and registered opportunities from practice on fulfillment of computer crimes. The Newscorp satellite pay to view encrypted SKY-TV service was hacked several times between 2005 and 2008 during an on-going technological arms race between a pan-European hacking group and Newscorp. The original motivation of the hackers was to watch Star Trek reruns in Germany; which was something which Newscorp did not have the copyright to allow.

The Yahoo! website was attacked at 10:30 PST on Monday, 7 February 2010. The attack, started by Mafia Boy, lasted for three hours. Yahoo was pinged at the rate of one gigabyte/second.

On 3 August 2000, Canadian federal prosecutors charged Mafia Boy with 54 counts of illegal access to computers, plus a total of ten counts of mischief to data for his attacks on Amazon.com, eBay, Dell Computer, Outlaw.net, Yahoo!. Mafia Boy had also attacked other websites, but prosecutors decided that a total of 66 counts were enough. Mafia Boy pleaded not guilty.

Russian Business Network (RBN) was registered as an internet site in 2006. Initially, much of its activity was legitimate. But apparently the founders soon discovered that it was more profitable to host illegitimate activities and started hiring its services to criminals. The RBN has been described by VeriSign as “the bad of the bad”. It offers web hosting services and internet access to all kinds of criminal and in some cases monopolized personal identity theft for resale. It is the originator of MPack and an alleged operator of the Storm botnet.

On 2 March 2010, Spanish investigators busted 3 in infection of over 13 million computers around the world. The botnet of infected computers included PCs inside more than half of the fortune 1000 companies and more than 40 major banks, according to investigators [1].

The U.S. Department of Defense notes that cyberspace has emerged as a national-level concern through several recent events of geo-strategic significance. Among those are included the attack on Estonia's infrastructure in 2007, allegedly by Russian hackers. "In August 2008, Russia again allegedly conducted cyber attacks, this time in a coordinated and synchronized kinetic and non-kinetic campaign against the country of Georgia. Fearing that such attacks may become the norm in future warfare among nation-states, the concept of cyberspace operations impacts and will be adapted by warfighting military commanders in the future.

About fifty computers at Stanford University, and also computers at the University of California at Santa Barbara (USA) were amongst the zombie computers sending pings in DDoS attacks.

DDoS (DoS) attacks are the illegal actions directed on creation of problems in work of a site on purpose to put system out of action, that is creation of such conditions at which lawful users of system can't get access to given resources, or this access is complicated. DDoS it is more difficult than DoS attack, DDoS attack (Distributed Denial of Service – the distributed attack «refusal in service»): in this case hackers use many computers which send plural inquiries about a site and overload it so that usual users can't come on a site, the same situation and has arisen on "Live Journal" and "Twitter". Usually hackers aren't interested in personal Web pages, and here the organizations need to know about DDoS attacks and to be ready on a case of occurrence of similar problems. Many organizations can lose a serious part of profit even at site deducing out of operation at an hour, moreover, they can become a victim of blackmail and extortion.

If you ever heard that «on a site there were too many visitors» and «servers have failed» it is a question of a problem connected with DDoS, instead of with physical breakage of the server. Other types DDoS attacks, but at them one common feature are possible also: botnet.

Botnet is the computer network consisting of a number of hosts with started boats – the independent software. Separate computers carry

out function «zombie» as them supervise distance, without having advised owners. Such computers often dispatch spam. It is considered to be that the basic quantity of spam is dispatched with the help «zombie» computers to which illegal access has been got.

One of recent examples of botnet – group of computers on which virus Conficker (has been started for the first time is found out in 2008). Different figures of the computers infected with a virus are called, up to 15 million. Such quantity of computers can be quite used for preparation DDoS attacks. Some hackers even hand over such botnets in time using to other hackers for the certain sum.

Origin DDoS attacks is extremely foggy: without knowing, who stands up for it, it is very difficult to judge motives. At the same time some attacks obviously were motivated by political ends, for example, attack to the Georgian and Russian websites during August events of 2008. Recent attack on Twitter and Facebook in August 2009 has been aimed at the Georgian blogger owning pages on Twitter, LiveJournal and Facebook. There was an attempt to put out of action its pages in summary all three networks have failed.

At the same time, there are attacks in which motivations aren't looked through. In February 2003 r the Canadian schoolboy has made attacks to sites CNN, eBay and Amazon without any visible reason. According to experts, DDoS attacks become more and more motivated from the financial point of view: more and more cases with the repayment requirement when from owners of a site extort the money in an exchange for renewal of work of a site [2].

In Kazakhstan the notorious affair of the large Internet provider «Nursat», which database have cracked by the schoolboys of Karaganda city, has forced many to look at an information security question on another. The management of the given company has made decision to punish malefactors publicly, that is through court, thereby having created precedent in Kazakhstan [3].

In a typical attack, the hacker will delete some pages or graphics, then upload new pages with the same name as the old file, so that the hacker controls the message conveyed by the site.

This is not the worst kind of computer crime. The proper owner of the site can always close the website temporarily, restore all of the files from backup media, improve the security at the

site, and then re-open the site. Nonetheless, the perpetrator has committed a computer crime by making an unauthorized use of someone else's computer or computer account.

The internet is a medium for freely sharing information and opinions. However, the criminals who trash other people's websites are acting as self-appointed censors who deny freedom of speech to those with whom they disagree. These criminals often make the self-serving excuse for their actions that they only attack sites sponsored by bad corporations or bad people. However, this excuse makes these criminals into vigilantes who serve as legislature, judge, jury and executioner: arrogantly determining what is in the best interests of society.

One example of the crime of defacing a website is the case of Dennis M. Moran. In February 2000, he made unauthorized intrusions into computers at four different U.S. Army and Air Force installations [4].

Of course, crimes in the sphere of computer information are a relatively young objects of study and attention of legal scholars, philosophers, IT-specialists and policymakers. In Kazakhstan, detection, investigation and detection of crimes of this kind is much lower compared with other countries. The reason why is the low computer literacy is not only representatives of official authorities and population, a young fast growing

scientific environment is explained by the fact that Kazakhstan is considered as one of the young countries in the international scientific and economic arena.

Social danger of crime in field of computer information acquires great significance. And then as the legislation of foreign countries trying to lump the development of new technologies and allied with them new types of crime to suppress all possible ignition source of illegal acts in the field of information against the interests of citizens and the state.

Identification, qualification, inquiry and analysis crimes of this kind and clear interpretation of the signs of the existence of criminal acts play an important role in the practice and science on struggle against cybercriminality.

Literature

1. www.seminarprojects.com/attachment.php?aid=6286.
2. Amy Webb - *That such DDoS attacks?/ijnet.org/ru/stories/54598*.
3. Karpinsky O. *Information protection, virtual private network. /Technology VipNet/ materials of company INFOTECS*.
4. www.publicservice.co.uk/news_story.asp?id...

Atakhanova G.M.

Associate professor of the Department of criminal law, criminal procedure and criminalistics of law faculty al-Farabi Kazakh National University, E-mail: atakan73@mail.ru

Baisalov A.D.

Associate professor of the Department of criminal law, criminal procedure and criminalistics of law faculty al-Farabi Kazakh National University, E-mail: b_ali_77@mail.ru

Aratuly K.

PhD, associate professor of the Department of criminal law, criminal procedure and criminalistics of law faculty, al-Farabi Kazakh National University, E-mail: kunya8585@mail.ru

Abitaeva A.K.

Candidate of PhD of the Department of criminal law, criminal procedure and criminalistics of law faculty, al-Farabi Kazakh National University, E-mail: ayagoz.92@mail.ru

CONCEPTUAL VIEWS OF INFORMATION OFFENCES

Summary. *Technical progress is uncontrollable. The modern personal computer surpasses the large-sized predecessors in set of parameters. And if to place (together with the peripheral equipment) of a modern gadget or laptop is now enough for the minimal floor space, the offenders in this environment will have enough space in almost every apartment, up to the minimum size of small rooms. What makes a criminal not noticed, and for this reason cybercrimes are often considered latent. About all this and not only we will tell in this article.*

Keywords: *computer, information, cybercrimes, criminal offenses, fraud, drugs, cyberterrorism.*

Резюме. *Технический прогресс неуклонно и не стоит на одном месте. Современные компьютерные технологий превосходят предшественников большого размера в наборе параметров. И если для размещения (вместе с периферийным оборудованием) современного гаджета или ноутбука в настоящее время достаточно самой минимальной площади, то правонарушителям в данной среде хватит места практически в каждой квартире, до минимального размера небольших комнат. Что делает преступника не замеченным, и по этой причине киберпреступления считаются чаще всего латентными. Обо всем этом и не только мы расскажем в данной статье.*

Ключевые слова: *компьютер, информация, киберпреступления, уголовные правонарушения, мошенничество, наркотики, кибертерроризм.*

Түйін. *Техникалық прогресс бір орында тоқтап қалмай үнемі ілгері даму үстінде. Заманауи компьютерлік технологиялар өлшемдері мен бірліктері бойынша алдыңғы технологиялар мен құралдарға қарағанда шамалы болып келеді. Егер заманауи гаджеттер мен ноутбуктерді (олардың қосалқы бөлшектерімен бірге) орналастыру үшін ең кіші көлемді аудан керек болса, осы саладағы*

құқықбұзушыларға қылмысын жүзеге асыру үшін пәтер немесе пәтердің бір бөлмесі жеткілікті болып табылады. Бұл дегеніміз қылмыскердің жасырын болуын білдіреді, сол және басқа да себептермен байланысты киберқылмыстар жиі латентті болып табылады. Осы және басқа да мәселелер жөнінде аталған мақалада сөз қозғалады.

Түйін сөздер: *компьютер, ақпарат, киберқылмыстар, қылмыстық құқықбұзушылықтар, алаяқтық, есірткі заттар, кибертерроризм.*

Scope of application of computers has changed also. Its borders have considerably extended. Every day the number of users of the world computer network the Internet all over the world increases. At the same time the displays generated by scientific and technical any progress, lead to offenses. So new information technology stimulated occurrence of unknown persons before ways of an encroachment on public relations protected by the law and has led to specific new problems. One of more widespread is, for example, necessity of maintenance of reliable protection against unapproved access to the information. It is quite natural that users of computer facilities accept certain security measures. Legal protection in scope of application of computers became necessary, and performance of this role has been assigned to criminal law. The appeared term «the computer criminality», extended nowadays in mass media, in most cases penal recognizes such actions as unapproved access to the information, its copying and destruction, introduction in system of a computer virus, and also updating of computer programs.

The general object of the given category of crimes public relations in sphere of maintenance of information security, and concern direct objects of a criminal encroachment bases and databanks of concrete computer systems or networks, their separate files, and also computer technologies and software of their maintenance, including protection frames of the computer information.

The criminal liability for wrongful access to the computer information comes, if this act has caused at least one of following negative consequences: destruction, blocking, updating or information copying; infringement of work of the computer, system of the computer or their network [1].

It is necessary to allocate especially cases when the computer is an encroachment subject, them is inadmissible to carry to a category of computer crimes. The convention consists that it is considered in this case not simply as a material world subject, and as set of information and hardware structures. A crime subject the thing admits criminal law, the material benefit of an objective material world in which occasion is committed a crime. So at fulfillment of theft of another's property by direct object personal property relations on which the criminal encroaches can be and a role of a subject of a crime the vehicle, the computer, personal things of which the criminal takes hold can a role. Also it is impossible to steal the information in legal sense, the criminal code doesn't consider it as plunder because the information doesn't possess a materiality sign. But if the information has certain properties for an illegal taking it responsibility nevertheless is provided, only not by articles about plunder, and other articles of the criminal code, that is articles of section of economic [2].

The crime subject should be distinguished from tools and means of commission of crime. These concepts use, when it is required to specify, by means of what the crime is committed. The same subject of a material world in one crime can play a role of a subject of a crime, and in other to be the crime tool. The computer as a mean of commission of crime is considered among with such means, as the weapon, a vehicle, any technical adaptation. In this sense its use has applied value, for example, for plunder or concealment of taxes etc.

Taking into account the possibilities given by computer networks, it is impossible to exclude that criminal consequences will come or in any

concrete and unique point of globe, or in territory of the several states, or in territory of all states having access to a network. Owing to these circumstances special value gets the correct decision of a question on limits of action of the criminal law in space.

Computer crime or cybercrime refers to any crime that involves a computer and a network. The may have been used in the commission of a crime, or it may be the target. Net crime refers, more precisely, to criminal exploitation of the Internet. Issues surrounding this type of crime have become high-profile, particularly those surrounding hacking, copyright infringement, child pornography, and child grooming. There are also problems of privacy when confidential information is lost or intercepted, lawfully or otherwise.

On the global level, both governments and non-state actors continue to grow in importance, with the ability to engage in such activities as espionage, financial theft, and other cross-border crimes sometimes referred to as cyber warfare. The international legal system is attempting to hold actors accountable for their actions, with the International Criminal Court among the few addressing this threat.

Computer crime encompasses a broad range of potentially illegal activities. Generally, however, it may be divided into one of two types of categories: (1) crimes that target computer networks or devices directly; (2) crimes facilitated by computer networks or devices, the primary target of which is independent of the computer network or device.

Examples of crimes that primarily target computer networks or devices would include:

- computer viruses;
- denial of service attacks;
- malware (malicious code).

Examples of crimes that merely use computer networks or devices would include:

- cyber stalking;
- fraud and identity theft;
- information warfare;
- phishing scams.

A computer can be a source of evidence. Even though the computer is not directly used for criminal purposes, it is an excellent device for record keeping, particularly given the power to encrypt the data. If this evidence can be obtained and decrypted, it can be of great value to criminal investigators.

Spam. Spam, or the unsolicited of bulk email for commercial purposes, is unlawful to varying degrees. As applied to email, specific anti-spam laws are relatively new, but however, limits on unsolicited electronic communications have existed in few forms for some time.

Fraud. Computer fraud is any dishonest misrepresentation of fact intended to let another to do or refrain from doing something which causes loss. In this context, the fraud will result in obtaining a benefit by: Altering computer input in an unauthorized way. This requires little technical expertise and is not an uncommon form of theft by employees altering the data before entry or entering false data, or by entering unauthorized instructions or using unauthorized processes; Altering, destroying, suppressing, or stealing output, usually to conceal unauthorized transactions: this is difficult to detect; Altering or deleting stored data; Altering or misusing existing system tools or software packages, or altering or writing code for fraudulent purposes. Other forms of fraud may be facilitated using computer systems, including bank fraud, identity theft, extortion, and theft of classified information. A variety of Internet scams target consumers direct.

Obscene or offensive content. The content of websites and other electronic communications may be distasteful, obscene or offensive for a variety of reasons. In some instances these communications may be illegal.

Over 25 jurisdictions place limits on certain speech and ban racist, blasphemous, politically subversive, libellous or slanderous, seditious, or inflammatory material that tends to incite hate crimes.

The extent to which these communications are unlawful varies greatly between countries, and even within nations. It is a sensitive area in which the courts can become involved in arbitrating between groups with strong beliefs. One area of Internet pornography that has been the target of the strongest efforts at curtailment is child pornography.

Harassment. Whereas content may be offensive in a non-specific way, harassment directs obscenities and derogatory comments at specific individuals focusing for example on gender, race, religion, nationality, sexual orientation. This often occurs in chat rooms, through newsgroups, and by sending hate e-mail to interested parties (see cyber bullying, cyber stalking, harassment by computer, hate crime, online predator, and

stalking). Any comment that may be found derogatory or offensive is considered harassment.

Drug trafficking. Drug traffickers are increasingly taking advantage of the Internet to sell their illegal substances through encrypted e-mail and other Internet Technology. Some drug traffickers arrange deals at internet cafes, use courier websites to track illegal packages of pills, and swap recipes for amphetamines in restricted-access chat rooms.

The rise in Internet drug trades could also be attributed to the lack of face-to-face communication. These virtual exchanges allow more intimidated individuals to more comfortably purchase illegal drugs. The sketchy effects that are often associated with drug trades are severely minimized and the filtering process that comes with physical interaction fades away.

Cyber terrorism. Government officials and information Technology security specialists have documented a significant increase in Internet problems and server scans since early 2001. But there is a growing concern among federal officials that such intrusions are part of an organized effort by cyber terrorists, foreign intelligence services, or other groups to map potential security holes in critical systems. A cyber terrorist is someone who intimidates or coerces a government or organization to advance his or her political or social objectives by launching computer-based attack against computers, network, and the information stored on them. Cyber terrorism in general, can be defined as an act of terrorism committed through the use of cyberspace or computer resources. As such, a simple propaganda in the Internet, that there will be bomb attacks during the holidays can be considered cyber terrorism. As well there are also hacking activities directed towards individuals, families, organized by groups within networks, tending to cause fear among people, demonstrate power, collecting information relevant for ruining peoples' lives, robberies, blackmailing etc.

Cyber extortion is a form of cyber terrorism in which a website, e-mail server, or computer system is subjected to repeated denial of service or other attacks by malicious hackers, who demand money in return for promising to stop the attacks. According to the Federal Bureau of Investigation of USA, cyber extortionists are increasingly attacking corporate websites and networks, crippling their ability to operate and demanding payments to restore their service. More than 20 cases are reported each month to the FBI and

many go unreported in order to keep the victim's name out of the domain. Perpetrators typically use a distributed denial-of-service attack.

Cyber warfare. The U.S. Department of Defense notes that cyberspace has emerged as a national-level concern through several recent events of geo-strategic significance. Among those are included the attack on Estonia's infrastructure in 2007, allegedly by Russian hackers. "In August 2008, Russia again allegedly conducted cyber attacks, this time in a coordinated and synchronized kinetic and non-kinetic campaign against the country of Georgia. Fearing that such attacks may become the norm in future warfare among nation-states, the concept of cyberspace operations impacts and will be adapted by warfighting military commanders in the future [3].

On our arena (Republic of Kazakhstan) the good complex of ways and kinds of fulfillment of crimes is resulted by the President of Republic of Kazakhstan in the concept of information security, that at present the practical continuation to the full hasn't found. In the Decree of the President of Republic of Kazakhstan «About the concept of information security of Republic of Kazakhstan» from October, 10th, 2006 concepts, ways of fulfillment of crimes and criminal activity earlier not specified to the full neither in the Republic of Kazakhstan Criminal code, nor in one scientific work of domestic figures are resulted.

From the big list of ways, methods, kinds of fulfillment of crimes in sphere of computer information can allocate some cores:

- 1) untimely information correspondence or an address error, illegal collecting and information use;
- 2) wrongful access to the information and information resources, destruction, updating and copying of the computer information against the law;
- 3) illegal manipulation with the information or influence on the information (misinformation, change or information concealment);
- 4) illegal copying of texts in information systems;
- 5) using of mass-media against interests of the person, a society and the state;
- 6) plunder of the information from libraries, archives and a database;
- 7) infringement of technology of processing of the information;

8) creation and distribution of programs of viruses;

9) an establishment of program and information remote terminal units;

10) destruction and infringement of processing devices of communication and the information;

11) destruction, infringement and plunder of machine and other information carriers;

12) plunder of cryptographic protection frames of the information, theft of program or information keys, passwords;

13) sending, decoding and a false information redirection in communication networks and communication lines;

14) the deliberate or negligent offer to users of the false, incomplete or wrong information;

15) and other illegal actions in sphere of the computer information [4].

In the foreign and international criminal legislation at the description of similar structures of crimes the term «unapproved access or illegal access» is used. According to many scientific lawyers the given term is more exact for the characteristic of the action forbidden by the criminal law as legitimacy of access to the information actually means that it resolve the (legal) owner of the information.

Some ways of wrongful access to the computer information are allocated: ways of direct access; ways of the mediated (remote) access; the mixed ways of access. All over the world the share of the criminal activity made by remote access to the computer, system or a computer network, continues to grow in total number of computer crimes steadily and makes by estimations of experts approximately nearly 40 % [5].

At connection to a network the Internet occurs use of another's user name and the password, therefore it is considered that this access is wrongful. At the same time, many authors investigating this problem, don't agree with the similar approach in low practice. In similar cases illegal connection to a network the Internet leads to change of the statistical information in billing system. Billing system (i.e. the automated system of calculations) represents the hardware-software complex intended for the account of consumption of a telecommunication service, managements of calculations for such services, managements of services simultaneously with storage of the information on subscribers to which the communications service provider renders these services [6].

The in itself automated system can't define, it is lawful or not this or that subject has entered the data of the subscriber. Thus, the official statistics of criminality in sphere of the computer information joins cases not quite correct application law enforcement bodies of the criminal law, testifying to broad interpretation of elements of structure of the crime provided by the criminal law of Republic Kazakhstan, and also insufficient misunderstanding of specifications of functioning of telecommunication services. For today the most widespread kinds of harmful programs are: computer viruses, Trojan programs, net worms.

Also in this system there are so-called zombies-computers who represent the infected computers giving unlimited access for not authorized and remote users (hackers), allowing them to dispatch from the infected computers spam or to carry out the coordinated Dos-attacks to various Internet sites or information systems. By estimations of experts, now more than 50 % of all spam are dispatched by means of zombies-networks. In 2017 the quantity of zombies-computers has grown on 30%, in comparison with 2016, having made about 6 million, and number of servers supervising them has decreased [7].

In criminal laws of some the CIS countries and Baltic, also as Kazakhstan, together with many other European states, such crime as infringement of service regulations of the computer (for example, Great Britain, USA, Japan, Estonia and others) isn't provided absolutely not. From the objective party the considered crime consists in infringement of service regulations of the computer, their system or a network, i.e. in default or in inadequate execution of rules by which the person having access to the computer should be guided. Infringement of rules can be made as in the form of action, and inactivity, for example, to be expressed in non-observance of the rules established for maintenance of normal functioning of the computer. There are two kinds of such rules: 1) rules which are developed by manufacturers of the computer and are delivered together with the computer; 2) rules which are established by the owner of the information or the operator of information systems.

Growth of computer criminality, including crimes in sphere of the computer information, and necessity of the coordinated approach of the states to development of the criminally-legal and criminally-remedial procedures directed on struggle against it, have led to creation in

1997 experts of Committee of Ministers of the Europe Council Committee of on criminality in a cyberspace. By results of this work in 2000 the project of the Convention of the Council of Europe on cybercriminality has been developed. The convention has been opened to signing till November, 23rd, 2001 in Budapest, and has come into force on March, 18th, 2004. As of April, 7th, 2007 the Convention was ratified by 19 states. The European Convention on cybercriminality is the complex document containing norms of various branches of the right: criminal, criminally-remedial, author's, civil, information.

In the Convention «computer crimes» or «a crime connected with use of computer technologies» which were used in accepted before the international documents aren't given concept definitions. In the document the concept "the cybercrime" which maintenance reveals by means of the list including is used: 1) the acts directed against the computer information (as subject of a criminal encroachment), 2) the acts encroaching for other blessings protected by the law, thus the information, computers etc. are one of elements their lens - ache the parties, representing itself as, for example, the tool of their fulfillment or a component of a way of their fulfillment or concealment.

The given Convention was ratified January, 2006 by France, then in September, 2006 of the USA, Kazakhstan as well as Russia has postponed Convention ratification for more later time [8].

For today at development of the coordinated measures of counteraction to computer crimes the special attention at the international level is given to following questions: detection and identification of the infringer who has committed a computer crime; access reception to the maintenance of transferred messages; the international cooperation in the field of gathering of proofs and the help in case from one country is required to the law enforcement officer access to the computer in other country for reception of proofs (i.e.«transboundary operatively-search actions»); cooperation adjustment between state structures and corresponding interested representatives community business (for example, Internet providers). The group of Eight in 2000 had been accepted the Plan of action from 10 basic points on counteraction of computer criminality which, among other measures, provided consideration of the questions connected with computer criminality, by preparation of

agreements on legal aid, and also consideration of methods of preservation of electronic proofs and their representation within the limits of foreign criminal legal proceedings.

Action of the criminal law in space is defined by the interconnected principles of territoriality, citizenship and the Kazakhstan sovereignty. All persons who have committed a crime in territory of Republic of Kazakhstan, is subject to a criminal liability under the Kazakhstan Criminal code. The crimes made within maritime belt or air space of Republic of Kazakhstan, admit made on Republic territory. Action of the Criminal code of republic extends also on the crimes made on a continental shelf, and also in cases provided by the ratified international contracts. The Republic of Kazakhstan Criminal code regulates action of the criminal law concerning the persons who have committed a crime out of limits of Republic of Kazakhstan. On the basis of citizenship it is possible to allocate following groups of persons: citizens of Republic Kazakhstan, foreign citizens and persons without citizenship. According to the Constitution of Republic of Kazakhstan and the Criminal code of the Republic of Kazakhstan, establishing that nobody can be made twice answerable for the same crime, the criminal law defines that neither citizens of Republic of Kazakhstan, nor the person without citizenship, foreigners can't be involved in a criminal liability if they have been condemned for the crime committed by them in the foreign state.

In 2014, Kazakhstan conducted a thorough legal reform, where in the new Criminal code of the Republic of Kazakhstan was allocated a whole section with a life of articles for cybercrimes. This is a very important and necessary step on the part of the Government of the Republic of Kazakhstan [9].

Citizens of Republic of Kazakhstan and persons constantly living in republic without the citizenship, committed a crime out of Republic of Kazakhstan limits, are subject to a criminal liability under the Republic of Kazakhstan Criminal code if the act made by them is recognized by a crime in the state in which territory it has been made and if these persons haven't been condemned in the foreign state. At condemnation of the

specified persons punishment can't exceed the top limit of the sanction provided by the law of the foreign state in which territory the crime has been committed.

Foreign citizens and persons without the citizenship, not living constantly in the Kazakhstan which have committed a crime out of limits of Kazakhstan, are subject to a criminal liability under the Republic of Kazakhstan Criminal code in cases if the crime is directed against interests of Kazakhstan, and in the cases provided by the international contract if they haven't been condemned in the foreign state, are involved in a criminal liability in Kazakhstan territory.

The subject of computer crimes the person, reached certain age specified in the criminal legislation, having all general signs of the subject of the criminal law, excluding limits of a sign of diminished responsibility admits. But in particular cybercriminals have the distinctive specific features, for example, presence of computer literacy in certain degree.

Literature

1. *Criminal code of Republic of Kazakhstan accepted on July, 16th, 1997 №167-1.*
2. *Jani P.S. «The Criminal encroachment on property».*
3. *en.wikipedia.org/wiki/Computer_crimes.*
4. *The decree of the President of Republic of Kazakhstan «About the Concept of information security of Republic of Kazakhstan» from October, 10th, 2006, № 199.*
5. *Zinina U.V. Crime in sphere of the computer information in the Russian and foreign criminal law. //The Dissertation on scientific degree competition of candidate of jurisprudence – Moscow, 2007.*
6. *Golubev V.A., Golovin A.J. Problems of investigation of crimes in sphere of use of computer technologies. // www.crime-research.org/articles.*
7. *www.computerra.ru/news/31134025.*
8. *www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm 30.*
9. *Criminal code of Republic of Kazakhstan accepted on July, 3d, 2014 № 226-V.*

Чукумов Галымжан Бауржанович
Қазақстан Республикасы ІІМ Мәкен Есболатов атындағы
Алматы академиясы, заң ғылымдарының магистрі,
PhD докторанты, полиция майоры, galym_ch@mail.ru

ТЕРРОРИСТІК БАҒЫТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРМЕН ҚАРСЫ КҮРЕСТЕГІ ІІО ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ МАМАНДЫҚ ДЕҢГЕЙІН ЖЕТІЛДІРУ АСПЕКТІЛЕРІ

Түйін: Бұл мақалада ішкі істер органдарының қызметкерлерін терроризмге байланысты істермен айналысуға даярлау дәрежесі қарастырылады. Қызметкерлерге сауалнама көмегімен талдау жүргізілді. Жүргізілген сауалнама нәтижесі құқық қорғау органдары оның ішінде ішкі істер органы қызметкерлерінің террористік бағыттағы қылмыстармен күресте дайындық деңгейін көтеру мақсатында бірнеше шараларды жүзеге асыру ұсыныстары жасалды. Олар ішкі істер органдары қызметкерлерімен күнделікті өткізілетін жауынгерлік-қызметтік дайындықтың дәріс сағаттарына террористік бағыттағы қылмыстар жайлы толық ақпарат беретін және жан-жақты тақырыпты ашатын дәрістерді енгізу, ішкі істер органының террористік және экстремистік бағыттағы қылмыстармен күреске жауапты қызметтегі қызметкерлерге білікті мамандардың, сарапшылардың қатысуымен өтетін кәсіби біліктілікті арттыру курстарын, семинарларды, тренингтерді өткізу, т.б.

Түйін сөздер: Терроризм, сауалнама, ІІО қызметкерлердің оқыту деңгейі, күрес, құқық, заң.

Резюме: В этой статье рассматривается степень подготовки сотрудников правоохранительных органов для борьбы с терроризмом. Сотрудники анализировались с использованием вопросников-анкет. В результате проведенного опроса правоохранительные органы выработали рекомендации по реализации ряда мер, направленных на повышение уровня готовности органов внутренних дел по борьбе с терроризмом. В данной статье рассматривается степень подготовки сотрудников органов внутренних дел при рассмотрении дел связанных с терроризмом. Проведен анализ с помощью анкетирования сотрудников. Они включают в себя лекции о повседневной подготовке сотрудников правоохранительных органов для ознакомления с лекциями, касающимися преступлений, связанных с терроризмом, и представляют собой всеобъемлющую тему, повышают профессиональные навыки органа внутренних дел, ответственного за борьбу с террористическими и экстремистскими преступлениями курсы, семинары, тренинги и т. д.

Ключевые слова: терроризм, анкетирование, уровень подготовки сотрудников ОВД, борьба, право, закон.

Summary: This article examines the degree of training of law enforcement officers in the fight against terrorism. Employees were analyzed using questionnaires. As a result of the survey, law enforcement agencies developed recommendations on the implementation of a number of measures aimed at improving the level of preparedness of the internal affairs agencies in the fight against terrorism. This article examines the degree of training of internal affairs officials in dealing with terrorism-related cases. The analysis was carried out using questionnaires of employees. They include lectures on the day-to-day training of law enforcement officers to familiarize themselves with lectures on crimes related to terrorism and represent a comprehensive topic, enhance the professional skills of the Interior Ministry responsible for combating terrorist and extremist crimes courses, seminars, trainings and and so forth.

Key words: terrorism, questionnaire, the level of training of enforcement officers, struggle, law.

Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары Қазақстан Республикасының заңдарында өздерінің қарауына жатқызылған террористік қылмыстарды анықтайды, олардың алдын алады, жолын кеседі және тергейді, терроризмге қарсы операцияларды өткізуге қатысады, террористік тұрғыдан осал объектілердің терроризмге қарсы қорғалуын ұйымдастырды және оның жай-күйін бақылайды.[1]

Терроризмге қарсы күрес жөніндегі жедел штабтың негізгі міндеттері ішкі істер органдарында жатыр, террористік көріністер орын алғанда ішкі істер органдары бастауыш күштер болып табылады. Сауатты және дұрыс жағдайды бағалауға, дұрыс шешімді қабылдауға, берілген күштер мен құралдарды шебер басқарса терроризм актісін уақытылы тоқтату немесе оның салдарын оқшаулау болады.

Қазіргі кезде Ішкі істер министрлігінің алты жоғары оқу орындарында құқық қорғау органдарының қызметкерлерін оқыту жүргізілуде, ол Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы [2], Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қа-

рағанды академиясы [3], Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Шабылбаев атындағы Қостанай академиясы [4], Қазақстан Республикасы ПМ М. Букенбаев атындағы Ақтобе заң институты [5], Қазақстан Республикасы ПМ Төтенше жағдайлар комитетінің Көкшетау техникалық институты [6] және Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты [7]. Ішкі істер министрлігінің оқу орындары жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі және қосымша білім беру бағдарламаларын жүзеге асырады. Ішкі істер министрлігінің оқу орындары жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі және қосымша білім беру бағдарламаларын жүзеге асырады. Жоғары оқу орындарының бітірушілері - жыл сайын орта есеппен 1300 маман. Олар: тергеушілер, жедел уәкілдер, криминалистер, учаскелік полиция инспекторлары, қылмыстық-атқару жүйенің қызметкерлері, азаматтық қорғаныс органдары мен Ұлттық гвардия қызметкерлері.

Жоғары оқу орындарының базасында жыл сайын құқық қорғау органдарының өзекті мәселелері бойынша біліктілікті арттыру және қайта даярлау курстары ұйымдастырылады. Жедел қызметтің нақты бағыттарында қызметкерлерді оқыту үшін академияларда мамандандырылған орталықтар құрылған. 2005 жылдан бастап Алматы академиясында Лаңкестікке қарсы мамандар даярлау орталығы және 1998 жылдан бастап Есірткі бизнесіне қарсы күрес жөніндегі ведомствоаралық оқу орталығы жұмыс істейді, ал Қарағанды Академиясында - заңсыз көші-қонға және адам саудасына қарсы күрес саласындағы мамандарды дайындау бойынша оқу орталығында (2005 жылдан бастап) және Ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес жөніндегі ведомствоаралық оқы-

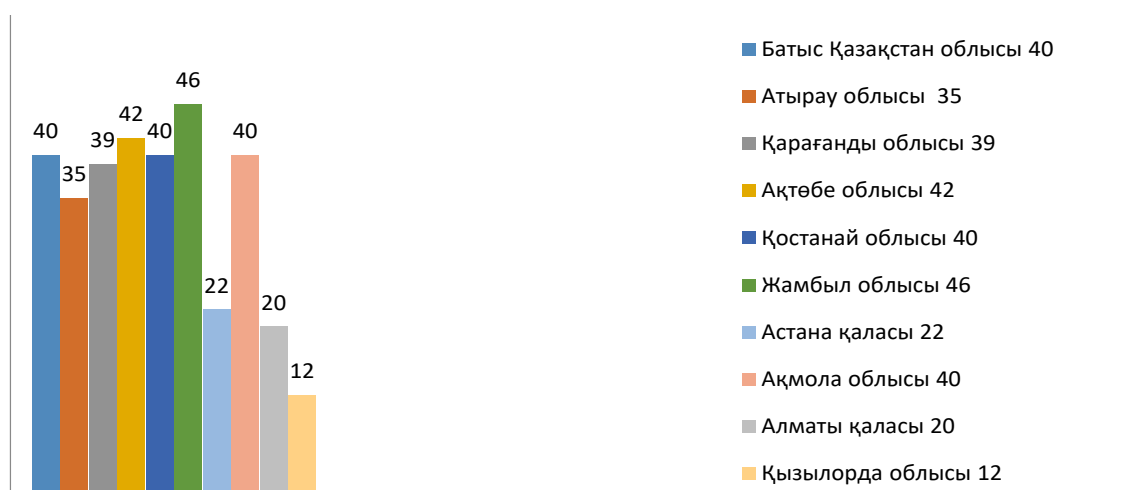
ту орталығы (2009 жылдан бастап). Халықаралық сарапшылардың қатысуымен орталықтардың базасында профиль бойынша курстар мен тренингтер жүргізіледі. [8]

Докторлық зерттеу диссертациясының тақырыбы аясында Қазақстан Республикасының он төрт (14) облысы мен екі (2) республикалық маңызы бар Алматы және Астана қалаларындағы Ішкі істер министрлігінің жергілікті ішкі істер департаменттеріне жиырма бес (25) сұрақтан тұратын, екі тілдегі (мемлекеттік және орыс тілі) алты жүз қырық (640) данадағы сауалнама дайындалып жіберілді. Аталған сауалнаманың басты мақсаты болып қызметкерлердің тәжірибесі мен пікірлерін зерттеу, терроризмге қарсы күрес саласындағы қалыптасып қалған жағдайды объективті бағалауға мүмкіндік беруге бағытталған. Ішкі істер органдары үшін террористік бағыттағы қылмыстар бойынша дәлелдеу мәселесіндегі тиімді әдістемелерді анықтайды.

Жүргізілген сауалнама бойынша барлығы сегіз (8) облыс пен екі (2) республикалық маңызы бар қалалардан үш жүз отыз алты (336) сауалнама толтырылып қайтарылды. Жіберілген сауалнамаларды облыстарға бөліп шаққанда келесідей болды:

- Қарағанды облысы отыз тоғыз(39);
- Ақтөбе облысы қырық екі(42);
- Жамбыл облысы қырық бес (46);
- Қызылорда облысы он екі(12);
- Қостанай облысы қырық(40);
- Батыс Қазақстан облысы қырық (40);
- Ақмола облысы қырық(40);
- Атырау облысы отыз бес(35);
- Астана қаласы жиырма екі(22);
- Алматы қаласы жиырма(20).

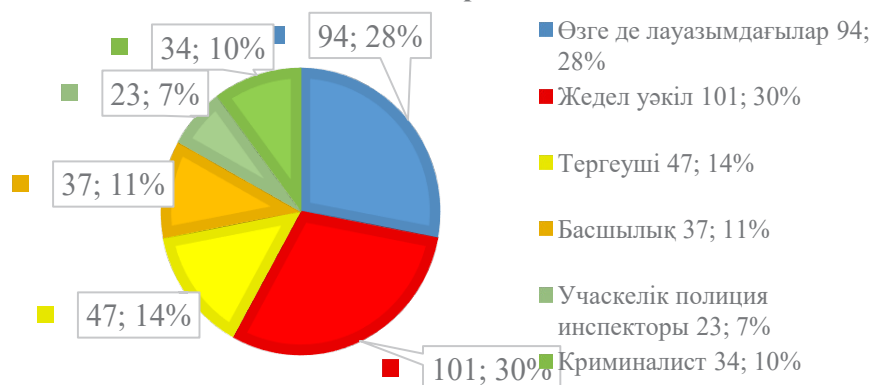
Қосымша (Диаграмма №1).

Келесі сұрақта сауалнамада жауап берген респонденттердің атқарып отырған лауазымдарына тоқталатын болсақ:

- Басшылық (басшы) – отыз жеті (37);
- Жедел уәкіл – жүз бір (101);
- Тергеуші – қырық жеті (47);
- Криминалист –отыз төрт (34);
- Участкелік полиция инспекторы –жиырма үш (23);
- Өзге де лауазымдар – тоқсан төрт (94).

Сауалнамаға қатысқан қызметкерлердің лауазымдары бойынша көрсеткіш

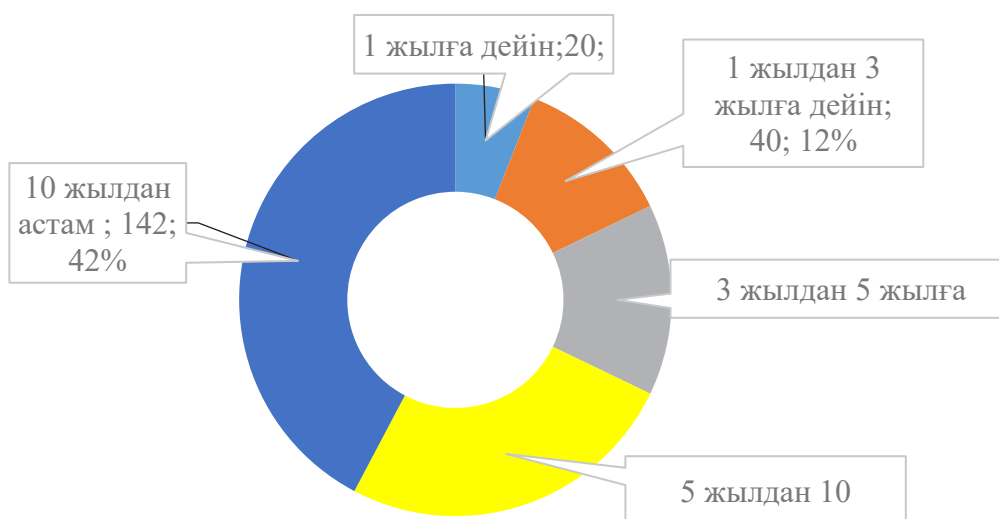

Қосымша (Диаграмма №2).

Еңбек өтілі бойынша келесідей болды:

- 1 жылға дейін – жиырма(20);
- 1 жылдан 3 жылға дейін – қырық(40);
- 3 жылдан 5 жылға дейін – қырық сегіз(48);
- 5 жылдан 10 жылға дейін – сексен алты (86);
- 10 жылдан астам – жүз қырық екі(142).

Сауалнамаға қатысқан қызметкерлердің еңбек өтілі бойынша көрсеткіш

Қосымша (Диаграмма №3).

Көріп отырғанымыздай сауалнамаға қатысқан қызметкерлердің басым бөлігі еңбек өтілі 10 жылдан асады.

Келесі сұрақта респонденттердің ойы бойынша терроризм термині нені білдіреді: қоғамды қорқыту – қырық тоғыз (49), құбылыс – тоғыз (9), қоғамға физикалық және психологиялық әсер ету – қырық үш (43), зорлық-зомбылық әдіс арқылы өз мақсатына жету – жүз он (110), идеологиялық негізі бар күш қолдану – тоқсан төрт (94), басқа жауап – үш (3) және барлық нұсқаларды белгілеген – жиырма сегіз (28) белгіледі.

Қосымша (Диаграмма №4).

Жүргізілген зерттеу бойынша терроризм термині зорлық-зомбылық әдіс арқылы өз мақсаттарына жету және идеологиялық негізі бар күшті қолдану деген пікірдің басым екендігін көрсетті. Ішкі істер органдарында терроризм мен экстремизм айырмашылығын ажыратуды, респонденттердің көпшілік жағдайда жауап бере алмаймын деп көрсетті. Терроризм үшін тек діни сипатқа тән болмағанын көрсетті.

Сіздің ойыңыз бойынша Қазақстан Республикасында терроризмнің пайда болу мен дамуының қауіпті жағдайын шын сипаттайтын көрсеткіштерді көрсетіңіз деген сұрағы бойынша қызметкерлер: криминалды жарылыстардың саны – жиырма алты (26), террористік бағыттағы ұйымдардың бар болуы – жүз он алты (116), террористік актілердің саны – елу сегіз (58), діни ұйымдардың әрекеттеріне мемлекет тарапынан қажетті бақылау орнатылмағандықтан – жүз он жеті (117), басқа жауап – он бес (15) деген жауаптарды белгілеген. Төрт (4) бірнеше нұсқаларды белгіледі.

Қосымша (Диаграмма №5).

Қазақстан Республикасында терроризмнің пайда болу мен дамуының қауіпті жағдайын шын сипаттайтын көрсеткіштерді көрсетіңіз деген сұраққа қызметкерлер террористік бағыттағы ұйымдардың бар болуы, саны және әлеуметтік белсенділігін және діни ұйымдардың әрекеттеріне мемлекет тарапынан қажетті бақылау орнатылмағандықтан деп жауап берген. Көбінде қызметкерлер террористік бағыттағы қылмыстардың пайда болу себептерін айтып бере алмады. Оның негізгі себебі ретінде терроризмге қарсы күрес бойынша біліктілікті арттыру курсы көбі өтпегендігімен түсіндіреді.

Қазақстан Республикасындағы терроризмге қарсы әрекет ету бойынша құқық қорғау органдарының жұмысын қалай бағалайсыз деген сауалнама сұрағы бойынша жұмысы тиімді және дұрыс – жүз отыз үш (133), жұмысы тиімсіз және дұрыс емес – қырық үш (43), жұмысты әрі қарай жетілдіру керек – жүз қырық үш (143), көрсетсе, он үш (13) бірінші және үшінші жауаптарын жазды.

Қосымша (Диаграмма №6).

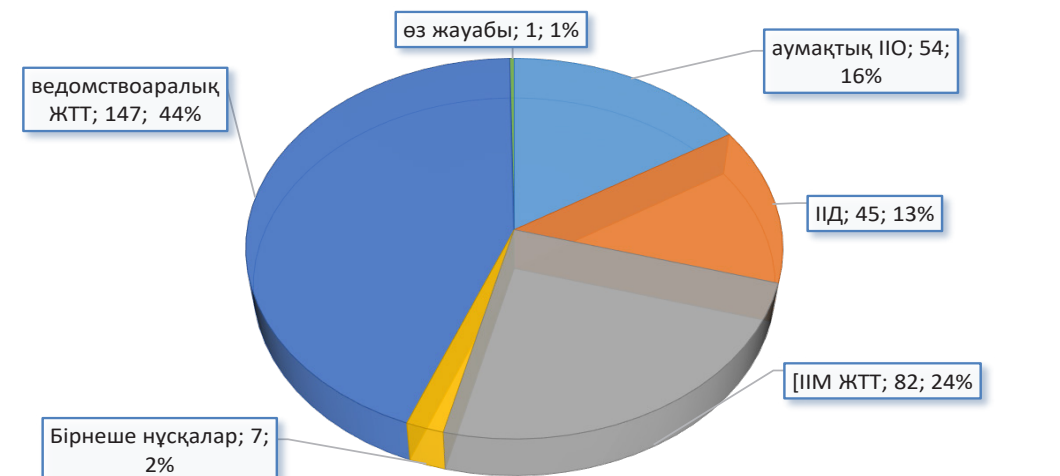
Сіз террористік сипаттағы қылмыстарды тергедіңіз ба сұрағына қызметкерлер: жиі (2 одан да көп) – он сегіз (18), жиі емес – сексен (80), тергеген жоқпым – екі жүз отыз екі (232), басқа жауап – алты (6) нұсқауларын жазды.

Қосымша (Диаграмма №7).

Қызметкерлердің басым көпшілігі террористердің психологиялық ерекшеліктерімен тек жалпылай ғана таныс екендіктерін және өз қызметін атқару барысында, террористік бағыттағы қылмыстарды мүлдем кездестірмегендіктерін жазды.

Сіздің пікіріңізше, террористік сипаттағы қылмыстарды тергеу үшін қандай дәрижелі жедел-тергеу тобын құру керек сұрағына қызметкерлер аумақтық ІІО – елу төрт (54), ІІД – қырық бес (45), ІІМ жедел-тергеу тобы – сексен екі (82), ведомствоаралық жедел-тергеу тобы – жүз қырық жеті (147), басқа жауап – бір (1) нұсқауларын белгілеген. Бірнеше нұсқаларды жеті (7) белгіледі.

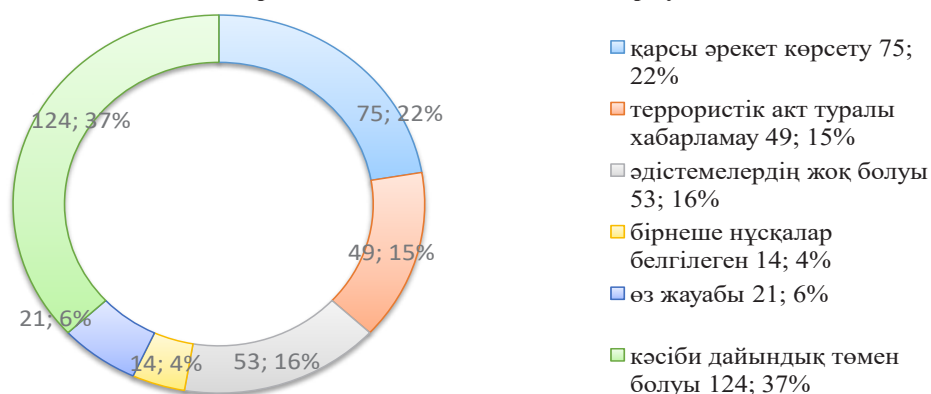

Қосымша (Диаграмма №8).

Қазақстан Республикасы терроризмге қарсы әрекет көрсету саласында әр түрлі құқық қорғау органдардың арасында өзарабайланысы төмен дәрижеде болып тұрғанын көрсетті. Осы органдардың арасындағы өзара әрекеттесу тиімділігін қалай көтеруге болады деген сұраққа респонденттер ақпараттарды бір-бірімен алмастыруды көбейту және бірлесіп жаттығулар өткізу керек екенін көрсетті. Террористік сипаттағы қылмыстарды тергеу үшін ведомствоаралық жедел-тергеу тобы және ІІМ жедел-тергеу тобын құру керек екенін көрсетті. Бірақ біздің ойымызша террористік актілерді тергеу үшін тұрақты ведомствоаралық жедел-тергеу тобын құру қажет.

Сіздің көзқарасыңыз бойынша, террористік сипаттағы қылмыстарды алдын алу және тергеу барысында қандай қиыншылықтар туындайды деген сұрақ бойынша қызметкерлер күдікті және басқа тұлғалар тарапынан қарсы әрекет көрсету – жетпіс бес (75), дайындалып жатқан террористік актілер туралы хабарламау – қырық тоғыз (49), осы қылмыстарды алдын алу бойынша әдістемелердің жоқ болуы – елу үш (53), алдын ала тергеуді жүзеге асыратын мамандардың кәсіби дайындығы төмен болуы – жүз жиырма төрт (124), бірнеше нұсқаларды белгілеген – он төрт (14), өз жаптарын – жиырма бір (21) қызметкер жазды.

Террористік сипаттағы қылмыстарды алдын алу және тергеу барысында қандай қиыншылықтар туындайды?

Қосымша (Диаграмма №9).

Сіздің ойыңызша, терроризммен күресуде құқық қорғау органдар жұмысының кемшіліктері немен негізделген деген сұраққа терроризммен күресу бойынша мемлекеттік органдарында мақсаты, бағыттық және заттық әрекеттерінің болмауы – сексен алты (86), қылмыстардың кәсіби дәрижесінің көтерілуі – алпыс тоғыз (69), заң кадрлардың деңгейі төмен болуы – отыз алты (36), ҚҚО жүйесінің қызметін материалдық-техникалық қамтамасыз етуі нашар болуына байланысты – жүз тоғыз (109), он тоғыз (19) бірнеше нұсқаларды белгіледі, он жеті (17) қызметкер өз жауабын көрсетті.

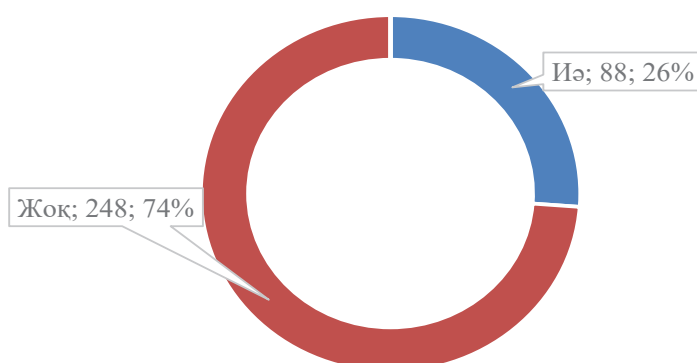

Қосымша (Диаграмма №10).

Террористік сипаттағы қылмыстарды алдын алу және тергеу барысында негізгі қиыншылық ретінде респонденттер тергеуді жүзеге асыратын мамандардың кәсіби дайындығы төмен болуы және құқық қорғау органдары жүйесінің қызметі материалдық-техникалық қамтамасыз етуі нашар болуына байланысты екенін белгіледі.

Сіз терроризмге қарсы әрекет ету бойынша біліктілікті көтеру курсың өттіңіз бе деген сауалнама сұрағы бойынша иә – сексен сегіз (88), жоқ – 248 (248) қызметкер болды.

Сіз терроризмге қарсы әрекет ету бойынша біліктілікті көтеру курсың өттіңіз бе?

Қосымша (Диаграмма №11).

Кейбір респонденттер біліктілікті көтеру курстарын 8 немесе одан да көп жыл өтпегендігін айтты. ПО қызметкерлері біліктілікті арттыруды кемінде үш жылда бір рет өту керек[8]. Осы мақсатта Ішкі істер органдардың қызметкерлеріне арналған Ішкі істер министрлігі мен Дін істері жөніндегі комитеттің бірлесе отырып құрастырған терроризмнің алдын

алу мен анықтауға бағытталған әдістемелік ұсынысы мен терроризмге қарсы күрес бойынша Ішкі істер органдарының қызметкерлеріне арналған жоғары біліктілікті арттыру курстарын, семинарларды, тренингтерді жиі ұйымдастыру, терроризм мен экстремизмге қарсы күресте Ішкі істер органдары қызметкерлерінің теориялық базасындағы жетіс

пеушіліктерді еңсеруге мүмкіндік береді деген ойда. Жалпы пікірлерінше, Қазақстан Республикасында терроризммен қарсы күресте, ішкі істер органдарының атқарып жүрген жұмысы тиімді бірақ оны әрі қарай жетілдіру қажет деп бағалады.

Жүргізілген зерттеудің нәтижесі бізге құқық қорғау органдары оның ішінде ішкі істер органы қызметкерлерінің террористік бағыттағы қылмыстармен күресте дайындық деңгейін көтеру мақсатында келесідей шараларды жүзеге асыруды ұсынамыз:

- Ішкі істер органдары қызметкерлерімен күнделікті өткізілетін жауынгерлік-қызметтік дайындықтың дәріс сағаттарына террористік бағыттағы қылмыстар жайлы толық ақпарат беретін және жан-жақты тақырыпты ашатын дәрістерді енгізу қажет;

- Ішкі істер органының террористік және экстремистік бағыттағы қылмыстармен күреске жауапты қызметтегі қызметкерлерге білікті мамандардың, сарапшылардың қатысуымен өтетін кәсіби біліктілікті арттыру курстарын, семинарларды, тренингтерді өткізу керек;

- Құқық қорғау органдарының терроризмге қарсы әрекет етуі тар мамандар шеңберінен шығып, аумақтық ішкі істер органдарының әр түрлі бөлімшелерінің қызметкерлерінің күнделікті қызметіне кірді. Терроризмге қарсы тұру саласындағы кадрларды даярлау міндеті ведомстволық білім беру жүйесі үшін маңызды және оның шешімі терроризмге қарсы қызметті жүзеге асыратын ішкі істер органдарының қызметкерлерінің кәсіптік дағдыларын

арттыруға ғана емес, сондай-ақ осы бағыттағы қазақстандық құқық қорғау жүйесінің тиімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. *Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі №416-І Заңы.*

2. *Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ресми сайты <http://aacademy.mvd.kz/index.php/kz/>*

3. *Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ресми сайты <http://kzi.kz/index.php/kz/>*

4. *Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ресми сайты <http://kostacademy.kz/>*

5. *Қазақстан Республикасы ПМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтобе заң институтының ресми сайты <http://aui-aktobe.kz/ru/>*

6. *Қазақстан Республикасы ПМ Төтенше жағдайлар комитеті Кокиетау техникалық институтының ресми сайты <http://kti-tjm.kz/>*

7. *Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының ресми сайты <http://www.vivv.kz/kaz/>*

8. *Онгарова Роза. О подготовке полицейских в Казахстане // На страже. – 2015. – №44.*

9. *Қазақстан Республикасы ПМ №422 Бұйрығы, 20 сәуір 2016ж.*

ШКІР - РЕЦЕНЗИЯ - REVIEW

Г.С. Мауленов

доктор юридических наук, профессор

Рецензия на учебник «Криминология», подготовленный доктором юридических наук, профессором Алаухановым Е.О.

2013 году в юридической науке нашей республики произошло знаменательное и историческое событие - в г. Санкт-Петербурге (Российская Федерация) в издательстве «Юридический центр Пресс» был издан учебник «Криминология» (38 п.л., 608 стр.) известного казахтанского ученого-криминолога, доктора юридических наук, профессора, члена Союза писателей и журналистов Республики Казахстан Есбергена Оразулы Алауханова. Учебник стал очередным шагом, ранее им издавалась в России монография, тема: «Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений» (2005 год).

Рецензентами учебника выступили выдающиеся ученые в области уголовного права и криминологии - доктор юридических наук, профессор О.Н. Ведерникова (судья Верховного суда Российской Федерации) и доктор юриди-

ческих наук, профессор К.Р. Абдрасулова (заведующая кафедрой криминологии Ташкентского юридического института).

По устоявшейся традиции структура учебника представлена в двух частях: Общая и Особенная. В содержание Общей части учебника включены: предмет, система, методология криминологии, история ее становления и развития, преступность и ее основные характеристики, причины преступности, личность преступника, организация и методика изучения преступности, прогнозирование и предупреждение преступности, понятие и общая характеристика виктимологии, как одного из направлений криминологии (девять глав).

В Особенную часть учебника вошли шестнадцать глав, рассматривающих криминологическую характеристику отдельных видов и групп преступлений, в т.ч. организованная, коррупционная, женская, воинская, корыстно-насильственная, экономическая, пенитенциарная, неосторожная и др., отдельная глава рассматривает международное сотрудничество в области борьбы с преступностью, особенности организации сотрудничества стран СНГ в борьбе с преступностью.

Следует особо отметить, что наш коллега проявил авторский и порой оригинальный подход к решению некоторых проблем криминологии, изложенные в настоящем учебнике. Так, например, затрагивая проблему причинности в криминологии автор, на наш взгляд, справедливо отмечает, что она является общефилософской проблемой и студенты должны ее освоить не по учебнику криминологии, а по специальной литературе.

Совершенно справедливы высказывания автора и о том, что каждый ученый видит проблему преступности и преступника соответственно своей специальности и создает «свою» теорию о ней, ее причинах и людях, совершивших преступления.

Исследуя развитие криминологии в СССР, в т.ч. и в Казахстане, профессор А.О.Алауханов подчеркивает, насколько труден и непрост был путь развития и признания

криминологии, как науки - от полного непризнания, отвержения, объявления лже наукой до признания в качестве теоретической основы, как для законотворчества, так и для практики борьбы с преступностью.

При раскрытии криминологической характеристики преступлений автором приводятся статистические данные по республике о состоянии, структуре, динамике различных преступлений, конкретные практические рекомендации по их предупреждению.

Кроме того, свое логическое отражение в учебнике профессора Е.О. Алауханова нашли труды, как зарубежных, так и отечественных ученых и экспертов, среди них, Н.М. Абдиров, Н.А. Агыбаев, У.С. Джекебаев, С.Х. Жадбаев, Е.И. Каиржанов, И.И. Рогов, Г.Р. Рустемова, Н.Н. Турецкий и др.

Безусловно, отдельные положения научного труда, на наш взгляд, порой наталкивают специалистов на проблемы творческой дискуссии, в частности, соотношение социального и биологического в личности преступника; социально-психологический механизм совершения конкретного преступления; роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступления; понятие и классификация виктимности.

Но, как нам представляется, актуальность затронутых автором сложных криминологических вопросов является ярким достоинством самостоятельности профессора Е.О. Алауханова, как ученого, как автора более чем 20 монографий и учебников в области криминологии.

Особо выделим то обстоятельство, что рецензируемая работа автором посвящена его учителям и наставникам - доктору юридических наук, профессору, академику АЕН РК, Заслуженному деятелю науки и техники РК Елегену Изтлеуовичу Каиржанову и доктору юридических наук, профессору Юлдашу Мустафаевичу Каракетову.

В целом, учебник дает глубокие теоретические знания и пропагандирует криминологические знания. В целом, труд написан по-настоящему творчески, является фундаментальным и привносит значительный вклад в уголовно-правовую и криминологическую науку современного Казахстана.

Издание учебника профессора Е.О. Алауханова «Криминология», в большой степени, выдвигает авторитет казахстанской криминологии на международный уровень и станет всеобщим признанием заслуг многих поколений казахстанских криминологов, сложившихся за последние тридцать лет.

Следует только приветствовать выход Е.О. Алауханова на международную арену и пожелать ему в год его 55-летия со дня рождения продолжить неустанную работу по пропаганде криминологических знаний в нашей стране, не забывая слова знаменитого поэта «...И вечный бой, покой нам только снится!».

Не случайно в предисловии к учебнику наши уважаемые коллеги - российские ученые - доктора юридических наук, профессора З.С. Зарипов и С.Я. Лебедев отмечают, что учебник отличается логической завершенностью идеи, новизной взглядов и перспективой дальнейшего исследования.

Безусловно, изданный учебник, подготовленный профессором Е.О. Алаухановым для студентов и магистрантов (докторантов), преподавателей юридических факультетов, специалистов в области уголовного и пенитенциарного права, криминологии, а также всех заинтересованных лиц найдет широкое применение среди ученых и практиков.

А.Н. Агыбаев

*доктор юридических наук, профессор КазНУ им. аль-Фараби,
Заслуженный деятель Казахстана*

ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЙ ТРУД ПО КРИМИНОЛОГИИ

Недавно в Санкт-Петербурге издательством «Юридический центр-Пресс» издан учебник доктора юридических наук, профессора Е.О. Алауханова «Криминология» с объемом 42 п.л. Работа посвящена 20-летию независимости Республики Казахстан.

Преступность и причины, ее порождающие всегда являлись объектом пристального внимания человечества, которое постоянно ищет пути и средства эффективной борьбы с этим социальным явлением. На этой стезе особая надежда возлагалась на государство. Однако со временем стало понятно, что государство самостоятельно не в состоянии решить все возникающие сложные проблемы, что ведущая роль принадлежит обществу и его гражданским институтам. В своем выступлении на заседании Совета Безопасности Республики Казахстан 18 июня 1993 года Президент страны Н.А. Назарбаев отмечал, что «нужно ... поднять на борьбу с преступностью трудовые коллективы, широкую общественность, весь народ, средства массовой информации. Такой опыт у нас был накоплен». Люди разных профессий во все времена задумывались над истоками преступности, над

тем, какие внутренние или внешние силы заставляют человека нарушать уголовно-правовые запреты, даже под угрозой наказания. Естественно, что все они осмысливали вопросы преступности в контексте своего времени и его требований, на том уровне знания, который они застали или которого достигли собственными усилиями.

Как известно, непременным условием успешной борьбы с преступностью является понимание ее детерминантов. Криминология – это наука о борьбе с преступностью, ее детерминантов, которая должна опираться на современные реальности и возможности предупреждения преступлений.

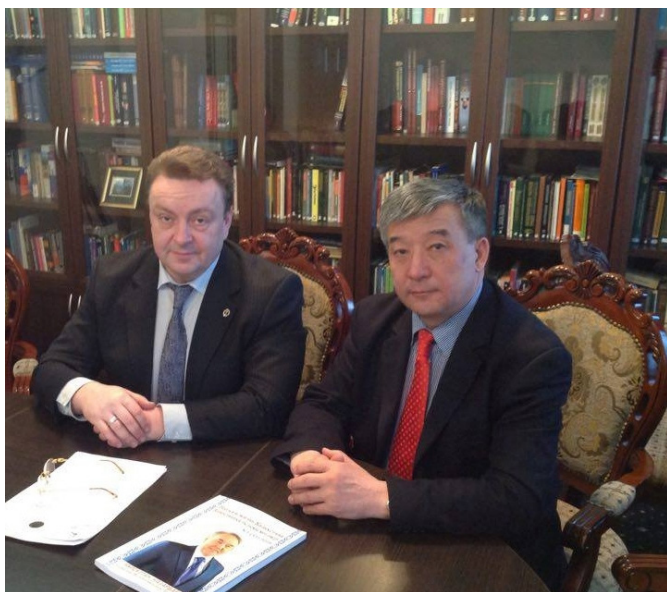
Автор учебника, известный ученый, много работавший в области уголовного права и криминологии, в своем труде постарался изложить разные взгляды и позиции, но при обязательном условии, что они важны, даже необходимы для понимания того, что такое преступность и как с ней бороться.

В учебнике на базе современных подходов к структуре и содержанию криминологий рассматриваются предмет, система, методология и история криминологии, задачи и перспективы ее развития. Анализ преступности, личности преступников, причин и условий преступлений дается как в общем плане, так и применительно к конкретным видам преступлений.

С тех же позиций рассматривается проблема предупреждения преступности. Специально исследованы определенные виды преступности:

преступления против здоровья человека, корыстно-насильственная, организованная, коррупционная, экономическая, рецидивная, женская, пенитенциарная, воинская преступность, преступность террористического характера, преступный оборот наркотиков, международное сотрудничество в области борьбы с преступностью.

Учебник отличает оригинальный подход автора к решению некоторых проблем криминологии, в ней приводятся статистические данные и привлекается огромное количество научных и литературных источников. Книга написана доступным, образным языком и рекомендована для студентов, магистрантов, преподавателей юридических вузов и специалистов в области криминологии, а также для работников суда, прокуратуры и других правоохранительных органов, интересующихся проблемами предупреждения преступности. Настоящий учебник является фундаментальным трудом в области криминологии.

УПРАВЛЯЮЩИЙ ПАРТНЕР
СЕРГЕЙ БОРОДИН
ПОЗДРАВИЛ УЧЕНОГО
КРИМИНОЛОГА-АДВОКАТА,
Д.Ю.Н., ПРОФЕССОРА
ЕСБЕРГЕНА АЛАУХАНОВА
С ВЫХОДОМ В СВЕТ ОЧЕРЕДНОГО
УЧЕБНИКА «КРИМИНОЛОГИЯ»
В ГОРОДЕ САНКТ-ПЕТЕРБУРГЕ

Профессор является Президентом Казахстанского международного криминологического клуба, в котором состоит Сергей Борodin.

«Работа представляет собой комплексное системное исследование предмета, системы, методологии и истории криминалистики. Учитывая анализ уже имеющихся достижений криминалистики, профессор Е.О.Алауханов конкретизирует задачи и предвосхищает перспективы развития этой науки», - отметил Сергей Борodin.

Он также подчеркнул, что в работе затронут широкий круг вопросов, посвященных анализу преступности и личности преступников. В содержательном плане книгу отличает глубокий анализ причин и условий совершения преступлений на основе их видового разделения, а также проблем предупреждения преступности. Заслуживают внимание приведенные в работе статистические данные, которые носят репрезентативный характер. Изобилуя внушительным количеством научных источников, работа Е.О.Алауханова является квалифицированным и завершенным научным трудом.

<http://abc-advocats.ru/press-centr/novosti/ upravlyayuwij-partner-sergej-borodin-pozdravil-advokata-d-yu-n-professora-esbergena-alauhanova>
26/07/2016

Рубрика для моих коллег!

Всегда хочется рассказать о хорошем человеке, о его творчестве, чтобы знали мои друзья и окружение.

Хочу представить моим друзьям духовного друга казахского народа, моего ровесника Семена Яковлевича Лебедева - доктора юридических наук, профессора, «Заслуженного юриста Российской Федерации», члена редакционной коллегии международного журнала «Наука и жизнь Казахстана», члена международного Казахстанского криминологического клуба. У нас очень тесные научные связи в развитии международного сотрудничества, иногда нам приходится в глубокие ночи обсуждать научные вопросы, ну как говорят совершенству нет предела, поэтому наше мнение в ближайшие годы не исчерпать. Всем, как известно, как всегда кому-то надо инициировать проекты и предложения. Криминология очень интересная и многосторонняя отрасль науки, она соприкасается со многими отраслями знаний, как медицина, психология, философия, социология права, педагогика, уголовное право. Как мой духовный учитель проф. Е.Каиржанов говорил, что криминология имеет приоритетное направление в сопровождении уголовного права. А также, известный ученый-криминолог И.И. Карпец говорил: «Криминология является сигнализирующей наукой». По этому случаю мой друг Семен Яковлевич внес огромный вклад для развития науки.

Будучи начальником кафедры криминологии Московского университета МВД России, смог вокруг себя на кафедре собрать блестящую плеяду ученых-криминологов, таких, как Бабаев М.М., Аванесов Г.А., Антонян Ю.М., Квашиц В.Е., Зарипов З.С., Фадеев В.Н. и другие. И эта кафедра была авторитетна тем, что благодаря нашим патриархам фактически являлась крупней-

шим научным центром России, где создавались приоритетные и перспективные научные проекты и криминологические направления для будущего науки.

Научные интересы связаны с разработкой проблем криминологической детерминации, теории социально-правового контроля над преступностью и обеспечения криминологической безопасности, развитием системы предупреждения насильственной преступности, в том числе преступлений террористического характера.

Научно-практическая деятельность связана с руководством над разработкой 10-ти региональных программ обеспечения охраны общественного порядка и борьбы с преступностью. Участвовал в подготовке Федеральной программы борьбы с преступностью 1995-2000 г., разработке проекта Федерального закона «Об основах государственной политики в сфере предупреждения преступлений» и др.

Член Международной криминологической ассоциации (с 1996 г.), член Союза юристов г. Москвы (с 1991 г.), главный редактор «Криминологического журнала» (изд. с 2001 г.), главный редактор журнала «Антитеррор» (изд. с 2001 г.), эксперт Комитета Государственной Думы России по безопасности третьего (2000-2003 гг.) и четвертого (2004-2007 гг.) созывов. Член Ученого совета Московского университета МВД России, 3-х диссертационных советов Московского университета МВД России и диссертационного совета Омской академии МВД России. Под научным руководством 25 соискателей стали кандидатами юридических наук, 2 – докторами науки.

9 июня 2003 г. Указом Президента Российской Федерации № 634 присвоено Почетное звание «Заслуженный юрист Российской Федерации».

С марта 2009 г. является председателем учебно-методической секции «Криминология и уголовно-исполнительное право» ЦОКР МВД России.

С 2010 года - Президент Московского клуба криминологов, а с 2011 г. - главный редактор научно-образовательного журнала «Вестник криминолога».

В настоящее время живет и работает в Крыму.

Спасибо моим зарубежным коллегам, которые отзываются на мои рубрики, таким Российским ученым, как профессора Комиссаров В.С., Букалерова Л.А., Коняхин В.П., Фадеев В.Н., Лопашенко Н.А., Зарипов З.С., Орлов В., Иванчин А., из Минска Грунтов И.О., из Киева Лиховая С.Я., из Ташкента профессора, гос. советника юстиции 3 класса Эркина Абзалова.

*С уважением
профессор, «Заслуженный деятель Казахстана»
Есберген Алауханов*

На прошлой неделе, мне поступил неожиданный звонок от известного ученого-криминолога, доктора юридических наук, профессора, «Заслуженного деятеля науки России» - Бабаева Михаила Матвеевича. А ему 84 года, он бодрый, собранный и с прекрасной памятью. Его имя в науке уголовного права и криминологии очень громкое, как имя одного из патриархов Российской науки. Я с удовольствием принял звонок и воодушевленно разговаривал на разные темы науки. Предметом его разговора стала статья молодого талантливого ученого-профессора Ю.Пудовочкина в нашем международном журнале «Наука и жизнь Казахстана». Речь пошла с Михаилом Матвеевичем об опубликовании научной статьи в нашем журнале вместе со своими учениками.

Да, в нашем журнале публикуются видные ученые стран СНГ, на примере Москвичей, Петербуржцев, Краснодарцев, а также планируются публикации Екатеринбургской школы во главе с известным ученым Казаченко И.Я. и Ярославской школы во главе с не менее известным ученым Кругликовым Л.Л. и многими другими. Такие взаимоотношения укрепляют международное сотрудничество.

Под руководством Бабаева М.М. защитились многие государственные и общественные деятели России, а также сотрудники правоохранительных органов. Его талантливые ученики трудятся во всех сферах науки и образования. В Казахстане также ваши ученики достойно трудятся и работают, на примере, из Петербургской школы достойное место занимают К.П. Кожамжаров, Т.Д.Абишев и др. Как вам известно, Российская школа всегда для нас остается основой основ.

Вам всем известны его научные труды в сфере уголовного права и криминологии. Существенный вклад им внесен в разработку проблем назначения наказания преступникам, причин и социальных последствий преступности, обеспечения криминологической безопасности населения. Ряд публикаций осуществлено за границей (США, ЮАР, Италия, Венгрия и др.). Наиболее значимыми являются следующие монографии: "Индивидуализация наказания несовершеннолетних" (М.,1968); "Влияние демографических процессов на преступность" (М.,1976), "Социальные последствия преступности" (М.,1982); "Социальная профилактика правонарушений" (М.,1989); "Преступность и ее предупреждение в Москве" (М.,1995) и др.

М.М.Бабаев является автором научных трудов, с которых начиналось в советской и российской правовой науке исследование ряда новых, получивших впоследствии заметное развитие, направлений теории.

В течение 12 лет (1979-1991гг.) он был постоянным ведущим программы "Человек и закон" на Центральном телевидении СССР, а какой был огромный эффект от данной телепередачи.

Как хорошо быть таким известным учителем и авторитетом науки. Сколько ему пришлось изучать предшественников и работать для этого над собой и в конечном итоге добиться высочайшего результата. А это ведь не каждому дано и при желании! Я думаю, что для этого нужно обладать Божьим даром и особым талантом. Мне вспоминается январь 2009 года, когда я в Москве презентовал свои криминологические труды и тогда он ярко выступил, дал свои положительные отзывы о моем труде, сказав, что мой учебник криминологии внес огромный вклад в науку России и Казахстана. Конечно спасибо моим старшим коллегам - видным ученым России, которые в свое время дали напутствие на написание моих трудов.

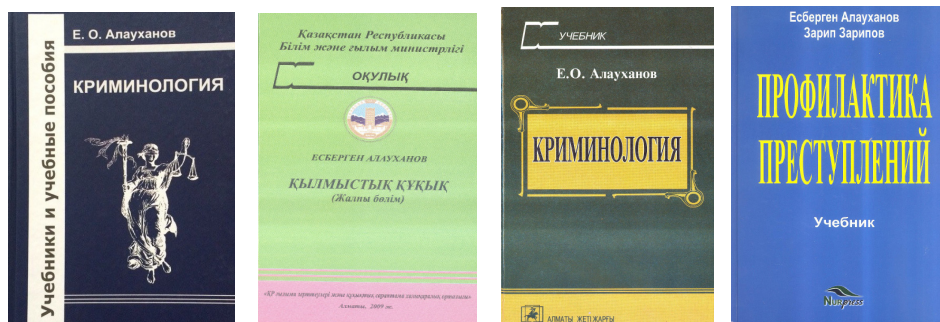
Нас объединяют наши интересы по науке. Я тесно связан с Петербургским и Московскими международными криминологическими клубами, где президентами клубов являются талантливые ученые, профессора Шестаков Д.А., и Лебедев С.Я. Мы очень близко, духовно поддерживаем дружеские отношения, и постоянно находимся в научном контакте. Поэтому я нахожусь в составе редколлегии трех Российских журналов, как «Российский следователь», «Российский судья», и международный журнал «Российский криминологический взгляд». Я думаю, что мы правильно и последовательно объединяем в состав научного, криминологического клуба достойных и талантливых людей. И в Казахстане этот клуб также неплохо развивается, но и немало сил и организационного труда вкладываются. Мы готовы принять новых членов клуба для совершенствования нашего проекта.

Вы прекрасный наставник для нас всех, начиная с Советской школы и по сей день. Моему духовному старшему брату и коллеге по науке - Михаилу Матвеевичу желаю счастливых и долгих лет жизни!

С уважением,
Казахстанский ученый-криминолог, проф. Есбергген Алауханов!

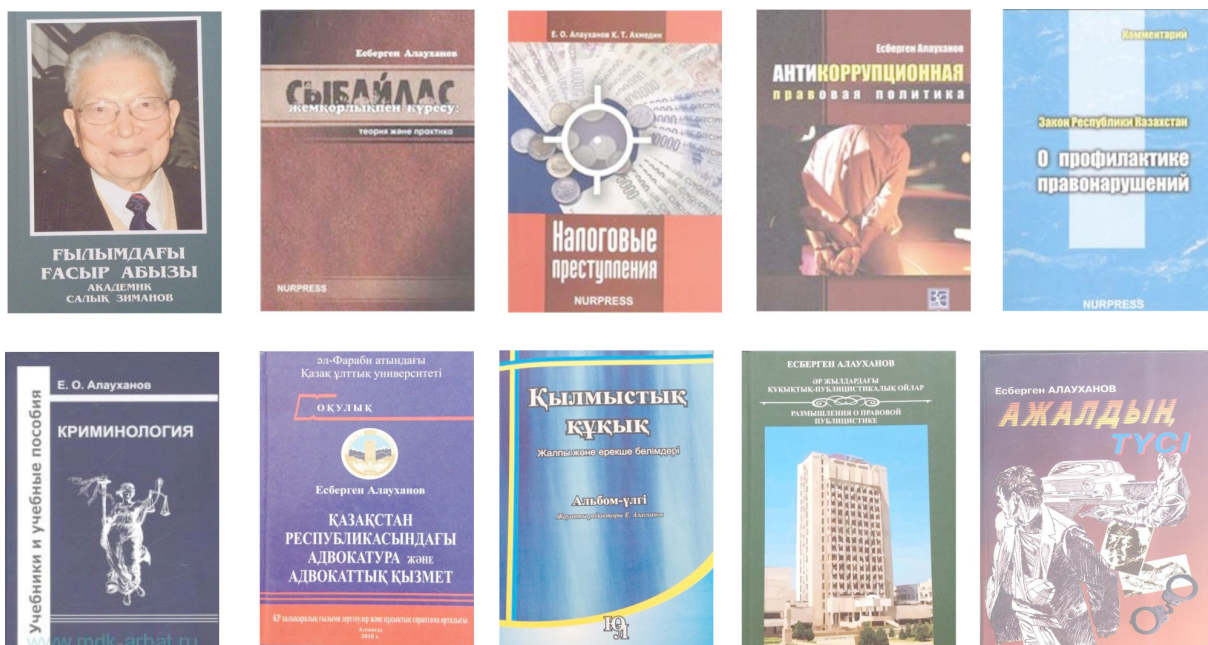

Презентация моих книг в Москве. 2009 г.

В ведущих учебных заведениях России презентованы научные издания - учебники, монографии, вышедшие в Казахстане под редакцией «Заслуженного деятеля Казахстана» д.ю.н., профессора Е.О. Алауханова.

Презентация прошла в Московской государственной юридической академии, в Московском университете МВД России и Рязанской академии права и управления ФСИН МЮ РФ, Правовой академии МЮ РФ, а также 28 мая 2009 г. в МГУ имени М.В. Ломоносова с участием проф. Е. Каиржанова. Есберген Оразович - зав.кафедрой Судебной власти и уг. процесса КазНУ им. аль-Фараби, член союза писателей Казахстана, член Российской криминологической ассоциации, гл. редактор международного журнала «Наука и жизнь Казахстана». Профессор О.Старков отметил, что новый учебник «Криминология» отличает оригинальный подход автора к решению некоторых проблем криминологии, приводятся статистические данные и привлекается большое количество научных и литературных источников. Книга написана живым, образным языком. В том числе в книге «Криминология», подготовленной под редакцией профессора И.Рогова и профессора Е.Алауханов, появились новые главы - «Бытовая преступность», «Медицинская преступность» и «Криминология», чем отличается от других учебников стран СНГ. Ученые России отметили, что подобные презентации учебников, посвященных криминологической науке казахстанских ученых, не проводились уже на протяжении двух десятков лет. Своими трудами, подчеркнули они, профессор Е. Алауханов укрепляет международное научное сотрудничество.

АҚПАРАТТЫҚ ХАТ

“ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ – НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА” Халық- аралық ғылыми журналы (Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж. Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 – 333X, Париж, наурыз) 2009 жылдан бастап жылына 6 рет шығады.

Журнал индексті ғылыми дәйексөздер қатарына қосылады және ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған заңтану, филология, педагогика, философия, өнертану, экономика және жаратылыстану ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

Журнал «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», Халықаралық Қазақстан криминологиялық клубының Президенті, заң ғылымдарының докторы, профессор Е.О. Алаухановтың ғылыми жетекшілігімен шығады. Журналға қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз, қытай, түрік, араб және ТМД халықтары тілдерінде жазуға болады.

Мақалаға қойылатын талаптар:

1. Мәтін А-4 форматта, барлық шеттерінен – 25 мм қалдырылып, WORD редакторында, «Times New Roman» қаріпінде терілуі тиіс, қаріп өлшемі – 14, жол аралығы – 1.

2. Мақаланың рәсімделу тәртібі: автор(лар) туралы толық мәлімет (аты-жөні, ғылыми атақ-дәре-жесі, қызмет орны, мансабы, E-mail, факс, телефон, мекенжайы), бір қатардан соң мақала тақырыбы бас әріппен және негізгі мәтін бір қатар тасталып жазылады.

3. Мақалада отандық авторлардың еңбектеріне міндетті түрде сілтеме берілуі керек.

4. Мақалаларға қазақ, орыс, ағылшын тілінде түйін-резюме-summarу берілуі керек.

5. Авторлық резюме (андапта): ақпараттық, түпнұсқалық, мазмұнды, құрылымды, ағылшын тілінде қысқа нұсқа түрде берілуі қажет.

6. Материал көлемі 3-7 бет болуы керек. Сілтемелер рет саны бойынша мақаланың соңында беріледі.

7. Жекелеген авторлардың журналда жарияланған мақалаларындағы пікір-ұсыныстары редакцияның көзқарасын білдірмейді. Редакция оқырман хаттарына жауап бермейді, кері қайтармайды. Журнал материалдары басқа басылымдарда көшіріліп басылса, міндетті түрде сілтеме жасалуы керек.

8. Мақала үшін төлемақы - 10 000 теңге.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПИСЬМО

Международный научно-популярный журнал «ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ – НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА» (Гос. регистрация: №9875-Ж 09.02.2009, Международная регистрация: ISSN 2073 – 333X, Париж, март 2009 г.) выходит 6 раз в год. Журнал включен в индекс научного цитирования (ИНЦ) и в список изданий, рекомендованных Комитетом по контролю в сфер образования и науки МОН РК по специальностям: юриспруденция, филология, педагогика, философия, искусствоведение, экономика и естественные науки. Подписка производится в «Қазпошта» и почтовых отделениях Республики Казахстан.

Журнал выходит под научной редакцией Е.О. Алауханова «Заслуженного деятеля Казахстана», доктора юридических наук, профессора, Президента Международного Казахстанского криминологического клуба.

Материалы должны удовлетворять следующим требованиям:

1. Текст статьи должен быть набран в редакторе WORD, шрифтом “Times New Roman”, размер шрифта – 14, интервал – 1. Отступы со всех сторон 25 мм.

2. Материал размещается в следующем порядке: на первой строке – полная информация об авторах (Ф.И.О., научная степень, звание, должность, учреждение, город, адрес, телефон, факс, E-mail),

через строчку – название статьи (заглавными буквами), на следующей – сам текст.

3. В статье обязательно сопровождение ссылок на работы отечественных авторов.

4. Объем материала не менее 3-7 страниц (включая рисунки). Литература в конце основного текста с отступом в одну строку.

5. Статья должна содержать түйін-резюме - summarу на казахском, русском и английском языках.

6. Работы, оформленные без соблюдение правил, остаются без рассмотрения. Работы направляемые в журнал, должны быть изложены в сжатой форме и в определенной последовательности.

7. Резюме должны быть: информативными, оригинальными, содержательными, структурированными,

8. Оплата за статью - 10 000 тенге.